

Sanna Hast

Yhteensovittamattomat luonnonvarat?

Acta electronica Universitatis Lapponiensis 323

SANNA HAST

Yhteensovittamattomat luonnonvarat? Tutkimus Lapin luonnonvaraistumisesta

Akateeminen väitöskirja, joka Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Lapin yliopiston luentosalissa 3 marraskuun 26. päivänä 2021 klo 12

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Rovaniemi 2021

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Väitöskirjan ohjaajat:

Professori Jarno Valkonen, Lapin yliopisto
Tutkimusprofessori Seija Tuulentie, Luonnonvarakeskus LUKE
Yliopistonlehtori Leena Suopajärvi, Lapin yliopisto

Väitöskirjan esitarkastajat:

Professori Ari A. Lehtinen, Itä-Suomen yliopisto
Professori Hannu I. Heikkinen, Oulun yliopisto

Vastaväittäjä:

Professori Ari A. Lehtinen, Itä-Suomen yliopisto

Taitto: Minna Komppa, Taittotalo PrintOne
Kannen suunnittelija: Helmi Kemppainen
Kannen kuva: Tapio Nykänen, muut kuvat: Tapio Nykänen

Acta electronica Universitatis Lapponiensis 323

ISBN 978-952-337-285-6

ISSN 1796-6310

elektronisen väitöskirjan pysyvä osoite: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-285-6>

Tiivistelmä

Tutkimukseni alkusysäyksenä oli halu tarkastella yhteensovittamisen mahdollisuuksia ja ehtoja alueiden käytön suunnittelussa ja luonnonvarakonfliktien hallinnassa. Samalla kun tarkastelin yhteensovittamista, tulin kuitenkin problematisoineeksi *luonnonvaran*. Päädyin etsimään vastausta kysymykseen, millaisten käytäntöjen kautta luonnosta tulee luonnonvara? Tähän vastatakseni olen pyrkinyt vastaamaan myös siihen, (i) millaisten luonnonvaraistamisen käytäntöjen kautta eri luontoperustaiset elinkeinot tekevät luonnosta resursseja, (ii) mikä on yhteensovittamisen käytäntöjen rooli luonnonvaraistumisen prosessissa ja (iii) mikä on oikeuttamisen käytäntöjen rooli luonnonvaraistumisessa ja yhteensovittamisessa?

Luonnonvarapolitiikassa ja alueiden käytön suunnittelussa luontoon kiinnittyviä monimuotoisia merkityksiä ja tavoitteita arvioidaan ja sovitetaan yhteen. Yhteensovittamisella pyritään vähentämään ristiriitoja ja estämään konflikteja. Yhteensovittamisesta huolimatta, ristiriidat kuitenkin jatkuvat tai jopa lisääntyvät.

Vaikka tutkimukseni asemoituu luonnonvarakonfliktien ja yhteensovittamisen problematiikkaa tarkastelemaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimusperinteeseen, analysoin luonnonvarojen yhteensovittamista totutusta poikkeavalla tavalla. Tutkimukseni pohjalta väitän, että luonnonvarat eivät ole olemassa neutraalisti ”tuolla jossain”, eivätkä ne siinä mielessä edellä yhteensovittamiseen tähtääviä vakiintuneita käytäntöjä. Pikemminkin, yhteensovittaminen on osa *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* – sitä, miten luonnosta tehdään ja uudelleen määritellään tietynlaisia luonnonvaroja.

Nimeän *luonnonvaraistumiseksi* sitä ajassa muotoutuvaa tapahtumien kokonaisuutta, missä luonto hahmottuu erilaisten luontoon kiinnittyvien käytäntöjen myötä erilaisina luonnonvaroina. Perustan *luonnonvaraistumisen tapahtuman* teoretisoinnin sosiaalisten käytäntöjen teoriaan. Tutkimusteoriani lähtökohdat ovat Martin Heideggerin filosofiassa täällä-olon (*Dasein*) ja asumisen (*Wohnen*) ontologiassa sekä Theodore Schatzkin, Elizabeth Shoven, Karin Knorr Cetinan sekä Laurent Thévenot’n käytäntöteorioissa. Näiden pohjalta olen hahmotellut luonnonvaraistumisen tapahtuman kokonaisuuden ja osat: *luontokäytännöt*, *tietokäytännöt*, *yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt* ja *oikeuttamisen käytännöt*, jotka toimivat tapaustutkimusteni analyysin teoreettisena kehikkona.

Luonnehdin tutkimustapaani teoriaohjautuneeksi laadulliseksi tapaustutkimukseksi ja etnografiseksi tutkimukseksi. Tutkimukseni sijoittuu tapaustutkimusten kautta Pohjois-Suomeen ja Lappiin. Esittelen ja nostan tarkasteluun yksityiskohdaisemmin kolme tapausta. Yhteensovittamisen problematiikkaa ja luonnonvarojen käytön konfliktisuutta edustavat selkeästi tapaukset: (1) Muonion Mielmukka-

vaaran tuulivoimahanke (2008–2015) ja (2) Kolarin Hannukaisen kaivoshanke (2010–). Aineistot näihin tapauksiin liittyen ovat teemahaastatteluja, mediatekstejä ja asiakirja-aineistoja. Lisäksi tarkastelen (3) yhteensovittamista etnografisesti, osallistuvalla ja toimintatutkimuksellisella otteella. Keräsin etnografisen aineiston toimiessani maankäytön suunnittelun neuvojana Paliskuntain yhdistyksellä vuosina 2014–2015. Valitut ja analysoidut tapaukset ilmentävät siten *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* sekä yhteensovittamisen problematiikkaa pohjoisessa kontekstissa. *Luonnonvaraistumisen tapahtuma* on paitsi tutkimukseni teoreettinen väite, se on myös analyyttinen väline, jonka avulla voi valottaa luonto- ja luonnonvarasuhteitamme pohjoista kontekstia laajemminkin.

Tutkimuksellani avaan filosofisesti perustellun suunnan hahmottaa teoreettisesti *luonnonvaraistumisen tapahtumaa*. Inhimillisen olemassaolon monikerroksisen rakenteen ontologinen avaaminen heideggerilaisen käytäntöteoreettisen käsitteistön valossa näyttää, kuinka erilaiset luonnonvarakäytännöt kuuluvat siihen kokonaisuuteen, jossa ihmisen todellisuussuhde määrittyy. Luonnon erilaisten käyttömuotojen yhteensovittaminen ja hallinta ovat osa sitä käytäntöjen tapahtumavyöhyttä, jossa luonnosta tulee ja tehdään tietynlaisia luonnonvaroja. Yhteensovittamisen tutkiminen osana *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* avaa uuden tavan ajatella yhteensovittamista ja konflikteja.

Asiasanat: luonnonvara, luonnonvarakonflikti, yhteensovittaminen, *asumisen* ontologia, käytäntöteoria, tietokäytännöt, yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt, oikeuttamisen käytännöt, luonnonvaraistuminen

Abstract

The primary motif for this study was to question the role of reconciliation in land use planning in general and in governing natural resource conflicts. In this process I ended up problematizing *natural resources*. My main research question evolved to: what kind of practices lead us to perceive nature as a resource? Sub-questions are: (i) what kind of practices of resourcification are driving different nature-based livelihoods to perceive nature as a resource, (ii) what is the role of reconciliation practices in the process of resourcification and (iii) what is the role of practices of justification in reconciliation and resourcification.

In natural resource politics and land use planning different meanings and aims entwined in nature are evaluated and reconciled with each other. Reconciliation aims to decrease nature-based conflicts and promote sustainable land use planning. Despite all reconciliation efforts however, conflicts persist or even increase.

This study contributes to social scientific research of natural resource conflicts and the problematic of reconciliation, but I approach the theme in an unconventional manner with the aim of providing a fresh insight to the reconciliation of natural resource use. I argue that natural resources do not exist as neutral objects “somewhere out there” and hence their existence in this sense does not precede reconciliation processes. Reconciliation in fact plays a key role in the process of *resourcification of nature* – by which I mean the process in which nature becomes a resource in different ways.

Resourcification of nature is a bundle of practices in which practices entangled in nature in different ways, unfold nature as resources. *Resourcification of nature* is a theorization founded on the ontology of *Dasein* and dwelling (*Wohnen*) of Martin Heidegger and practice theories of Theodore Schatzki, Elizabeth Shove, Karin Knorr Cetina and Laurent Thévenot. *Resourcification of nature* is a temporal bundle of practices, an unfolding process, which consists of *pragmatic nature practices*, *knowledge practices*, *regular practices of reconciliation* and *practices of justification*. These formulate the theoretical frame and analytical tool for my case studies.

My research method is theory oriented qualitative case study and ethnography. I analyze in detail three cases. The case studies locate this study in Northern Finland and Finnish Lapland. The problematic of reconciliation and conflicting natural resources are clearly represented in (1) the conflict related to a wind power project in Mielmukkavaara in the municipality of Muonio (2008–2015) and (2) the Hannukainen mining conflict in the municipality of Kolari (2010–). The data for these cases consists of interviews, media texts and official documents. The third case

is (3) an ethnographic study with participatory observation data. The ethnographic data was collected while working as an adviser in land use planning for the Reindeer Herders' Association of Finland 2014–2015. The chosen cases represent *the process of resourcification of nature* and the problematic of reconciliation particularly in a northern context. However, I argue, that the theorization of the *resourcification of nature* is applicable as a theoretical and analytical tool for a broader and more holistic understanding of our entanglement with nature and natural resources.

The theorization of *resourcification of nature* presented here, has a firm philosophical foundation in Heideggerian practice theory. Ontology of *Dasein* and understanding human existence first and foremost as *dwelling* is key to understanding how natural resource practices are but one manifestation of human existence. Reconciliation and governance of our diverse nature-entangled practices are part of this unfolding process in which nature becomes a resource. Understanding reconciliation as a *practice of resourcification* opens up a new way of studying reconciliation and conflicts.

Keywords: natural resource, natural resource conflict, reconciliation, ontology of *dwelling*, practice theory, knowledge practices, practices of reconciliation, practices of justification, resourcification of nature

Esipuhe

Ohjaajistani Jarno Valkonen sanoi joskus minulle tutkimuksen tekoon liittyen: ”Ei näitä yksin tehdä.” En ollut silloinkaan (siitäkään asiasta) hänen kanssaan eri mieltä, mutta nyt ymmärrän todella, mitä hän tarkoitti. Olen eri tavoin laskien käyttänyt ainakin kymmenen vuotta enemmän tai vähemmän tiiviisti tämän aiheen parissa. Välillä aiheeseen pahasti tuskastuen, välillä uuden näkökulman innoittamana, motivaatiota pursuten. Usein näissä motivaatiopuuskissani tulin kuitenkin huomanneeksi, että sen ”uuden” näkökulman olin kirjoittanut ylös jo kolme tai seitsemän vuotta aiemmin, tai lukenut jonkun toisen kirjoittamana vuosia sitten tai toissa viikolla. Aina minulle ei näiden vuosien aikana ole ollut selvää, kierrätkö kehää omaa häntääni jahdaten vai hermeneuttista ymmärrystä tavoitellen ja lähestyen. En lähestulkoonkaan aina uskonut, että tekisin kirjan loppuun. Yhtäkkiä kuitenkin löydän itseni tilanteesta, jossa pitäisi kirjoittaa esipuhe. Huomaan tuntevani suurta kiitollisuutta moneen suuntaan.

Aivan ensimmäisenä haluan kiittää ansiokkaasta portin vartioinnista kolmea ohjaajaani Jarno Valkosta, Seija Tuulentietä ja Leena Suopajärveä, joiden laaja asiantuntijuus, älykkyys, kriittisyys ja myötätunto ovat tukeneet ja ohjanneet minua tällä pitkällä ja osin kivikkoisellakin tiellä – tähän pisteeseen. Kiitos keskusteluista, kysymyksistä, kritiikistä ja kommentista. Kiitos myös vaatimisesta, punakynästä ja rehellisyydestä. Yksinkertainen totuus on: ilman teitä, tätä työtä ei olisi tapahtunut.

Esitarkastajani professorit Hannu I. Heikkinen ja Ari A. Lehtinen, kiitos tarkasta luennasta, kommentista ja huomioista. Arvostan näkökulmianne korkealle. Jälleen kerran tulin huomanneeksi, että silloinkin kun ajattelee, että ei kerrassaan enää pysty täsmentämään, pystyy vielä täsmentämään.

Tutkijan polkuni on ollut mutkainen ja työtä on tehty projekteissa, apurahalla ja työsuhteissa. TIETO- ja DILACOMI-tutkimushankkeet olivat tärkeitä polkuni alkutaipaleella. Näkökulmani ajankohtaisiin pohjoisen maankäytön aiheisiin avautui uusiin suuntiin näissä. Kiitos kollegoille monista näiden hankkeiden aikana käydyistä keskusteluista sekä yhdessä tuotetuista teksteistä. Kiitos myös Suomen kulttuurirahastolle vuoden apurahasta, jonka aikana sain hahmoteltua tutkimukseni kokonaiskaarta ja ratkaistua sen, että kallistuin sittenkin monografian puolelle. Kiitos Lapin yliopiston tutkimuksen kehittämistyöryhmälle ja tutkijakoululle, kun näitte tämän nuoremman tutkijan raisaiselta tilkkutyöltä näyttävässä ansioluettelossa pensittyneen tohtoroitumispolun ja annoitte minulle mahdollisuuden polun raivaukseen.

Akateemisessa polun raivauksessa minua ovat eri hetkissä tukeneet monet kollegat Lapin yliopistolta ja Metsäntutkimuslaitokselta sekä Luonnonvarakeskukselta.

Kiitos sosiologit, politiikkatieteilijät ja matkailututkijat, nimeltä mainiten ainakin Heikki Huilaja, Janne Autto, Veera Kinnunen, Maria Hakkarainen, Tiina Seppälä ja Outi Rantala. Erityinen kiitos ystävälleni ja kollegalleni Kosti Joensuulle keskusteluista ja jaetusta filosofiasta. Kiitos myös luonnontieteilijät, joita filosofinen, sosiaalinen ja kulttuurinen näkökulma aidosti kiinnostaa tai ei ainakaan liiaksi pelota: nimeltä mainiten ainakin Timo Helle, Mikko Jokinen, Pasi Rautio ja Jouko Kumpula. Kiitos myös monille jatko-opiskelijakollegoille: yhteiset seminaarit ja keskustelut ovat aina tavalla tai toisella vieneet ajatteluani eteenpäin.

Veeralle, Marialle ja Tiinalle erityiskiitos lisäksi tekstin tarkasta oikoluennasta, tässä auttoivat käsikirjoitusvaiheessa myös Kosti Joensuu, Ulla Tiikkainen, Hanna Janger sekä Juha ja Mari Hast. Teksti on jokaisen lukijan myötä muuttunut paremmaksi. Parhaiten viesti välittyy, kun saa valittua oikeat sanat ja laiteltua sanoja sanojen perään oikeassa järjestyksessä, mutta työn visuaalinen ulkoasu asettuu myös omaan tärkeään rooliinsa. Valokuvat ja kuviot kertovat samaa tarinaa, sanojen kanssa keskustellen ja viestiä omalta osaltaan täydentäen. Näistä iso kiitos kuuluu Tapio Nykäselälle ja Leena Rantamaulalle. Kannen suunnittelusta kiitos Helmi Kemppaiselle.

Kiitos Paliskuntain yhdistyksen toimiston koko porukalle, eritoten Anne Ollilalle. Näyttäisi, että sosiologi voi lähteä oikeisiin töihin, mutta sosiologia ei näemmä lähde ihmisestä. Hyvä niin! Erityinen kiitos kaikille poroisännille ja poronhoitajille, jotka olette opettaneet ja perehdyttäneet minua poronhoitoon ja paliskuntanne asioihin. Näkökulmanne on ollut korvaamaton osa tämän työn muotoutumista.

Vuodet tämän tutkimusaiheen sisällä ja liepeillä pyörityäni on ollut pakko todeta, että yhtään toisia tutkijoita vähäisempiä tällä taipaleella eivät ole ne ihmiset, jotka jaksavat tutkijaa niinäkin hetkinä, kun hän vaikuttaa horisevan mitä sattuu ja pyörii ties minkälaisissa eksistentiaalisissa myllyissä. Siispä kultaakin arvokkaampia ovat ne ihmiset, jotka vievät tutkijan toisinaan ulos tuulettumaan sekä antavat perspektiiviä asioihin: kysyvät, keskustelevat ja joskus vain ovat. Kiitos siis: Juha, Susanna ja Mari, Skinelman thinktank, Kriittisen kosmologian laitos, Ulla, Leena, Tuulia, Hanna, Emilia, Sini, Arancha, Joni, Riku, Tuomas, Keijo, Tripla, Hansu ja ajallisesti viime metreillä mukaan ehtineenä, mutta niille metreille aivan erityistä askellusta tuoden, Sampo.

Kiitos, kun pidätte kiinni elämässä ja joskus ihan konkreettisesti vuoren, tunturin tai kallion kyljessä.

Vielä samaan hengenvetoon, vaikka eivät taida tätä enää saada otettua vastaan, kuuluu kiitos äidille ja isälle. Opetitte minulle niin paljon.

Minusta tuntuu, että alan vähitellen ymmärtää: aina vuorten ei ole pakko olla kivee, aallot eivät kuulu ainoastaan meriin ja joskus lumivyöryt voivat olla eksistentiaalisia luonteeltaan. Eikä se mitään.

Lainaanrannassa, lokakuussa 2021

Sanna

Sisällysluettelo

Kuvioluettelo	11
Taulukkuuettelo	12
Sanastoluettelo	13
1. Johdanto	14
1.1. Tutkimuksen aihepiiri: Yhteensovittamisen ongelma.....	15
1.2. Tutkimustavoite ja -kysymykset: Luonnonvaran ongelma.....	17
1.3. Tutkimuksen rakenne ja kontribuutio.....	18
2. Luonnonvaraistuminen: Tutkimuksen teoreettis-käsitteelliset lähtökohdat	20
2.1. Käytännöt	21
2.2. Käytäntöjen kommunikatiivisuus: Käytäntöregiimit	33
2.3. Luonnonvaraistumisen tapahtuma.....	39
3. Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat ja tutkijan positio	52
3.1. Teoriaohjautuva tapaustutkimus ja etnografinen tutkimus.....	53
3.2. Etnografinen tutkimus	59
3.3. Tutkimuksen eettisyydestä.....	61
3.4. Aineistot	62
4. Malmio	66
4.1. ”Löytyminen ja sijainti”: tietokäytännöt luovat malmiota	68
4.2. Yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt.....	72
4.3. Oikeuttamisen käytännöt	82
4.4. Päätelmät	96
5. Tuulienergia	99
5.1. Tuulta valjastavat tietokäytännöt.....	100
5.2. Yhteensovittamisen käytännöt ja tuulienergia.....	103
5.3. Oikeuttamisen käytännöt.....	107
5.5. Päätelmät	111
6. Porolaidun	114
6.1. Neuvonnan käytännöt maankäytön suunnittelussa.....	116
6.2. Tiedon oikeuttaminen yhteensovittamisen käytännöissä	120
6.3. Päätelmät	138

7. Yhteensovittamattomat luonnonvarat	141
7.1. Yhteensovittamisen ehdot?	147
7.2. Yhteensovittaminen	150
Lähdeluettelo	152
Aineistoluettelo	152
A) Hannukaisen kaivoshanke	152
B) Mielmukkavaaran tuulivoimahanke	154
C) Tutkimuspäiväkirja	155
Kirjallisuus	156
Lakiviitteet	165
Oikeuspäätökset	166
Muut päätökset	166
Verkkoviitteet	166
Uutisartikkelit	167

Kuvioluettelo

<i>Kuva 1:</i>	<i>Tietokäytännöt ilmentävät erilaisia luontosuhteita</i>	29
<i>Kuva 2:</i>	<i>Tieto tuotetaan käytännöissä</i>	31
<i>Kuva 3:</i>	<i>Käytäntöregiimit ja käytäntöjen kommunikaatio yksityisestä yleiseen (tutusta ja esikielellisestä julkiseen oikeuttamiseen)</i>	36
<i>Kuva 4:</i>	<i>Luonnonvaraistuminen on erilaisten käytäntöjen muodostama tapahtuma</i>	42
<i>Kuva 5:</i>	<i>Jäkälälaitumen luonnonvaraistuminen</i>	49
<i>Kuva 6:</i>	<i>Kaivoshankkeelle myönteiset sanapilvet (Taloustutkimus 2020)</i>	93
<i>Kuva 7:</i>	<i>Kaivoshankkeelle kriittiset sanapilvet (Taloustutkimus 2020)</i>	94
<i>Kuva 8:</i>	<i>Asennettu kumulatiivinen kapasiteetti (MW) (Tuulivoima Suomessa 2019)</i>	102
<i>Kuva 9:</i>	<i>Asennetut tuulivoimalat (Tuulivoima Suomessa 2019)</i>	102
<i>Kartta 1:</i>	<i>Tapaustutkimuskohdeet</i>	56

Taulukkoluetelo

<i>Taulukko 1: Toiminnallisen sidoksisuuden käytäntöregiimit (Pragmatic regimes of engagement, Thévenot 2001).....</i>	<i>35</i>
<i>Taulukko 2: Aineistot Hannukaisen kaivoshankkeeseen ja Mielmukkavaaran tuulivoimahankkeeseen liittyen (*ks. Aineistoluettelo A & B).....</i>	<i>63</i>
<i>Taulukko 3: Kooste maankäytön suunnittelun prosesseista ja maankäyttölausunnoista Paliskuntain yhdistyksen maankäytön suunnittelun neuvontatyön yhteydessä</i>	<i>63</i>
<i>Taulukko 4: Hannukaisen tapaus ja aineistot (*ks. Aineistoluettelo A).....</i>	<i>67</i>
<i>Taulukko 5: Mielmukkavaaran tapaus ja aineistot (*ks. Aineistoluettelo B).....</i>	<i>100</i>
<i>Taulukko 6: Maankäytön suunnitteluun liittyvät prosessit ja lausuntojen määrät.....</i>	<i>115</i>

Sanastoluettelo

Lyhenteet:

AVI – *Aluehallintovirasto*

ELY – *Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus*

GTK – *Geologian tutkimuskeskus*

LUKE – *Luonnonvarakeskus*

METLA – *Metsäntutkimuslaitos, nyk. LUKE*

MMM – *Maa- ja metsätalousministeriö*

MTK – *Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto*

RKTL – *Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, nyk. LUKE*

SYKE – *Suomen ympäristökeskus*

TEM – *Työ- ja elinkeinoministeriö*

TUKES – *Turvallisuus ja kemikaalivirasto*

VAT – *Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet*

YVA-menettely – *Ympäristövaikutusten arviointimenettely*

Muita:

DILACOMI-hanke – *Different Land use Activities and local Communities in Mining projects 2012–2014*, Metsäntutkimuslaitos (nyk. Luonnonvarakeskus)

TIETO-hanke – *Tieto ympäristön käytön suunnittelussa ja päätöksenteossa 2010–2012*, Lapin yliopisto

POROT-hanke – *Maankäytön suunnittelua palvelevan porotalouden paikkatietokannan rakentaminen ja käyttöön saaminen (2012–2014)*, SYKE

TOKAT-hanke – *Poronhoidon paikkatiedot ja työkalut maankäytön suunnitteluun (2015–2017)*, SYKE

Paliskuntain yhdistys toimii paliskuntien yhdyssiteenä. Yhdistys on maa- ja metsätalousministeriön hallinnon alaisuudessa ja poronhoitolailla perustettu. Yhdistyksellä ei ole oikeudellista mandaattia neuvotella tai sopia maankäyttöön liittyvissä asioissa, vain asianosaisilla paliskunnilla on. (Poronhoitolaki PHL 848/1990, 20§; Paliskuntain yhdistyksen säännöt 1990, 2§.)

Paliskunta – paliskunnat ovat omaa aluettaan koskevan poronhoidon järjestämisen yksikköjä ja vastuutahoja. Paliskunnat edustavat itseään suunnitteluprosesseissa poroisännän, varaisännän tai erikseen tehtävään valtuutetun paliskunnan osakkaan kautta (poronhoitolaki PHL 848/1990, 7§, 19§).

1. Johdanto

Luonnonvaroista puhutaan usein kuin ne olisivat neutraalisti ja objektiivisesti ”tuolla jossain”; malmeina, öljynä, energiana, pohjavetenä, puuvarantoina ja niin edelleen. Ikään kuin ne odottelisivat ihmistä tulemaan, kaivamaan, irrottamaan, valjastamaan ja hyödyntämään. Luonnonvaran käsitteeseen liittyy julkilausumattomasti ajatus luonnon taloudellisesta hyödyntämisestä. Joistain luonnonvaroista ei ole mahdollista edes puhua ennen kuin niiden hyödyntämiseen liittyvä tieto ja tekniikat ovat olemassa. Esimerkiksi energia monissa muodoissaan on tällainen.

Teoksessaan *Energy at the end of the world* (2018) Laura Watts kertoo etnografisen narratiivin muodossa uusiutuvan energian tuotannosta Skotlannin pohjoispuolella Orkneysaarilla – siitä miten vuorovedestä ja meren aaltojen liikkeestä tehdään energiaa ja samalla rakennetaan matalahiilistä tulevaisuutta mahdollisuutena laajemminkin. Meren aallot eivät itsessään vielä ole hyödynnettävää energiaa, ne tuotetaan hyödynnettäväksi energiaksi.

Samoin voimme kuvitella ja nähdä joen virtaavan, tuntea auringon ja tuulen, mutta näiden valjastaminen ja muuttaminen siirrettäväksi ja hyödynnettäväksi energiaksi vaatii monimutkaista tiedon ja teknologian nivomista käytäntöihin ja materiaan. Edelleen voimme ajatella, miten näemme ja koemme kivet, kalliit ja metsät, mutta malmioita, sellua ja puutavaraa meillä ei ole ennen kuin hallussamme on nämä mahdollistava tieto ja teknologia – ja käytännöt. Tieto ja teknologia eivät ole neutraaleja luonnon suhteen – niiden tulkinnan, soveltamisen ja käytön myötä luonto itsessään saadaan ilmenemään tiedon ja teknologian rajausten ja määreiden mukaisesti. Saman alueen luonto voi ilmetä monina erilaisina merkityksinä ja mahdollisina käytettävänä luonnonvaroina.

Poronhoidon käytännöissä vaaran laki tai rinteet tulevat esiin porojen laitumena ja kulkureittinä. Metsätalouden käytännöissä ne näyttäytyvät metsikköinä. Tuulivoimayhtiön näkökulmasta vaaran lakialue on kiinnostava, koska sen yllä reilun sadan metrin korkeudessa puhaltava tuuli olisi mahdollista valjastaa energiaksi voimaloiden avulla. Vaaramaiseman ilmeneminen eri tavoin kertoo siitä, miten jokin osa luontoa muotoutuu osana inhimillisiä käytäntöjä ja ilmentää merkitysten moninaisuutta. Vaaran tarkastelu erilaisten käytäntöjen osana avaa ikkunan konkreettisesti niin elinkeinojen sisäisiin käytäntöihin kuin myös luonnonvarapolitiikan hallinnon käytäntöihin ja yhteensovittamisen käytäntöihin, joissa eri toimijoiden vaaraan kiinnittämiä merkityksiä ja käytäntöjä pyritään arvioimaan ja sovittamaan yhteen.

Jos luonnonvarojen ajatellaan olevan ikään kuin odottamassa löytäjänsä, samanlainen suoraviivainen lähestymistapa leimaa myös luonnonvarojen yhteensovittamisen ideaa. Luonnonvarojen yhteensovittamisen idea lähtee ajatuksesta, että samoja alueita on mahdollista käyttää monin päällekkäisin ja limittäisin tavoin hyvin informoidun, tehokkaan ja eri näkökulmat huomioivan suunnittelun tuloksena. Alueiden käytön suunnittelussa yhteensovittamisella pyritään vähentämään ristiriitoja ja estämään konflikteja. (Esim. Hast & Jokinen 2016; Soudunsaari 2016; Solbär 2019.)

1.1. Tutkimuksen aihepiiri: Yhteensovittamisen ongelma

Yhteensovittamisen idea lupaa kestäväää luonnonvarapolitiikkaa. Lainsäädäntö ja yhteiskunnalliset rakenteet pyrkivät tukemaan yhä osallistavampaa ja monimuotoisemman tiedon huomioon ottavaa suunnittelua ja päätöksentekoa luonnonvarojen ja alueiden käyttöä koskien. Erilaisten osallistavien ja vuorovaikutteisten suunnittelumenetelmien tarve ja vaatimus ovat lisääntyneet viimeisten parin-kolmenkymmenen vuoden aikana (esim. Haila 1991; Saaristo 2000; Raitio 2003; Peltonen & Villanen 2004; Reed 2008; Alastalo & Åkerman 2011b; Soudunsaari 2016). Vuorovaikutteisuuden uskotaan olevan eriävien tavoitteiden ja intressien yhteensovittamisen avain ja johtavan aidosti kestävämpään – ekologisen, taloudellisen ja sosiaalisen näkökulman huomioonottavaan – ympäristön monikäyttöön (esim. Kangas & Kokko 2001; Raitio 2003; Eisto 2004; Solbär 2019). Paikallisten näkökulmien paremman huomioimisen jo suunnitteluvaiheessa oletetaan vähentävän ristiriitoja ja parantavan ihmisten valmiuksia huomioida ympäristöasiat omassa toiminnassaan. Sen arvellaan myös lisäävän erilaisten ympäristöhankkeiden ja -tavoitteiden paikallista hyväksyttävyyttä. Voidaan sanoa, että on tapahtunut siirtymä hierarkkisesta, sektorikeskeisestä hallinnosta yhteistyöverkostoissa tapahtuvaan hallintaan (*government to governance*) (esim. Alastalo & Åkerman 2011b, 22–23; Haila ym. 2009). Luonnonvarakonflikteja on tutkittu paljon ja monenlaisia tekniikoita konfliktien hallintaan ja luonnonvarojen kestävään käytön suunnitteluun on kehitelty (esim. Ayling & Kelly 1997; Nie 2003; Karl ym. 2007; Collier & Scott 2009; Reed ym. 2009; McDonagh & Tuulentie 2020). Kaikista luonnonvarojen yhteensovittamiseen tähtäävistä ponnisteluista huolimatta konflikteiksi yltyvät ristiriidat vain sitkeästi jatkuvat ja jopa lisääntyvät (esim. Pettersson ym. 2017; Nie 2003). Luonnonvarojen käytön yhteensovittamisen todellisuus kertoo, että osallistavat tai vuorovaikutteiset suunnittelumenetelmät eivät näytä toimivan toivotulla tavalla, vaan johtavat tai vahvistavat ristiriitoja niiden ratkomisen sijaan (esim. Raitio 2003; 2008; Kyllönen & Raitio 2004; Ratamáki 2009; Bäcklund 2002; 2007; Hast 2013).

Luonnonvarojen käytön yhteensovittamisen ongelmiin on monia syitä. Yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on osoittanut, että luonnonvara- ja ympäris-

tökonfliktit ovat luonteeltaan monenlaisia: ne voivat liittyä intresseihin, arvoihin, tietoihin, argumentaation tapoihin ja konfliktin menettelytapoihin (esim. Valkonen & Saaristo 2010; Peltonen & Villanen 2004). Keskeisimpinä taustatekijöinä konflikteissa on kuitenkin usein pidetty luonnon käyttöön liittyviä ristiriitaisia etuja ja arvoja sekä tiedollisia erimielisyyksiä. Yhteensovittamista ja ympäristökiistoja tutkivassa kirjallisuudessa nähdään ongelmia myös siinä, että luontoon kiinnittyviä monimuotoisia näkökulmia ei kuulla aidosti tai riittävästi, tieto ei välity tai sitä ei huomioida *tietona*, tai kiistat ovat fundamentaalisia, arvoperustaisia ja sillä tavoin ”hankalia” (*wicked*). (Esim. Pettersson ym. 2017, 88–89; Peltonen & Villanen 2004; Nie 2003). Lisäksi luonnonvarojen käyttöä ja ristiriitojen hallinnointia vaikeuttaa se, että asiantuntijuuden kenttä on pirstaloitunut. Ympäristöongelmissa, ympäristön tutkimuksessa tai yleensä ympäristön käytössä, sekoittuvat ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja poliittinen ulottuvuus. Kokonaisvaltainen hallinta ei näytä olevan minkään asiantuntijuuden hallinnassa. (Mm. Saaristo 2000; Peltonen 2004; Peltonen & Villanen 2004; Leino 2008; Alastalo & Åkerman 2011b.) On syytä myös muistaa, että ympäristönkäyttökiistat koskevat harvoin yksinomaan ”tosiasioita”, eivätkä ratkaisut yleensä löydy lisäämällä luonnontieteellisen tutkimuksen ja tiedon määrää (esim. Peuhkuri 2004; Ratamäki 2009; Raitio 2003; 2008; Kyllönen & Raitio 2004; Saarikoski & Raitio 2013; Valkonen & Saaristo 2010).

Tässä tutkimuksessa tarkastelen luonnonvarojen käytön yhteensovittamista Lapissa. Lappi on ollut jo vuosikymmeniä erilaisten luonnonvara- tai ympäristökonfliktien leimaama alue (esim. Massa 1994; Suopajarvi 2001; Valkonen 2003a; 2003b; Raitio 2008; Sarkki 2008; Hast 2013; Jokinen 2014a; Komu 2020). 2010-luvun aikana kiihtynyttä yhteiskunnallista keskustelua on käyty kaivoksiin ja tuulivoiman rakentamiseen liittyen (esim. Jartti, Sairinen & Litmanen 2012; Hast & Jokinen 2016; Hast 2013; YLE 2020b; YLE 2021b). Yhtenä syynä Lapin luonnon toistuvaan politisoitumiseen on pidetty sitä, että paikallinen tieto luonnosta ja luonnonvaroista ei saa riittävää jalansijaa luonnonvarapoliittisessa suunnittelussa ja päätöksenteossa (esim. Valkonen 2003b; Valkonen & Saaristo 2010; Valkonen & Valkonen 2019; Saarikoski & Raitio 2013; vrt. myös Joks & Law 2017). Erilaisen ja monimuotoisen tiedon parempi ja tasapuolisempi huomioon ottaminen nähdään keskeiseksi kysymykseksi Lapissa, mikä on tyypillistä myös muualla niin sanottujen periferisten tai syrjäisten alueiden kestävä kehittäminen ja luonnonvarojen kestävä hallinnan kannalta (esim. McDonagh & Tuulentie 2020; Pettersson ym. 2017; Nakashima 2010; Rannikko 2010; Lehtinen & Rannikko 2003). Kysymys siitä, kuinka yhteensovittaa paikallinen tieto tieteellisen ja muun asiantuntijatie- don kanssa ja kuinka saada kaikki keskeiset osapuolet mukaan, on olennainen, jotta saavutetaan jaettua tietopohjaa päätöksenteolle. Konfliktitutkimus nostaa ongelmaksi muun muassa sen, ettei niin kutsuttu ”ylhäältä-alas” tuleva hallinto tai tieteellisen tiedon valta-asema välttämättä edistä suunnittelun kestävyttä (esim. Saaristo 2000; Peltonen & Villanen 2004; Haila 2009; McDonagh ym. 2020).

Muiden tietosysteemien parempaa huomioimista on peräänkuulutettu (esim. Ylönen 2010; Nakashima 2010; Mustonen 2014; Joks & Law 2017; Valkonen & Valkonen 2019).

1.2 Tutkimustavoite ja -kysymykset: Luonnonvaran ongelma

Tässä tutkimuksessa pureudun yhteensovittamisen ilmiökenttään ja siten tutkimukseni osallistuu luonnonvarakonflikteja ja yhteensovittamisen problematiikkaa koskevaan yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Kuten edellä on viitattu, aiheesta on paljon tutkimusta (esim. Peltonen & Villanen 2004; Peltonen ym. 2006; Bäcklund ym. 2002; Bäcklund 2007; Reed 2008; Raitio 2008; Leino 2008; Haila ym. 2009; Valkonen & Saaristo 2010; Alastalo & Åkerman 2011a; Soudunsaari 2016; Solbär 2019; McDonagh & Tuulentie 2020). Jotain kuitenkin tuntuu uupuvan: kaikesta yhteensovittamista erittelevästä tutkimuksesta, yhteensovittamiseen tähtäävästä toiminnasta, yhteiskunnallisista rakenteista ja lainsäädännöstä huolimatta luonnonvarojen ja alueiden käyttöön liittyvät konfliktit jatkuvat. Täysin ristiriidaton tila ei toki ole tavoite, mutta kiperiä konflikteja ei myöskään taida haluta kukaan.

Tutkimukseni alkutaipaleella kysyin, mitä oikeastaan yhteensovitetään, kun luonnonvarojen ja maankäytön suunnittelussa ja hallinnossa yhteensovitetään. Olin kiinnostunut siitä, onko luonnon moninainen käyttö oikeasti yhteensovitettavissa ja millä ehdoin. Tätä ongelmaa kiertäessäni kysyin myös, mitä yhteensovittamisen prosesseissa *tapahtuu*.

Vaikka tutkimukseni asemoituu luonnonvarakonfliktien ja yhteensovittamisen problematiikkaa tarkastelemaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimusperinteeseen, analysoin luonnonvarojen yhteensovittamista totutusta poikkeavalla tavalla. Tutkimusprosessin kuluessa huomasin, että samalla kun tarkastelin yhteensovittamista, tulin problematisoineeksi *luonnonvaran*. Huomasin, että luonnonvara ei mutkattomasti edellä yhteensovittamista, vaan yhteensovittaminen on osa luonnonvaraistumisen prosessia, siis sitä, miten luonnosta tulee ja uudelleen määrittyy tietynlaisia luonnonvaroja. Tämän havainnon johdattamana tutkimukseni lähtökohdaksi muodostui se, että *luonnonvaraa* ei voida olettaa inhimillisistä tavoitteista ja tarpeista itsenäisesti tai staattisesti olevaksi. Katson, että niin yhteensovittamista kuin luonnonvaraakin on syytä tarkastella prosesseina, inhimillisten käytäntöjen kautta. Tavoitteeni tutkia yhteensovittamisen ongelmia johti minut luontoon ja sen hallintaan kiinnittyvien käytäntöjen erittelyyn ja analyysiin.

Tätä kautta tutkimukseni pääkysymykseksi muodostui: Millaisten käytäntöjen kautta luonnosta tulee luonnonvara?

Nimeän *luonnonvaraistumiseksi* sitä ajassa muotoutuvaa tapahtumien kokonaisuutta, missä luonto hahmottuu erilaisten luontoon kiinnittyvien käytäntöjen

myötä erilaisina luonnonvaroina. Luonnonvaroja, kuten metsikköjä, malmioita, tuuli- tai vesivoimaa ei olisi olemassa ilman niitä mahdollistavia *käytäntöjä*. Kun alueiden erilaiset käyttömuodot kohtaavat tai törmäävät ja kun näitä käyttömuotoja sovitetaan yhteen, tapahtuu luonnon määrittymistä tietynlaisina luonnonvaroina, eli luonnonvaraistumista. Luonnonvarojen määrittäminen on historiallinen, ajassa muotoutuva, monia mahdollisia suuntia saava prosessi. Luonnonvarahankkeiden suunnitteluprosessien jäsentely tapaustutkimusten kautta tarjoaa hedelmällisen tavan esitellä teoreettista luonnonvaraistumisen prosessia empirian tasolla.

Tarkentavina alakysymyksiä tutkimustani ovat ohjanneet:

- i) Millaisten luonnonvaraistamisen käytäntöjen kautta eri luontoperustaiset elinkeinot tekevät luonnosta resursseja?
- ii) Mikä on yhteensovittamisen käytäntöjen rooli luonnonvaraistumisen prosessissa?
- iii) Mikä on oikeuttamisen käytäntöjen rooli luonnonvaraistumisessa ja yhteensovittamisessa?

1.3 Tutkimuksen rakenne ja kontribuutio

Avaan yhteensovittamiseen liittyviä ongelmia luonnonvaraistumisen tapahtuman *käytäntöjen* erittelyn ja analysoinnin kautta. Perustan *luonnonvaraistumisen tapahtuman* teoretisoinnin sosiaalisten käytäntöjen teoriaan (luku 2). Tutkimusteoriani lähtökohdat ovat Martin Heideggerin (2000a [1927]; 2003 [1951]; 1994 [1953]) filosofiassa ja Theodore Schatzkin (2001; 2016), Elizabeth Shoven (Shove ym. 2012), Karin Knorr Cetinan (1981; 1999; 2001) sekä Laurent Thévenot'n (2001; 2002; 2007; 2011; myös Boltanski & Thévenot 2006/1991; Boltanski & Thévenot 1999; Thévenot ym. 2000) käytäntöteorioissa. Näiden pohjalta hahmottelen luonnonvaraistumisen tapahtuman kokonaisuuden ja osat: *luontokäytännöt*, *tietokäytännöt*, *yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt* ja *oikeuttamisen käytännöt*, jotka toimivat tapaustutkimusteni analyysin kehikkona. Luvussa kolme esittelen tutkimuksen metodologiset lähtökohdat, aineistot sekä oman positioni ja tutkimuksen eettisen pohdinnan.

Nostan yksityiskohtaisempaan tarkasteluun kaivos- ja tuulivoimahankkeet, jotka ovat laukaisseet paikkakunnilla suunnittelu-, yhteensovittamis- ja oikeudellisia prosesseja (luvut 4 ja 5). Prosessien analyysi avaa, miten eri toimijoiden luonnonvarat – malmio, tuulienergia, matkailumaisema ja porolaidun – rakentuvat ja tarkentuvat tilanteisesti ja paikallisesti. Nostan tarkasteluun myös etnografisen osallistumisen näkökulmasta eritellymmän, mikä rooli yhteensovittamisen vakiintuneilla käytännöillä ja oikeuttamisen käytännöillä on luonnonvaraistumisen tapahtumassa (luku 6). Näin analyysiluvut auttavat vastaamaan tarkentaviin tutkimuskysymyksiini (i–iii).

Niputamme herkästi luonnonvaran käsitteen alaisuuteen kaikenlaista lähtien metsistä, vedestä, ilmasta ja vapaana tai kasvattamossa uivista kaloista aina öljyyn ja energiamuotoihin, vaikka näiden olemassaolo ja hyödyntäminen luonnonvaroina vaatii monenlaisia ja keskenään hyvin erilaisiakin teknologioita. Luonnonvarat voivat olla melkein mitä vain, mutta – toisin kuin yleisesti esitetään – ihmisen toiminnoista, tavoitteista, arvoista ja teknologioista irrallisia ne eivät ole. Vesi sinällään on vettä, mutta jos se on juomavettä tai virtaavaa vettä, jonka valjastamme vesivoimaksi, siitä tulee luonnonvara. Ja vesivoima ja juomavesi ovat keskenään hyvinkin erilaisia luonnonvaroja. Niiden tarve sekä tuottamisen ja hyödyntämisen käytännöt ja teknologiat tekevät niistä erilaisia luonnonvaroja. (Vrt. esim. Rannikko & Määttä 2010; *ekosysteemipalvelut* esim. Hiedanpää ym. 2010; Farber ym. 2002.)

Ajattelen, että luonnonvarat eivät *ole*, vaan ne *tulevat*. Niillä on inhimillisiin tarpeisiin kiinnittyvä luonne. Luonnonvaroja tehdään, kun luonnon eri elementteihin kohdistuu erilaisia käyttötavoitteita. Ne myös muuttuvat ajassa, kun nämä käyttötarpeet ja -tavoitteet muuttuvat. Erilaiset käyttötavoitteet samassa paikassa laukaisevat tarpeen valikoida ja yhteensovittaa eri tarpeiden välillä. Näin käy, jos esimerkiksi samalle Muonion pohjoisosaan sijoittuvalle vaaralle, joka on metsätalouden, poronhoidon ja luontomatkailun käytössä, halutaan rakentaa tuulivoimaloita. Puhe luonnonvaroista ikään kuin ne olisivat olemassa ihmisen kiinnostuksesta huolimatta, mutta kuitenkin mahdollisuutena sitä varten – erilaisen suunnittelun ja intressien yhteensovittamisen yhteydessä – on luonnonvarojen politisoimista. Politisoiminen on teknologioiden rinnalla toinen tärkeä tapa, jolla luonnonvarat tulevat yhteiskunnallisesti oleviksi (ks. *politisoitumisesta* esim. Valkonen 2003a).

Tutkimuksellani avaan filosofisesti perustellun suunnan hahmottaa teoreettisesti luonnonvaraistumisen tapahtumaa. Inhimillisen olemassaolon monikerroksisen rakenteen ontologinen avaaminen näyttää, kuinka erilaiset luonnonvarakäytännöt kuuluvat siihen kokonaisuuteen, jossa ihmisen todellisuussuhde määrittyy. Luonnon erilaisten käyttömuotojen yhteensovittaminen ja hallinta ovat osa sitä käytäntöjen tapahtumavyöhyhtiä, jossa luonnosta tulee ja tehdään luonnonvaroja. Yhteensovittamisen tutkiminen osana luonnonvaraistumisen tapahtumaa avaa uuden tavan ajatella ja kehittää yhteensovittamista. Luonnonvaraistumisen tapahtuman ymmärtäminen puolestaan avaa mahdollisuuksia kehittää luonnonvarakonfliktien tutkimista ja hallintaa.

2. Luonnonvaraistuminen: Tutkimuksen teoreettis-käsitteelliset lähtökohdat

Lähtökohtani on, että luonnonvaroja ei sellaisenaan ole olemassa, vaan luonnosta tulee ja tehdään erilaisia luonnonvaroja sosiaalisissa käytännöissä. Nimitän tätä tapahtumaa *luonnonvaraistumiseksi*. Luonnonvaraistumisessa erilaiset alueiden käytön ja luonnonvarahallinnon yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt, tietokäytännöt ja tiedon ja käytäntöjen kommunikaatio ovat keskeisessä roolissa. Tutkimusteoriani rakentuu näistä käsitteellisistä elementeistä. Yhteensovittamisen käytännöt, tietokäytännöt ja kommunikaatio ovat ajassa jatkuvia ja muuttuvia, toisiinsa kietoutuvia sosiaalisia käytäntöjä. Niiden teoreettinen erittely mahdollistaa luonnonvarojen *tapahtuvan* luonteen tarkastelun ja analyysin. *Tapahtuminen* voidaan ymmärtää laajasti yhteiskunnan, talouden ja kulttuurin muutoksena. Viittaan luonnonvarojen *tapahtumisella* niiden ajalliseen luonteeseen, joka on keskeinen seikka luonnonvaran käsitteen ymmärtämisessä. Yhtäältä *tapahtumalla* viittaan siihen, että luonnonvaraistumisen prosessissa tulee hetkiä, jolloin luonnonvarat kirkastuvat tietynlaisina luonnonvaroina, ja toisaalta niiden *tapahtumisella* haluan samalla haastaa ajatusta siitä, että luonnonvarat olisivat olemassa staattisina ikään kuin aika niiden kohdalla olisi pysähtynyt. Vaikka vettä on olemassa, ei vesivoima ole samalla tavalla valmis, vaan vaatii olemassaolonsa *tapahtumista*. Luonnonvarojen *tapahtumisella* viittaan myös siihen, miten joskus tietyt luonnon piirteet lakkaavat olemasta luonnonvaroja tai niiden käyttötarkoitus, hyödyllisyys ja *luonnonvaraisuus* muuttuu oleellisesti. Näin on Suomessa käynyt esimerkiksi tervalle, joka oli merkittävä luonnonvara ja kauppatavara 1600–1800-luvuilla. Tervakauppa hiipui 1800-luvun loppupuolella ja tervan nykymerkitys ja käyttö on jotain aivan muuta. (Esim. Turpeinen 2010, 8–10; Kujanpää 2011, 9–10, 44.) Samoin on käynyt keskiajan tärkeälle vero- ja vientituotteelle, kuivatulle hauelle eli kaphauelle, jonka markkinat ja merkitys kaupan ja vaihdon välineenä hiipuivat vähitellen 1700-luvulle tultaessa (esim. Seppälä 2009). Samankaltaisesti voi käydä nykypäivän luonnonvaroille tulevaisuudessa, niiden merkitys voi muuttua olennaisesti, ne voivat menettää merkityksensä tai niiden tilalle voi syntyä kokonaan uusia.

Luonnonvaraistumisen teoretisointi liittyy yhteensovittamisen problematiikkaan ja on oleellista luonnonvarakonfliktien ja ristiriitojen paremman ymmärtämisen kannalta. Yhteensovittamiseen tähtäävät vakiintuneet käytännöt muodostuvat keskeiseksi osaksi sitä käytäntöjen kokonaisvyyhtiä, missä luonnosta tulee ja tehdään erilaisia luonnonvaroja. Esittelen alkuun tutkimusteoriassa soveltamani käytäntöteoreettiset lähtökohdat. Tämä jälkeen esittelen luonnonvaraistumisen tapahtuman

eri osat antaen samalla konkreettisia esimerkkejä siitä, miten tapahtuva luonne ilmenee käytännössä.

2.1. Käytännöt

Käytäntöteoria ei ole yhtenäinen teoria vaan joukko teorioita, joita yhdistää se, että ne (1) keskittyvät sosiaalisten ilmiöiden tarkastelussa teoreettisesti ja analyttisesti *käytäntöihin*, (2) pitävät *käytäntöjä* luonteeltaan *sosiaalisina* ja (3) katsovat keskeisten sosiaalisten ilmiöiden, kuten organisaatiot, valta, tiede, opetus ja liikenne, rakentuvan tai perustuvan *käytäntöihin* tai niiden kokonaisuuksiin (Schatzki 2016, 28–29; Spaargaren ym. 2016, 6–7). *Käytäntö* on usein väljästi määritelty teoreettinen käsite, mistä johtuen siihen voi liittyä sekaannusta, osittain sen arkikielisen merkityksenkin vuoksi. Vaikka arkikielinen merkitys yleensä tarkoittaa yksinkertaisesti ”teoreettisen” tai ”periaatteellisen” vastakohtaa, kuuluu siihen myös intuitiivinen ymmärrys, joka luo mielleyhtymiä ja johdattaa ymmärtämään *käytännön* teoreettistakin määrittelyä. Arjessa tehdään ja toteutetaan asioita käytännössä; käytännöllisyys on ympäristössään *toimivaa* eli *pragmaattista*. Toimivuus edellyttää osaamista ja kehollista tietämistä, yleensä materiaalien ja teknologioiden käyttöä, rutiineja ja opittuja tapoja. Teoreettisessa mielessä *käytännöt* ajatellaan yleisesti kehollisiksi, materiaalisesti välittyneiksi inhimillisen toiminnan ja tekemisen kokoelmiksi, joihin liittyy olennaisella tavalla käytännöllistä ymmärrystä ja tilannetajua (esim. Schatzki 2001). Ne määritellään myös totunnaistuneena toimintana, rutiineina, tapoina; niihin liittyy taustatietoa ymmärryksen muodossa, tietotaitoa, tunteita ja motiivaitioita. Käytännöt eivät ole pelkästään totuttua inhimillistä toimintaa, vaan pitävät sisällään tiettyjä ei-inhimillisiä aspekteja, kuten esineitä tai teknologioita, jopa ympäristöjä. Nämä materiaaliset tekijät ovat olennaisia osia käytännöissä. (Shove ym. 2012; Spaargaren ym. 2016; Wagenaar & Cook 2003.)

Käytäntöihin keskittyminen analyttisinä työkaluina tarkoittaa sitä, että yksilöiden tai rakenteiden sijaan tarkastelun lähtökohtana korostuu inhimillinen toiminta: tekemiset, sanomiset, asioiden käyttöön liittyvä ymmärrys ja tahto. Käytäntöteorioita yhdistääkin jonkinlaisen välimaaston etsiminen voimakkaan individualististen tai strukturalististen yhteiskuntateorioiden ääripäiden välillä. (Spaargaren ym. 2016, 6–8.) *Käytännön* määritelmään kuuluu tietynlaista avoimuutta, mikä on välttämätöntäkin, koska sillä pyritään selittämään yhtäältä sosiaalisten ilmiöiden pysyvyyttä ja toisaalta muutosta.

Shove tutkimuskumppaneineen (2012) tarjoaa yleisen ja väljän määritelmän: *käytännöt* koostuvat *materiaaleista, osaamisesta ja merkityksistä*. Väljyys on yksinkertaistamista, mutta luo myös mahdollisuuden tilannekohtaisesti aina täsmällisempään määrittelyyn. Avaan tätä myöhemmin tarkemmin. Haluan ensiksi selventää, mihin käytäntöteorian filosofiseen perinteeseen nojaan. Näin määritän ontologisen ja

epistemologisen positioni ja avaan, millaisista aineksista tutkimusteoriani rakennan. Luvun lopussa jäsenän *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* yksityiskohtaisemmin määrittelemilläni *käytännön* käsitteillä ja konkreettisilla esimerkeillä.

Käytännön ontologia

Shove ja kumppanit (2012, 4–5) toteavat käytäntöteorioiden nousevan wittgensteinilaisesta tai heideggerilaisesta teoriaperinteestä. Heidegger tai Wittgenstein eivät kumpikaan tee yhtenäistä teoriaa *käytännöistä*, mutta käytäntöteoreettisia aineksia on mahdollista lukea heidän ajattelustaan. Schatzkin (2001, 10–11) mukaan Wittgensteinin ajatus *kielipelistä* viittaa samaan ilmiöön, mitä käytäntöteoretisoinneilla nykyisin tavoitellen. Edelleen hän kiinnittää nykyfilosoifeissa Hubert Dreyfusin ja Charles Taylorin heideggerilaiseen *käytäntö* -ajatteluun (emt). Käytäntöteoreetikkoja yhdistää ontologinen positio, jonka mukaan *käytännöt* edeltävät subjekti–objekti -dikotomiaa; *käytäntöjen* tarkastelu tekee yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tekemisen ymmärrettäväksi ja ulottuu myös tieteen ja tiedon tekemisen ymmärtämiseen (emt). Schatzki (2016) puhuu käytäntöteorioiden *litteästä ontologiasta* (*flat ontology*), jolla ymmärrän hänen tarkoittavan sitä, että *käytäntöjen* ylle, alle tai taakse ei ole löydettävissä määrittävämpää systeemiä, rakennetta tai yksilöistä lähtöisin olevaa tahtoa; kaikki toimintamme on käytännöissä ja käytäntöjä. Käytännöt tekevät yksilöiden toiminnasta tietystä kontekstissa ymmärrettävää. Käytännöt ohjaavat ja kannattelevat myös laajempien kokonaisuuksien toimintaa ja antavat näille mielen. Käytännöt liittyvät toisiin käytäntöihin muodostaen kokonaisuuksia, komplekseja tai nippuja (myös Shove ym. 2012). Schatzki sanoo ”The sum of such bundles thus marks out a plenum in which all social affairs transpire” (2016, 31), jonka voisi vapaasti suomentaa: ”Käytäntöjen niput muodostavat ja täyttävät sen tila-avaruuden, jossa kaikki sosiaaliset ilmiöt tapahtuvat”. Toisin sanoen käytännöt ja/tai niiden yhteenliittymät voivat selittää kaikki sosiaaliset ilmiöt. Tutkimusteorianä käytäntöteoria on aina samalla ontologia ja se, mitä seikkoja niissä painotetaan, tekee käytäntöteorioista ”heideggerilaisia” tai ”wittgensteinilaisia” ontologioita. Tässä tutkimuksessa perustan käytäntöteoriani heideggerilaiseen filosofiaan. Katson, että se mahdollistaa keskittymisen toiminnallisiin käytäntöihin, niiden kielellistä puolta unohtamatta ja soveltuu siten tähän yhteyteen paremmin.

Mannermainen filosofi, eksistentiaalisen hermeneuttisen fenomenologian uranuurtaja, saksalainen Martin Heidegger (1889–1976) teki elämäntyönsä länsimaisen metafysiikan murtamisessa. Heideggerin *täällä-olon* (*Dasein*) käsite on yleisesti nähty käytäntöjä ja arkisuutta painottavana muotoiluna enemmän tietoisuuden filosofiaan kiinnittyvään elämämaailman (*Lebenswelt*) käsitteeseen verrattuna klassisessa Edmund Husserlin filosofiassa. Hänen pyrkimyksensä oli kuvata ihmisenä olemisen rakenteita ja ehtoja ensisijaisesti kokemuksellisesta arkisesta lähtökohdasta maailmassa-olemisena, paikassa-olemisena ja ajallisena inhimillisenä olemassaolona, jota hän nimitti *Daseiniksi*, täälläoloksi. Myöhemmin aikoinaan hän alkoi puhua

asumisesta (Wohnen), joka on käsitteenä tuntunut miellyttävän myöhempiä tulkitsijoita jossain määrin enemmän. (Heidegger 2000a [1927]; 2003 [1951].)

Heideggerin ajattelusta kumpuava käytäntöteoria ottaa kaiken lähtökohdaksi *täällä-olon (Dasein)*. Tämä tarkoittaa sitä, että ihmisen oleminen on aina jo maailmassa, *muiden* kanssa. Muut ovat niin toisia ihmisiä kuin ei-ihmisiä. Maailmassa-oleminen on merkityksellistä, ja se paljastuu niin kielessä kuin käytännöissä (*praxis*) ja yhteen kietoutuneessa olemisessamme esineiden ja olioiden kanssa. Tulkitsen, että Heideggerille maailmassa-oleminen on aina materiaalisissa käytännöissä olemista, eikä meillä ole pääsyä tämän ulkopuolelle. Toisin sanoen voimme ymmärtää ja saada tietoa maailmasta ja toisista ihmisistä pyrkimällä ymmärtämään käytäntöjä, elämällä ja toimimalla arjen käytännöissä sekä pyrkimällä tulkitsemaan ja ymmärtämään käytäntöjä ja niiden merkityksiä. Ajatus on yhtenevä Schatzkin *littään ontologian* kanssa (Schatzki 2016). Myös Shove kumppaneineen (2012, 4–8) painottaa, että Heideggerin teoretisointi *Daseinista* resonoi käytäntöteorioiden ontologisten perusteiden kanssa. Avaan seuraavaksi, mitä tämä minusta tarkoittaa Heideggerin myöhäisemmän ajattelun valossa ja millaisia mahdollisuuksia tämä edelleen avaa käytäntöteorian soveltamiseksi *luonnonvaraistumisen* prosessien tutkimuksessa.

Myöhäisemmässä ajattelussaan Heideggerin kriittinen analyysi kohdistui erityisesti moderniin teknologiaan, jonka hän tulkitsi yhtenä olemisen eli todellisuuden paljastumisen tapana, vaikkakin yhtenä muiden joukossa, eli rinnakkaiset paljastumisen tavat ovat mahdollisia. Heideggerilaiselle ajattelulle on ominaista pyrkiä jäsentämään niitä konteksteja, kuten historia, paikka, aika, kieli, käytäntö, sosiaalisuus ja niin edelleen, joiden myötä asiat ilmenevät eri tavoin ja monimerkityksellisesti. Teknologialla sanana ja käsitteenä on juuret kreikan kielen *technessä*, jolla aikoinaan tarkoitettiin käsityötaitoa ja osaamista sekä tietämistä (*episteme*). Heideggerin keskeisin huomio *techneen* liittyen oli sen todellisuutta paljastava luonne, ei niinkään pelkkä valmistaminen tai käyttäminen. Käsityötaito on käsityötä tekevien ihmisten käytännöissä: taito kiinnittyy materiaaliseen ja käytäntöön sisältyy osaamista/tietoa, joka opitaan sosiaalisissa suhteissa. Edelleen sama olemista paljastava mahdollisuus kuuluu Heideggerin mukaan nykyaikaa hallitsevaan moderniin teknologiaan. (Heidegger 1994 [1953].)

Karin Knorr Cetinan (2001, 184–197) *tietokäytännön (knowledge practice, epistemic practice)* käsite sopii yhteen erityisesti Heideggerin myöhäisemmän ajattelun kanssa. Knorr Cetinan mukaan käytännöt ja niissä eläminen on yhräältä rutinoitua ja performatiivista, jolloin ne muistuttavat enemmän totuttuja tapoja. Näin ihmiset uusintavat ja toisintavat sitä tuttua ympäristöä, jota elävät. Joskus käytännöt voivat olla myös luovia ja kekseliäitä, jolloin niissä oleminen luo ja muuttaa ympäröivää maailmaa, mutta aina relationaalisesti. Knorr Cetinan *tietokäytännöissä* luodaan maailmoja: keskiössä ovat tiedon objektit ja subjektit, jotka aina luovat toinen toisensa vajavaisina.

Maailmassa-oleminen, joka ilmenee erilaisena *asumisena* (*Wohnen*), toteutuu aina sosiaalisissa käytännöissä. Schatzkin (2016) sanoin, sosiaalinen maailma on käytäntöjen *kyllästävä* (*plenum of social practices*), eikä meillä ole ”pääsyä” näiden ulkopuolelle (*litteä ontologia*). Tietokäytännöt ovat kuitenkin erityisiä käytäntöjä. Niihin liittyy kekseliäisyyttä ja niissä luodaan aina jonkinlaista sosiaalista maailmaa, samalla, kun siinä maailmasuhteessa eletään. Tietokäytäntöjen keskeinen merkitys on tiedon tuotannossa ja kannattelussa. Mikään tieto ei siten voi koskaan olla täysin irrallista sitä tuottavista käytännöistä ja näihin käytäntöihin osallistuvista ihmisistä. Tiedon käsittäminen tällä tavoin dynaamisena ja prosessuaalisena maailmassa-olemisesta ja *asumisesta* kumpuavana, tarkoittaa sitä, että tieto kuuluu aina johonkin elämämpiiriin ja on aina joidenkin tietoa. Tieto, eroteltuna informaatiosta tai datasta, edellyttää *tietäjiä*, eli se kiinnittyy aina ihmisiin ja käytäntöihin. Hendrik Wagnearin ja Noam Cookin sanoin (2003, 152) tietäminen on käytännön episteeminen ulottuvuus.

Moderniin teknologiaan kuuluva olemisen paljastuminen on Heideggerin mukaan ennen kaikkea asettavaa ja objektivoivaa. Myöhemmissä esseissään Heidegger ajatteli, että modernin¹ ihmisen maailmasuhde on muuttunut siten, että ihmistä ympäröivä, eli luonto, muuttuu *varannoksi* (*Bestand*). Tämän modernille aikakaudelle tyypillisen paljastumisen tavan Heidegger nimesi *puitteeksi* (*Gestell*). (Heidegger 1994 [1953].) Tulkitsen Heideggerin *puitteen* lähes kaikkea inhimillistä toimintaa läpäisevänä *teoreettisena asenteena*. Tämä asenne asettaa, objektivoi ja hallinnoi niin ihmiset itsensä kuin ympäristön. Luonto paljastuu ympäristönä ja eri tavoin hyödynnettävinä luonnonvaroina. Tämän teknisen asenteen asettuessa kokonaisvaltaisesti ihmisen ja häntä ympäröivän maailman väliin, ihminen tulkitsee itsensä korostuneesti maailmastaan irrallaan olevaksi subjektiksi. Heidegger ajatteli, että tähän paljastumisen tapaan – subjekti–objekti-dualismiin – liittyy ongelma.

Dikotomiat, kuten subjekti–objekti, mieli–ruumis, ihminen–luonto, kulttuurinen–biologinen, voivat olla hyödyllisiä teoreettisia jäsentelyjä, mutta kun ne aletaan ottaa annettuina, ne luovat sen perustan, jonka pohjalta ymmärrämme itsemme, maailman ja tämän suhteen. Toisin sanoen ne määrittävät myös sen, miten voimme saada itsestämme ja maailmasta tietoa. Myös kulttuuriantropologi Tim Ingold on tarttunut tähän länsimaista metafysiikkaa ongelmallisesti leimaavaan dualistiseen perusvireeseen. Hän toteaa mielen ja ruumiin dikotomiasta esimerkiksi näin: ”Ruumis ja mieli (...) eivät ole kaksi erillistä asiaa vaan kaksi tapaa kuvailla samaa asiaa –

1 Heidegger itse käyttää ”moderni aika” käsitettä, vaikka nykyisin tämä tuntuu hieman epämääräiseltä. Esimerkiksi Bruno Latour (2006) on ottanut aiheeseen kantaa kirjassaan *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Hänen mukaansa modernia maailmaa – tai sen metafysiikkaa – ei ole koskaan tullutkaan. Emme ole hukanneet jotain ”alkuperäistä” olevan paljastuneisuutta, emme ole tehneet jotain mullistavaa käännettä jossain vaiheessa ja ”kadottaneet olemista”. Huomaamme tämän, kun tarkastelemme lähemmin ns. tieteellisiä objekteja tai subjekteja: rajat kaikkialla hämärtyvät. (108–111.) Näin tehdessään Latour asemoituu nähdäkseni juuri heideggerilaiseksi ajattelijaksi.

tarkemmin vielä, samaa prosessia – nimellisesti: ihmis-organismien ympäristöönsä sijoittuvaa toimintaa.” (Ingold 2000, 171, käännös oma).² Ingoldille tärkeäksi väyläksi länsimaista metafysiikkaa luonnehtivan suuren dikotomian ylittämiseen on tullut paluu inhimillisen olemisen peruslähtökohtiin ja kaikkea elämää luonnehtivaan *keston* tai prosessimaisuuteen. Kun lähtökohdaksi otetaan 1) kaiken liikkuvuus, jatkuvuus tai prosessimaisuus (*liike* ennen asettavaa *muotoa*) ja 2) *ympäristössään-oleminen* (*agent-in-its-environment*) saadaan tarkasteluperspektiivi uuteen asentoon, kohti *asumista* (*dwelling, inhabiting*) (Ingold 2000, 172–173).

Heideggerin ja Ingoldin *asumisen* (Heidegger: *Wohnen*; Ingold: *dwelling, inhabiting*) käsitteet pyrkivät tavoittamaan inhimillisen olemisen luonnetta. Sitä, että olemme erottamattomasti ja hyvin moninaisesti, ”sotkuisellakin” tavalla, kiinni ympäristöissämme, kulttuureissamme, sosiaalisissa ja materiaalisissa suhteissamme. Kun inhimillisen olemassaolon ontologinen peruslähtökohta on *asuminen* – haasteena sille, että ihminen olisi ja voisi tarkastella itseään ja maailmaa, maailmastaan irrallaan, subjektina – laajenee käsityksemme meistä itsestämme, sekä siitä, mitä on tieto ja tietäminen oleellisella tavalla.

Käytäntöorientoitunut tieteen tutkimus tunnustaa tiedon tuotannon epätäydellisen luonteen: tieto ei muodostu tietävän subjektin ja tiedon objektin välisessä neutraalissa havainnoinnissa, vaan tiedon tuotanto on prosessi, jossa tiedon subjekti ja objekti tuottavat toisensa uudenaikaisena (Alatalo & Åkerman 2011b, 28; myös esim. Latour & Woolgar 1979; Haraway 2003; Law 2004). Voimme pitää tiedon subjektin ja objektin kliinisesti toisistaan erillään vain teoreettisena jäsentelyinä. Jopa luonnontieteilijän laboratorioissa luonnontieteellinen tieto tuotetaan ihmistutkijoiden näkökulmaisissa käytännöissä, teknologioihin ja teoreettis-menetelmällisiin käytäntöihin kytkeytyen. Tietämistä ihmisen ja maailman suhteena korostava ajattelu on ihmisen ja maailman erottelua, eli subjekti–objekti -erottelua korostavan ontologian mahdollistama. Laajempi ja perustellumpi käsitys tiedosta ja tietämisestä nousee käytäntöorientoituneessa tieteen tutkimuksessa, missä tunnustetaan tietämisen prosessimaisuus ja käytäntöihin kytkeytyneisyys.

Knorr Cetinan *tietökäytännöissä* tiedon objektit ovat jatkuvassa tulemisen tilassa, ne ovat luonteeltaan avoimia, komplekseja ja kysymyksiä herättäviä. Ne ovat prosesseja ja projektioita enemmän kuin määrättyjä ja asettuvia. Niillä on ajallinen ”paljastuva ontologia” (*unfolding ontology*) (2001, 190–191.) Knorr Cetinan mukaan Heidegger olisi voinut kehittää eteenpäin ajatusta siitä, että tämä maailmastaan irrottautuminen (*detachment*) itse asiassa yhtäaikaaisesti mahdollistaa sellaisen maailmasuhteen, jossa voi *asua* (*dwell*) (emt). Tulkintani mukaan kuitenkin juuri siitä on kyse, kun Heidegger katsoi, että modernin ihmisen maailmasuhde on asettunut

2 Alkup.: “Body and mind (...) are not two separate things but two ways of describing the same thing – or better, the same process – namely the environmentally situated activity of the human organism-person.”

hegemoniseen asemaan: siinä luodaan maailmastaan irrallaan olevaa *asumista*, jonka käytännöissä luodaan ”objektivoitua”, abstraktia tietoa. Knorr Cetinan mukaan tämä irrottautunut asetelma luo mahdollisen yhteyden eroteltujen entiteettien (subjektin ja objektin) välille, mikä edelleen mahdollistaa eräänlaisen maailmassaolon, joka määrittää kekseliäitä ja luovia *tietokäytäntöjä* (emt). Toisin sanoen subjekti–objekti-ontologia, josta juontuu abstrakti tietämissuhde näytetään yhtenä *asumisen* ja inhimillisen maailmaan-asettumisen ilmenemisen muotona.

Heideggerilainen ontologia asettuu individualismin ja strukturalismin välimaastoon, niin kuin nykyiset käytänteoriatkin (Spaargaren ym. 2016; Schatzki 2001; 2016; Knorr Cetina 2001; Shove ym. 2012). Heidegger (2003 [1951], 54–55) tuo subjekti–objekti -ontologian keinotekoisuuden esiin kiinnittämällä huomiomme meille ihmisille (*kuolevaisille*) erityiseen tapaan olla ja asua maailmassa. Hän puhuu *asumisesta* ja erityisistä materiaalisista asioista (*oliot*) joihin olemisentapamme kiinnittyy. Asuminen on aina neliyhteydessä, eli ihminen kiinnittyy paikkaan samalla kun elämä on ajallista ja liikkeessä, aina suhteessa toisiin (ihmisiin ja ei-ihmisiin), menneeseen ja tulevaan. Ajallisuus on nykyisyydessä läsnä merkitysrakenteina ja mahdollisuushorisonttina.³ Heidegger puhuu tulkintani mukaan *käytännöistä*, joissa asuminen tapahtuu. Tulkitsen, että *asiat*⁴, erotuksena pelkistä *esineistä*, voivat tulla merkitsemään asumista, niissä tihentyy ja ilmentyy asumisen tapahtuma. Asiat voivat keskittää, eli sitoa paikkaan ja perinteeseen, ja ne voivat kantaa merkityksiä ja arvoja siten, että ne paljastavat nykyisyydessä kerrostuneen menneen ja heijastelevat merkityksiä myös tulevaan. Kun tietyille asioille annetaan tällainen arvo ja merkitys, niitä tarkastellessa on helpompi ymmärtää esimerkiksi sitä, miten elämismaailmaan tulee muutos uuden laitteen käyttöönoton myötä. (Heidegger 2003 [1951]; Heidegger 1996 [1949]; Borgmann 1984; 1992; Dreyfus 1997.) Vasta ajan kuluttua näkee tarkemmin, millainen tämä muutos on niissä asenteissa, jotka tulevat uuden käytännön vakiinnuttua osaksi laajempaa kokonaisuutta, elämismaailmaa.

Eronteko *olioden* ja *esineiden*, *asioiden* ja *laitteiden* välillä on filosofinen ja teoreettinen. Tulkitsen näiden teoreettisten käsitteiden kuvastavan skaalan ääriilaitoja, jotka harvoin, jos koskaan, esiintyvät empiirisessä todellisuudessa sellaisenaan, puhtaasti. Ennemmin kyse on pyrkimyksestä jäsenellä elämismaailmassamme

3 Heideggerin käytti runollista kieltä (neliyhteys = *maa – taivas – jumalat – kuolevaiset*) yrittäessään avata, mitä on *asuminen*, miten se paljastuu materiaalisissa, merkityssidoksissa ympäristöön ja toisiin ihmisiin; olemisessa, joka on historiallisesti kerrostunutta ja kantaa perinnettä: ”Kuolevaiset *ovat* neliyhteydessä samalla kun he *asuvat*. (...) Kuolevaiset asuvat siinä määrin kuin he pelastavat maan, (...) ottavat taivaan vastaan taivaana (...) odottavat jumalaisia jumalaisina (...) saattavat oman olemuksensa – kykynsä kuolemaan kuolemana (...) asuminen tapahtuu nelitahoisena neliyhteyden suojaamisena. (...) Kuolevaiset eivät pystyisi tähän, jos asuminen olisi vain pysähtymistä maan päälle, taivaan alle, jumalaisten eteen, kuolevien keskelle. Asuminen on ennemminkin pysymistä olioiden luona.” (Heidegger 2003 [1951], 54–55.)

4 Heideggerilla *oliot* (*Ding*)

jatkuvasti läsnäolevaa jännitettä, jossa kiinnitymme ja irtaannumme, sitoudumme ja vieraannumme meille merkityksellisestä elämästä. Samalla kyseessä ovat käytäntöjen yhtäältä rutinoituneet ja toisaalta kekseliäät ja luovat piirteet. Tietyt asiat voivat hyvin konkreettisesti kuvata tätä jännitettä. Käyttöesineet tai -teknologiat, esimerkiksi moottorikelkka poronhoitotyön käytännöissä, on ollut tällainen. Voisi ajatella, että kelkka on laitteena irrottanut poronhoitajat poronhoidon käytännöistä ja katkaissut vuosisataisen poronhoidon perinteen. Moottorikelkkaa onkin pidetty monissa yhteyksissä käännekohtana, jossa poronhoito on kelkan omaksu-
misen myötä niin merkittävällä tavalla muuttunut ja ”modernisoitunut”, ettei sitä voida pitää enää ”perinteisenä” elinkeinona. Moottorikelkan käyttö on tosiaan muuttanut poronhoidon työkäytäntöjä, mutta ennemminkin niin, että kelkka sovellettiin uudeksi osaksi työn ja sosiaalisten käytäntöjen verkostoa, jotka edelleen kannattelevat perinnettä. (Valkonen & Ruuska 2019; Heikkinen 2002, 326–329.)⁵ Moottorikelkan myötä poronhoidon tietokäytännöt ovat myös saaneet uusia piirteitä. Kelkan vakiintuminen osaksi poronhoidon käytäntöjä ilmentää yhtäältä käytäntöjen muutosta ja toisaalta pysyvyyttä: muutoksessa on kekseliäisyyttä ja luovuutta, mutta vakiintuminen ajan saatossa on tehnyt kelkastakin osan rutinoituneita käytäntöjä.

Edellä viittasin (Shove ym. 2012) määritelmään, jonka mukaan käytännöt ovat *materiaalisia*, niihin liittyä *osaamista* ja *merkityksiä*. Asioiden ja laitteiden keskiöön nostaminen auttaa ymmärtämään ihmisen maailmassa-olemisen ja sosiaalisten käytäntöjen materiaalista puolta. Samalla nähdään, miten läheisesti käytäntöteoriat linkittyvät toimijaverkkoteorioiden (*actor-network-theory* eli ANT) sekä myös STS teorioiden (*science and technology studies*) kanssa. ANT ja STS teorioissa asioiden ja teknologioiden osallisuutta inhimillisessä toiminnassa korostetaan ja ei-inhimillisille asioille annetaan vahva toimijuus (Schatzki ym. 2001, 8–9). ANT ja STS painottavat aineellisuuden, asioiden ja teknologioiden roolia sosiaalisessa maailmassa. Samalla huomio keskittyy hyvin vahvasti näihin ”kyborgi/hybridi entiteetteihin” sen kustannuksella, että ei enää kysytä mitä nämä tekevät (Shove ym. 2012, 9–10). Katson, että yhteys sosiaalisen ilmiömaailman pysyvyyteen ja muuttuvuuteen säilyy tarkastelemalla toiminnallisia käytäntöjä ja, kuten Schatzki (2016) vielä korostaisi, näiden ”kytkentöjä materiaaliin asetelmiin” (*bundles of social practices and material arrangements*).

5 Moottorikelkan merkitystä poronhoidon käytäntöjen uudelleen asettumisessa on nähdäkseni mahdollista tulkita myös Heideggerin *silleen jättämisen* (*Gelassenheit*) idean kautta. Heidegger näki mahdollisena, että voisimme elää silleen jättävässä suhteessa teknologiaan. Voisimme elää teknologian keskellä siten, että se ei ole määräävin osa kokemustamme, maailmaamme kokonaisuutena. Silleen jättämisessä on kyse siitä, että otamme teknologian osaksi elämäämme, mutta meistä ei tule sen ”orjia”. (Heidegger 2005 [1955].)

Luonto ja tieto käytännöissä

Asumista on mielekästä tarkastella ja jäsenellä käytäntöjen kautta. *Käytäntö* ei viittaa rajatusti pelkästään konkretiaan vaan pitää sisällään jo sen, että maailmassa-oleminen on toiminnallista, kielellistä, tiedollista, materiaalista ja sosiaalista olemista. *Käytäntö* käsitteistää siten inhimillistä olemista ympäristössään toimivammin kuin sijoittuminen tai suhteessa oleminen. Inhimillinen oleminen on niin välittömästi ja erottamattomasti kietoutunut ympäristöönsä, että sen kuvaaminen sanalla ”suhde” ei riitä. *Suhteessa oleminen* esiolettaa ihmisen ja maailman dikotomian sekä konnoitoi valinnan mahdollisuuden, ikään kuin voisimme yhtä hyvin *valita olla olematta suhteessa* ympäristömme kanssa. Termin *käytäntö* tulkitseminen maailmassa-olemisen ontologian perustalta mahdollistaa siis samalla *asumisen* ymmärtämisen siinä välittömässä kokonaisuhteydessä, jossa inhimillinen elämä arjen käytännöissä lähtökohtaisesti toteutuu.

Heidegger kiinnitti myöhemmässä ajattelussaan huomionsa siihen, että moderni teknologia on muodostunut hallitsevaksi maailmassa-olemista paljastavaksi tavaksi: sen myötä luonto on asettunut objektiksi ja me ihmiset sitä tarkasteleviksi ja hyödyntäviksi subjekteiksi (Heidegger 1994 [1953]; 2000b [1946; 1938]; 2005 [1955]). Se, mitä tuolloin pidämme *tietona*, on myös vahvasti asettavaa, objektiivovaa tai irrottavaa. Tietämistä luonnosta hallitsee luonnontieteellinen ontologia – ideaali, jossa yhtä, universaaliala, biologista, kemiallista, fysiikan lakien ohjailemaa luontoa olisi mahdollista tarkastella sosiaalisista ja kulttuurisista merkityksistä irrallisena. Voidaan kysyä: kenen luonto tämä tällainen on? Luonnontieteelliset tietokäytännöt pyrkivät rajaamaan ulkopuolelleen inhimilliset kokemukselliset ja moninaiset merkitykset. Tieteen ja tiedon käytäntöjen tutkimus ja käytänteoriat yleisemminkin haastavat tätä asetelmaa heideggerilaista näkökulmaa kantaen.

Olemme näennäisesti tilanteessa, jossa luonnontieteellisen neutraalin ja abstrahoidun luonnon lisäksi tai sen rinnalla olisi kokemuksellisia, merkitysten kyllästämiä, jatkuvia, muuttuvia, monimerkityksisiä ja ”sotkuisia”, epäselviä luontoja, joissa ei-inhimilliset asiat ja oliot ja ihmiset ovat osallisia, ja jota he *asuvat*. Luontoja onkin ikään kuin monia (esim. Haila & Lähde 2003; Vadén 2006; Valkonen & Valkonen 2019). Nämä oletetut luonnot ovat perustavanlaatuisesti erilaisia. Niissä toisessa ihminen oletetaan (1) yhden, kohteeksi asettuvan luonnon ulkopuoliseksi subjektiksi ja toisessa (2) kokevaksi, luonnon osalliseksi. (Esim. Ingold 2003.) Nämä ovat erilaisia tapoja ymmärtää ja ajatella maailma, niissä rakentuu myös erilaisia tiedon tuotannon käytäntöjä.

Jos oletetaan kahden- tai useammanlaisia luontoja, kuten vaikkapa kulttuurisia ja biologisia, tieto luonnosta – tai se mikä hyväksytään tietona – näyttäytyy uudessa valossa. Tällaisessa maailmankuvassa on perustavia tietoteoreettisia ja filosofisia seuraamuksia. Kun luonto oletetaan kohteeksi, siitä saadaan tietoa tarkastelemalla, mitaamalla ja koeasetelmilla selvittämällä. Tiedon tulee olla silloin yleistettävää, neutraalia, objektiivista ja universaaliala, kokeellisissa oloissa aina toistettavissa olevaa. Jos taas

ihminen on jatkuvassa, elävässä suhteessa luontoonsa, on tieto liukuvaa, muotoutuvaa, kontekstisidonnaista, partikulaaria, tarinallista.⁶ Tällainen tieto tulee ymmärrettäväksi kontekstissaan ja se ”toimii” siinä (pragmaattisuus). Se eletään samalla kuin tiedetään; kulloinkin tieto kuuluu niihin käytäntöihin, joissa sitä eletään. Ingoldin (2013) mukaan ajaudumme ongelmiin, jos erottelemme jyrkästi biologisen ja kulttuurisen (tiedon). Riittää, kun kysymme, mitä ja missä *kulttuuri* on? Miten kulttuuriset tiedot ja taidot siirtyvät eteenpäin, sukupolvelta toiselle? Tieto ja tietäminen eivät ole vain dataa, jota voimme pakata ja siirtää eteenpäin; tieto edellyttää aina tietäjiä.

Ingoldin ajattelua seurailleen biologiaa ja kulttuuria ei pidä asettaa vastatusten tai rinnatusten, sillä ne kertovat samasta asiasta eri tavoin. Sen sijaan, että pyrkisimme palauttamaan kulttuurisen tiedon biologiaan määrittelemällä ihmisen biologiseksi olennoiksi, jolla on *kyky kulttuuriin*, meidän olisi Ingoldin mukaan hedelmällisempää ajatella olevamme olentoja jatkuvassa biososiaalisessa tulemisen tilassa (*biosocial becomings*). Silloin emme yritä enää määritellä jommastakummasta lähtien, mitä on *kulttuurinen* tai *biologinen*, eikä ihmiselämä erotukaan niin jyrkästi muiden elävien olentojen elämästä, vaan se ottaa moninaisia muotoja, kietoutuen ympäristöihinsä, niissä kasvaen ja niitä muokaten. (Ingold 2013.)

Sosiaalisissa käytännöissä ilmenee, uusiutuu ja muuttuu niin ihmisen luontosuhde kuin tieto luonnosta. Käytännöissä materiaallinen kiinnittyminen ympäröivään, esimerkiksi eri teknologioiden välittämänä muokkaa tätä ympäristöä ja samalla määrittää ja muuttaa perustalla olevaa luontosuhdetta, käsitystä luonnosta tai luonnonvaroista. Pureutuminen tiedon perustoihin auttaa ymmärtämään, että on erilaisia *tiedon tuotannon käytäntöjä*, joilla on erilaisia tehtäviä. Käytännöissä rakentuu erilaista tietoa ja käytännöt ilmentävät ja luovat erilaisia luontosuhteita ja luontoja.

Kuva 1: Tietokäytännöt ilmentävät erilaisia luontosuhteita

6 Ingold puhuu tarinallisesta tiedosta (*Storied knowledge, myös embodied knowledge, fluid knowledge*). Tällainen tieto on liikkeessä olevaa, sisäistettyä ja kehollista tietämistä.

Tarkoitukseni on kiinnittää huomio siihen, että erilaisissa käytännöissä ja luontosuhteissa rakentuu tietoa, vaikkakin se on erilaista tietoa (Kuva 1). Erottelu on teoreettinen abstraktio. Tällaisia tiedon puhtaita ääripäitä esiintyy harvemmin luonnonvarapolitiikassa sellaisenaan, sillä suunnitteluprosesseissa ja kiistatilanteissa tietoa yhdistellään ja oikeutetaan tavoitteellisten päämäärien mukaan.

Esimerkiksi maaperän mineralisaation tutkimukseen kuuluu geologista määrittelyä ja olettamista, tutkimuslaitteistojen käyttöä, tilastoitujen tutkimusnäytteiden tulkintaa. Nämä ovat geologian alaan kuuluvia tietokäytäntöjä, joiden avulla *objektivoidaan* maaperässä olevia mineralisaatioita. Näytteitä ja tutkimusdataa voi myös pitää mineralisaation *todellistumina* (esim. Mol 2002; Law 2004; Mol & Law 2004). Kun malminetsintäyhtiön geologit etsivät työssään geologisia muodostelmia, jotka muistuttavat aiemmin löydettyjä malmiesiintymiä, heidän tavoitteensa on löytää taloudellisesti hyödyntämiskelpoisia malmioita (esim. Eerola 2017; 2018). Tässä prosessissa he tekevät oletuksia malmiosta ja siihen kiinnittyy (tai aktiivisesti kiinnitetään esimerkiksi kunnan toimesta) tarinoita ja lupauksia vaurastumisesta ja työpaikoista. Vaikka mineralisaatio on olemassa ihmisestä huolimatta, on tieto mineralisaatiosta lähtökohtaisesti sosiaaliin tietokäytäntöihin kiinnittynyt. Viimeistään silloin, kun malmioon kiinnitetään lupauksia vaurastumisesta ja työpaikoista ja sen hyödyntämistä suunnitellaan ja sovitetaan yhteen alueen muiden toimintojen kanssa, ei sen olemassaoloa voida enää pitää objektiivisena vaan se on tullut kokonaisvaltaisesti yhteiskunnallisen määrittelyn ja arvokeskustelun myötä osaksi luonnonvarapolitiikkaa.

Jos taas poronhoitajan tietoa oman alueensa porolaitumista pyritään ymmärtämään heidän lähtökohdistaan, saadaan laitumista tietoa erityisesti osana sen alueen poronhoidon nykymuotoista järjestymistä. Tällainen tieto kertoo, missä sijaitsevat syysajan ja alkutalven ajan laitumet tai minne porot vaeltavat, jos alkutalvi on poikkeuksellisen märkä ja lämmin. Tällainen tieto on erityistä ja liukuvaa, paikkaan ja sen erityisolosuhteisiin sopivaa, olosuhteiden ja ympäristön kanssa dynaamisesti toimivaa. Se on myös kantajiaan *keskittävää* tietokäytäntöä: se sitoo poronhoitajat niihin tiettyihin alueisiin. Kun taas Luonnonvarakeskuksen porolaiduninventoinnissa (esim. Kumpula ym. 2019) tutkitaan ja kartoitetaan paliskuntaakohtaisesti porolaitumia ja selvitetään muun muassa jäkäläbiomassassa tapahtuneita muutoksia tietyllä aikavälillä, liikutaan kohti porolaitumia objektiivioivia tietokäytäntöjä. Molemmissa käytännöissä on ja tuotetaan tietoa porolaitumista. Samainen porolaidun kuitenkin ymmärretään ja uudelleen määritellään näissä käytännöissä hyvin eri tavoin.

Kun tutkimuksen ontologinen lähtökohta on *asuminen* (*Wohnen, dwelling*), se edeltää kaikkia tapoja olla ja tietää. Kuten edellä olen argumentoinut, *asuminen* on näin ollen myös tietokäytäntöjen perusta. Tästä seuraa tietoteoreettinen väite: tiedot voivat olla erilaisia, mutta ne eivät ole toistensa vastakohtia tai toisiinsa neutraalisti verrannollisia, eikä toisen tyyppisissä käytännöissä rakennu sen *todempaa* tietoa kuin toisessakaan. Absoluuttinen totuus, *luonto sinänsä*, kokemuksen ja tulkinnan

välittämistä merkityksistä irrallisena – jää aina meille transsendentiksi. Tai Knorr Cetinan (2001) sanoin, sillä on jatkuva, *paljastuva ontologia*. Toinen seuraus on: voimme tarkastella erilaisia sosiaalisia käytäntöjä, joita myös tietokäytännöt ovat, emme todellisuutta sinänsä, näistä käytännöistä irrallisena. Kuva kaksi esittää tätä (Kuva 2).

Kuva 2: Tieto tuotetaan käytännöissä

Parhaimmillaan erilaiset tiedot tukevat ja täydentävät toisiaan esimerkiksi elinkeinon sisäisissä käytännöissä, luonnonvarasuunnittelussa tai -hallinnossa. Pahimmillaan eri tietoja käytetään toisiaan vastaan, kun yhdestä näkökulmasta käsin yritetään kiistää toista näkökulmaa. Kuvassa yksi hahmotellut erilaisten tietokäytäntöjen ääripäät luovat ”eri maailmoja”, ja näitä erilaisia tietämisen tapoja on haasteellista kommunikoida ja saada tasa-arvoisesti luonnonvarahallinnon suunnitteluprosesseihin mukaan. Luonnonvarapolitiikassa esiintyy erilaisissa tietokäytännöissä rakentuvaa tietoa ja tietojen välistä valikointia. Empiiriset tutkimukset osoittavat, että tiedot eivät ole neutraalissa suhteessa toinen toisiinsa, vaan deliberatiivisissa prosesseissa tapahtuu kamppailua, oikeuttamista ja tietojen eriarvoistamista. (Esim. Bäcklund 2007; Haila ym. 2009; Joks & Law 2017; Valkonen & Valkonen 2019.) Ongelmaksi muodostuu, kuinka erilaisia tiedollisia näkökulmia painotetaan ja tuodaan mukaan sekä millä perusteella priorisoida jotakin tiedollista näkökulmaa suhteessa toiseen (esim. Haila ym. 2009).

Yrjö Hailan ja Chuck Dyken (2006) mukaan käytännöllinen ja käsitteellinen tieto eivät ole kaukana toisistaan, vaan sekoittuvat toisiinsa molemmista suunnista. Tieteellisen tiedon ensisijaisuudessa ei sinänsä ole mitään vikaa, ongelma syntyy vasta siinä vaiheessa, kun se asetetaan monoteistiselle, pyhälle jalustalle. (Emt., 40–41.)

Tästä tietojen ”eriarvoisuudesta” syntyy valtataisteluja ja ongelmia: joku tieto on enemmän *tietoa* kuin toinen, niin arkikeskusteluissa kuin alueiden käytön suunnittelussa ja hallinnossakin. Esimerkiksi kuntademokratiaa tutkineen Pia Bäcklundin (2007) mukaan poliittis-hallinnolliset suunnitteluprosessit eivät tue kuntalaisten kokemuksellisen tiedon huomioimista. Tiedon tuottajan roolin omaksumista hankaloittaa rationalistis-byrokraattiseen suunnittelukäsitykseen liittyvä näkemys tiedon epäpoliittisuudesta. Tietoa hyödynnetään, arvioidaan, muokataan ja tulkitaan hallinnon käytännöissä, se ei ole neutraali resurssi. Juuri tiedon työstäminen tekee siitä merkityksellistä luonnonvarahallinnollisten päätöksentekotilanteiden kannalta. (Esim. Alastalo & Åkerman 2011b, 23–24; myös Haila ym. 2009.)

Tiedon tuotannon käytännöt ovat kiinnostaneet 1970–1980-luvulta lähtien (esim. Knorr Cetina 1981; Latour & Woolgar 1979). Huomio on kiinnittynyt siihen, kuinka luonto *tuotetaan* tutkimuskohteiksi erityisissä aikaan ja paikkaan sidotuissa käytännöissä. *Tietokäytännöllä* (esim. Alastalo & Åkerman 2011b, 27; Knorr Cetina 1999) viitataan toimintaan, jossa ihminen vuorovaikutuksessa muiden kanssa pyrkii tietystä aikaan ja paikkaan sidotussa tilanteessa muodostamaan ja oikeuttamaan oman tietämisen tapansa. Niinpä tietokäytännöiksi voidaan määrittää myös hallinnolliset ja poliittiset prosessit, joiden tavoitteena on tuottaa ja prosessoida tietoa päätöksenteon ja poliittisen tavoitteenasettelun tueksi (Wagenaar & Cook 2003).

Tietokäytännöt ovat performatiivisia siinä missä muutkin sosiaaliset käytännöt. Esimerkiksi luonnonvarapolitiikan osallistumisprosessit ymmärretään sarjana näytöksiä, joiden dramaturgia, näytteillepano ja roolitus vaikuttavat siihen, mitä voidaan sanoa, kuka voi puhua ja minkälaisella puheella on merkitystä (Hajer 2005, 29–30). Osallistavat suunnitteluprosessit maankäyttöä sekä alueiden ja luonnonvarojen käyttöä koskien voidaan tulkita erityisiksi tietokäytännöiksi: niiden on määrä tuottaa tietoa esimerkiksi paikallisista olosuhteista ja suunnittelun vaikutuksista paikallisiin elinkeinoihin. Tietoa tuotetaan päätöksenteon tueksi. Osallistavissa prosesseissa tapahtuu myös tiedon oikeuttamista ja valikointia. (esim. Hast 2013; ks. myös Soudunsaari 2016, 74–75; Bäcklund 2007.)

Luonnonvarahallintoa ja -politiikkaa luonnehtii tarve perustella päätöksiä faktapohjaisesti, jolloin ratkaisujen näyttöperustaisuus korostuu. Uudenlaiset tiedon hankinnan ja tietämisen velvoitteet ovat tulleet julkisen politiikan piiriin, samoin kuin vakiintuneiden arviointikäytäntöjen vaatimus jatkuvasta omien toimintojen tarkkailusta. Kansalaisia, luonnonvaroja, talouden muuttujia ja ympäristön tilaa koskevaa informaatiota kerätään ja muokataan valtavasti viranomaisten ja poliittisten päätöksentekijöiden hyödynnettäväksi. Tietokäytännöt ovat merkittäviä yhteiskunnallisten prosessien ja valtasuhteiden määrittäjiä. (Esim. Alastalo & Åkerman 2011b, 18–22; Knorr Cetina 2001.)

Luonnonvaraistumisen tapahtuman kokonaisuuden ymmärtämisessä tiedon käytäntöihin kiinnittyneisyys on olennainen osa. Seuraavaksi käsittelemme käytäntöjen

kommunikatiivisuutta. Näin pääsemme kiinni myös tiedon kommunikatiivisuuteen osana luonnonvaraistumisen tapahtumaa.

2.2. Käytäntöjen kommunikatiivisuus: Käytäntöregiimit

Edellä olen käsitellyt käytäntöteoreettista, ontologista ja epistemologista näkökulmaani. Filosofinen lähtökohta, maailmassa-oleminen, ilmenee erilaisina *asumisen* tapoina ja toteutuu aina sosiaalisissa käytännöissä. Tietäminen ja tieto ovat käytännöissä rakentuvia ja tapahtuvia. Seuraavaksi tarkennan, millaisia erilaisia käytäntöjen kommunikatiivisia ”tasoja” tulkintani mukaan on, eli kuinka yleisesti tai yksityisesti jaettu ja ymmärrettäviä käytännöt ovat. Näin pystyn etenemään tutkimani *luonnonvaraistumisen* ilmiön erittelyyn ja jäsentelyyn. On olemassa hyvin läheisiä, pienen joukon ymmärtämiä, erityisiä käytäntöjä ja on olemassa hyvin yleisiä, laajasti ymmärrettäviä ja jaettavia käytäntöjä. On myös käytäntöjä, jotka asettuvat tähän väliin. Ja edelleen, on olemassa rakenteellistuneita käytäntöjä, joita voisi nimittää myös *instituutioiksi* (vrt. Berger & Luckmann 1994 [1966], 65–78; ks. myös Heiskala 2000, 97–99).

Yhteiskuntatieteissä *instituutiot* määritellään yleisesti sosiaalisina sääntöinä tai sääntöjärjestelminä, jotka säätelevät ja mahdollistavat vuorovaikutusta ja yksilöiden toimintaa. Instituutiot voivat olla virallisia ja epävirallisia sääntöjärjestelmiä, jotka muodostuvat ja pysyvät yllä, koska sosiaaliset sanktiot, palkkiot, normit, perinteet sekä yksilöiden tai yhteisöjen tavat (*habits, customs*) kannattelevat niitä. (Esim. Gronow 2008; Hiedanpää 2013.) Instituutioiden voidaan ajatella luovan yhteisöjen rakenteita mutta pohjaavan perustaltaan tiedostamattomiin, totunnaistuneisiin tapoihin. Niiden kautta voidaan ymmärtää niin yksilöiden kuin rakenteiden toimintaa. (Emt.) Tällä tavoin ymmärretyt instituutiot tulevat määritelmällisesti hyvin lähelle *sosiaalisten käytäntöjen* käsitettä. Edellä olen käsitellyt myös sitä, miten käytännöistä muodostuu laajempia kokonaisuuksia (käytäntöjen nippuja) (esim. Shove ym. 2012; Schatzki 2016). Tulkitsen, että käytännöt tai niiden niput voivat ”jäähmeytyä” tai ”luutua” *objektiivisen* oloiseksi yhteiskunnallisiksi rakenteiksi. Käytäntöjen vakiintumisen ja ”jäähmeytymisen” yhteydessä voi olla mielekästä puhua myös käytäntöjen rakenteellistumisesta tai *institutionalisoitumisesta*. Sitä, kuinka yleisesti tai yksityisesti tunnistettuja ja jaettuja käytännöt ovat, voidaan lähestyä käytäntöjen ”tasojen” kautta. Nostan käytäntöjen erittelyssä keskeiseen rooliin niiden kommunikatiivisuuden.

Sosiologi Laurent Thévenot’n mukaan yhteen kietoutuneisuutemme maailman kanssa ilmenee käytännöissä. Hänenkin mukaansa se, miten kiinnitymme ympäröivään todellisuuteen eli miten *olemme maailmassa*, tulee esiin käytännöissä. Edellä olen esitellyt, miten käytännöissä on mukana erilaisia materiaalisia piirteitä, asioita, olioita, laitteita ja ympäristöjä. Thévenot’n käytäntöteoriassa konkretisoituu näiden

lisäksi, miten *kieli* ja *kommunikaatio* ovat kiinteä osa käytäntöjä. Hän jaottelee käytännöt niiden kommunikaation yleisyyden tai yksityisyyden mukaan *käytäntöregiimeiksi* (*les régimes d'engagement; pragmatic regimes of engagement*), joilla kaikki inhimillinen toiminta tapahtuu. Regiimejä kuvataan toisissa yhteyksissä myös *kielioppien* eri tasoina. (Thévenot 2001; 2002; 2007; 2011; Taulukko 1. käännös oma.) Pitäydyn itse termissä *käytäntöregiimi*, sillä se muistuttaa hyvin siitä, että tarkastelussa ovat edelleen käytännöt, mutta myös niistä muodostuvat laajemmat toiminnalliset ja kommunikatiiviset kokonaisuudet. Regiimillä, jaetun toiminnan piirissä olevat käytännöt, toiminta ja kommunikaatio, saavat merkityksensä ja tulevat ymmärrettäväksi.

Kieli on aina enemmän kuin vain puhetta. Se on käytännöissä, se kommunikoi käytäntöjä ja ilmentää⁷ aina partikulaaria – ajallisesti ja paikallisesti sijoittunutta – maailmassa olemisen tapaa. Kielen avulla käytännöt ohjaavat toimintaa, sitä mitä tavoitellaan ja mikä koetaan hyväksi. Thévenot myös määrittelee, mitkä ovat yleiset ja legitiimit arvioinnin tavat, jotka ihmiset tunnistavat ja joita käytetään laajamittaisen kritiikin ja oikeuttamisen tukena. Oikeuttamisen prosessien keskeinen osa on määrittäminen (*qualification*), eli se, miten ihmisiä ja asioita kohdellaan ja muokataan, jotta ne soveltuvat (*qualify*) arviointiin. Määrittämisen myötä se, mikä arvioidaan hyväksi, ja maailmassa olemisen vahvasti materiaalisten sidosten ja käytäntöjen kautta, nivoutuvat yhteen (*engagement*). (Thévenot 2002, 56.) Kun siis tulkitsemme luonnonvarapolitiikkaa ja -hallintoa käytäntöregiimien kautta, alamme nähdä, miten luonnonvarat, erilaiset tiedot ja niiden käyttäminen eivät ole koskaan arvoista ja merkityksistä irrallista. Meillä ei ole ensin luonnonvaroja ”tuolla jossain” ja sitten niistä käytävää politiikkaa, vaan nämä ovat erottamattomalla tavalla yhtä.

7 jopa enemmän kuin ”ilmentää”, Heidegger puhuu siitä, kuinka kieli on *olemisen talo*, ja ihminen on olemisen *paimen*. Tämä tarkoittaa sitä, ettemme voi täysin ylittää tai erotella, sitä mitä on, siitä miten se on meille kielessä. (Esim. Heidegger 2000b [1946; 1938].)

Taulukko 1: Toiminnallisen sidoksisuuden käytäntöregiimit (*Pragmatic regimes of engagement, Thévenot 2001*)

KÄYTÄNTÖREGIIMIT			
	TUTTUUS	VAKIINTUNUT SUUNNITTELU JA TOIMINTA	OIKEUTTAMINEN
ARVOTTAMINEN:	Tuttu, läheinen ja paikallinen sopivuus	Toimiva, totuttu toimintatapa	Yleisesti tunnistetut ("oikeuttamisen maailmat"), yhteinen hyvä
TOIMINTAYMPÄRISTÖ:	Tuttu, totuttu ympäristö, muodostaa jaetun kyvykkyyden	Funktionaalinen, toiminnallinen, välineellinen	Muodollisesti sopiva, "objektiivinen"
RELEVANTIN INFORMAATION MUOTO:	Paikallinen, partikulaari, ainutlaatuinen, erityinen	Tavallinen, toiminnallinen	Kodifioitu
TOIMIJA:	Ympäristöönsä kiinnittynyt	Suunnittelija	Muodollisesti pätevä henkilö

Thévenot'ta seuraten maailma aukenee toiminnassa ja on riippuvainen siitä, mikä rajataan hyväksi. Tässä toiminnassa määrittyvät niin asiat kuin ihmiset, se mikä on hyvää ja oikein. Samalla määrittyy se, mikä regiimi on kyseessä. (Thévenot 2002, 70.) Toiminnasta tai käytännöistä, asioista ja ihmisistä tulee mielekkäitä, merkityksellisiä, ymmärrettäviä ja "järkeviä" (arkijärkisyyden mielessä) tietyssä toiminnallisessa piirissä. Eli toiminnalla, esineillä, ympäristöillä, ihmisillä ja teknologioilla on mieli ja mielekkyys regiimien sisäisissä käytännöissä.

Thévenot'n regiimejä on kolme (Taulukko 1; Kuva 3) ja niillä on omat komponenttinsa, mutta ne eivät ole toisistaan irrallisia. Ymmärrän regiimit toisiinsa limittyneinä, jossa edetään kommunikaatiossa yksityisestä (läheinen, partikulaari) yleisempään (julkinen, universaali). Se, mikä käsitetään *hyväksi* läheisellä tai yleisellä tasolla ohjaa sitä, miten ympäristö ymmärretään ja sitä, mikä voidaan käsittää informaatioksi, eli Thévenot'n mukaan *muodoksi*. Tämä *muoto* ohjaa *kommunikaatiota* ja *kieltä*. Eli arvot ja informaatio ovat erottamattomasti toisiinsa liittyneitä ja tulevat ilmi ihmisen merkityssuhteesta ympäristöönsä. Tässä suhteesta ja tästä suhteesta *toimija* saa *kapasiteettinsa* ja *kykynsä* toimia. Thévenot'n pyrkimys on ylittää polarisoivia jakoja (kollektiivi – individuaali; julkinen – yksityinen; sosiaaliset normit – elämämaailma) ja korostaa käytäntöregiimien liukuvuutta ja päällekkäisyyttä. (Thévenot 2007, 415-418.)

KÄYTÄNTÖREGIIMIT:	
TUTTUUS	<ul style="list-style-type: none"> - Ei vahvaa yksilöllistä intentiota - Ei objektivouvaa, välineellistä toimijuutta - Esikielellisyys
VAKIINTUNUT SUUNNITTELU JA TOIMINTA	<ul style="list-style-type: none"> - Suunnitelmassa pitäytyminen - Yhteisölliset käytännöt - Vakiintuneet käytännöt
OIKEUTTAMINEN	Oikeuttamisen maailmat (arvot): ekologia / markkinat / teollinen / kansalaisuus / maine / inspiiraatio / koti

Kuva 3: Käytäntöregiimit ja käytäntöjen kommunikaatio yksityisestä yleiseen (tutusta ja esikielellisestä julkiseen oikeuttamiseen)

Käytäntöregiimien merkitys avautuu paremmin, kun tarkastelee niiden konkreettista ilmenemistä. Samalla hahmottuu elävämmiin, miten käytännöissä on yhtäaikaista mahdollisuutena läsnä rutinoitunut ja kekseliäs toiminta, sillä kaikilla regiimeillä esiintyy myös tietokäytäntöjä.

Tuttuuden regiimi

Tuttuuden regiimi (*the regime of familiar engagement*, Thévenot 2001; 2007; Taulukko 1; Kuva 3) on välittömien ihmillisen toiminnan piiri. Esimerkiksi kotona ihmisen arkinen toiminta seuraa pitkälti rutinoituneita raitoja, eikä niin sanottua subjekti-objekti -asetelmaa synny. Herätessämme aamuisin saamme kahvikupin ja aamiaisen eteemme ja suuntaamme päivän askareisiin ilman, että näistä käytännöistä välttämättä jää edes muistijälkeä. Kuitenkin tämä välitön ”tuttuuden ympäristö” on täynnä totuttuja kulkureittejä, kanssaihmisia ja materiaalisia käytäntöjä, joissa navigoimme dynaamisesti päivästä toiseen näitä yleensä sen kummemmin refleктоimatta tai pukematta sanoiksi. Tieto tai osaaminen on vahvasti kiinnittynyt tiettyihin asioihin ja näiden käyttöön, eikä välttämättä ole helposti yleistettävissä. Kommunikaatio on pitkälti kehon kieltä ja sillä tavoin *esikielellistä*. Tuttuuden regiimillä rutinoitunut käytäntö tulee näkyväksi tilanteessa, jossa esimerkiksi kahvinkeitin on rikki tai sähköt ovat poikki ja ihminen joutuu luovimaan totutusta poikkeavalla tavalla.

Tulkitsen, että tuttuuden regiimillä myös luontosuhde on vähiten kommunikoitavissa. Luontoperustaisessa työssä olisi syytä puhua vielä luontokäytännöistä, ei niinkään vielä luonnonvarakäytännöistä. Tietty ja tuttu luonnonympäristö ja sen erityispiirteet ovat vahvasti läsnä työkäytännöissä, mutta niitä ei ole tietoisesti kohdattu ja esplikoitu, jos siihen ei ole ollut erityistä tarvetta. Esimerkiksi luontomatkoilla toimiva ohjelmapalveluyrittäjä toimii asiakkaidensa kanssa tiettyssä maisemassa tuottaen toiminnallisia luontoelämyksiä asiakkailleen – hän ei aktiivisesti ja tietoisesti arjessaan mieti, missä roolissa kyseinen luonnonympäristö ja maisema näissä työkäytännöissä on. Mutta jos hän joutuu tilanteeseen, jossa kyseinen maisema tai ympäristö on jollain tavalla muuttunut tai muuttumassa, hän alkaa nähdä toimintaympäristönsä eri tavalla. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen seurauksena myöhästävät talvet pakottavat yrittäjän näkemään työkäytännöissä hyödynnettävän vuodenaikasidonnaisen maiseman merkityksen. Tai kun hän kertoo työstään kaavoittajalle tai kaivosyhtiön YVA:a tekeväälle konsultille, toimintaympäristö alkaa hahmottua tietynlaisena maisemana, jota maankäytön suunnitelmat mahdollisesti uhkaavat muuttaa.

Myöskään poronhoitaja ei yleensä aktiivisesti arvioi tai tietoisesti selitä tuttua toimintaympäristöään eikä omia työkäytäntöjään, ellei hänelle tule siihen tarve. Tämän tarpeen voi laukaista yhtä hyvin työkäytännöistä kysyvä tutkija, kaivosyhtiön palkkaama YVA:a tekevä konsultti, Metsähallituksen leimikkosuunnitelmat tai vierailu naapuripaliskunnassa, jossa asiat tehdään toisin. Tarpeen voivat laukaista myös poikkeukselliset sää- ja laidunolosuhteet tai se, että porot alkavat käyttäytyä toisin kuin on totuttu, syystä, jota ei vielä tiedetä.

Silloin, kun välittömistä työkäytännöistä liu'utaan kohti yhteisössä hyväksytyjä ja tunnistettuja työkäytäntöjä, liikutaan myös kommunikaatiossa yleisempään ja julkisempaan suuntaan. Samalla luontokäytännöt muuttuvat vähitellen luonnonvarakäytännöiksi.

Vakiintuneen toiminnan ja suunnittelun regiimi

Kun toimitaan osana tiettyä yhteisöä ja ympäristöä, vaaditaan jo monenlaista sosiaalista osaamista eli sosiaalisten käytäntöjen omaksumista. Vakiintuneen toiminnan ja suunnittelun regiimillä (*the regime of engagement in a plan*, Thévenot 2001; 2007; Taulukko 1; Kuva 3) sosiaaliset suhteet korostuvat, itseys-toiseus hahmottuu ja ”yksilöt” muodostuvat. Kun toimitaan tällä regiimillä, muodostuu ja selkeytyy suhde niin omaan kuin toisten tekemiseen. Kun esimerkiksi poronhoitaja menee toiseen paliskuntaan, jossa on erilaiset työkäytännöt kuin mihin hän on tottunut, hänelle tulevat hänen omat ja oman tutun poronhoitoyhteisönsä käytännöt näkyväksi uudella tavalla. Samoin kohdatessaan kokonaan toisen elinkeinonharjoittajan työn, sen työn ja oman työn tekeminen tulevat näkyväksi. Pieni etäytyminen omasta välittömästä toiminnan tasosta tuo toiminnan eri tavalla reflektion ja myös kommunikaation piiriin.

Tällä regiimillä todellisuus muokataan ja käsitetään myös osana suunnitelman toteutumista. Käytännöissä ja puheessa se muokataan välineellisesti suunnitelmaan sopivaksi. Poronhoitotyössä tämä näkyy esimerkiksi erotuksissa. Jokasyksyiset poroerotukset, jossa eloon jäävä porokarja erotetaan teuraaksi menevistä, kuuluvat kaikkien paliskuntien yhteisöllisiin käytäntöihin, vaikka vaihtelua toteutustavoissa on paliskuntien välillä paljon. Porojen kokoaminen erotuksiin onnistuu vain, kun työkäytännöt mukautetaan onnistuneesti ja luovasti ympäristöön ja olosuhteisiin. Keliolosuhteiden ymmärtäminen, porojen luontainen käytös ja sen lukeminen ovat erittäin keskeinen osa onnistumista.

Kaavoitus puolestaan on omanlaisensa käytäntöjen kokonaisuus. Se on koelma alueiden käytön suunnittelun ja yhteensovittamisen käytäntöjä ja kuvaa hyvin *vakiintuneen toiminnan ja suunnittelun regiimiä*. Kaavoituksessa esiintyy vakiintuneita käytäntöjä ja erityisiä tietokäytäntöjä. Kaavoituksessa hyödynnetään monenlaista tietoa eri muodoissa, kuten luokituksia, karttoja, tilastoja ja paikkatietoa. Kaavoituksen suunnittelukäytäntöihin osallistuminen vaatii tämän jokseenkin omalakisien järjestelmien omaksumista. Eri elinkeinojen edustajat ja muut kaavoitukseen osallistuvat toimijat pyrkivät muokkaamaan luontokäytäntöjään ja näkökulmiaan kaavoituksen tunnistamiseksi tiedoiksi parhaalla mahdollisella tavalla. Samalla kommunikaatiossa luontokäytännöistä siirrytään aina enenevässä määrin kohti luonnonvarakäytäntöjä. Kaavoituksesta on löydettävissä paljon myös oikeuttamisen regiimin käytäntöjä.

Oikeuttamisen regiimi

Mitä yleisemmälle ja julkisesti jaetummalle tasolle kommunikaatiossa eri toimijaryhmien välillä siirrytään, sitä kauemmas välittömistä luontokäytännöistä etäännyttään, mutta toisaalta sitä ymmärrettävämmäksi puhe tulee osapuolille ja laajemmalle yleisölle. Kun tiettyyn paikkaan aletaan suunnitella luonnonvarahanketta, joka on ristiriidassa tai konfliktoituu alueen muiden luonnon käyttömuotojen kanssa, suunnittelussa ja yhteensovittamisessa edetään oman näkökulman oikeuttamiseen – ja samalla oman luonnonvaran ja tietokäytäntöjen oikeuttamiseen. Näin myös prosessi, jota nimitän *luonnonvaraistumiseksi*, etenee ja kulminoituu.

Thévenot'n oikeuttamisen regiimi (*the justifiable action engagement regime*, Thévenot 2001; 2007; Taulukko 1; Kuva 3) on kaikkein julkisesti jaetuin käytäntöjen kommunikaation piiri. Oikeuttamisen regiimillä tilanteet, eli aina kyseessä oleva konteksti ja todellisuus, arvioidaan tiettyjen kognitiivisten perusteiden ja yleisesti tunnustettujen arvojen pohjalta. Näitä ovat *ekologian, markkinoiden, teollisen, kansalaisuuden, maineen, inspiraation ja kodin* arvot tai *oikeuttamisen maailmat*. Jokaisen oikeuttamismaailman keskeisen hyveen tai arvon tavoittelu tekee toiminnasta arvokasta ja oikeutettua siitä näkökulmasta. (Boltanski & Thévenot 2006; 1999; Thévenot ym. 2000.) Oikeuttamisargumenteissa määrittyvät ja saavat arvonsa niin henkilöt kuin asiatkin. Kommunikaatiota on mahdollista eritellä näiden yleisten indikaattorien

mukaan. Eeva Luhtakallio ja Tuomas Ylä-Anttila ovat kehittäneet indikaattorien pohjalta sosiologisen analyysimenetelmän, *Julkisen oikeuttamisen analyysin* eli JOA:n (Luhtakallio & Ylä-Anttila 2011). Julkisen oikeuttamisen analyysissä on pääpiirteittäin kyse niin arkielämän kuin poliittisten kiistojen oikeuttamisperusteiden erittelystä ja jäsentelystä näiden seitsemän yleisen indikaattorin mukaan.

Yleiset indikaattorit – Thévenot'n ja Boltanskin mukaan *oikeuttamisen maailmat* – ovat yleisesti tunnistettuja. Riitautuneessa tilanteessa kommunikaatio voidaan perustaa näihin. Vastakkain ja törmäyskursilla olevat toimijat voivat löytää yhteisen kommunikaatioalustan ja ainakin periaatteessa rakentaa myös kompromisseja. (Boltanski & Thévenot 2006; 1999, myös Thévenot ym. 2000; Luhtakallio 2010.) Oikeuttamisen maailmojen teoriaa on pidetty erityisen soveltuvana empiiriseen tapaustudkimukseen (Wagner 1999, 342–343; Latour 2003). Bruno Latour (2003) puhuu oikeuttamisen maailmojen sijaan valtapiireistä (ranskalainen alkup. *cites*, eng. käännös *regimes*). Sekaannuksia välttääkseni puhun *oikeuttamisen regimistä* (*tuttuuden, vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan ja oikeuttamisen regiemeistä*, jotka olen esitellyt edellä, Taulukko 1; Kuva 3). Oikeuttamisen maailmat (7 arvoa) esiintyvät oikeuttamisargumenteissa, jolloin kommunikaatioissa on liikuttu oikeuttamisen regimille (Kuva 3). Aavaan tätä tarkemmin luvun 2.3 *Oikeuttamisen käytännöt* kohdassa.

2.3. Luonnonvaraistumisen tapahtuma

Tässä tutkimuksessa tarkastelen *luonnonvaroja* prosessina eli *luonnonvaraistumisena*. Lähden siitä, että luonnonvaroja ei sellaisenaan ole olemassa, vaan luonnosta tulee ja tehdään erilaisia, uudelleen määrittyviä luonnonvaroja vastavuoroisissa sosiaalisissa käytännöissä. *Luonnonvaraistuminen* on siten aina ajallinen prosessi, jossa yhteiskunnalliset ja teknologiset muutokset ovat mukana. Tarkastelen tätä seuraavaksi tarkemmin esittelemäni teoreettisen käsitteistön ja konkreettisten esimerkkien valossa.

Poronhoitoyhteisöä ja poronhoitoa voi tarkastella sosiaalisten käytäntöjen kimppuna. Poronhoito on elinkeinona ja elämäntapana elänyt jo vuosisatojen ajan Skandinaviassa ja myös alueella, jota nykyisin kutsutaan Suomeksi. Aikojen saatossa se on kehittynyt peuran pyynnistä, nomadisesta seminomadiseksi elämäntavaksi ja edelleen nykyisen paliskuntajärjestelmän asettamiin puitteisiin (esim. Heikkinen 2002). Useita pieniä ja isoja teknologisia murroksia ja väliintuloja mahtuu sen historiaan. Poronhoito on elinkeinona monin osin modernisoitunut muun yhteiskunnan mukana ja uudet teknologiat – kuten moottorikelkat ja GPS-seurantapannat – ovat muokanneet ja tulleet osaksi työkäytäntöjä. Poronhoidon käytännöissä on edelleen vahva, yhteenkietoutunut suhde poron ja poronhoitajien välillä. Porosta ja sen elinympäristöstä on ymmärrettävä paljon, jotta esimerkiksi niiden kokoaminen

syksyisiin erotuksiin saadaan toteutumaan toimivina työkäytäntöinä. Poronhoidossa ihmiset ja porot kiinnittyvät paliskunnan määrittelemiін maa-alueisiin, *porojen laitumiin*, näiden käytettävyyteen ja vuodenaikojen kiertoon. Paliskuntakohtainen, tarjolla oleva laidunympäristö sekä muun maankäytön, vuodenaikojen ja sääolojen mukanaan tuomat muuttajat sitovat niin porot kuin poronhoitajat työkäytäntöjen kautta paikkaan ja poronhoidon perinteeseen. Luontoon liittyvät poronhoidon käytännöt ja samalla niitä kannattelevat ihmiset kiinnittyvät ympäristöönsä; näin poronhoitokäytännöt ovat *materiaalisia*, niissä on tietoa ja tietämistä ihmisten *osaimisen* tai *kompetenssin* muodossa ja *merkityksiä*. (Heikkinen 2002; Ruotsala 2002; vrt. Shove ym. 2012.) Poronhoidon työkäytännöt ovat sekä *tuttuuden* että *vakiintuneen toiminnan ja suunnittelun regiimien* käytäntöjä (Thévenot 2001; 2007).

Muuttuva laidunympäristö muuttaa porojen käyttäytymistä, tuo sopeutumisen tarvetta ja sitä kautta muutoksia tulee myös elinkeinon sisäisiin luonto- ja *tietokäytäntöihin*. Poronhoidossa keskeinen ja vakiintunut työkäytäntö – poroerotus – on säilynyt vuosisatoja säilyttäen joitain piirteitä ja muuttaen joitain. Vaikka konkreettisesti toteutuksessa on valtavasti eroja historiallisesti tai nykyisten paliskuntien välilläkin, voidaan silti puhua poroerotuksen käytännöstä, jossa syksyisin kaikki paliskunnan porot kootaan erotuksiin, lasketaan omistajansa nimiin (luetaan merkkiin) ja elämään jäävä porokarja erotellaan teuraaksi menevästä. Perinne on läsnä poronhoitoyhteisön nykyisyydessä monin tavoin; ja se, mitä poronhoidon käytännöissä nykyisin *tiedetään* ja miten muutoksiin sopeudutaan, on sekoitus perinteistä, sosiaalista, kokemuksellista, käytännöllistä ja luonnontieteellistä tietoa. Kun poronhoitajat näkevät maat porojensa laitumina, kiinnittyvät he *keskittävien tietokäytäntöjen* kautta elinympäristöönsä, ja samalla heille kyseinen luonto hahmottuu erilaisina porolaitumina (Kuva 1).

Poronhoito on siten kattokäsite kaikille niille poronhoitoyhteisön työ- ja tietokäytännöille, joissa ja joita poronhoitajat uusintavat ja toisintavat. Voi ajatella, että *paliskunta* on poronhoitokäytäntöjen rakenteellistuma, *instituutio* (vrt. Berger & Luckmann 1994 [1966], 65–78; Heiskala 2000, 97–99). Se on maantieteellisesti ja hallinnollisesti rajattu, yhteiskunnallisesti tunnistettava rakenne. Paliskunnalla on oikeudellinen asema ja se näyttäytyy siihen osallistuville ihmisille lähes muuttumattomana, poronhoidon arjesta irrallisena, mutta siihen kuitenkin monella tapaa vaikuttavana. Paliskunta asettaa poronhoidon käytännöille toiminnallisia, hallinnollisia ja oikeudellisia reunaehtoja ja mahdollisuuksia. Siten se myös ohjaa ja toteuttaa poronhoitoa nykymuodossaan tietyllä tavalla. Paliskunta on siihen osallistuvien ja sen ulkopuolisten toimijoiden näkökulmasta käytäntöjen ”luutuma” tai poronhoitokäytäntöjen kokonaisuuden objektivoituma, joka muuttuu varsin hitaasti. Kuitenkin, käytännöt, ei niinkään paliskunta, takaavat poronhoidon – kulttuurin ja elinkeinon – jatkuvuutta ajassa, vaikka toimintaympäristössä ja käytäntöjen osissa olisi muutoksia. Juuri käytännöt turvaavat poronhoidon jatkuvuutta, ilman poronhoidon käytäntöjä paliskunnat lakkaisivat olemasta. Vaikka nykyinen paliskun-

tajärjestelmä poliittisella päätöksellä purettaisiin, ei poronhoito lakkaisi olemasta. Poronhoidon kokonaisuutta ymmärtääksemme on siis tarkasteltava käytäntöjä, ei niinkään yksittäisiä poronhoitajia tai paliskuntaa sinänsä, vaikka niilläkin kiistatta on kokonaiskuvassa merkitystä.

Kun paliskunnan sisäisten alueiden käyttöä suunnitellaan, poronhoitajat osallistuvat menettelyihin ja *tuttuuden* ja *vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan regiimeillä* esiintyvien poronhoidon käytäntöjen ja näihin kiinnittyvän tiedon kommunikaatio tapahtuu turvautumalla yleisesti tunnustettuihin *oikeuttamisen maailmoihin*. Luontoon ja luonnonvaroihin kiinnittyvä tieto tuodaan suunnitteluprosesseihin mukaan osana oikeuttamisen maailmoja. Vain osa kaikesta tiedosta otetaan suunnittelunnettelyissä mukaan juuri *tietona*: jotkin näkökulmat määrittävät mielipiteiksi tai intresseiksi, ja joitakin näkökulmia menetetään kokonaan näissä tiedon neuvottelujen prosesseissa (esim. Hast 2013).

Käytäntöregiimien (Taulukko 1; Kuva 3) avulla voi järjestellä empiirisiä tapauksia. Oikeuttamisen indikaattoreja on sovellettu monenlaisten poliittisten kiistojen analyysiin (Boltanski & Thévenot 2006; 1999; Thévenot ym. 2000; Latour 2003; Luhtakallio & Ylä-Anttila 2011; Luhtakallio 2010). Luonnonvarahankkeita suunnitellaan aina tietyissä paikoissa ja näihin paikkoihin tai luonnonympäristöihin kiinnittyy jo monenlaista toimintaa, merkityksiä ja arvoja. Samaan alueeseen kiinnittyy aina jo erilaista ja moninäkökulmaista tietoa, ja suunnitteluprosesseissa tuotetaan lisää tietoa. Luonto- ja tietokäytäntöjen oikeuttaminen nousee esiin varsinkin uuden maankäyttö- tai luonnonvarahankkeen mukana. Näin tietyn paikan eri luonnonvarat määrittävät ja rakennetaan esiin puheessa ja toimijoiden välisessä neuvottelussa.

Luonnonvaraistumisessa erilaiset alueiden käytön ja luonnonvarahallinnon vakiintuneet käytännöt, tietokäytännöt ja tiedon ja käytäntöjen kommunikaatio ovat keskeisessä roolissa. Kuvassa neljä olen hahmotellut luonnonvaraistumisen tapahtuman osia yleisellä tasolla suhteutettuna käytäntöregiimeihin. Luonnonvaraistumisessa on mahdollista eritellä neljänlaisia käytäntöjä: (A) praktiset luontokäytännöt, (B) luontoon liittyvät ja luontoa todellistavat tietokäytännöt, (C) yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt ja (D) oikeuttamisen kommunikatiiviset käytännöt. Käytäntöregiimeillä (*tuttuuden, vakiintuneen suunnittelun ja oikeuttamisen* regiimit) liikuttaessa liikutaan myös näillä (Kuva 4).

Kuva 4: Luonnonvaraistuminen on erilaisten käytäntöjen muodostama tapahtuma

Luonnonvaraistuminen tapahtuu erilaisissa käytännöissä ja käytäntöregiimeillä. Se on aina ajallinen prosessi, eli tavallaan aina pienessä liikkeessä tai muutoksessa. Luonnonvarat eivät ole olemassa staattisesti sellaisenaan. Eri luonnonvaroilla on historia ja tulevaisuus. Niiden olemassaoloon luonnonvaroina liittyy aina mahdollisuus, että ne lakkaavat jossain hetkessä olemasta tärkeitä tai hyödynnettäviä luonnonvaroja. Kuten aiemminkin viittasin, näin on Suomessa esimerkiksi käynyt tervalle ja kuivatulle haulle (esim. Turpeinen 2010, 8–10; Kujanpää 2011, 9–10, 44; Seppälä 2009). Näiden merkitys kaupan ja vaihdon välineinä on hiipunut historiaan. Tervan ja hauen käyttö ja merkitykset hakevat nykyisin erilaisia muotoja: niiden luonnonvaraisuus voi täsmentyä uudella tavalla tulevaisuudessa.

Luontokäytännöt ja luontoon liittyvät *tietokäytännöt* (Kuva 4, A ja B) ovat sekä kokonaisuuksia, että performanssia ja tekemistä: ihmiset ovat näiden käytäntöjen kantajia. Tietokäytäntöihin erityisesti liittyy luovuus ja kekseliäisyys, jatkuva *paljastumisen ontologia* (Knorr Cetina 2001). Luonto ei tule koskaan valmiiksi määritellyksi vaan paljastuu näissä käytännöissä eri tavoin ja eri näkökulmista katsoen vajavaisena. Käytäntöinä ne ovat inhimillistä toimintaa, mutta myös itsenäisiä kokonaisuuksia, jotka ovat tilassa ja ajassa jatkuvia ja toisaalta muuttuvia, yksittäisistä ihmisistä ja heidän tekemisistään riippumattomia. Ne ovat monisyisiä vuorovaikutussuhteita ihmisten ja heidän ympäristöjensä kanssa. Yhdyn siten Shoven ja kumppanien (2012, 6–7) tulkintaan Andreas Reckwitzin (2002, 249) ajatuksista, joiden mukaan tietotaito, ymmärrys, merkitykset ja tarkoitukset eivät ole yksilöiden omaamia vaan luonto- ja tietokäytäntöjen ominaisuuksia (*qualities*). Ne ovat osia käytännöstä, johon yksilö osallistuu. (Myös Wagenaar & Cook 2003.)

Osallistava suunnittelu on luonnonvarapolitiikassa monin tavoin ilmenevä yhteensovittamisen käytäntö ja myös tietokäytäntö. Sitä ohjaa lainsäädäntö ja hallinnolliset käytännöt. Osallistavan suunnittelun tavoite on tuottaa ja yhteensovittaa tietoa paikallisista olosuhteista ja ympäristöstä. Osallistavissa prosesseissa, joita voi

yleisesti nimetä *yhteensovittamisen vakiintuneiksi käytännöiksi* (Kuva 4, C), suunnittelun kohteena olevaa luontoa koskevaa tietoa liitetään oman toiminnan ja tavoitteiden *oikeuttamiseen*. Kiista- tai ristiriitatilanteissa keskiöön tulevat yhä vahvemmin *oikeuttamisen kommunikatiiviset käytännöt* (Kuva 4, D), joissa selvitetään, millainen tieto onnistutaan oikeuttamaan merkitykselliseksi suunnittelun ja päätöksenteon kannalta. Kiistoissa on korostuneesti nähtävissä, miten tieto ja tavoitteet yhdistyvät ja toiminnan yleistä hyväksyntää haetaan tukeutumalla oikeuttamisen maailmoihin (Boltanski & Thévenot 2006; 1999; Thévenot ym. 2000; Hast 2013).

Avaan seuraavaksi täsmällisemmin konkreettisten esimerkkien avulla, mitä tarkoitan yhteensovittamisen vakiintuneilla käytännöillä ja oikeuttamisen käytännöillä osana luonnonvaraistumisen tapahtumaa.

Yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt

Kun saman alueen luonto on mahdollista määrittää yhtä aikaa talousmetsänä, tuulienergian tuotantoon soveltuvana alueena, malmivarantona, elämyksellisenä maisemana, porojen laitumena ja ihmisen toimilta suojelua tarvitsevana monimuotoisuutena, niin ovatko nämä ”luonnot” palapelin palasia, jotka on mahdollista limittää toisiinsa riittävän informoidun suunnittelun tuloksena?

Keskustelua luonnonvarojen hallinnasta käydään monella tasolla ja harva haluaa puhua tai myöntää suunnittelun johtaneen maankäytön tai luonnonvarojen käytön konfliktiin. Suunnittelussa yhteensovittamisella pyritäänkin vähentämään ristiriitoja ja estämään konflikteja. Se on hallinnon ja hallinnan keino, mutta myös poliittinen ja retorinen keino. (Esim. Hast & Jokinen 2016; Raitio 2008; Raitio ym. 2020; Takala ym. 2020.) Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa, että luonnonvarojen kestävä hallintaa tavoitellaan yhteensovittamiseen tähtäävillä *vakiintuneilla käytännöillä*.

Karkeasti ajatellen luonnon eri käyttömuodot voivat olla toisensa poissulkevia, toisistaan riippumattomia, kilpailevia tai toisiaan täydentäviä. Eri toimintojen keskinäiset suhteet määrittävät sitä, miten ne voivat toteutua samalla alueella ja onko alueiden moninaiskäyttö aidosti mahdollista. (Mm. Solbär ym. 2019; Hast & Jokinen 2016; *metsien monikäytöstä* ks. Kangas & Kokko 2001; Eisto 2004.) Harvemmin käyttömuodot ovat kategorisesti toinen toisensa poissulkevia tai vastaavasti täysin toisistaan riippumattomia. Jossain määrin kilpailua ja päällekkäisyyttä toimintojen välillä on aina. Yhteensovittamista erilaisten luontoperusteisten elinkeinojen ja maankäyttömuotojen välillä aidosti tarvitaan ja se nähdään myös mahdollisuutena toteuttaa luonnonvarahankkeita yhteiskunnallisesti ja paikallisesti hyväksyttävällä tavalla. (Mm. Kangas & Kokko 2001; Daniels & Walker 2001; Peltonen 2004; Peltonen & Villanen 2004; Peltonen ym. 2006; Eisto 2004; Sairinen 2011; Peltonen & Sairinen 2010; Peltonen ym. 2012; Susskind 2014.) Kuten edellä on käsitelty, vuorovaikutteisuuden perustuva maankäyttömuotojen yhteensovittaminen ja luonnonvarojen monikäyttö ovat keskeisiä näkökulmia maan- ja alueidenkäytön suunnittelussa. Yhteensovittamista peräänkuulutetaan maan- ja

alueiden käytön suunnittelua ohjaavassa lainsäädännössä (MRL 132/1999), ja se toimii ohjenuorana myös muualla. Yhteensovittamista tehdään kaavoituksen (maakunta-, yleis- ja asemakaavat) eri tasoilla, toimijoiden keskinäisissä suunnitteluprosesseissa (esim. Metsähallituksen luonnonvarasuunnittelu) ja hankkeiden ympäristövaikutusten arviointimenettelyssä (YVAL 468/1994; YVAL 252/2017). Kaavoitus, luonnonvarasuunnittelu ja YVA-menettely ovat esimerkkejä yhteensovittamisen vakiintuneista käytännöistä. Ne ovat pitkälle vakiintuneita, objektiivisen oloisia tai objektiivisina esitettäviä suunnittelun ja yhteensovittamisen ”rakenteellistuneita” käytäntöjä. Niistä voisi puhua myös *institutionalisoituneina käytäntöinä* (ks. edellä luku 2.2.), mutta ymmärtääksemme niitä luonnonvaraistumisen tapahtuman osana, on hedelmällisempää tarkastella niissä esiintyviä käytäntöjä. Ilman käytäntöjä ja niihin osallistuvia ihmisiä sellaiset suunnitteluprosessit, kuten kaavoitus, luonnonvarasuunnittelu tai YVA-menettely kävisivät nopeasti tyhjiksi ja merkityksettömiksi. Vakiintuneet käytännöt takaavat niiden jatkuvuutta, vaikka niitä toteuttavat ihmiset vaihtuvat.

Konkreettisessa suunnittelutyössä yhteensovittaminen avautuu monenlaisina käytäntöinä ja tekniikoina. Yhteensovittamista tehdään erilaisissa suunnittelutilanteissa, ja tietynlaiset tekniikat ja muut ”apuvälineet”, kuten tilastot, kartat, paikkatieto, ja muut tiedon tuotannon tavat ovat muodostuneet tärkeiksi yhteensovittamiskäytäntöjen osiksi. Ne voivat myös muodostua yhteensovittamisen käytäntöjen näennäisen neutraaleiksi, epäpoliittisiksi ja näkymättömiksi osiksi. Tällaiset luonnonhallinnan tekniikat ja muut tietokäytännöt tuottavat aina tietynlaista luontoa. (Alatalo & Åkerman 2011b; Asikainen & Jokinen 2008; Hast & Jokinen 2016; Jokinen 2004.) Esimerkiksi lainvoimainen kaavakartta voi herkästi antaa neutraalin kuvan tietyn alueen käytöstä ja suunnitellusta käytöstä. Kaavakartta ja -merkinnät kätkevät kuitenkin aina taakseen toisinaan tiukkoja neuvotteluja, joskus kiperiä kiistoja, monenlaisia kompromisseja ja lisäksi paljon sellaista alueiden käyttöä, joka ei näy kartalla millään tavalla. Kaavakartta ja -merkinnät eivät ole passiivisia tapoja osoittaa alueen käyttöä kaksiulotteisessa miniatyyrikoossa, vaan aktiivista alueiden käytön ohjausta.

Kaavoitus alueiden käyttöä ohjaavana yhteiskunnallisena, lainsäädännöllisenä rakenteena on erinomainen esimerkki yhteensovittamisen vakiintuneiden käytäntöjen *rakenteellistumisesta*. Kaavoitusta ohjaa lainsäädäntö, ja se on vakiintunut hallinnollisten käytäntöjen nippu, joka vaatii useita sosiaalisia käytäntöjä toteutuakseen ja ollakseen olemassa. Kaavoituksen *käytännöt* ovat vakiintuneita tapoja toteuttaa kaavoitusta ja kaavoittajat omaksuvat ne toisilta kaavoittajilta ja lainsäädännöstä. Kaavoittajat ja kaavoitukseen osallistuvat kansalaiset toisintavat ja hitaasti myös muuttavat kaavoituksen käytäntöjä, niiden osia tai tietokäytäntöjä. Kuitenkin kaavoituksen vakiintunut idea tai *instituutio* säilyy. Esimerkiksi kansalaisten kuuleminen tai osallistaminen on lakisääteinen osa kaavoitusta, mutta toteutuu kaavoituksen käytännöissä ja käytäntöinä tilannekohtaisesti eri tavoin. Kaavoituksen

tekniikat, esimerkiksi kartat ja paikkatietoaineistot, kaavamerkinnot ja -määräykset, puolestaan ovat kaavoituskäytäntöjen materiaalisia osia.

Yhteensovittamisen pitkälle vakiintuneet käytännöt – kuten kaavoitus – asettuvat Thévenot'n käytäntöregiimien jaottelussa *vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan regiimille* (luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3). Koska regiimit eivät ole toisistaan irrallisia vaan käytännössä aina limittyvät myös toisiinsa, kaavoitukseen osallistujat liikkuvat lisäksi *tuttuuden ja oikeuttamisen regiimeillä*. Kaikilla regiimeillä esiintyy myös tietokäytäntöjä.

Tapaustutkimusteni kannalta huomionarvoista yhteensovittamiseen ohjaavaa lainsäädäntöä on:

Alueiden käytön suunnittelujärjestelmä

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999) ohjaa alueiden käytön suunnittelua (kaavoitusta) ja edistää valtakunnallisesti päätettyjä alueidenkäyttötavoitteita (VAT). Lain mukaan kaavan tulee aina perustua riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset, yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Selvitykset on tehtävä koko siltä alueelta, jolla kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia. (MRL 132/1999, 9§; Soudunsaari & Hentilä 2016, 29.)

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT 2000/2009; 2018)⁸ ovat osa maankäyttö- ja rakennuslain (MRL 132/1999) mukaista alueidenkäytön suunnittelujärjestelmää. Valtioneuvosto linjaa VAT:den kautta koko maan kannalta merkittäviä alueidenkäytön kysymyksiä. Tavoitteilla pyritään varmistamaan valtakunnallisesti merkittävien asioiden huomiointi kaavoituksessa ja valtion viranomaisten toiminnassa.

Ympäristövaikutusten arviointimenettely (YVA-menettely) on suurilta maankäyttöhankkeilta vaadittava menettely (YVAL 468/1994, uusi YVAL 252/2017), jossa hankkeen eri toteuttamisvaihtoehtojen vaikutuksia arvioidaan ja yhteensovitetaan alueen muiden toimijoiden/toimintojen kanssa. YVA ei ole päätöksentekovaan arviointimenettely, mutta siinä selvitettyjä asioita on määrä käyttää esimerkiksi kaavoituksessa ja lupamenettelyissä tietolähteenä.

Kaivospiiri- tai kaivoslupamenettely, jonka taustalla on **kaivoslaki** (KaivosL 621/2011). Kaivoslaki säätää malminetsintää ja kaivostoimintaa. Kaivosluvista vastaa Turvallisuus- ja kemikaalivirasto (TUKES). Vuonna 2011 vahvistettu kaivoslaki kumosi vanhan kaivoslain (KaivosL 503/1965). Ennen vuotta 2011 vahvistetut kaivospiirit ohjautuvat osittain vanhan kaivoslain mukaan.

8 Valtioneuvosto päätti uusista valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista 14.12.2017. Päätöksellä valtioneuvosto korvasi valtioneuvoston vuonna 2000 tekemän ja 2008 tarkistaman päätöksen valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. (Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu 2021a.)

Poronhoitolaista (PHL 848/1990) tulee tiettyjä yhteensovittamiseen ohjaavia velvoitteita. Lain 2§:n mukaan erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettulla alueella valtion maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle. Lain 53§:n mukaan valtion viranomaisen on neuvoteltava asianomaisen paliskunnan edustajan kanssa, kun suunnitellaan valtion maita koskevia, poronhoidon harjoittamiseen olennaisesti vaikuttavia toimenpiteitä.

Lainsäädäntöä voi pitää rakenteellistuneina käytäntöinä tai instituutioina. Niissä ohjataan yhteensovittamiseen, mutta yhteensovittaminen toteutuu kuitenkin niissä vakiintuneissa tavoissa tulkita lainsäädäntöä, eli yhteensovittamisen vakiintuneissa käytännöissä. Yhteensovittamista tehdään aina tilanteisesti, tietyissä paikoissa, joissa on omat ominaispiirteensä. Kun jonnekin halutaan suunnitella luonnonvarahanketta tai yleisemmin ratkaista alueiden käyttöä kaavalla, tullaan tilanteisiin, missä yhteensovittamisen vakiintuneissa käytännöissä paikallisesti moninaiset luontokäytännöt ja luontoon kiinnittyvät tietokäytännöt kohtaavat. Näissä kohtaamisissa eri toimijat pyrkivät kommunikoidaan ja perustelemaan näkökulmiaan ja tulkintojaan tilanteesta, ja luonto- ja tietokäytäntöjä yhdistetään oikeuttamisen kommunikatiivisiin käytäntöihin.

Oikeuttamisen käytännöt

Yhteensovittamisen menettelyt muodostuvat keskeiseksi *luonnonvaraistumisen tapahtumassa*, kun yhteensovittamiseen tähtäävissä vakiintuneissa käytännöissä luontokäytännöt ja käytäntöihin kiinnittynyt moninäkökulmainen tieto liitetään *oikeuttamiseen*.

Yleisesti ajatellen luonnonvara liittyy hyöty-ajatteluun, mutta tarkemmin sanoen vielä paikallisesti moninaiset luonnonvarat kirkastuvat, kun suunnittelu- ja yhteensovittamisen prosesseissa omaa luonnon käyttömuotoa puolustetaan ja oikeutetaan tai suunniteltua hanketta kritisoidaan tiettyihin yleisesti tunnistettuihin arvoihin vedoten. Luontoon kytkeytyviä käytäntöjä kiinnitetään oikeuttamisen maailmoihin, jotka ovat *ekologian, markkinoiden, teollisen, kansalaisuuden, maineen, inspiraation ja kodin* maailmat (Boltanski & Thévenot 2006; 1999; Thévenot ym. 2000). Oikeuttamisen maailmojen teorian kategorinen jäsenitys soveltuu niin arkielämän kuin poliittisten kiistojen oikeuttamisprosessien perusteiden erittelyyn ja jäsentelyyn. Jokaista oikeuttamismaailmaa kuvastaa jokin keskeinen hyve tai arvo, jonka tavoittelu tekee toiminnasta arvokasta ja oikeutettua:

Inspiraation maailmaa määrittelee jopa uskonnollisuutta muistuttava omistautuminen jollekin asialle ja toisaalta itsenäisyys ja luovuus tämän tavoittelussa.

Kodin maailmassa keskeiseen asemaan nousevat henkilökohtaiset suhteet, perinteet, syntymässä annetut asemat, hierarkiat ja perinteisten elämäntapojen vaaliminen.

Maineen maailmassa arvokasta on mahdollisimman monelta ihmiseltä saatu tunnus. Arvokkaita henkilöitä ovat mielipidejohtajat tai muut tunnetut henkilöt.

Siten heidän kannattamansa teot tai toimenpide-ehdotukset ovat tämän maailman sisällä parhaita.

Kansalaisuuden maailman arvoja ovat solidaarisuus, tasa-arvo, yhteinen hyvinvointi ja kansan tahto. Arvokkaita toimijoita ovat kollektiivit ja arvokkaita asioita yhdessä hyväksytyt sopimukset.

Markkinoiden maailman arvo mitataan rahassa, henkilön arvo vastaavasti omaisuuden kautta, tekojen ja instituutioiden arvo sen mukaan, miten hyvin ja tehokkaasti ne tuottavat materiaalista hyvää.

Teollisen maailman ylimpiä arvoja ovat tehokkuus, siihen johtava suunnittelu, sääntely ja tieteellinen asiantuntemus.

Ekologian maailmassa arvokkaita ovat teot, jotka ovat sovitettavissa yhteen ympäristön- ja luonnonsuojelun sekä sen monimuotoisuuden suojelun tavoitteiden kanssa.

Oikeuttamisen maailmoja yhdistää se, että ne ovat yleisyytensä vuoksi kaikkien ymmärrettävissä ja siten ristiriitatilanteessa osapuolten ainakin osin tunnistettavissa ja käytettävissä. Siksi ne tarjoavat mahdollisuuden julkiseen keskusteluun, yhteisymmärryksen etsimiseen sekä maailmojen yhdistelemiseen. (Boltanski & Thévenot 2006; 1999; Luhtakallio & Ylä-Anttila 2011; Hast 2013.)

Konfliktoivien luonnonvarakäytäntöjen yhteensovittaminen ja tiedon kommunikaatio tapahtuvat nimenomaan oikeuttamisen käytännöissä, *oikeuttamisen regimillä* (luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3). Toimijat joutuvat asettumaan yhä yleisemmälle kommunikaation tasolle kompromissia etsiessään, ja näin luonnonvaraistumiseksi nimeämäni prosessi etenee. Oikeuttamisen maailmojen julkisuus tarkoittaa sitä, että oikeuttaminen on sillä tavalla yleistä, että kaikki ihmiset tunnistavat ja osaavat myös erottaa eri maailmojen arvoperustat. Oikeuttamisargumentit ja -käytännöt ovat toimintaa, joka rakentuu asioiden, tiedon ja tilanteiden tulkintojen ketjuista. Näin oikeuttamispuheen myötä neuvotteluun tulevat mukaan keskenään ristiriidassa olevien luontokäytäntöjen materiaaliset ja tiedolliset osat.

Kuten edellä toin esille, käytäntöjen materiaalisuus, sosiaalisuus ja merkityksiä kantava luonne selkenee tarkastelemalla niissä korostuvia erityisiä *asioita* (luku 2.1). Nämä voivat olla esimerkiksi käyttöesineitä, olioita ja teknologioita, tietoa ja periaatteita. Asioiden vahva läsnäolo kirkastuu tilanteissa, joissa toimintaa ja tavoitteita oikeutetaan. Tällöin näitä voidaan pitää jopa toimijoina tai *aktanteina*, jotka ovat jatkuvasti mukana toiminnassa: niihin viitataan, kun toimintaa oikeutetaan, kun muiden toimintaa arvostellaan tai kun tilannetta määritellään. Niitä käytetään vaikuttamaan tietty tulkinta tilanteesta. Vaikka niillä on tällainen mukautuvuus, että niitä voidaan määritellä ja manipuloida monin tavoin, niin niiden käyttö ei kuitenkaan ole täysin mielivaltaista, vaan riippuu jossain määrin niistä (*objekteista*) itsestään oli kyseessä sitten elävät olennot tai tekniset objektit tai laitteet. Asiat voivat tällä tavoin oikeuttamisen välineinä toimia konfliktin ratkaisun tai kompromissin löytymisen avaimina. (Bénatouil 1999, 386; Boltanski & Thévenot 2006.)

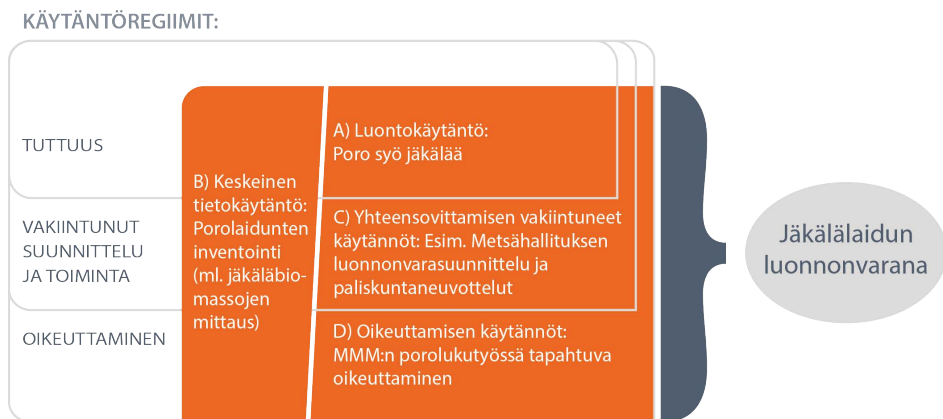
Oikeuttamisesta tulee hyvin selkeästi yksi luonnonvaraistumisen tapahtuman osa, kun tietyt materiaaliset tekijät korostuvat ja niitä painotetaan luonnonvarakiistan oikeuttamisen prosesseissa. Tämä kertoo yhtä lailla luonnonvarakiistojen ja luonnonvarapolitiikan materiaalisuudesta kuin sosiaalisuudestakin. Esimerkiksi jäkäläbiomassat ja jäkälälaitumet näyttelevät keskeistä roolia, kun puhutaan kestävästä paliskuntakohtaisista poromääristä tai määritellään poronhoidon kestävyyttä hallinnollisella tasolla.⁹ Jäkälät ovat lajeja, joita pidetään indikaattoreina poromääriä tarkasteltaessa. Voi kyseenalaistaa, ovatko jäkälät yksinään hyvä tai toimiva indikaattori, mutta joka tapauksessa on selvää, että jäkälälaitumia porojen talvilaitumina ei olisi olemassakaan, ellei olisi poroja ja poronhoitoa, sen historiaa ja nykykäytäntöjä ja ellei niihin kohdistuisi tällaista hallinnollis-ohjauksellista kiinnostusta. Jäkälät tulevat näin määrittäväksi osaksi porolaitumien luonnonvaraistumisen prosessia. Jäkäläbiomassat muuttuvat keskeisiksi, kuvastavat tilanteita ja toimivat oikeuttamisen käytännöissä välineinä, mutta jos huomio kiinnitetään yksinomaan niihin, jää poronhoidon kestävyuden kokonaisarviointi helposti ymmärtämättä.

Jäkälä- ja luppolaitumet ovat olleet – ja osassa paliskuntia ovat edelleen – poronhoidolle avainasemassa kriittisen ja kovan talven ajan, mutta samalla jäkälä- ja luppolaitumiin vaikuttaa porojen lisäksi muun muassa metsätalous ja ilmastonmuutos. Monissa paliskunnissa on jo sopeuduttu tilanteeseen, missä riittäviä talvilaitumia ei ole ollut vuosikymmeniin. Muun maankäytön, ilmastonmuutoksen ja poronhoidon yhteis- ja erillisvaikutuksia jäkäläbiomassoihin on haasteellista arvioida. (Kumpula ym. 2019.) Porolaidunten monisyistä merkitystä ja niiden luonnonvaraistumista ei puolestaan voida ymmärtää ilman poronhoidon käytäntöjen ja poronhoitoon kohdistuvien hallinnan käytäntöjen tarkastelua laajemmin. Kokonaisvaltainen tarkastelu edellyttäisi myös muun maankäytön kanssa tehtävän yhteensovittamisen ja ilmastonmuutoksen vaikutusten mukaan ottamista.

Poro syö jäkälää, erityisesti talvisin, jos sitä on saatavilla. Tietyissä lumi- ja keliolosuhteissa porot valitsevat jäkälä- tai luppolaitumet ruokailupaikoiksi, jos se on mahdollista. Tämän tietää jokainen poronhoitaja ilman, että sitä tarvitsee erikseen tutkia tai ilmaista. Se on poronhoidossa ymmärretty luontokäytäntö (Kuva 5, A). Kun Luonnonvarakeskus asiantuntijaorganisaationa saa toimen selvittää jäkäläbiomassojen muutokset poronhoitoalueella kymmenvuotiskausittain, aletaan olla luonnonvara- ja tietokäytäntöjen puolella. Moniosainen laidunten mallinnus ja laiduntyyppien inventointi tuottaa tietoa paliskuntakohtaisesti eri laituimista ja jäkäläbiomassoissa tapahtuneista muutoksista. (Kuva 5, B). Kun paliskunnan jäkälä-

⁹ Poronhoitolain (PHL 848/1990) mukaisesti maa- ja metsätalousministeriö määrää aina kymmeneksi vuodeksi kerrallaan, kuinka monta eloporoa paliskunta saa alueellaan vuosittain pitää, ja kuinka monta eloporoa paliskunnan osakas saa enintään omistaa. Viimeksi maa- ja metsätalousministeriö asetti 12.10.2018 työryhmän valmistelemaan esitystä suurimmista sallituista poroluvuista. Poronhoitolain mukaan suurin sallittu poromäärä tulee arvioida talvilaitumien kestävä tuotto kyky huomioiden. Työryhmä työskenteli 2018–2019 ja ryhmän esitys julkistettiin 25.11.2019. (MMM 2019.)

laitumille suunnitellaan hakkuita tai muuta maankäyttöä, osallistuvat poronhoitajat suunnitelmiin ja tuovat esille huolensa jäkälälaitumille koituvasta haitasta. Näin poronhoitajat ja esimerkiksi Metsähallituksen suunnittelijat pyrkivät yhteensovittamaan ja muuttamaan työkäytäntöjä siten, että jäkäliä ei täysin menetettäisi tai että ne pääsisivät elpymään (Kuva 5, C). Sellaisilla alueilla, missä metsähakkuiden ja maanmuokkausten myötä on jo laajalti menetetty jäkälälaitumia, ei tällaisilla yhteensovittamistoimilla ole jäkälien kannalta käytännössä enää juurikaan merkitystä. Poronhoito on sopeutunut talviaikaisella lisäruokinnalla tilanteeseen (poronhoitokäytäntöjen muutos). Poromäärien hienovarainen säätely ei vaikuttaisi näillä alueilla jäkäläbiomassoihin. (Kumpula ym. 2019; *porojen lisäruokinnasta* ks. Horstkotte ym. 2020.) Maa- ja metsätalousministeriö edellyttää laiduninventointia porolukutyön yhteydessä. Paliskunnilla on myös lakisääteinen oikeus osallistua prosessiin, ja heille järjestetään porolukutyön yhteydessä kuulemisia. Paliskuntien täytyy näissä tilanteissa argumentoida, miksi jäkälämaat ovat ehkä heidän alueellaan hupenneet. Heidän on otettava kantaa jäkälämääriin omasta näkökulmastaan ja oikeutettava näkökulmansa alueensa poronhoitotavan ja poromäärien puolesta nojaten yleisiin oikeuttamisen maailmoihin. Silloin he turvautuvat kommunikaatiossa oikeuttamisen käytäntöihin. (Kuva 5, D).

Kuva 5: Jäkälälaitumen luonnonvaraistuminen

Näin tietynlaisesta luonnosta tehdään yksi poronhoidon luonnonvara: jäkälälaidun.

Yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä luonto luonnonvaraistuu erilaisina luonnonvaroina. Thévenot'n käytäntöregiimeillä liikkuminen auttaa ymmärtämään, miten luonnonvaraistuminen periaatteessa on käynnissä jo tutuissa luontokäytännöissä, mutta kulminoituu tietyn tavoin oikeastaan vasta luontoon monin tavoin kiinnittyvien tietokäytäntöjen sekä yhteensovittamisen ja oikeuttami-

sen käytäntöjen myötä. Yhteensovittamisen onnistuminen, eli suunnitteluprosessi, joka ei kuumene konfliktiksi tai kiistanalaisille asioille löydetään kompromissi, näyttäisi edellyttävän luonnonvaraistumista. Yhteensovittamisen onnistumisen kannalta olennaiseksi nousee, kuinka yhtäältä erilaiset käytännöt ja niissä syntyvät luonnonvarat ymmärretään ja toisaalta, kuinka ne katsotaan yhteensovitettaviksi.

3. Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat ja tutkijan positio

Luonnonvarojen ja maankäytön suunnittelu, hallinta ja yhteensovittaminen ovat erilaisten toimijoiden – yritysten, valtion ja kansalaisten – vuorovaikutuksessa rakentuva vyyhti. Suunnittelu, hallinta ja toteuttaminen ovat jakautuneet useille eri toimijoille ja ristiriita- ja konfliktitilanteissa vastuutahoja ei aina ole yksiselitteistä paikantaa. Luonnonvarojen käytön ohjauksesta ja valvonnasta vastaavat eri viranomaistahot.¹⁰ Tutkimustehtäväni on luonnonvaraistumisen käytäntöjen erittely ja analyysi ja sitä kautta luonnonvarojen käytön yhteensovittamisen problematiikan tarkastelu. Pääkysymykseni on, millaisten käytäntöjen kautta luonnosta tulee luonnonvara? Lähtökohtani on se, ettei yhteensovittaminen ole pelkästään olemassa olevien, konfliktisten luonnonvarojen ja näihin kiinnittyvien intressien ja arvojen sovittelua vaan osa prosessia, minkä tuloksena luonnonvarat tulevat olevaksi. Tältä pohjalta kysyn, kuinka erilaisten käytäntöjen myötä muodostuneet luonnonvarat ymmärretään ja katsotaan yhteensovitettavaksi?

Yhteensovittamisen kokonaisuuden ymmärtäminen asettaa metodologisia haasteita. Purkaakseni vyyhtiä olen valinnut tutkimusteoriaksi käytäntöteorian, jonka olen esitellyt edellä (luku 2). Luonnehdin tutkimustapaani teoriaohjautuneeksi tapaustutkimukseksi ja etnografiseksi tutkimukseksi. Olen kerännyt aineistoa, tehnyt tutkimusta ja työtä tutkimusongelman parissa vuosien 2010–2020 aikana eri tavoin. Tutkimus on ollut prosessi, jonka aikana oma positioni tutkimusongelmaan nähden on vaihdellut ja samalla itse tutkimusongelma, -kysymykset ja tapaukset ovat täsmentyneet vähitellen (vrt. Laine ym. 2007).

Esittelen ja nostan tarkasteluun yksityiskohtaisemmin kolme tapausta. Yhteensovittamisen problematiikkaa ja luonnonvarojen käytön konfliktisuutta edustavat selvästi tapaukset: Muonion Mielmukkavaaran tuulivoimahanke (2008–2015) ja Kolarin Hannukaisen kaivosohje (2010–). Työskentelin projektitutkijana näiden tapausten parissa vuosina 2010–2014¹¹, jolta ajalta on kaksi aiempaa julkaisua (Hast 2013; Hast & Jokinen 2016). Olen seurannut hankkeiden kulkua myös vuoden

10 Puhun yleisesti luonnonvarojen tai maankäytön suunnittelijoista. Tarkoitin *suunnittelijoilla* maakunta- ja kuntakaavoittajia, ympäristövaikutusten arviointia ja kaavaselvityksiä tekeviä konsultteja, luonnonvarahankkeita toteuttavien yritysten edustajia (esim. tuulivoima- ja kaivosyhtiöt), luvituksista vastaavia viranomaisia (esim. Turvallisuus- ja kemikaalivirasto TUKES ja Aluehallintovirasto AVI) ja Metsähallituksen suunnittelijoita.

11 *Tieto ympäristön käytön suunnittelussa ja päätöksenteossa* (TIETO-hanke, Lapin yliopisto) 2010–2012 ja *Different Land use Activities and local Communities in Mining projects* (DILACOMI-hanke, Metsätutkimuslaitos) 2012–2014

2014 jälkeen. Projektitutkijana seurasin hankesuunnittelua ja mediakirjoittelua sekä haastattelin toimijaryhmiä ja osallistuin pienryhmätapaamisiin. Aineistot näihin tapauksiin liittyen ovat teemahaastatteluja, mediatekstejä ja asiakirja-aineistoja.

Hannukaisen ja Mielmukkavaaran tapausten lisäksi tarkastelen yhteensovittamista etnografisesti, enemmän osallistuvalla ja toimintatutkimuksellisella otteella. Keräsin etnografisen tutkimuspäiväkirja-aineiston toimiessani maankäytön suunnittelun neuvojana Paliskuntain yhdistyksellä¹² vuosina 2014–2015 (ks. tarkemmin luku 3.2). Tutkimusotteeni tekee etnografiseksi paitsi tuo maankäytön neuvojana työskentelyn ohessa kerätty ja refleктоitu tutkimusaineisto myös toinen työjakso Paliskuntain yhdistyksellä asiantuntijana (2017–2018). Asiantuntijan työssä kiersin Suomen paliskunnat¹³ ja keräsin tietoa paliskuntakohtaisesti poronhoitokäytännöistä, laidunten käytettävyydestä ja kestävydestä, muun maankäytön asettamista reunaehdoista ja yhteensovittamisesta. Asiantuntijan toimessa keräsin tietoa maa- ja metsätalousministeriön porolukutyöryhmälle¹⁴, eikä aineisto ole toistaiseksi muussa käytössä. Työkokemus vahvistaa kuitenkin ymmärrystäni poronhoitokäytännöistä sekä paikallisesti erityisistä ja paliskuntakohtaisista maankäytöllisistä haasteista.

3.1. Teoriaohjautuva tapaustutkimus ja etnografinen tutkimus

Teoriaohjautuvuus

Tarkastelen *luonnonvaraistumisen tapahtumassa* esiintyviä erilaisia luonnonvara- ja tietokäytäntöjä sekä eri näkökulmien, käytäntöjen ja tietojen yhteensovittamisen ja oi-

12 *Paliskuntain yhdistys* toimii paliskuntien yhdyssiteenä. Yhdistys on maa- ja metsätalousministeriön hallinnon alaisuudessa ja poronhoitolaila perustettu (erotuksena esimerkiksi rekisteröityihin yhdistyksiin). Sen rooli luonnonvarojen ja maankäytön suunnitteluprosesseissa lähestyy viranomaisen roolia toimia asiantuntijana ja neuvojana. Yhdistyksellä ei ole oikeudellista mandaattia neuvotella tai sopia, vain asianosaisilla paliskunnilla on. (poronhoitolaki PHL 848/1990, 20§; Paliskuntain yhdistyksen säännöt 1990, 2§.)

13 *Paliskunnat* ovat omaa aluettaan koskevan poronhoidon järjestämisen yksikköjä ja vastuutahoja. Paliskunnat edustavat itseään suunnitteluprosesseissa poroisännän, varaisännän tai erikseen tehtävään valtuutetun paliskunnan osakkaan kautta. (Poronhoitolaki PHL 848/1990, 7§, 19§.) Paliskunnat ovat maantieteellisesti rajattuja; ne ovat pinta-alaltaan, poromääriltään ja osakasmääriltään eri kokoisia. Suomessa paliskuntia on 54 (vuonna 2021). Aikatauluyistä yksi paliskunta jäi porolukutyön aikana vierailematta.

14 Maa- ja metsätalousministeriö asetti 12.10.2018 työryhmän valmistelemaan esitystä suurimmista sallituista poroluvuista. Poronhoitolain (PHL 1990/848) mukaisesti maa- ja metsätalousministeriö määrää aina kymmeneksi vuodeksi kerrallaan, kuinka monta eloporoa paliskunta saa alueellaan vuosittain pitää, ja kuinka monta eloporoa paliskunnan osakas saa enintään omistaa. Poronhoitolain mukaan, suurin sallittu poromäärä tulisi arvioida talvilaitumien kestävä tuotto kyky huomioiden. Työryhmä työskenteli 2018–2019 ja ryhmän esitys julkistettiin 25.11.2019. Seuraavan kymmenvuotiskauden 2020–2030 suurimmat sallitut poroluvut (joihin ei tällä kertaa esitetty muutosta) astuivat voimaan uuden poronhoitovuoden alussa 1.6.2020. Ministeriön esitys perustuu Luonnonvarakeskuksen tutkimustietoon, sekä asiantuntijaja paliskuntakuulemisiin. Esityksen mukaan paliskunnilta edellytetään jatkossa hoito- ja käyttösuunnitelmaa porolaidunten kestävyden varmistamiseksi. (MMM tiedote 2019.)

keuttamisen käytäntöjä. Nämä kaikki kietoutuvat *luonnonvaraistumisen tapahtumassa* yhteen, mutta käytäntöregiimien eri tasojen avulla jäsentelen niitä. Luvussa kaksi on esitelty tutkimusteoria ja luonnonvaraistumisen analyysikehikko (luku 2; Kuva 4) tarkemmin. Esittelen luonnonvaraistumisen tapahtumaa analyysiluvuissa empiiristen tapaustutkimusten (luvut 4 ja 5) ja etnografisen tapaustutkimuksen (luku 6) kautta.

Olen valinnut tarkasteltavakseni *käytännöt*. Käytäntöteoriasta olen rakentanut tutkimusteorian ja analyysikehikon, joka toimii aineistojen analyysin välineenä eli menetelmällisenä työkaluna. Tieto luonnosta rakentuu erilaisissa tiedon tuotannon käytännöissä. Luonnonvarapolitiikassa tieto tulee merkitykselliseksi, koska se kiinnittyy ja kiinnitetään edelleen erilaisiin käytäntöihin: toiminnallisiin (pragmaattisiin), yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytäntöihin. Tiedon avulla muokataan yhteiskunnallisia ongelmanasetteluja ja toimija-asemia. Tarkastelussani inhimillisen toiminnan ontologis-epistemologinen lähtökohta on heideggerilaisittain *asuminen* (*Wohnen*). Olen edellä argumentoinut, että *asuminen* ilmenee nimenomaan käytännöissä ja käytäntöinä, siihen sisältyy implisiittisesti ajallisuus, ja se pyrkii ylittämään subjekti–objekti -dikotomian (luku 2). Käytäntöjen tarkastelu ja esiin nostaminen läpäisee koko tutkimuksen, analyttisenä kehikkona *luonnonvaraistumisen tapahtuma* avaa tulkintahorisontin tutkimaani ilmiöön.

Myös tutkimuksen teko on tietokäytäntö, jossa tiedon objekti ja subjekti rakentuvat suhteessa toinen toisiinsa. Yhdyn Knorr Cetinan (2001) käsitykseen, jonka mukaan tiedon objektit ovat projektioita ja prosesseja, joilla on ”paljastuva ontologia” (*unfolding ontology*). Ne eivät tule tyhjentävästi määritellyiksi. Tutkimukseni etnografisesti painottunein osuus (luku 6) muodostaa keskeisen osan käytäntöteoreettista lähestymistapaani: etnografia kiinnittää minut tutkimiini käytäntöihin. Yhdessä muiden aineistojen ja teoreettisen analyysikehikkoni kanssa olen muodostanut dialektisen suhteen tutkimani ilmiön kanssa, välillä siihen uppoutuen ja osallistuen ja välillä teoreettisen käsitteistön avulla siitä etääntyen. Näin liikun tutkijana kohti hermeneuttista ymmärrystä tutkimastani ilmiöstä.

Luvussa kaksi esittelemäni käytäntöteorian sovelluksen avulla pystyn tarkastelemaan ja analysoimaan yhtäältä pientä, erityistä ja partikulaaria pienen joukon jakamaa ja ymmärtämää toimintaa sekä toisaalta laajempaa luonnonvarahallinnollista ja -poliittista ilmiökenttää (vrt. Spaargaren ym. 2016, 15). Näin valitsemani tutkimusteoreettinen ja -menetelmällinen ote yhtäältä tuo esiin ja samalla määrittää tutkimaani ilmiötä tietynlaisena. John Law’n tutkimusmetodeja käsittelevässä kirjassa tämä todetaan osuvasti esimerkiksi näin: ”Tutkimusmenetelmät (...) väistämättä tuottavat ei vain totuuksia ja epätotuuksia, todellisuuksia ja ei-todellisuuksia, läsnäolevaa ja poissaolevaa, vaan myös järjestelyjä, joilla on poliittisia seuraamuksia” (2004, 143, käännös oma)¹⁵.

15 alkup. (Law 2004, 143): “Method (...) unavoidably produces not only truths and non-truths, realities and non-realities, presences and absences, but also arrangements with political implications.”

Tapaustutkimus

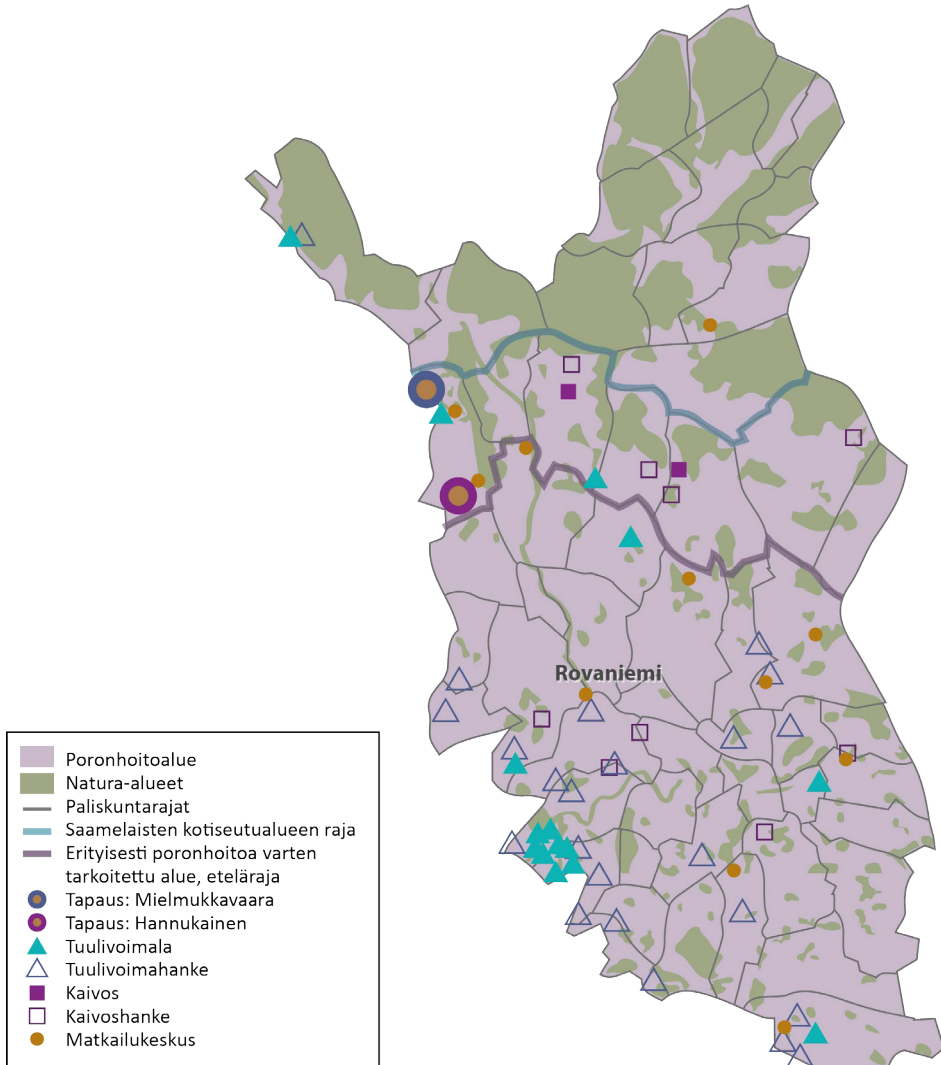
Markus Laine ja kumppanit (2007, 9–10) luonnehtivat tapaustutkimusta seuraavalla tavalla: (1) kokonaisvaltainen analyysi julkisesti havaittavasta ja ilmenevästä tapauksesta, (2) kiinnostus sosiaaliseen prosessiin tai prosesseihin, (3) useanlaisten aineistojen ja menetelmien käyttö, (4) aikaisempien tutkimusten hyödyntäminen ja (5) tapauksen ja kontekstin rajan hämärtyminen. Summaan ajatusta niin, että tapaustutkimus on perusteellinen ja tarkka kuvaus tutkittavasta ilmiöstä ja tämä saavutetaan hyödyntämällä useanlaisia aineistoja ja menetelmiä sekä aikaisempia tutkimuksia. Tapaustutkimukseen liittyvä tutkimusprosessi on harvoin suoraviivainen: teoria, jonka pohjalta muodostetaan analyttinen kehys ja aineistot sekä niiden pohjalta muodostuvat mielikuvat ovat jatkuvassa suhteessa toisiinsa ja tarkentuvat tutkimuksen edetessä. ”Tapaus” määrittyy aina sekä empiirisesti että teoreettisesti. (Laine ym. 2007, 19–22; Peltola 2007, 118–120.)

Tapaustutkimuksessa tutkimuskohteena on yleensä yksittäinen tapaus, tilanne, tapahtuma tai joukko tapauksia, joiden tarkastelussa kiinnostuksen kohteena ovat prosessit. Yksittäistapauksia kuvailemalla lähestyn ja esittelen yksityiskohtaisesti tutkimaani ilmiötä. Tavoitteena on tutkimuskohteen ominaispiirteiden tarkka ja monipuolinen kuvailu. (Laine ym. 2007.) Valitsemieni tapausten avulla pystyn esittelemään *luonnonvaraistumisen* ilmenemistä empiirisessä todellisuudessa. Hannukaisen ja Mielmukkavaaran tapaukset toimivat tutkimani luonnonvaraistumisen tapahtuman *tyypillisinä* tapauksina (emt, 33).

Tapaustutkimuskohteeni sijoittuvat Suomen pronhoitoalueelle (Kartta 1), joskaan eivät saamelaisten kotiseutualueelle. Tapauksina tarkasteltavat luonnonvarahankkeet sijoittuvat luontomatkailullisesti ja pronhoidollisesti tärkeille alueille. Alueet ovat myös metsätaloudelle, virkistyskäytölle ja luonnon monimuotoisuuden suojelulle arvokkaita. Tällaisia samankaltaisia, eri luonto- ja luonnonvarakäytäntöjen kohtaamispaikkoja löytyy ympäri pohjoista Suomea ja Skandinaviaa. Valitsin nämä tapaustutkimuskohteet, koska ne edustavat ajankohtaisia luonnonvarapoliittisia aiheita Pohjois-Suomessa ja laajemminkin. Kaivostoiminta ja tuulivoima ovat teollisia luonnonkäyttömuotoja, jotka herättävät laajaa yhteiskunnallista keskustelua. Tuulivoiman tuotanto herättää keskustelua maiseman muuttumiseen ja turmeltumiseen liittyen, ja kaivostoiminta nähdään tyypillisesti potentiaalisena uhkana ympäristölle ja muulle elinkeinotoiminnalle, kuten luontomatkailulle ja pronhoidolle. Hannukainen ja Mielmukkavaara edustavat ainutlaatuisista ominaispiirteistään huolimatta samalla tyypillistä 1) kaivoshanketta ja 2) tuulivoimahanketta Lapissa. Ne ovat konfliktisia, joten niissä avautuu yhteensovittamiseen liittyvä problematiikka konkreettisella tavalla. Niissä erilaisten käytäntöjen ja tietokäytäntöjen yhteensovittaminen ja oikeuttaminen toteutuvat esimerkinomaisella tavalla.

Projektitutkimuksen (2010–2014) ansiosta minulla oli tapauksiin liittyen käytössäni jo monipuolinen aineisto. Olin seurannut molempien tapausten julkista etenemistä mediassa TIETO- ja DILACOMI-tutkimushankkeiden päätyttyä.

Olen seurannut myös tapauksiin liittyviä tutkimusjulkaisuja, raportteja ja opinnäytetöitä (Heikkinen ym. 2013; Soudunsaari & Hentilä 2016; Similä & Jokinen 2018; Komu 2020; Jokinen 2013a; 2013b; 2014b; Tyrväinen ym. 2012; Saariniemi 2016; Toivola 2018).

Lähteet: Paliskuntain yhdistys, Suomen tuulivoimayhdistys, Paikkatietoikkuna / MML, Tukes, SYKE, 2021

Kartta 1: Tapaustutkimuskohteet

Olin tehnyt analyysiä Mielmukkavaaran aineistosta Julkisen oikeuttamisen analyysillä (JOA) (Hast 2013) ja Hannukaisen aineisto oli mukana, kun laadimme yleisen esityksen luontoperustaisten elinkeinojen yhteensovittamisen problematii-

kasta kaivoshankkeiden kohdalla Pohjois-Suomessa (Hast & Jokinen 2016). Kun palasin täysipäiväisesti väitöstutkimukseni pariin 2019 vuoden alussa, etnografinen tutkimuspäiväkirja-aineisto muistiinpanoina vihkoissa ja tiedostoissa pullistellen, aloin ajatella, että yhteensovittamisen problematiikan syvempi ymmärtäminen vaatii paitsi käytäntöjen kokonaisvaltaista huomioonottamista myös *luonnonvaran* käsitteen uudelleen tarkastelua. Käänsin katseeni näihin aiemmista tutkimuksista tuttuihin tapauksiin uudelleen. Samalla syvennyin jälleen *käytäntöihin* liittyvään teoreettiseen käsitteistöön ja kehitteelin niihin liittyviä ajatuksiani eteenpäin. Aloin ajatella, että luonnonvaroja on aina tarkasteltava niiden ajallinen luonne huomioiden. Luonnonvarat on syytä ymmärtää tulemisen tilassa olevina, sosiaalisten ja materiaalistien käytäntöjen tiheydenä ajassa.

Kun jonnekin aletaan suunnitella luonnonvarahanketta, on näillä samoilla alueilla pääsääntöisesti jotain toimintaa ja yhteensovittamistyötäkin jo käynnissä. Pohjois-Suomessa on monenlaista alueiden käyttöä: maa- ja metsätaloutta, kaivos-toimintaa, turvetuotantoa, luontomatkailua monissa muodoissaan, kalastusta ja poronhoitoa. Erilaisten luonnonsuojelualueiden verkostot painottuvat myös pohjoiseen Suomeen. Energiaa tuotetaan jokia ja tuulta valjastamalla. Maan ja alueiden käytön yhteensovittaminen on tuskin koskaan vain kahden elinkeinon tai toimijan välinen ponnistus.

Keskityn luonnonvaraistumisen tapahtumaan ja yhteensovittamisen problematiikkaan erityisesti kaivostoiminnan, tuulivoiman, luontomatkailun ja poronhoidon kautta. Myös muu alueiden käyttö, kuten metsä- ja maatalous, vesivoima, virkistyskäyttö ja luonnonsuojelu, järjestyvät omanlaisten toiminnallisten käytäntöjen kautta. Paikallisesti on tyypillisesti useita eri toimintojen yhteensovittamisen tarpeita ja prosesseja, joista voi aiheutua ristiriitoja. Näkisin, että *luonnonvaraistumisen tapahtuman* teoreettisen kehikon soveltaminen myös näiden empiirisessä tutkimuksessa voi olla hedelmällistä, mutta jätän sen selvittämisen myöhempiin tutkimuksiin.

Hannukainen

Kolarin Hannukaisen kaivoshankkeen kautta (luku 4) käsittelen mineralisaation, maiseman ja porojen käyttämien maa-alueiden luonnonvaraistumista. Hannukaisen hanketta valmisteli Northland Resources Oy kunnes lopetti toimintansa konkursiin vuoden 2014 lopussa. Vuonna 2015 Hannukainen Mining Oy osti Northland Mines Oy:n konkurssipesältä hankkeeseen liittyvät oikeudet ja tutkimusmateriaalit. Yhtiö tiedottaa nettisivuillaan suunnittelu- ja lupaprosessien kestävän vuoteen 2022–2023 asti. Toiminnan arvioidaan alkavan aikaisintaan 2026. (Hannukainen Mining 2020; 2021b.) Hanke on kohdannut voimakasta vastustusta muun muassa Äkäslompolon ja Ylläksen luontomatkailun parissa toimivien suunnalta. Myös Muonion paliskunta on ottanut kielteisen kannan kaivoksen avaamiseen.

Mielmukkavaara

Muonion Mielmukkavaaran tuulivoimahankkeen kautta (luku 5) esittelen tuulen luonnonvaraistumisen prosessia ja samalla maiseman luonnonvaraistumista luontomatkailun resurssina. Mielmukkavaaran hanke kilpistyi vuonna 2012 kunnanvaltuuston päätökseen olla viemättä rakentamisen mahdollistava asemakaava eteenpäin. Tuulivoimayhtiö valitti kunnan päätöksestä aina Korkeimpaan hallinto-oikeuteen tuloksetta. KHO katsoi, että kunnalla oli oikeus olla hyväksymättä asemakaavaa (KHO 2015:116). Hanketta vastustettiin kunnassa voimakkaasti julkisesti ja esimerkiksi keräämällä kuntapäätäjille suunnattu adressi. Erityisesti matkailuyrittäjät olivat keskeisessä roolissa, kun hankkeen toteutuksesta käytiin julkista keskustelua. (Hast 2013.)

Hannukaisen ja Mielmukkavaaran tapausten kautta avaan samalla sitä, miten luonnonvaraistuminen on vastavuoroinen tapahtuma yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä. Luontomatkailun hyödyntämä toiminnallinen ja elämyksellinen maisema ja Muonion paliskunnan porolaitumet luonnonvaraistuvat suunnittelun, yhteensovittamisen ja oikeuttamisen prosesseissa. Alueet ovat porojen laitumia ja paliskunnan poronhoidon kannalta tärkeitä. Luontomatkailun ja virkistyskäytön kannalta Muonion pohjoisosan valtion metsäalueet, Pallas-Ylläs-tunturin kansallispuisto, Kolarin Äkäslompolon ja Ylläsjärven kylät ja ympäristö, sekä Tornion-Muonionjoen vesistöalueet ovat ohjelmalveluympäristöinä ja luontokohteina erityisiä.

Neuvontatyön käytännöt

Etnografinen tutkimuspäiväkirja-aineisto on keskiössä luvussa kuusi, jossa keskityn kuvaamaan neuvontatyön käytäntöjen kautta porolaitumien luonnonvaraistumisen prosessia. Neuvontatyötä tehdään alueiden käytön suunnittelussa, maankäytön yhteensovittamisessa ja luonnonvarahankkeissa aina samalla suhteessa muihinkin toimijoihin. Poronhoito on toimijana myös Hannukaisen ja Mielmukkavaaran tapauksissa. Kahdenväliset yhteensovittamisen prosessit, vastavuoroinen neuvottelu ja suunnittelu ovat keskeisessä roolissa kaikessa luonnonvaraistumisessa. Samalla, kun suunnitellaan tietyn alueen käyttöä ja hyödyntämistä, rakentuvat luonnonvaroiksi niin porolaidun, matkailun hyödyntämä maisema, malmio, tuulienergia kuin talousmetsikkökin.

Tutkimukseni sijoittuu tapaustutkimusten kautta erityisesti Pohjois-Suomeen ja Lappiin (Kartta 1). Valitut ja analysoidut tapaukset ilmentävät *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* sekä yhteensovittamisen problematiikkaa tapauskohtaisesti pohjoisessa kontekstissa. Luonnonvaraistumisen tapahtuma on kuitenkin yleistettävissä laajemminkin. Hannukaisen ja Mielmukkavaaran tapaukset ilmentävät luonnonvaraistumisen tapahtumaa, ja tapausten kuvaaminen luonnonvaraistumisen käsitteistön avulla avaa myös yhteensovittamisen problematiikkaa. Yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöt luonnonvaraistavat eri toimijoiden

luontokäytäntöjä. Näissä tapauksissa ne myös epäonnistuvat luonnonvarakäytäntöjen yhteensovittamisessa, mutta kirkastavat alueen luonnon erilaisina luonnonvaroina. Lisäksi pääsen etnografisen tutkimuksen avulla avaamaan osallistumisen näkökulmasta sellaisia yhteensovittamisen arkisia prosesseja, jotka eivät ole konfliktisia.

3.2. Etnografinen tutkimus

Etnografia, tai osallistuva havainnointi yhtenä etnografian muotona, on sekä aineiston keruun menetelmä että analyysimenetelmä. Tyypillisesti tehdään asteittaista erottelua sen suhteen, missä määrin painotetaan *osallistumista* ja missä määrin *havainnointia*. Osallistuvassa havainnoinnissa liikutaan dialektisesti osallisuuden ja havainnoinnin välimaastossa. Tutkija liikkuu omakohtaisesta kokemuksesta kohti etäisempää, tarkkailevaa asennetta, missä oma subjektiivisuus ja osallisuus pyritään minimoimaan. (Dewalt ym. 2000, 262–264; Atkinson & Hammersley 1994.) Näin lähestytään parhaimmillaan tutkittavan ilmiön yhä syvempää laadullista ymmärrystä ja analyysiä.

Kun puhutaan niin sanotusta ”täysohallistumisesta”, etnografista tulee osa ryhmää, jota tutkitaan. Osallistuvaan havainnointiin liittyy siis aina tietynlainen paradoksi, sillä tutkija pyrkii yhtäältä saavuttamaan tutkittavan yhteisön syvällisen näkökulman, vaikka samalla pitää säilyttää tutkijan etäisyys. (Dewalt ym. 2000, 263.)

Katson, että tutkimukseni etnografinen puoli muodostaa tärkeän osan käytäntöteoriaan pohjaavaa dialektista tutkimusotettani: se mahdollistaa läheisen, tiheän kuvauksen yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöistä (”zoom-in” -näkökulma). Samalla *luonnonvaraistumisen tapahtuman* käsitteistö ja analyttinen kehikko mahdollistaa etnografisen tutkimuspäiväkirja-aineiston tarkastelun etämmältä. Neuvontatyön käytännöt – vakiintuneina yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytäntöinä – muodostuvat osaksi porolaitumen luonnonvaraistumisen tapahtumaa (”zoom-out” -näkökulma). (Spaargaren ym. 2016, 17–20; *tiheä kuvaus* ks. Geertz 1973.)

Neuvojana Paliskuntain yhdistyksellä

Toiseuden kohtaaminen ja sen ymmärtäminen on aina samalla itseyden tai oman position reflektiota. Toimin 2014–2015 Paliskuntain yhdistyksellä maankäytön suunnittelun neuvojana hieman vajaat kaksi vuotta. Osallistuin työssä eri puolilla Suomen poronhoitoaluetta (Kartta 1) alueidenkäytön ja luonnonvarojen käytön suunnittelun prosesseihin. Ennen työjaksoani Paliskuntain yhdistyksellä olin jo pohtinut ja tutkinut luonnonvarakonfliktien syntymistä ja ratkaisuja, luonnonvarahallinnon suunnittelujärjestelmiä, yhteensovittamista ja sen toteutumista (Hast 2008; 2013; Hast & Jokinen 2016). Alueiden ja maankäytön suunnittelun

vakiintuneet yhteensovittamisen käytännöt (kuten kaavoitus, YVA-menettely ja Metsähallituksen luonnonvarasuunnitelu) olivat tuttuja. Tutkijana näkökulmani näihin yhteensovittamismenettelyihin oli ulkopuolisen tarkkailijan. Minulla oli suunnittelujärjestelmistä ja yhteensovittamisesta yleisemmällä tasolla teoreettisia ennakkokäsityksiä ja olin jäsenellyt niitä teoreettisiin käsitteisiin nojautuen. Neuvojan roolissa astuin suunnitteluun sisälle, osaksi suunnittelujärjestelmiä.

Tutkimuksessakin tiedon tuottamisen – ja siten tietämisen tavat – ovat moninaiset. Erilaisten *tietokäytäntöjen* tarkastelu ja soveltaminen ovat olleet osa tutkimusprosessiani. Etnografinen ote toi tutkimukseen omanlaistaan näkökulmaa ja syvyyttä. Neuvontatyössä laitoin itseni mukaan yhteensovittamisen ”peliin”. Raja tutkimuksen kohteen ja tutkimuksen tekijän välillä hämärtyi konkreettisesti ja uusi näkökulma avautui.

Etnografinen tutkimus on mahdollistanut *luonnonvaraistumisen tapahtuman* keskeisten osien (Kuva 4), *yhteensovittamisen vakiintuneiden käytäntöjen* ja *tietokäytäntöjen* sisäpuolisen tarkastelun osallistumisen kautta. Paliskuntain yhdistyksen neuvontatyössä olin mukana kaivosten, kaivoshankkeiden, tuulivoimahankkeiden ja eri tasoisten kaavojen suunnittelussa. Huomasin konkreettisesti, miten suunnittelukäytäntöihin osallistuminen on mukautumista, joka kaventaa ja muokkaa poronhoidon käytännöt ja tiedon – tai niiden kommunikaation ja *oikeuttamisen* – tiettyyn yleisempään muotoon riippumatta yksittäisen paliskunnan poronhoidon erityispiirteistä.

Neuvontatyön käytännöt rajoittuvat pitkälti suunnittelun pien- ja ohjausryhmiin tai seurantaryhmiin, neuvotteluihin osallistumiseen sekä lausuntojen kirjoittamiseen. Osana yhteensovittamisen käytäntöjä minun oli mukauduttava tiettyihin reunaehtoihin, jotka tekevät näistä käytännöistä hyvin selkeästi *vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan* sekä *oikeuttamisen regiimien* (luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3) käytäntöjä.

Neuvojan positio – tutkijan positio

Maankäytön suunnittelun neuvojan työssä käytäntöteoreettinen jäsentely (luku 2) täsmentyi samalla, kun näin erilaisten käytäntöjen ilmenemistä työssäni. Pidin työrupeaman aikana päiväkirjaa, johon kirjoitin ylös suunnittelu- ja neuvotteluprosesseihin itseensä liittyviä ja työn kannalta tarpeellisia yksityiskohtia sekä myös havaintojani ja pohdintojani. Lainsäädännön luomat rakenteet ja niiden käytännön tulkinnat konkretisoituvat yhteensovittamisen prosessien etenemisessä sekä organisaatioita edustavien henkilöiden teoissa ja puheissa.

Kun palasin takaisin tutkijan rooliin, kävin läpi päiväkirjamuistiinpanoja ja kirjoitin ne puhtaaksi. Puhtaaksikirjoittaessani neuvontatyö alkoi jäsentyä selkein, toistuvina käytäntöinä. Kokosin yhteen, mitkä seikat olivat tyypillisiä esimerkiksi tuulivoimaan, kaivoksiin ja kaavoitukseen liittyvässä neuvontatyössä. Näin aloin hahmottaa työn nimenomaan *vakiintuneen suunnittelun* ja *oikeuttamisen käytäntöi-*

nä, joita kaavoitus-, YVA- ja lupamenettelyiden vakiintuneet käytännöt raamittivat (luku 2.3.; Kuva 4).

Tiedon kiinnittyminen ja kiinnittäminen oikeuttamiseen, eli kommunikatiiviset käytännöt eri käytäntöregiimeillä (luku 2) ovat hyvin konkreettinen osa arkista neuvontatyötä. Neuvojan roolissa tehtäväni oli informoida suunnittelijoita poronhoidosta yleisellä tasolla ja erityisellä paliskuntatasolla. Tehtäväni oli myös neuvoa paliskuntia, kuinka osallistua suunnitteluun parhaalla eli vaikuttavimmalla tavalla. Työjakso Paliskuntain yhdistyksellä, tutkimukseni etnografinen osio, avaakin maankäytön neuvontatyön käytäntöjen kautta erityisesti yhteensovittamisen eräänlaista ”mustaa laatikkoa”, eli sitä, mitä maankäytön suunnittelun arjessa yhteensovittamisen nimissä tai alaisuudessa tapahtuu. Samalla avaan *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* sisältäpäin. Erittlemällä kaivoksiin, tuulienergian tuotantoon ja kaavoitukseen liittyvät neuvontakäytännöt tuon esille metsän tai maa-alueiden luonnonvaraistumista porolaitumina tällaisissa prosesseissa. Etnografinen tutkimusosio muodostaa siten yhtäältä oman toimintatutkimuksellisen esimerkkitapauksensa (porolaitumen luonnonvaraistuminen), ja toisaalta se avaa ikkunan eri yhteensovittamisen prosessien ja käytäntöjen tarkasteluun sekä täydentää huomioitani luonnonvaraistumisen tapahtumasta yleisesti.

Puhtaan objektiivisuuden saavuttaminen tutkimuksessa ei liene mahdollista (luku 2; Kuva 2), minkä vuoksi pidän realistisempänä tavoitteena saavuttaa eri näkökulmia yhdistämällä mahdollisimman avointa tietoa. Kriittinen asenne tutkimuksessa pitää sisällään kriittisyyden niin ilmiötä, menetelmiä ja teoriaa kuin tutkijaa itseäänkin kohtaan. Siten mahdollistuu ilmiön syvä ja monipuolinen – joskin valittuihin käsitteisiin ja menetelmiin sidottu näkökulmainen – ymmärrys, ei niinkään objektiivinen totuus. (Myös Law 2004.) Pidän etnografista jaksoa ja sen avaamaa näkökulmaa tutkimuksellista perspektiiviäni laajentavana. Sen lisäksi käytössäni on ollut muita laadullisia aineistoja (teemahaastattelut, asiakirja-aineistot ja mediatekstit). Useamman aineistonkeruumenetelmän hyödyntäminen takaa monipuolisen aineiston. Erilaiset analyysimenetelmät puolestaan monipuolistavat ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Näiden ohella reflektiivisyys on alusta loppuun ollut olennainen osa tutkimuksen toteutumista.

3.3. Tutkimuksen eettisyydestä

Laadullinen tapaustutkimus ja etnografinen tutkimus tulevat hyvin lähelle ihmisten arkea ja elämismailmaa. Pohjois-Suomen luonnonvarahallinnon ja -politiikan toimijoissa on alueellisesti tarkastellen pienet piirit ja usein helposti paikallisesti tunnistettavia toimijoita. Nämä seikat nostavat tutkijalle vakavia eettisiä pohdintoja. Informanttien anonymiteetin suojeleminen, eettinen herkkyyys tutkittavia toimijoita kohtaan ja hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen aineistojen

käsittelyssä, analyysissa ja esittelyssä ovat olleet keskeisessä asemassa tutkimuksen kaikissa vaiheissa.

Haastatteluaineisto on kerätty tutkimushankkeissa, joiden johtavat organisaatiot (Lapin yliopisto ja Metsäntutkimuslaitos, nykyinen Luonnonvarakeskus) vastaavat aineiston säilytyksestä ja henkilötietosuojasta. TIETO-hankeen (2010–2012) haastattelujen litteroinnit olivat tutkimuksen teon aikana vain tutkimuksen tekijän hallussa, niiden jatkosäilytyksestä vastaa Lapin yliopisto. Haastatteluihin osallistuneet henkilöt informoitiin tutkimuksesta ja heillä oli hankkeiden ajan jatkuva mahdollisuus kysyä lisäkysymyksiä tai kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen. Heidän suostumuksensa haastatteluihin pyydettiin ennen haastattelua ja haastattelun yhteydessä. Suorissa haastatteluaineistoviittauksissa informanttien anonymiteetin turvaaminen on ollut ensisijaista. Haastatteluaineistoista nostetut suorat viittaukset olen anonymisoinut, enkä ole pitänyt mukana sellaisia viittauksia, joista haastateltava olisi tunnistettavissa.

Etnografisen tutkimuspäiväkirja-aineiston esittelyn kohdalla olen pitänyt erityisen tärkeänä, etten suoraan viittaa tiettyihin hankkeisiin, suunnitteluprosesseihin tai paliskuntiin. Näin olen voinut turvata tapahtumien ja henkilöiden anonymiteetin. Etnografisen tutkimusosion ja -aineiston tarkoitus on ollut nostaa tarkasteluun ensisijaisesti kokemukseni neuvontatyön käytännöistä, ei niinkään yksittäisiä tapauksia, tilanteita, tapahtumia tai henkilöitä. Kävin työsuhteeni alussa Paliskuntain yhdistyksellä avoimen neuvottelun mahdollisuudestani kerätä osallistuvan havainnoinnin kautta aineistoa maankäytön suunnittelun prosesseista. Kyseistä tutkimuspäiväkirja-aineistoa ei käytetä muihin tutkimuksiin.

Koska tutkimukseni keskittyy erityisesti pohjoisen Suomen luonnonvarojen käyttöön ja politiikkaan, olen pitänyt tärkeänä eettisenä ohjenuorana sitä, että kirjoitan ja julkaisen aiheesta suomeksi. Näin ihmiset, joita tutkimus suorimmin koskettaa, pääsevät siihen helposti käsiksi ja voivat sitä halutessaan kritisoida ja arvioida. Koen, että se on myös eettinen velvollisuuteni informanttejani kohtaan.

3.4. Aineistot

Aineistoni on kokonaisuudessaan laadullinen ja se koostuu eri toimijoiden teema-haastatteluista, asiakirjoista, mediateksteistä ja tutkimuspäiväkirja-aineistosta (taulukot 2 & 3; Aineistoluetelo). Teemahaastattelut tein vuosina 2010–2013, jolloin olin tutkijana tutkimushankkeissa (TIETO; DILACOMI). Teemahaastattelujen, asiakirja- ja media-aineiston lisäksi on etnografinen tutkimuspäiväkirja-aineisto (2014–2015), jossa olen dokumentoinut havaintojani osallistuessani maankäytön suunnittelun neuvojana muun muassa eri kaivos- ja tuulivoimahankkeiden suunnitteluun ja moniin kaavaprosesseihin (Taulukko 3; Aineistoluetelo C). Neuvontatyössä isossa roolissa oli virallisten maankäyttöön liittyvien lausuntojen valmis-

telu, ohjaus- seuranta- ja pienryhmiin sekä neuvotteluihin osallistuminen. Olen kerännyt asiakirja-aineistoa vuosien 2010–2020 välisenä aikana, sitä mukaa, kun hankesuunnitelmat etenivät ja/tai osallistuin niihin neuvojana. Mielmukkavaaran tuulivoimahankkeistaan ja tätä edeltäneeseen Yli-Muonion metsäkiistaan liittyen olen kerännyt oman media-aineistokokonaisuutensa, jonka analysoin *Julkisen oikeuttamisen analyysin* (JOA) avulla (Hast 2013). Tämän lisäksi olen seurannut eri hankkeisiin liittyvää julkista mielipidekirjoittelua ja tiedotteita, jotka ilmentävät julkista oikeuttamispuhetta, jota hankkeista käydään. Aineistojen tarkempi kuvaus on Aineistoluetelossa ja jokaisen analyysiluvun (luvut 4–6) alussa.

*Taulukko 2: Aineistot Hannukaisen kaivoshankkeeseen ja Mielmukkavaaran tuulivoimahankkeeseen liittyen (*ks. Aineistoluetelo A & B)*

Tapaus	Kunta	Paliskunta	Teema haastattelut*	Asiakirjat*	Mediatekstit*	Etnografia*
Hannukainen	Kolari	Muonio	Matkailutoimijat (10), poronhoitajat (3), Northland kaivosyhtiö (2)	N=14	Mediatiedotteet (N=8), Uutisartikkelit (N=8)	Pienryhmä, neuvottelu, neuvonta, lausunnot
Mielmukkavaara	Muonio	Muonio	Matkailuyrittäjät (2), poronhoitajat (1), tuulivoimayhtiö (1), kunta (2), valvova viranomaisinen (1), media (2), Metsähallitus (1), luonnonsuojelu (1)	N=10	Uutisartikkelit (N=12)	-

Taulukko 3: Kooste maankäytön suunnittelun prosesseista ja maankäyttölauseunnoista Paliskuntain yhdistyksen maankäytön suunnittelun neuvontatyön yhteydessä

	Tuulivoimahankkeet	Maakunta- tai vaihemaakuntakaavat	Kaivostoiminta tai kullanhuhdonta	Muu	Yhteensä
prosessit	11	4	7	8	30
lausunnot	10 kaavalausuntoa 13 YVA-lausuntoa	7 (kaikki kaavalausunnot yht. 44)	14	18	99

Luvut 4–6 ovat analyysilukuja, joissa esittelen *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* tapaustutkimusten kautta. Luvussa neljä käsittelem Hannukaisen kaivoshanketta ja mineralisaation luonnonvaraistumista malmiona. Luvussa viisi Mielmukkavaaran tuulivoimahanketta ja tuulen luonnonvaraistumista tuulienergiana. Näissä kahdessa luvussa on selvemmin läsnä paikallisen tapahtumisen rinnalla myös globaali tapahtumisen taso. Globaalit markkinat, toimijat ja kansainvälisesti sovitut ilmastotavoitteet realisoituvat paikallisella tasolla ja näkyvät luonnonvaraistumisen prosessissa.

Luvussa kuusi tulokulma luonnonvaraistumiseen on erilainen: avaan tapahtumaa osallistumisen näkökulmasta, Paliskuntain yhdistyksen neuvontatyön käytännöistä käsin. Maankäytön suunnittelun neuvontatyö on aktiivista yhteensovittamisen käytäntöihin osallistumista. Neuvontatyön tarkastelu avaa yhteensovittamisen prosesseja niiden sisäisten käytäntöjen kautta.

4. Malmio

Tässä luvussa analysoin Hannukaisen kaivoshankkeen tapaustutkimuksen avulla *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* käytännössä. Keskityn malmion hyödyntämiseen tähtävien tietokäytäntöjen, yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytäntöjen erittelyyn ja tarkasteluun. Malmio rakentuu näissä käytännöissä vastavuoroisesti porolaitumen ja luontomatkailussa hyödynnettävän maiseman kanssa.

Hannukaisen kaivoshanke on osa Suomessa 2000-luvulla virinnyttä ”kaivosbuumia”. Kaivoshankkeen suunnitelmat ovat jatkuneet jo toistakymmentä vuotta. Hankesuunnittelun aikana on tehty mittavasti vaikutusten arviointeja ja selvityksiä. Siitä huolimatta vastustavat äänet ovat koventuneet: kaivospiiristä valitettiin vuoden 2017 syksyllä hallinto-oikeuteen. Valittajien joukossa olivat Suomen luonnonsuojeluliitto, Muonion paliskunta ja ryhmä paikallisia yrityksiä (YLE 2017b). Kaivospiiri kumottiin hallinto-oikeudessa keväällä 2020, sillä siinä todettiin olevan virheitä asianosaisten kuulemisessa. Myös yleisten ja yksityisten etujen turvaamiseksi annetuissa määräyksissä nähtiin puutteita (YLE 2020a). Ympäristö- ja vesitalouslupaprosessi on kestänyt useita vuosia, joiden aikana sitä on täydennetty useita kertoja. Ympäristö- ja vesitalouslupaa on arvostellut tiukkasanaisesti muiden muassa Lapin ELY-keskuksen kalatalousyksikkö todeten kaivoksen vesistö päästöjen vaarantavan Äkäsjoen, joka on äärimmäisen uhanalaisen meritaimenen tärkeimpiä kutujokia Suomessa. (YLE 2017a.) Kaivosyhtiö Hannukainen Mining ilmoitti marraskuussa 2020 kirjoittavansa ympäristö- ja vesitalouslupahakemuksensa uusiksi (Hannukainen Mining 2020b). Kaivosta vastustava Pro Ylläs-liike on pyrkinyt monin tavoin vaikuttamaan kuntapäätöksentekoon. Pro Ylläs muun muassa luovutti kunnanvaltuutetuille syyskuussa 2019 ”Ylläs ilman kaivoksia – Ei Kolarin Hannukaisen kaivoshankkeelle” -adressin, johon oli kerätty nettiadressissa ja Äkäslompolon kaupalla olleessa adressissa yhteensä yli 51 000 allekirjoitusta (Pro Ylläs 2019).¹⁶ Kiistanalainen yleiskaava hyväksyttiin kunnassa toukokuussa 2021, mutta siitäkin tullaan valittamaan oikeusasteisiin (YLE 2021c; ProYlläs 2021).

Avaan tapaustutkimuksen avulla, miten vakiintuneet yhteensovittamisen käytännöt ja tietokäytännöt eivät onnistu yhteensovittamaan alueen luontokäytäntöjä,

16 Kaivosta vastustava nettiadressi keräsi 13 529 allekirjoitusta, adressi Äkäslompolossa Jounin kaupalla puolestaan 37 529 allekirjoitusta. Yhteensä yli 51 000. Adressi avattiin jo vuoden 2014 helmikuussa, mutta Northland Mines Oy:n konkurssin jälkeen se suljettiin. Adressi avattiin uudelleen, kun Hannukainen Mining Oy osti kaivoshankkeen ja Kolarin kunta avasi kaavoitusmenettelyn uudelleen. Adressi luovutettiin kunnanvaltuutetuille 17.9.2019. (ProYlläs 2019.)

mutta muovaavat ja vahvistavat alueen luonnon ilmenemistä tietynlaisina konfliktoituvina luonnonvaroina: malmiona, elämyksellisenä maisemana ja porolaitumena. Tässä tapahtumassa roolinsa on niin luontokäytännöillä, tietokäytännöillä, yhteensovittamisen käytännöillä kuin oikeuttamisen kommunikatiivisilla käytännöilläkin.

Tapaustutkimuksen aineistona olen hyödyntänyt DILACOMI-tutkimushankkeessa 2012–2014 tehtyjä teemahaastatteluja sekä kerättyä asiakirja- ja media-aineistoa. DILACOMI-aineistoja täydentävät asiakirja-aineistot, mediatekstit ja etnografinen aineisto. Aineistoluettelo A:ssa ja taulukossa neljä on kooste tapauksesta ja hyödyntämistäni aineistoista (Taulukko 4). Aineistot on analysoitu luvussa kaksi esittelemäni *luonnonvaraistumisen* teoreettisen analyysikehikön avulla.

*Taulukko 4: Hannukaisen tapaus ja aineistot (*ks. Aineistoluettelo A)*

Kunta	Paliskunta	Teemahaastattelut*	Asiakirjat*	Mediatekstit*	Etnografia*
Kolari	Muonio	Matkailutoimijat (10), poronhoitajat (3), Northland kaivosyhtiö (2)	N= 14	Mediatiedotteet (N=8), Uutisartikkelit (N=8)	Pienryhmä, neuvottelu, neuvonta, lausunnot

Maantieteellisesti Hannukaisen kaivoshanke sijaitsee Kolarin kuntakeskuksesta noin 25 kilometriä koilliseen, lähellä Muonion kunnan rajaa (Kartta 1). Hankkeeseen kuuluvat Hannukaisen ja Kuervitikon louhokset. Alueella sijaitsee kaksi vanhaa avolouhosta, Laurinoja ja Kuervaara, jotka olivat toiminnassa vuosina 1978–1988. Louhosten rautamalmin rikastettiin tuolloin Rautuvaaran rikastamolla. Rautuvaarassa on myös vanha rikastushiekka-allas. Rautuvaarassa rikastettiin muiden kaivosten malmeja vuoteen 1996 saakka. (Pelkonen 2018, 52; Hannukainen YVA 2013.) Kuervitikon esiintymä sijaitsee noin kaksi ja puoli kilometriä Hannukaisen kylästä pohjoiseen. Linnuntietä suunnitellulta louhokselta Yllästunturille on yhdeksän kilometriä ja Äkäslompolon kylälle noin seitsemän kilometriä. (Hannukainen YVA 2013.) Ylläsjärven ja Äkäslompolon kylät sekä Ylläksen tunturikeskus muodostavat merkittävän matkailukeskittymän Kolarissa ja samalla yhden Suomen suurimmista matkailukeskuksista. Muonion paliskunnan keskeinen erotuspaikka (Lamunmaan aita) on kiinni kaivospiirin kyljessä.

Esittelen Hannukaisen tapauksen avulla, miten eri tietokäytännöt rakentavat malmiota ja kuinka yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöt kiihdyttävät luonnonvaraistumista vastavuoroisesti muiden alueen luonnon käyttäjien kanssa. Alueen luonto luonnonvaraistuu malmiona, porolaitumena ja matkailussa hyödynnettävänä elämyksellisenä maisemana.

4.1. ”Löytyminen ja sijainti”: tietokäytännöt luovat malmiota

Elina Grundströmin tietokirjassa *Malminetsijät* (2016) kerrotaan proosallisesti malminetsinnän ja geologian käytännöistä. Grundström kuvaa, miten eri malmiot tulevat esiin geologian ja insinööritieteiden tietokäytäntöjen, sijoittajille myytyjen tarinoiden, romantisoitujen seikkailun, aarteensinnän ja -löytämisen narratiivien, kansallisen lainsäädännön, lupa- ja oikeusprosessien, paikallisten sidosryhmien kanssa toimimisen ja yhteensovittamisen käytäntöjen vuoropuhelussa. Grundströmin kertoma tarina malmioiden muodostumisesta on erilainen kuin abstraktio mineralisaatioista, jotka ovat puhtaasti geologisen ajan ja liikkeen muovaamia.

Malmion olemassaolo hahmottuu pitkälti erilaisilla oletuksilla ja oikeutuksilla. Se oletetaan ja rakennetaan esiin yhtäältä tieto- ja työkäytännöissä geologisen ajan muovaamana, neutraalina olemassaolona ja toisaalta se ”myydään” sijoittajille mahdollisuuksina vaurastua ja menestyä sekä kansallisesti lupauksina työstä ja verotuloista. Jo malminetsintä- ja tutkimusvaiheessa malmin kiinnitetään *oikeuttamisen maailmoihin* (luku 2.2.; Kuva 3 *Oikeuttamisen regiimi*), erityisesti *teollisen, markkinoiden ja kansalaisuuden* maailmojen arvoihin, kun malmion hyödyntämistä pyritään mahdollistamaan hyvällä suunnittelulla, lupauksilla työstä ja toimeentulosta, jotka määritellään kunnan yleisen hyvinvoinnin kannalta tarpeelliseksi ja välttämättömiksi yhteisiksi tavoitteiksi. Neutraalia, puhtaan objektiivista olemassaoloa malmiolla ei ole. Malmin tulee yhteiskunnallisesti olevaksi, koska yhteiskunnassa on olemassa malmien käyttötarpeita ja hyödyntämismahdollisuuksia (teknologiaa), malmeja etsiviä geologeja ja malminetsintä- ja kaivosyhtiöihin sijoitettavia sijoittajia. Malmion oletaminen ja oikeuttaminen kantavat läpi kaivoshankkeen suunnittelun, eteenpäinviemisen ja mahdollisen rakentamisen ajan. Malmion olemassaolon rakentuminen on kiinteästi sidottu malminetsinnän käytäntöihin – sen materiaalin olemassaolo on yhteiskunnallisen ohjauksen, tieto- ja muiden sosiaalisten käytäntöjen vyyhti, jossa monenlaiset toimijat ovat osallisia. Mineralisaatio voi olla maaperässä satoja tuhansia vuosia, mutta malmin tulee yhteiskunnallisesti merkittäväksi metallimalmien kysynnän ja maailmanmarkkinahintojen tai teknologisen kehityksen myötä muutamassa kymmenessä vuodessa. Samoista syistä ja yhtä nopeasti malmin voi menettää merkittävyytensä. Malmion ajallinen oleminen on kokonaan toisenlainen kuin mineralisaation.

Harrastelijamalminetsintä on edelleen osa malmien löytämisen tarinallisuutta ja malminetsinnän käytäntöjä: ”Geologi Jari Nenosen mukaan kiviharrastajien lähettämien malminäytteiden perusteella tehdään vuosittain parisataa maastokäyntiä. Parhaat näytteet johtavat perusteellisempiin jatkotutkimuksiin, kuten parhaana viime vuoden näytteenä keskiviikkona palkittu kultapitoinen malminäyte. (...) Vuosittain GTK jakaa malminetsinnän kansannäytepalkintoina reilusti yli parikymmentä tuhatta euroa” (YLE 2011). Myös Grundströmin tietokirjan (2016) haastattelujen perusteella malmien löytäminen on tiimityötä, jossa onnistunut lopputulos on kiin-

ni tutkimusta johtavien geologien kokeneisuudesta; he etsivät maaperää tutkiessaan analogioita, geologisia muodostelmia, jotka muistuttavat aiemmin löydettyjä malmiesiintymiä. Usein kuulee ja huomasi myös Paliskuntain yhdistyksen neuvontatyössä ollessani, miten malminetsijägeologit ovat nopeita muistuttamaan siitä, ettei malminetsintä alueella tarkoita kaivostoiminnan alkamista (ks. myös Eerola 2017; 2018). Vaikka harvoin etsintä – maaperän tutkiminen – johtaa kaivoksen avaamiseen, on malminetsinnän pääasiallinen tarkoitus nimenomaan hyödynnettävien malmien löytäminen.

Metallimalmien irrottamisen ja hyödyntämisen prosesseihin liittyy lisäksi koko joukko erilaisia tieto- ja työkäytäntöjä. Maaperä kaivetaan, räjäytetään, murskataan, rikastetaan, kuljetetaan, läjitetään, uudelleen sijoitetaan ja muokataan moninaisin tavoin. Työtä tekevät kaivosalan ammattilaiset ja alan kehittyvä erityisteknologia mahdollistavat uusien tai aiemmin kannattamattomien malmioiden hyödyntämisen. Yksittäisissä työkäytännöissä malminetsinnän tai kaivostoiminnan ammattilainen ei välttämättä tulisi kohdanneeksi tai miettineeksi työnsä kokonaisvaltaisia vaikutuksia, elleivät alueella olevat muut toimijat, kuten vaikka poronhoitajat tai yhteensovittamiseen ohjaava lainsäädäntö (esimerkiksi YVA-menettely, kaava tai lupamenettelyt) häntä siihen ohjaisi ja pakottaisi.

Metallimalmien hyödyntämisellä on pitkä historia pohjoisessa. Vaikka valtiotöinen teollistuminen Lapissa alkoi täydellä teholla vasta toisen maailmansodan jälkeen, on Pohjois-Ruotsin ja Suomen alueella oleviin mineraaleihin kohdistunut taloudellisia intressejä jo Ruotsin kruunun aikana 1600-luvulla. (Komu 2020, 52–53; Valkonen 2003a.) Hannukainen Mining Oy:n sivuilla kerrottu Hannukaisen historia on tyypillinen ja kuvaava esimerkki malmion ajallisesti muuttuvasta olemassaolosta. Se kuvaa malmioon liittyvää tarinallisuutta ja samalla myös kaivostoiminnan elinkaareen kuuluvaa aaltoilua uinuvasta hankkeesta aktiiviseksi. Malmio löytyy ja kaivostoiminta käynnistyy, mutta päättyy jostain syystä, minkä jälkeen malmion olemassaolo uinuu, uudelleen aktivoituu ja niin edelleen. Ajan kuluessa kaivostoimintaa eteenpäin vievä tahokin yleensä muuttuu:

Kolarilaisten Lauri ja Aino Frimanin malmilöytö Kuervaarasta oli historiallinen hetki Kolarin kaivostoiminnalle. Rautaruukki kiinnostui alueen mineraalivarannoista ja siitä alkoi tarina, joka toi kuntaan rautatien, työtä, asuntoja ja elinvoimaa. Kolarin alueella on louhittu rautaa, kuparia ja kalkkia jo usean vuosisadan ajan. Alueen vanhin tunnettu kaivos, Juvakaisenmaan rautakaivos perustettiin jo vuonna 1662. Kaivostoiminta Kolarin Hannukaisessa alkoi, kun Rautaruukki Oyj teki kaivoksen perustamispäätöksen vuonna 1969. Kaivos avattiin vuonna 1975 (...)

(Hannukainen Mining 2021a)

Aikajanalla esitetään kaivostoiminnan eteneminen nykyhetkeen:

1940 – Vuoksenniska aikoi käynnistää rautamalmin louhinnan Kolarissa, mutta toiminta kaatui mm. kuljetusvaikeuksiin.

1950 – Aino ja Lauri Friman lähettivät ensimmäisen malminäytteensä Suomen Malmi Oy:lle tutkittavaksi 1959.

1960 – Vuonna 1965 alettiin rakentaa rautatietä Kaulinranta-Kolarin välille tulevia malmikuljetuksia varten. Rata valmistui 1966. Vuonna 1969 Rautaruukki teki kaivoksen perustamispäätöksen.

1970 – Kaivostoiminta käynnistyi 15.10.1975.

1980 – Kuparirikastamon harjakaisia vietettiin 5.2.1982. Samalla vietettiin myös muiden Laurinojan malmion rakennusten harjakaisia. Vuonna 1985 Rautaruukki teki strategisen linjauksen Rautuvaaran ja Hannukaisen kaivokista luopumisesta. Rautuvaaran kaivos suljettiin vuoden 1988 lopussa.

1990 – Outokumpu Oyj louhi Laurinojan esiintymää vuosina 1989–1990.

2000 – Northland Mines Oy aloitti Hannukaisen esiintymän tutkimukset vuonna 2005 ja valmisteli kaivosbanketta luvitukseen asti. Northland Mines Oy lopetti toimintansa konkurssiin vuoden 2014 lopussa.

2015 – Hannukainen Mining Oy osti Northland Mines Oy:n konkurssipesältä hankkeeseen liittyvät oikeudet ja tutkimusmateriaalit.

2022 – Suunnittelu- ja lupaprosessit kestävät vuoteen 2022 asti, jolloin tehtäneiden kaivoksen avauspäätös.

(Hannukainen Mining 2021a)

Hannukaisen aikajanalla nähdään myös Suomessa 2000-luvulla alkanut kaivosbuumi, kun lähes parinkymmenen vuoden hiljaiselon jälkeen erityisesti ulkomaiset malminetsintä- ja kaivosyhtiöt kiinnostuivat Suomen vanhoista esiintymistä. Kohina malmioiden ympärillä nosti kaivokset samalla yhteiskuntatieteelliseksi kysymykseksi. Metallien globaalien kysynnän kasvu, suomalainen vakaa poliittinen järjestelmä, hyvä infrastruktuuri, hyvät geologiset tutkimusaineistot ja harva asutus ovat olleet ulkomaisten malminetsintä- ja kaivostoimintayritysten Suomeen kohdistuneen kiinnostuksen taustalla (esim. Mononen & Suopajarvi 2016, 7–9).

Kun malminetsintä- tai kaivosyhtiö tulee tietylle paikkakunnalle, sillä on tyyllisesti jo ennakkokäsityksiä alueen mineraaliesiintymästä. Mittavat perustiedot ovat peräisin GTK:n perustutkimuskartoituksista, edellisiltä malminetsintäyhtiöiltä tai kaivostoimijoilta. Mineralisaation luonnonvaraistuminen, määrittyminen malmiona, alkaa näin aina tietyssä paikassa, koska mineraalit ovat fyysisesti jossain. Paikka on myös ajallinen ja esiintymällä malmiona on historiansa ja tulevaisuuteen heijastuva mahdollisuushorizontti – mahdollisen kaivostoiminnan elinkaari. Malmion esiin tuleminen edellyttää monia seikkoja. Se pitää ensin ”löytää”. Esimerkiksi Hannukaisen tarinassa Frimanit löysivät merkittävän malminäytteen Kuervaarasta, josta Rautaruukki kiinnostui. Malmiesiintymän löytäminen voi tapahtua myös yleisemmin GTK:n aineistoja tutkimalla. Löytämisen jälkeen esiintymän luonteen, koon ja asennon tarkempi selvittäminen voi vaatia vuosia kestävästä tutkimuksesta eli malminetsintätyötä. Kun malminetsintä vahvistaa käsityksiä esiintymän luonteesta, tarvitaan lisäksi teknis-taloudellisia selvityksiä, joilla arvioidaan millä teknologialla malmion hyödyntäminen olisi mahdollista ja miten se saadaan kannattavaksi. Malminetsintä ja kaivostoiminnan valmistelu edellyttävät suuria investointeja, sillä kaivostoiminta on mittavaa teollista toimintaa. Usein tarvitaan kansainvälisiä investoijia. Investoijien vakuuttamiseen kuuluva tarinallisuus – kaivostoimintaan liittyvät aarteenetsinnän ja äkkirikastumisen mielikuvat – on sekin merkittävä osa malmion mahdollistumisesta (Grundström 2016).

Paikat ovat aina elettyjä paikkoja; ne ovat ihmisten kokemusten, muistojen ja tulevaisuuden mahdollisuuksien näyttämöitä. Niissä ihmiselämä – menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus – toteutuvat. (Ingold 2011; Massey 2005.) Paikalla, jonka maaperään mineraalit sijoittuvat, on aina jo monenlaisia muitakin, ajassa kerrostuneita merkityksiä ja käyttöä. Näistä antavat viitteitä esimerkiksi Hannukaisen lähetyksillä oleva muinaismuistolain perusteella suojeltu Pakasaivo; Pohjois-Suomen toiseksi syvin vesistö Inarijärven jälkeen on saivojärvi, saamelaisen pyhä paikka. Hannukaisen kylä ja Äkäsjoen rannat ovat loma-asutettuja. Äkäsjoki itsessään on tärkeä meritaimenen kutujoki Tornion-Muonionjoen Natura-suojellulla vesistöalueella (esim. Lapin ELY 2017). Muonion paliskunnan keskeinen erotuspaikka Lamunmaan aita on aivan suunnitellun kaivosalueen kyljessä. Muonion paliskunnan poronhoidon paikat ja vuodenaikojen kierto sopeutunut poronhoito ovat mukautuneet ja uudelleen sopeutuneet alueen aiemman kaivostoiminnan ja muun maankäytön myötä (Hyvärinen ym. 2016, 219–222).

Eletyt paikat muuttuvat ajan saatossa. Myös Kolarin paikalliset olosuhteet ovat muuttuneet 1980-1990-lukujen Rautaruukin ja Outokummun kaivostoiminta-ajoilta. Yllästunturin molemmiin puoliin sijaitsevat Äkäslompolon ja Ylläsjärven kylät ja niiden lähiympäristö on kasvanut matkailukeskittymäksi. Kehitystä voi pitää dramaattisena. Vuonna 1967 Yllästunturi Oy oli rakentanut ensimmäisen hiihtohisnin ja Äkäslompolossa oli avattu retkeilymaja. Vuonna 1970 vuodepaikkoja oli vasta 1500, joista iso osa oli seudun taloissa. 1980-luvun jälkipuoliskolla alueen matkai-

lu, investoinnit ja rakentaminen alkoivat kasvaa toden teolla. Lomahuoneistoja ja -majoja rakennettiin noin 400 vuodessa ja Ylläs saavutti Suomen ja Pohjois-Kalotin suurimman laskettelukeskuksen aseman. Sittemmin Levi ja Ruka ovat ajaneet ohi siinä kehityksessä, mutta vuonna 2012 Ylläksellä oli 28 hiihtohissiiä ja 63 laskettelurinnettä, vuodepaikkoja oli noin 22 000. Yleiskaavassa kasvutavoite on asetettu suureksi: yli 50 000 vuodepaikkaa olisi tavoite rakentaa vuoteen 2040 mennessä. (Hautajärvi 2014, 290–291.)

Kaivosyhtiön tavoite on hyödyntää Hannukaisen rauta-, kupari- ja kultaesiintymää noin 20 vuotta, ehkä pidempäänkin, jos tuotannon yhteydessä löydetään lisää taloudellisesti hyödyntämiskelpoisia esiintymiä (Hannukainen Mining 2021a). Kaivoshanketta voidaan valmistella vuosia ja kuitenkin eteneminen voi pysähtyä määrittelemättömäksi ajaksi, esimerkiksi rahoitusvaikeuksien vuoksi. Northlandin kohdalla Hannukaisen hankkeen kehitystyö päättyi konkurssiin. Ei-aktiivinen hanke muuttuu silloin paikallisesta näkökulmasta epämääräisesti läsnäolevaksi. Tällainen ”uinuva” läsnäolo kuuluu usein kaivoshankkeiden elinkaareen. Kun hanke uinuu, ei paikallisilla toimijoilla yleensä ole tietoa, milloin suunnitelmia jatketaan, kuka niitä jatkaa tai loppuuko hankevalmistelu tyystin (vrt. Autti 1996).

Northlandin ja nykyisen Hannukainen Mining Oy:n kaivoshanke on kohdannut voimakasta vastustusta 2010-luvulla. Rautaruukin ajoilta paikka on muuttunut dramaattisesti. Matkailun kehittyminen ja kasvu luonnehtivat muutosta näkyvästi. Voidaan sanoa, että aika on muuttunut. Kaivoshankkeilta ja muilta suurilta teollisilta hankkeilta edellytetään kattavampia ympäristö- ja muista selvityksiä kuin vielä 80-luvulla. Samalla on myös selvää, että paikka, jossa esiintymä sijaitsee, on muuttanut luonnettaan. Se on sosiaalisilta käytännöiltään eri paikka. Kaivostoimintaa käynnistelevän yrityksen on selvitettävä, millä ehdoilla malmion hyödyntäminen nykyolosuhteissa onnistuisi, mitä yhteensovittamistoimia se edellyttäisi. Ilman hyväksytyjä YVA:a, kaivoslupaa, ympäristö- ja vesitalouslupaa ja yleis- ja asemakaavaa, ei kaivostoiminnan aloittaminen ole mahdollista. Jos nämä junnaavat suunnittelupöydillä tai oikeusasteissa ja lisäksi paikalliselta tasolta nostetaan julkisuuteen kaivosta voimakkaasti vastustavia ääniä, ei malmion hyödyntämistä voida pitää sosiaalisesti kestäväenä, eikä hanke nauti paikallisen tason hyväksyntää (esim. Hast & Jokinen 2016, 87–92; *sosiaalinen kestävyys* esim. Rannikko 2004, 128–130).

4.2. Yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt

Northland Mines Oy suunnitteli Hannukaisen rautamalmiesiintymien hyödyntämistä vuosina 2010–2014. Ruotsin puolella Pajalan Kaunisvaarassa Northland Resources aloitti toimintansa 2012. Kaunisvaaran kaivoksen alku oli varsin kivinen ja Northland ajautui huonon kannattavuuden vuoksi konkurssiin vuoden 2014 lopussa. Kaunisvaara Iron Ab jatkaa tuotantoa Kaunisvaarassa Northlandin saamalla

ympäristöluvalla. Ympäristölupa on myönnetty 2010, silloin vielä Suomen ja Ruotsin rajajokikomission toimesta. Kaivoksen vesien hallinnassa on uutisoitu olleen ongelmia. (YLE 2019a.) Vuonna 2015 suomalaisomisteinen Hannukainen Mining Oy osti Northland Mines Oy:n konkurssipesältä Hannukaisen hankkeeseen liittyvät oikeudet ja tutkimusmateriaalit ja on jatkanut hankkeen eteenpäin viemistä (Hannukainen Mining 2021a).

Kokon ja kumppaneiden (2013, 14–15) mukaan kaivoshankkeen vaiheet voi yleisesti luokitella malminetsintään, hankkeen kehitys- ja tutkimusvaiheeseen, malmintuotantoon, toiminnan lopettamiseen ja jälkihoitoon. Kaivoshankkeen suunnittelussa keskeisiä lakeja ja viranomaisia ovat:

- Kaivoslaki (KaivosL 503/1965 ja KaivosL 621/2011)
 - Kaivosluvista vastaa Turvallisuus- ja kemikaalivirasto TUKES
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999) (kaavoitus ja rakentaminen)
 - Kaavoissa ja ympäristövaikutusten arviointimenettelyssä (YVA) elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (ELY) on valvova viranomainen.
- Luonnonsuojelulaki (LSL 1096/1996), ympäristönsuojelulaki (YSL 527/2014) ja vesilaki (VesiL 587/2011; 264/1961)
 - Ympäristöluvitusta ohjaa aluehallintovirasto (AVI)
- Poronhoitoalueella on huomioitava myös poronhoitolaki (PHL 848/1990)

Kuten tyyppillisesti mittavan luonnonvarahankkeen kohdalla, myös Hannukaiselta edellytetään useita eri suunnittelu- ja arviointimenettelyjä ennen kuin malmion hyödyntäminen tulee mahdolliseksi. Yhteensovittamiseen ohjaavat kaavoituksen, YVA-menettelyn (sisältää sosiaalisten vaikutusten arvioinnin) ja kaivos- ja ympäristölupamenettelyiden lisäksi myös Natura-vaikutusten arviointi (Tornion-Muonionjoen vesistöalue), sekä neuvottelut asianosaisen Muonion paliskunnan kanssa (poronhoitolaki PHL 848/1990, 53§). Hannukaisen YVA toteutettiin vuosina 2010–2013. Poro- ja matkailuelinkeinoille oli menettelyn aikana omat pienryhmänsä.

Hannukaisen kaivoshanketta on kehitetty eteenpäin vanhan ja uuden kaivoslain alaisuudessa. Northland uusi kaivospiirihakemuksen 2010 vanhan kaivoslain aikana. Uusi kaivoslaki vahvistettiin 2011¹⁷. Kaivoslakiuudistusten mylläksessä ohjaantuvat muutkin Pohjois-Suomen, muun muassa Kittilän, Kevitsan ja Pahtavaaran kaivokset, sekä Soklin ja Kuusamon kaivoshankkeet. Uusi kaivoslaki ohjaa toimintaa edelleen vain tietyiltä osin. Uuden kaivoslain mukaan kunta voisi estää kaivoksen avaamisen alueellaan jo olevaan maankäyttöön – eli kaavaan – vedoten (Similä & Jokinen 2018, 166). Kuusamon kaupunki pyrki soveltamaan tätä laatimalla strategi-

¹⁷ Kaivoslakia ollaan taas uudistamassa. Työ- ja elinkeinoministeriön mukaan kaivoslakiuudistamisen lähtökohdana on ympäristönsuojelun tason parantaminen, kaivosten toimintaedellytysten varmistaminen sekä paikallisen hyväksyttävyyden ja vaikuttamismahdollisuuksien parantaminen. (TEM 2021a.)

sen yleiskaavan, joka kieltäisi kaivostoimintojen suunnittelun liian lähellä keskeisiä matkailualueita. Kaavasta kuitenkin valittiin ja KHO:n päätös 2019 kumosi kaavasta kaivostoimintaa kieltävät kaavamerkinnot. Kuusamon kaupungilla ei KHO:n mukaan ollut määräysvaltaa kiistanalaisen Juomasuon voimassaolevan kaivospiirin osalta. (KHO:2019:67; KALEVA 2019.)¹⁸

Vanhan kaivoslain mukaan kaivosviranomainen voi tehdä kaivospiiripäätöksen, vaikka alueella ei ole vahvistettua oikeusvaikutteista kaavaa. Vain jos alueella on oikeusvaikutteinen kaava, eli kunta on sillä tavoin ratkaissut maankäytön alueella jo ennen kaivospiiripäätöstä (vanha KaivosL 503/1965), kunta voi vastustaa kaivospiiripäätöstä relevantteihin alueidenkäyttöisiin syihin vedoten. Kaivosviranomainen ei tuolloin saa myöntää lupaa. Kunnan rooli on siten erilainen uuden ja vanhan kaivoslain välillä, mutta muuten kaivoslupaehtojen määrittelyssä lakien välillä ei ole merkittävää oikeudellista eroa. (Similä & Jokinen 2018, 160.) Hannukaisen tapauksessa kaivospiirialue on maakuntakaavassa määritelty kaivosalueena (Tunturi-Lapin Maakuntakaava 2010b). Pohjois-Suomen hallinto-oikeus kumosi 1.4.2020 Tukesin antaman Hannukaisen kaivospiiripäätöksen ja palautti sen uudelleen käsittelyyn muun muassa asianosaisten kuulemiseen liittyneiden puutteiden johdosta sekä lupamääräysten täydentämiseksi (Pohjois-Suomen HO 2020). Uuden kaivoslain siirtymäsäännösten¹⁹ johdosta palautettu lupa-asia käsitellään ja ratkaistaan kokonaisuudessaan uuden lain mukaisena kaivoslupana noudattaen nykyisen kaivoslain (KaivosL 621/2011) säännöksiä. Kaivosyhtiö täydentää myös ympäristö- ja vesitalouslupahakemusta, muun muassa vesienkäsittelyprosessin osalta. Yhtiö ilmoittaa nettisivuillaan, että päivitettävät ympäristö- ja vesitalouslupahakemus sekä kaivoslupahakemus laitetaan uudelleen vireille vuoden 2021 aikana. (Hannukainen Mining 2021c.) Kaivosalueen osayleiskaavaehdotus hyväksyttiin kunnassa toukokuussa 2021. Kaava on ollut kiistanalainen, sitä on puitu julkisesti ja siitä tullaan valittamaan. (YLE 2021c; Pro Ylläs 2021.)

Kaivoslupaa ei uuden kaivoslain (KaivosL 621/2011) mukaan tulisi myöntää, jos hanke uhkaa yleistä turvallisuutta, vahingoittaa merkittävästi ympäristöä, merkittävästi alentaa tai haittaa paikallista elämänlaatua tai taloutta, eikä näitä uhkia tai vaikutuksia pystytä lupaehdoin minimoimaan tai poistamaan. Lain valmisteluteksteissä ja lakiehdotuksesta käy ilmi, että kohtaa tarkoitetaan sovellettavaksi erityisen

18 KHO:n päätöksen mukaan yleiskaavan kehittämismerkintöihin sisällytetyt kaivostoiminnan kieltäviä määräyksiä ei voitu pitää maankäyttö- ja rakennuslaissa esiintyvien haitallisten ympäristövaikutusten estämistä tai rajoittamista koskevinä määräyksinä. Määräykset eivät välittömästi koskeneet ympäristövaikutuksia, vaan tietentyypin elinkeinotoiminnan kieltämistä. Määräyksiä ei voitu pitää muinakaan kehittämismerkintöjen rajaamia alueita käytettäessä tarvittavina kaavamääräyksinä. Mainitut kaavamääräykset katsottiin lainvastaisiksi. (KHO:2019:67.)

19 ”Jos muutoksenhakutuomioistuin tämän lain voimaan tultua kumoo päätöksen, johon on sovellettava tämän lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä, ja palauttaa asian kokonaisuudessaan uudelleen käsiteltäväksi, asia käsitellään ja ratkaistaan tämän lain säännösten mukaisesti.” (KaivosL 621/2011, 178§)

suuren kaivoksen kohdalla, joka tuhoaisi merkittävän maisema-alueen tai tekisi alueesta asuinkeelvottoman vaikkapa saastumisen vuoksi. Malli lainvalmisteluun on otettu vesilaista (VesiL 467/1987), jonka vastaavaa säädöstä on sovellettu vain kerran Vuotoksen tekoaltaan rakentamisen kieltämisen kohdalla (KHO 2002:86). Vuonna 2021 Hannukaisen kaivoslupa-asia oli vielä vireillä. Kaivosluvan määräykset (yleisten ja yksityisten etujen turvaamiseksi, KaivosL 2011/621, §52) tulisi joka tapauksessa olla sellaiset, että ne minimoivat tai estävät haitalliset vaikutukset luontomatkailulle ja poronhoidolle, jos näitä ei voida turvata ympäristöluvassa. (Similä & Jokinen 2018, 162–163.)

Lainsäädäntö ohjaa siten vaikutusten arviointiin, haitallisten vaikutusten estämiseen ja minimointiin ja toimintojen yhteensovittamiseen. Yhteensovittaminen konkretisoituu erilaisina vakiintuneina käytäntöinä eri menettelyissä. Samalla malmio tulee yhteiskunnallisen neuvottelun ja sovittelun osaksi ja kohteeksi. Yhteensovittamisen vakiintuneista käytännöistä erittelen *kaavoituksen, yksityiskohtaisemman suunnittelun ja osallistamisen* käytäntöjä.

Kaavoitus

Soudunsaari ja Hentilä (2016; myös Soudunsaari 2016) ovat ehdottaneet, että kaivostoimintaan liittyvässä kaavoituksessa olisi huomioitava kyseistä kaivosaluetta ja sen suunnittelua laajemmat vaikutukset, jotka heijastuvat koko kunnan ja maakunnan alueiden käyttöön. Kaivoshanketta ja sen vaikutuksia tulisi heidän mukaansa tarkastella pitkällä aikavälillä huomioiden suunnittelutilanne ennen toimintaa, sen aikana ja toiminnan loputtua.

Kaavoitus koostuu vakiintuneista yhteensovittamisen käytännöistä (*vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan regiimi* ks. luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3). Vakiintuneisuuden ansiosta kaavoitus luo vakautta, läpinäkyvyyttä, ennakoitavuutta ja jatkuvuutta alueiden käyttöön. Samalla se kankeuttaa ja hidastaa muutoksien mahdollisuutta. Jähmeänä käytäntönä se ei taivu kovinkaan hyvin esimerkiksi Soudunsaaren ja Hentilänkin (2016) peräänkuuluttamaan pidemmän aikavälin reaktiiviseen suunnitteluun, joka huomioisi suunnittelualueiden muutokset. Kaavoituksen ”kaavamaisuus” kieltämättä vaikeuttaa dynaamisen suunnittelutilan muodostumista. Hannukaisen tapauksessa alueen kaavoitus tukee ja ylläpitää kaivostoiminnan mahdollistumista. Alueen maakuntakaavamerkinnoissä huomioidaan alueella toiminut Rautaruukin kaivos. Maakuntakaavan kaivosaluevarausmerkintöjä perustellaan myös geologisilla taustatiedoilla (Tunturi-Lapin maakuntakaava-alueen... 2007). Tunturi-Lapin maakuntakaava (2010a) kumosi alueen vanhan Tunturi-Lapin seutukaavan (2001).

Lapin liiton lausunnossa (9.5.2016, TUKES 2017) kaivospiiripäätökseen liittyen todetaan:

Maakuntakaavassa Hannukaisen ja Rautuvaaran alueet on osoitettu kaivosalueina (EK 1907 Rautuvaara) ja (EK 1908 Hannukainen). Merkinnällä

osoitetaan alueita, joilla on todettu, arvioitu tai inventoitu sellaisia malmi- ja mineraaliesiintymiä, että kaivostoiminta on todennäköistä. Alueet halutaan suojata sellaisilta rakentamisen, suojelun ja muun maankäytön pysyviltä muutoksilta, jotka vaarantavat kaivostoiminnan harjoittamisen. Alueet sisältävät myös kaivostoiminnan kannalta tarpeelliset rikastuslaitokset, läjitys- ja rikastushiekka-alueet sekä liikenneväylät ja alueet. Lisäksi Hannukaista ja Rautuvaaraa koskee aluekohtainen määräys:

”Alueen suunnittelussa tulee ottaa huomioon lähialueen matkailu-, virkistys- ja luontoarvot. Kaivostoiminta tulee suunnitella siten, ettei se Tornionjoen- Muonionjoen vesistöalueen Natura 2000 -verkostoon kuuluvalla alueella aiheuta merkittäviä päästöjä tai hydrologisia vaikutuksia tai muutenkaan merkittävästi heikennä alueen niitä luonnonarvoja, joiden vuoksi se on sisällytetty Natura 2000 -verkostoon”.

Maakuntakaava toteaa, että alueella on malmi- ja mineraaliesiintymiä, joiden hyödyntämistä suunnittelevan tahon on huomioitava tiettyjä seikkoja, kuten matkailu-, virkistys- ja luontoarvot. Myös poronhoitoalueella toimiminen ja tähän kuuluvat lakisäateiset velvoitteet, tulevat kaavasta ilmi. Vaikka maakuntakaava ei ohjaa rakentamista, on yleispiirteinen ja mahdollistava, ja varsinainen yhteensovittaminen tulisi tehdä alemmissa kaavoissa ”yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa”, turvaa maakuntakaavassa oleva merkintä mahdollisuuksia suunnitella ja aloittaa kaivostoimintaa jossain vaiheessa uudelleen. Voimassa oleva maakuntakaava kertoo kaavoittajan näkökulmasta, että alueen maankäyttö on maakuntakaavatasolla ratkaistu, mikä näkyy yllä olevassa Lapin liiton lausunnossa koskien kaivospiiripäätöstä.

Hannukaisen tapauksessa, monessa mielessäkin, vaikuttaa se, että kunnassa on kyseisellä alueella ollut jo kaivostoimintaa ja esiintymästä on jo olemassa hyvin geologista taustatietoa. Vaikka kaavoitus on periaatteeltaan tasa-arvoinen lähtökohta maankäytön ohjaukseen, eikä lähtökohtaisesti aja kenenkään yksittäisen toimijan etuja, alemmat kaavat harvemmin kuitenkin ohjaavat maankäyttöä jyrkästi maakuntakaavan vastaisesti. Eikä kaavoitus (maakuntakaavoitukseen) ala tyhjästä tilanteesta, vaan aiemmat kaavat – niissä tietyin tavoin ratkaistu ja ohjattu maankäyttö – vaikuttavat vahvasti. Maakuntakaavaa on pidettävä ohjeena laadittaessa ja muutettaessa yleiskaavaa ja asemakaavaa sekä ryhdyttäessä muutoin toimenpiteisiin alueiden käytön järjestämiseksi. Viranomaisten on suunnitellessaan alueiden käyttöä koskevia toimenpiteitä ja päättäessään niiden toteuttamisesta otettava maakuntakaava huomioon, pyrittävä edistämään kaavan toteuttamista ja katsottava, ettei toimenpiteillä vaikeuteta kaavan toteuttamista. (Maankäyttö- ja rakennuslaki MRL 132/1999, 32§.)

Kun jokin alue on arvioitu tai inventoitu malmi- ja mineraaliesiintymänä, eli esimerkiksi Hannukaisen tapauksessa, missä alueella on ollut toiminnassa oleva

kaivos ja rikastuslaitoskin ja alueella on voimassa oleva kaivospiiri maakuntakaavan tekovaiheessa, tullaan maakuntakaavassa mitä suurimmalla todennäköisyydellä osoittamaan alue edelleen kaivosalueena. Kaavoituskäytäntö on sellainen. Kun kaivosyhtiö puolestaan alkoi kehittää hanketta alueella ja haki kaivospiirille jatkoa, tämä maakuntakaavan merkintä huomioitiin TUKESin kaivospiiripäätöksessä. Vuonna 2021, kun kaivoslupahakemus on vielä vireillä, jää nähtäväksi, miten viranomaispäätöksissä huomioidaan esimerkiksi kiistanalainen osayleiskaava, joka kunnassa hyväksyttiin 11.5.2021 (YLE 2021c). Yksikään viranomainen ei suoraan yksinään ”luo” malmiota, mutta sen hyödyntämisen mahdollistuminen pysyy yllä näillä vastavuoroisilla vakiintuneilla, totutuilla viranomaiskäytännöillä (*vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan regiimillä* ks. luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3).

Yksityiskohtaisempi suunnittelu

Hannukaisen osayleiskaavaehdotuksessa Lamunmaan erotusaita on rajattu kaivospiirialueen ulkopuolelle ja sitä koskee kaavamerkintä sr-2/9 ”Rakennushistoriallisesti, historiallisesti tai maisemallisesti arvokas kohde”. Yleismääräyksissä porotalous on huomioitu seuraavasti: ”Osayleiskaavan tarkemmassa suunnittelussa ja toteutuksessa on turvattava porotalouden toiminta- ja kehittämisedellytykset mm. turvaamalla poroerotuspaikoille johtavat kuljetusreitit ja poronhoidon rakenteet.” (Hannukaisen OYK 2018a; 2018b.)

Turvaamalla reitit ja rakenteet osoitetaan toimintojen yhteensovittamista ja samalla mahdollistetaan malmion hyödyntämistä, mutta niillä ei taata tai turvata poronhoitokäytäntöjen tai matkailun jatkuvuutta alueella. Jos kaivostoiminta alkaa, poronhoidolle ja matkailulle koituvat vaikutukset vasta realisoituvat: työkäytäntöjen konkreettiset muutokset ja sopeutumistyö alkaa. Paliskunnalta muuttuva laiduntilanne vaatii joka tapauksessa enemmän tai vähemmän lisätöitä. Paikallisesti ainutlaatuisen luonnon varaan elinkeinoaan rakentaneet luontomatkailuyrittäjät ovat myös alusta asti olleet erittäin kriittisiä hanketta kohtaan. DILACOMI-tutkimushankkeen haastatteluissa kävi ilmi, että joidenkin ohjelmanpalveluyrittäjien kohdalla väistyminen kaivoshankkeen läheisyydestä on yksinkertaisesti ainoa vaihtoehto. Elinkeino toiminnan jatkuvuus entiseen malliin on monen kohdalla vaaka-laudalla. (Hast & Jokinen 2016.)

Kaavoitus on alueiden käytön yhteensovittamisessa se vakiintunut suunnittelukäytäntö, jolla voidaan vaikuttaa myös kaukomaisemaan. Kaavoituksen keinot rajautuvat kuitenkin alueiden käytön osoittamiseen ja esimerkiksi suoja-alueiden määrittelyyn. Kaavamerkinnät ja -määräykset eivät mene erityislainsäädännön edelle. Merkinnöillä, määräyksillä ja suoja-alueilla voidaan periaatteessa pyrkiä määrittämään luontomatkailun tarvitsemaa kaukomaisemaa, mutta se ovatko ne riittäviä keinoja turvaamaan sitä, on tapauskohtaista. (Similä & Jokinen 2018, 165.) Koska maakuntakaavassa Hannukaisen alue on jo osoitettu kaivostoimintojen alueena, jää vastuu kaukomaisemasta kuntakaavoihin, yleis- ja asemakaavoihin.

Osayleiskaavaehdotus on laadittu Hannukaisen YVA:ssa olleen hankevaihtoehto 4:n (VE4) mukaan (Hannukaisen OYK 2018a). Matkailuvaikutusten arvioinnissa on myös hyödynnetty Hannukaisen YVA:a, mutta lisäksi tilattiin erillinen alue-talousselvitys kaivoksen ja matkailun yhteensovittamiseen ja niiden vaikutuksiin liittyen (Gaia Consulting Oy 2017). Lisäksi kunta teetti kaavaa varten erillisen maisemavaikutusten arvioinnin (Ramboll 2017). Kuntakaavoittajan käytäntöä ohjaa maankäyttö- ja rakennuslain vaatimus, jonka mukaan kaavan tulee perustua kaavan merkittävät vaikutukset arvioivan suunnitteluun ja sen edellyttämiin tutkimuksiin ja selvityksiin (MRL 132/1999, 9§). Monenlaista tietoa siis teetetään ja yleensä konsulttiyhtiöiden toimesta.

Erillinen maisemavaikutusten arviointi ohjaa tarkastelemaan maisemaa kuvana. Epävarmuudet maisemassa tapahtuvien muutosten merkittävyyden arvioinnissa kuitataan toteamalla, että koetut vaikutukset ovat koettuja ja ”visuaalisten muutosten kokeminen on hyvin subjektiivista” (Ramboll 2017, 35).

Matkailuun kohdistuvia vaikutuksia eritellään osayleiskaavaselostuksessa (Hannukaisen OYK 2018a, kohta 7.24) seuraavasti:

- 1. Matkailijoiden omat havainnot ja kokemukset*
- 2. Imago-vaikutukset*
- 3. Matkailupalvelujen käytön laajentuminen*
- 4. Liikenneyhteyksien kehitys*
- 5. Kunnan palvelujen kehitys*

Tämän tyyppinen vaikutusten erittely kaventaa maisemassa tapahtuvat muutokset subjektiivisesti koetuiksi ja maiseman objektiiviseksi kuvaksi. DILACOMI-haastatteluissa ilmeni kuitenkin selvästi, että matkailuyrittäjät ovat vain osittain huolissaan juuri maisemakuvasta, heitä huolettaa enemmän luonto kokonaisuutena, se luonto, jota he hyödyntävät. Siihen sisältyvät mielikuvat ja kokemukset hyvin kiinteänä osana.

Osayleiskaavaehdotuksessa kaava-alueen raja jää noin viiden kilometrin etäisyydelle Äkäslompolon kylältä. Kun tarkastelu rajataan keskeisten matkailun toiminta-alueiden ulkopuolelle (kaava-alue on etelä-pohjoissuunnassa noin 12 kilometriä, länsi-itäsuunnassa noin kahdeksan kilometriä), ei matkailutoimijoiden edellyttämä kokonaisvaltaisempi käytäntöjen yhteensovittaminen toteudu. Tämän kaavoitukseen liittyvän puutteellisuuden totesi eräs turhautunut matkailuyrittäjä jo DILACOMI-haastatteluissa:

Tällä hetkellä ei mikään toimija, oli se kaavotus tai mikä tahansa, (...) maakuntakaava, (...) tai paikallinen yleiskaava (...), tällainen asia kun kaukomaisema on täysin unohdettu, sen merkitys matkailussa. Et sitä ei yhtään ajatella.
(matkailuyrittäjä D, DILACOMI-haastattelut 2012)

Kaavoittamalla alueita tiettyyn käyttöön, kaavamerkinnot ja -määräykset esittävät ja tuottavat kaavakartalle tietynnäköistä alueidenkäyttöä palapeliä. Kun kaava on hyväksytty, on alueiden käyttö kaavoittajan näkökulmasta ratkaistu. Alempiasteisissa kaavoissa sovitellaan yksityiskohtaisemmin toimintoja yhteen, mutta kaava-alueen rajoissa. Jälleen, kun kaava on hyväksytty, voidaan katsoa, että alueiden käyttö on kaavan tasolla yhteensovitettu. Käytännössä yhteensovittamistyö jatkuu kuitenkin kaavan ulkopuolella, toimijoiden välisissä neuvotteluissa ja oikeuttamisen käytännöissä.

Osallistaminen

Kaivoshankkeissa, tai luonnonvarahankkeissa laajemminkin, konfliktit eivät ole kannattavaa liiketoimintaa. Paitsi imagohaittaa, ne aiheuttavat hankkeen viivästyntä ja lisäkuluja. (Davis & Franks 2014; Peltonen 2016.) Kaivostoimintaan liittyvä vastuullisuustematiikka on laajentunut kattamaan kysymyksiä maisemavaiikutuksista, ympäristöpäästöjen hallinnasta, ekosysteemien terveyteen, luonnon monimuotoisuuteen, kestäväan kehitykseen ja alkuperäiskansojen oikeuksiin (Bridge 2004). Kaivosyhtiöiden omista yhteiskuntavastuun puheissa niin kutsutun *sosiaalisen toimiluvan* (eng. *social licence to operate – SLO*) ansaitseminen ja ylläpitäminen korostuu. Käsitteen taustalla on ajatus siitä, että kaivostoiminnan edellytys on paikallisyhteisöjen hyväksyntä. Kaivosyhtiöt ovat motivoituneita saamaan paikallisten hyväksyntää hankkeilleen. (Esim. Sairinen ym. 2016.)

Teknicaloudelliset selvitykset, työllistämisaikutukset, ympäristöön kohdistuvien vaikutusten arviointi ja hallinta, sosiaalisten vaikutusten arviointi, haitallisten vaikutusten korvaaminen paikallisille sidosryhmille – ovat kaikki osa kaivostoiminnan paikallisen hyväksyttävyyden saavuttamista ja ylläpitämistä. Paikallisen hyväksynnän saavuttaminen on keskeinen osa kaivostoiminnan aloittamista. Kaivoshankkeen kansainvälisten investoijien vakuuttaminen kuuluu myös tähän; investoijien täytyy luottaa siihen, että sijoittaminen malmioon on kannattavaa. Paikallisesti konfliktoituneet tai potentiaalisesti konfliktoituvat tilanteet on syytä neuvotella pois näkyvistä. (Esim. Sairinen ym. 2016.)

Kaivosyhtiön tavoite on päästä paikallisten toimijoiden kanssa yhteisymmärrykseen, muuten hankkeen eteenpäin vieminen vaikeutuu. DILACOMI-haastattelussa (2012) asia oli ymmärretty konkreettisenä ja irrottamattomana osana koko toiminnan aloittamista:

Matkailu on se elinkeino mistä Kolari elää. (...) samalla tavalla (...) jos me ei päästä porotalouden kanssa yhteisymmärrykseen, niin projekti ei lähde liikkeelle, tai (...) se on hyvin vaikeeta saada liikkeelle, ja sama juttu (...) jos me ei päästä matkailun kanssa yhteisymmärrykseen, niin on ihan yhtä nihkeetä (...) se projektin liikkeellelähtö. Jos me ollaan näiden molempien kanssa hankauksessa, niin, aika huonolta näyttäs.

(Northland haastattelu A, DILACOMI-haastattelut 2012)

YVA-menettelyn aikana yhteensovittamisen keinoina tarkentuvat pienryhmissä tapahtuva suunnittelu ja sovittelu, rakenteiden sijoitteluratkaisut, meluvaikutusten ajoittaminen ja minimointi, erilaiset maisemointiratkaisut ja niin edelleen:

Me ei voida muuttaa, että missä malmi on, (...) sitä ei voi siirtää, mutta sit se kaikki infra siinä ympärillä, kuljetusreitit ja prosessilaitokset ja (...) lastausasemat ja (...) logistiikkaratkasut. Niin nehän on modifioitavissa, (...) voi siirrellä ja muuttaa ja rakentaa vähän eri lailla et niist on vähemmän vaikutuksia ja niin edelleen. (...) että mitkä semmoset ratkasut ois, et niist ois vähiten mahdollista haittaa. Esimerkkinä on, (...) semmoset kuljetuslinjat tai putket, niin nehän aiheuttaa esteitä poroille, että (poromiesten) kanssa sit yhteistyössä on puhuttu, että jos ne voi identifioida semmoset alueet, missä porot kulkee, ne reittien varret, niin semmosilla kohdilla ne joko laittaa maan alle tai sitten korkeelle, miten nyten porot suostuu menemään. (...) Ja sitten toinen on tietysti melu, ja näkyvyyssasiat, niin niissähän voi vähän leikkiä, yritellä vähän piilotella enemmän tai maisemoida tai, (...) koteloida kaikki kuljetushihnat ja tämmösiä asioita (...). pystytään (...) vähän varmistaan et se on sosiaalisesti hyväksyttävämpi.

(Northland haastattelu B, DILACOMI-haastattelut 2012)

Hannukaisen YVA-menettelyn yhteydessä toiminnassa olivat erikseen poronhoidon ja matkailun pienryhmät. Osallistavan pienryhmätyöskentelyn tavoitteena oli välittää tietoa hankkeesta, saada tietoa elinkeinokohtaisesti tulevista vaikutuksista, sekä pyrkiä vähentämään näitä. Lisäksi tehtiin erillinen Porotalous selvitys (Itkonen 2012) poronhoitoon kohdistuvien vaikutusten arvioimiseksi.

Malmion hyödyntämistä mahdollistaviin käytäntöihin kuuluvat tällaiset toimintojen yhteensovittamisratkaisut, sillä niiden tarkoitus on luoda sitä paikallista tilaa, jossa kaivostoiminta olisi sosiaalisesti hyväksyttävää tai ainakin hyväksyttävämpää. Omalta osaltaan ne rakentavat malmion luonnonvaraistumista ja niihin liittyy myös oikeuttamisen käytäntöjä. Kaivosyhtiön on kyettävä osoittamaan ja julkisesti oikeuttamaan malmion hyödyntämisen mahdollisuus ilman, että siitä aiheutuu liikaa haittaa poronhoidolle tai matkailulle. On osoitettava toimet, joilla näitä vaikutuksia tai haittoja estetään tai minimoidaan. Vähintään on osoitettava, että kaivostoimintaa ei voi pitää yksin vastuullisena elinkeinoille aiheutuvista vaikutuksista tai haitoista. Kun Muonion paliskunta arvioi heille koituvia vaikutuksia suhteessa poronhoidon järjestämisen kokonaisuuteen, ovat kumulatiiviset vaikutukset erittäin olennaisia (ks. myös Österlin & Raitio 2020). Samalla kuitenkin kenenkään yksittäisen toimijan pitäminen vastuullisena koko kumuloituvasta vaikutusten kokonaisuudesta ei ole mahdollista. Paliskunnan laitumet ja toiminta ovat jo voimakkaasti muun maankäytön häiritsemää: noin 25% paliskunnan pinta-alasta on muun maankäytön peitto- tai häiriövaikutuksen alaista (Kumpula ym. 2009). Kaivosyhtiön lisävaikutus

pitäisi pystyä yksilöimään tästä kokonaisuudesta vaikutusten arviointia tehtäessä. Hannukaisen YVA:n Porotalousselvityksessä todetaan:

Infrastruktuurin peitto Muonion paliskunnan maa-alasta on 1,87 %, mikä on selvästi suurempi luku kuin yhdessäkään toisessa pohjoisten poronhoitoalueen paliskunnassa. Infrastruktuurin vaikutusalue on Muonion paliskunnassa kaksinkertainen (25 %) seuraavaan pohjoisen poronhoitoalueen paliskuntaan Ivaloon (13 %) nähden (Kumpula ym. 2009, s. 25). Vaikutus toteutuu tietyissä paikoissa vain osan vuotta, esimerkiksi moottorikelkkareittien vaikutusalueella. Yhteenvetona häiriötekijöihin liittyen voidaan todeta, että Muonion paliskunnan laitumet ovat jo ennen kaivoksen tuloa huomattavien infrastruktuurin aiheuttamien vaikutusten kohteena. Sen lisäksi laitumiin vaikuttavien tekijöiden joukkoon lukeutuu metsänhoito.

(Itkonen 2012, 14)

Porotalousselvityksessä selvitettiin ja koostettiin yhteen kaivoshankkeen vaikutuksia porotalouden kannalta: (1) menetetty laidunalue, (2) porojen välttämiskäyttäytyminen, (3) Lamunmaan erotusaita siihen liittyvine muine aitoineen jää kaivosalueen alle, (4) osa laidunkiertoaitaa, noin seitsemän kilometriä, jää kaivosalueelle (5) Lamunmaan erotuskämpä jää kaivosalueelle, (6) vaikutus poronhoitotöihin, (7) vaikutus poroihin (8) vaikutus luontoon, (9) vaikutus poronhoitajiin ja (10) turvallisuuteen (Itkonen 2012, 15–18).

YVA-selostuksessa huomioidaan porotalousselvityksen pääasialliset seikat:

Vaikutukset porotalouteen ovat pääosin negatiivisia. Vaikutus Muonion paliskunnan porotalouteen syntyy maa-alan pienenemisen sekä erilaisten poronhoidollisten rakenteiden ja käytäntöjen muuttumisen myötä. Kaivoshankkeen myötä tapahtuvat laidunalueiden menetys, kaivoshankkeesta koituvat häiriöt ja lisääntynyt liikenne voivat aiheuttaa muutoksia poromääriin ja sitä kautta Muonion paliskunnan ja poromiesten tuloihin. On kuitenkin odotettavissa, että porotalous sopeutuu muutoksiin ajan myötä tiettyjen kompensatiotoimenpiteiden avulla. Kaikki hankevaihtoehdot vaikuttavat merkittävästi porotalouteen, mutta arvion mukaan vaihtoehdolla 4 olisi kaikkein vähiten vaikutusta Muonion paliskunnan porotaloudelle. VE4:ssa hankealueen vaatima maa-alue on muita vaihtoehtoja pienempi, millä säästetään enemmän laidunalueita. Lisäksi VE4:ssa Lamunmaan erotusaita jää paikalleen ja toiminta siellä voi jatkua entisellään. Toisaalta VE4:ssa Hannukaisen ja Rautuvaaran välillä rakennettaisiin hihnakuljetin, minkä vaikutus porojen laidunkiertoon ja välttämiskäyttäytymiseen voi olla merkittävä. Vaikutusten lieventämistoimien kannalta on tärkeää, että porojen käyttäytymistä ja sen muutoksia seurataan jatkuvasti Muonion paliskunnan ja Northlandin yhteistyönä. Poromiehille

koituvia suoria taloudellisia tappioita Northland korvaa lähinnä rahallisella kompensatiolla. Seuranta ja yhteistyö ovat keskeisessä asemassa toiminnan aikana ja esiin tulevia ongelmia ratkotaan kun niitä ilmenee.

(Hannukainen YVA 2013, 15)

YVA:ssa tunnustetaan, että kaivostoiminnasta aiheutuu haitallisia vaikutuksia, mutta samalla todetaan, että niihin on mahdollista sopeutua kompensatiotoimenpiteillä. Edelleen esitetään, että vaikutusten seuranta ja yhteistyön jatkaminen, sekä suorien taloudellisten tappioiden korvaaminen paliskunnalle kaivosyhtiön toimesta, tulevat olemaan keskeisessä asemassa, kun Hannukaisen hanke etenee. YVA:ssa toisin sanoen esitetään *teollisen ja markkinoiden* maailmojen oikeuttamisyhdistelmään vedoten, että kaivostoiminta on alueella mahdollista aloittaa suhteessa porotalouteen (Kuva 3 *Oikeuttaminen*; luku 2.3. *Oikeuttamisen käytännöt*). *Markkinoiden* maailmassa tekoja ja toimintaa arvioidaan rahassa, silloin poronhoidolle koituvat suorat vahingot ja menetykset on mahdollista ajatella korvattavan suoraviivaisesti rahalla. *Teollisen* maailman ylimpiä arvoja puolestaan ovat tehokkuus ja siihen johtava suunnittelu, sääntely ja luottamus tieteelliseen asiantuntemukseen. Luottamus hyvään ja sujuvaan suunnitteluun, seurantaan ja yhteistyöhön kuvastavat tätä.

Northland valmisteli kaivoshanketta 9–10 vuotta luvitukseen asti, kunnes toiminta loppui konkurssiin vuoden 2014 lopussa. YVA:n valmistumisen jälkeen hanke on vaihtanut omistajaa. Suomalaisomisteinen Hannukainen Mining Oy jatkaa kaivoshankkeen eteenpäin viemistä kaavojen ja lupien osalta; YVA-selostusta hyödynnetään edelleen näiden valmistelussa. Ei ole lainkaan epätavallista, että kaivoshankkeen valmistelun aloittaa joku yhtiö, mutta jossain vaiheessa hanke myydään eteenpäin. Uusi kaivosyhtiö, uudet toimintatavat ja sen myötä osittain myös uudet ihmiset hoitavat eteenpäin kaava- ja lupamenettelyjä, yhteensovittamista ja neuvotteluja. Mitä pidemmälle suunnittelu etenee, sitä vahvemmin oikeuttamisen käytännöt tulevat osaksi yhteensovittamista.

4.3. Oikeuttamisen käytännöt

Sosiaalisen hyväksynnän saamista ja ylläpitämistä voidaan pitää osana onnistunutta yhteensovittamista ja kaivostoiminnan sosiaalista kestävyyttä. Alan tutkimus osoittaa, miten hyvät suhteet paikallisella tasolla, paikallisille tulevat hyödyt ja osallistumismahdollisuudet, ennen muuta avoin kommunikaatio ja tiedonkulku ja paikallisesti erityisten kestävyysshuolien huomioiminen ovat kaikki keskeisiä seikkoja, kun tarkastellaan kaivostoiminnan yhteiskunnallista hyväksyttävyyttä ja sosiaalista toimilupaa. (Esim. Prno 2013; Heikkinen ym. 2013; Hast & Jokinen 2016; Sairinen ym. 2016.) Sosiaalisen hyväksynnän saaminen edellyttää oikeuttamisen kommuni-

katiivisia käytäntöjä, eli oikeuttamisen regiimillä toimimista (Taulukko 1; Kuva 3; luku 2.3. *Oikeuttamisen käytännöt*).

Keskeinen elinkeinojen välisen yhteensovittamisen lakisääteinen vakiintunut käytäntö kaivoshankkeen kohdalla on kaavoituksen ja YVA-menettelyn lisäksi kaivoslupaprosessi. Kaivosluvassa/-piiripäätöksessä on turvattava yleiset ja yksityiset edut (KaivosL 621/2011, 52§). Käytännössä Hannukaisen kaivospiiripäätöksessä, yleisten ja yksityisten etujen turvaamiseksi oli käytetty samaa epämääräistä muotoilua, kuin muissakin turvallisuus- ja kemikaaliviraston (Tukes) antamissa Pohjois-Suomen kaivospiiripäätöksissä: ”Kaivostoiminnasta ei saa aiheutua huomattavaa haittaa yleiselle tai yksityiselle edulle eikä yleisen tai yksityisen edun loukkausta.” (Similä & Jokinen 2018, 164; TUKES 2017.) Erittäin yleisellä tasolla pysyttelevä muotoilu ei sanottavasti ohjaa käytännön toimintaa. Päätös ei ole vielä lainvoimainen, sillä siitä valitettiin ja Pohjois-Suomen hallinto-oikeus palautti sen keväällä 2020 Tukesille uudelleen käsiteltäväksi. Hallinto-oikeuden mukaan Tukesin kaivospiiripäätöksessä oli puutteita yleisten ja yksityisten etujen turvaamiseksi annetuissa määräyksissä, sekä virheitä asianosaisten kuulemisessa. Päätöksestä olivat valittaneet muun muassa Suomen luonnonsuojeluliitto, Muonion paliskunta ja ryhmä paikallisia yrityksiä. (Esim. YLE 2017b; 2020a.) Kaivosyhtiö ilmoitti itse vetävänsä ympäristö- ja vesitalouslupapäätöksen takaisin täydennettäväksi (Hannukainen Mining 2021c). On todennäköistä, että siitäkin valitetaan oikeuteen. Hakemusta ovat avoimesti kritisoineet muun muassa Rajajokikomissio, Luonnonvarakeskus ja Suomen luonnonsuojeluliitto, sekä hanketta vastustava Pro Ylläs -liike (YLE 2019b). Kun prosessit etenevät oikeusasteisiin ovat vakiintuneet menettelyt epäonnistuneet yhteensovittamisessa ja on perusteltua kysyä, miksi näin käy.

Kaivostoiminta vaatii ympäristöluvan, joka on tärkeä päästöjen kontrollointiin ja monitorointiin, mutta sitä ei ole suunniteltu esimerkiksi maisemassa tapahtuvien muutoksien käsittelyyn. Eikä myöskään niiden välillisten muutosten käsittelyyn, mitä voi aiheutua ympäristömuutosten myötä poron ravintokasveissa ja sen myötä poronlihassa. Kaavoituksen keinot rajautuvat puolestaan alueiden käytön osoittamiseen ja esimerkiksi suoja-alueiden määrittelyyn. Se, ovatko nämä riittäviä keinoja turvaamaan esimerkiksi luontomatkailun tarvitsemaa maisemaa, on kyseenalaista. (Esim. Similä & Jokinen 2018, 165.) YVA:n merkitys näissä menettelyissä korostuu, sillä sitä on määrä käyttää kaavoituksen ja lupaprosessien tietopohjana. Näissä menettelyissä korostuvat myös oikeuttamisen käytännöt, kun eri osapuolet pyrkivät perustelevaan oman näkökulmansa ja tietonsa ja sitä kautta turvaamaan oman elinkeinonsa alueen luontoon liittyviä käytäntöjä. Samalla kyseessä oleva luonto tai ympäristö luonnonvaraistuu malmiona, porolaitumena ja matkailun hyödyntämänä maisemana.

Luonnonvaraistuva porolaidun

Paliskunta on vesistöistä, erilaisesta maa-alasta ja muusta maankäytöstä muodostuva pinta-alaltaan rajallinen alue, jossa poronhoito mahdollistuu vain erilaisten toimin-

nallisten luontokäytäntöjen yhteensovittamisen kautta. Yhteensovittaminen on jo jatkuvaa muun muassa metsätalouden, luontomatkailun, rakentamisen ja kaavoittamisen kanssa. Uusi toimija tuo aina uuden yhteensovittamisen tarpeen. Ja yhteensovittamisen käytännöissä paliskunnan maa-alat luonnonvaraistuvat porolaitumina.

Muonion paliskunnassa on poronhoitoon vaikuttavia asioita, kuten tiestöä, asutusta, metsätaloutta, syksyisin metsästystä ja metsästyskoiria. Lisäksi on autotestausta, pienimuotoista tuulivoiman tuotantoa, matkailua monissa eri muodoissaan, malminetsintää ja maataloutta. Kaivostoimintaa on ollut 1970–1980-luvuilla, mistä päällimmäisinä muistoina poronhoitajilla ovat rikastushiekka-altaisiin juuttuneet ja hukkuneet porot, sekä lisääntyneet liikennevahingot. (Mm. Heikkinen ym. 2016; Heikkinen 2002.) Paliskunta on osallinen erilaisissa yhtäaikaisesti vireillä olevissa kaavamenettelyissä ja suunnitteilla olevissa maankäyttöhankkeissa. Elinkeinolle, jonka olemassaolon jatkuvuus perustuu porojen vapaaseen laidunoikeuteen maanomistussuhteesta riippumatta (PHL 848/1990, 3§), on kriittisen tärkeää pystyä sovittamaan toimintaa yhteen muiden maankäyttäjien kanssa. Yhteensovittaminen on siten arkipäiväistä ja jatkuvaa.

Esimerkki yhteensovittamisen arkipäiväisyydestä on Metsähallituksen ja paliskuntien välisten toimintojen sovittelu. Molemmat toimijat käyttävät maata laaja-alaisesti ja metsätaloustoimilla on lähes poikkeuksetta jonkinasteisia vaikutuksia poronhoitoon. Kun paliskunnan metsämaa-alasta valtaosa on talousmetsää, jota porot voivat kyllä kesäisin ja syksyisin hyödyntää, korostuu erityisesti suojeltujen ja viimeisten vanhempien metsien alueiden merkitys poronhoidon kokonaisuuden kannalta. Tällaisiin alueisiin kohdistuvat muunlaiset käyttöintressit voivat laukaista jyrkkää vastustusta paliskunnalta. (Esim. Kyllönen & Raitio 2004; Sarkki 2008; Hast 2013; Muonion metsäkiistaa sivutaan tarkemmin myös luvussa viisi.)

Kun paliskuntaan tulee uusi luonnonvarahanke, tulee se Muonion paliskunnassakin poikkeuksetta tilanteeseen, jossa yhteensovittamista tehdään jo muiden maankäyttäjien kanssa ja kumuloituvat maankäytön vaikutukset nousevat vaikutusten arvioinnissa merkittävään rooliin (*kumulatiivisista vaikutuksista* ks. myös Österlin & Raitio 2020). Kaivoshankkeen mittaluokan luonnonvarahanke tarkoittaa paliskunnan kannalta YVA-, kaavoitus- ja lupamenettelyihin osallistumista. Näissä menettelyissä paliskunnan tulee arvioida, millaisia muutoksia heidän poronhoitokäytäntöihinsä ja laitumien käytettävyyteen tulee. Kun he viestivät tätä suunnittelijoiden suuntaan, he turvautuvat oikeuttamisen käytäntöihin.

Kun kaivosyhtiö ja paliskunta käyvät neuvottelemaan kaivoksesta aiheutuvien haittojen minimoimisesta ja korvaamisesta, keskustelu keskittyy laidunalueen suoraan ja välilliseen menetykseen. Paliskunnat ovat pinta-alallisesti rajattuja, joten korvaavia, uusia laidunmaita ei pysty näyttämään. Menetettävä maapinta-ala on jokseenkin helppo osoittaa ja välttämiskäyttäytymisen myötä menetettävälle laidunalalekin voidaan laskea arvio (mm. Anttonen ym. 2011). Vaikeammin osoitettavaa on porojen kulkemiskäyttäytymisen muutokset. Porojen erotuspaikat ovat tyypillisesti

vakiintuneet paikkoihin, joihin on luontaista koota porot syksyisin. Hannukaisen tapauksessa Lamunmaan erotusaita rajattiin ulos kaivospiiristä, mutta on todennäköistä, että sekä Rautuvaaran että Lamunmaan erotusaitojen käyttö muuttuu, kun poroja ei alueella saada koottua enää entiseen tapaan. Porojen kulkemisen muuttuminen ja siihen liittyvien työkäytäntöjen muuttuminen oli asia, jonka poronhoitajat totesivat DILACOMI-haastatteluissa toistuvasti:

Se poron kulku siinä muuttuu siinä Hannukaisen kohallaki, (...) se on aika hyvä kulkupaikka siitä, mut se valtaa ison alueen se kaivosalue, ja se aiathan (...) Kyllä tulee varmaan semmosia ongelmia. Auttamattomasti. (...) Suunnat muuttuu (...) Se hylkii se aita, tuolta puolen hylkii tuonne käsin ja tuolta puolen tuonne käsin. Porohan on semmonen että kun aita tulee vastaan niin se lähtee. Se ottaa haikat siitä, kattoo että täällä on verkko vastassa.
(poronhoitaja C, DILACOMI-haastattelut 2012)

Laidunalueiden menetys suoraan ja epäsuorasti, sekä kulkemiskäyttäytymisen muutokset ja näistä aiheutuvat lisätyöt ja -kustannukset, erotuspaikkojen mahdolliset siirtymiset, lisääntyvän liikenteen tuomat ongelmat: tällaiset asiat ovat neuvottelupöydällä, kun yritetään arvioida, mitä kaivostoiminnan haittoja poronhoidolle syntyy ja miten niitä voisi minimoida ja korvata. Näitä asioita poronhoitajat kommunikoivat eri arviointi- ja yhteensovittamismenettelyissä, ja toivat esille myös haastatteluissa:

Kyllä siinä (porotalous selvityksessä) käytiin läpi niitä (...) poron kulkupaikkoja ja että siihen tulee. (p)työhän siinä lissääntyy meillä varmasti, (...) kyllähän se häätty siinä kun neuvotellaan korvauksista (...). Tietysti siinä tulee ylimääräistä työtä ja joutuuhan ne muutenkin korvaamaan jonku verran, uskon kyllä. (...) laitumien menetykset (...) ne siinä suurin on (...). Se, kuinka pitkältä alueelta se mahdollisesti pillaa laitumia. Sehän saattaa pöly pilvi lentää ja tulla viiden kilometrin päässä alas.
(poronhoitaja C, DILACOMI-haastattelut 2012)

Poronhoitajat kertoivat, miten erotuspaikat ovat yleensä vakiintuneet tietyille paikoille siksi, että porojen kulkeminen on ollut vakiintunutta kymmeniä, joskus jopa satoja vuosia (myös Heikkinen 2002; Ruotsala 2002). Kun tähän tulee muutos, menee vähintään yksi porosukupolvi (noin 10 vuotta), ennen kuin nähdään, miten porot alkavat kulkea muuttuneessa tilanteessa. Työkäytännöt on mukautettava tähän. Enemmän tai vähemmän sekava sopeutumisen aika tarkoittaa aina paliskunnalle lisätyötä ja -kustannuksia.

DILACOMI-haastatteluissa tuli esiin, miten vaikeaa poronhoitajien omaa elinkeinoaan koskevan asiantuntemuksen välittäminen suunnitteluprosessissa on.

Kyseessä on poronhoitokäytäntöihin sisältyvä käytännöllinen tieto, sekä se, miten eri suunnittelua tekevät tahot (kuten kaivosyhtiö, konsultti, kunta, ELY-keskus tai ympäristöviranomaisen) huomioivat tämän tiedon:

Eihän niillä niinkö porotaloudesta oikein ole käsitystä. (...) Eii oikeastaan kenelläkään, ei kaivosyhtiöllä, eikä YVA-selvityksen, Pöyryn porukalla, ei niillä ole hajuakhaan. (...) Ne luulee että poro mennee niin pienestä, ku silta tebhään, niin siitä se, ei se ole niin. Ei niillä ole semmosta, eikä ole kunnan porukallakaan. Ei ole semmosta tietoa siitä. (...) Samalla sitten, nehän aiko ostaa niitä (...) seurantapantoja, että seurataan niillä poron kulkua. (...) Oomma pannat tilanneet, nyt syksyllä pannaan pannat kaulaan. Ja päässään seuraamaan. (...) Meilähän on tasan tarkkaan käsitys että miten ne kulkee ja mistä ne menevät ja tulevat. Että ei siinä, mutta ne haluavat kuitenkin seurata. (...) Kyllä ne on aika raskaita prosesseja tuommoset. Osallistua niihin. Tietysti, osallistua niihin, ja tuollasten, jotka ei oikeesti käsitä, vaikka selittää niille. Se on aika raskasta (...)

(poronhoitaja C, DILACOMI-haastattelut 2012)

Paliskunnan omaa aluettaan ja elinkeinoaan koskevan tietämyksen huomioiminen ja tämän eteenpäin välittäminen suunnitteluprosesseissa edellyttää turvautumista *oikeuttamisen regiimin* kommunikaatiokäytäntöihin (luku 2.2.; Taulukko 1, Kuva 3; luku 2.3. *Oikeuttamisen käytännöt*). Silloin kommunikaatiossa siirrytään yleisemmälle tasolle, jossa yhteensovittamista tekevien on mahdollista ymmärtää toisiaan. Tietoa yhdistetään yleisiin arvoihin: erityisesti *markkinoiden, kodin ja kansalaisuuden* maailmojen arvoihin. Kun poronhoitajat kertovat, että hanke aiheuttaa heille lisäkuluja ja -töitä, laitumien menetyksiä, jotka pitää korvata, argumentoivat he vedoten *markkinoiden* maailman arvoihin. *Kodin* maailmaan sitoutuva oikeuttaminen korostaa eritoten perinteitä ja perinteisten elämäntapojen vaalimista. *Kansalaisuuden* maailman arvoihin vedotaan viittaamalla esimerkiksi yhdessä hyväksytyihin sopimuksiin. Näin tietoa saadaan välittämään, mutta samalla poronhoitajien suhde porojen laitumiin määrittyy tietyn tyyppisen luonnonvara-ajattelun suuntaan. Porojen käyttämät maa-alat muodostuvat porotalouden taloudellista arvoa omaavaksi resurssiksi, porolaitumiksi. Tämä on kaivosyhtiön näkökulmasta toivottavaa, sillä se mahdollistaa maa-alojen rahallisen arvottamisen ja edelleen, ainakin jossain määrin, niiden rahallisen korvaamisen.

Muonion paliskunta (2019) on julkisesti kiistänyt Hannukaisen ympäristö- ja vesitalouslupaa koskevassa lausunnossa tähän saakka tehtyjen yhteensovittamistoi-
mien riittävyyden:

Kaivostoiminta aiheuttaisi Muonion paliskunnalle poronhoitolaisissa tarkoitettua huomattavaa haittaa, eikä sille saa myöntää ympäristölupaa. Edellisen

kaivostoimijan teettämä YVA ei ole riittävä. Hanke on myös muuttunut YVA:n jälkeen. Vaikutuksia poronhoitoon ei ole arvioitu riittävästi mm. pölyn ja pohjaveden aleneman aiheuttamien vaikutusten osalta eikä porotalouden kannattavuuden, poron laiduntamisen ja poronhoitotoiminnan muuttumisen ja poronhoitokulttuurivaikutusten osalta. Näin ollen hankkeen kokonaisvaikutukset poronhoidolle on arvioimatta. Ympäristölupaviranomainen ei ole neuvotellut paliskunnan kanssa poronhoitolain edellyttämällä tavalla. (...) Kaivos aiheuttaa paliskunnalle vahinkoja, lisätöitä ja haittoja, jotka ulottuvat laajemmalle kuin pelkän kaivospiirin alueelle. Näitä ovat mm. laidunmenetykset, porojen laidunnuksen ja poronhoitotöiden muutokset sekä pölyn ja pohjaveden aleneman aiheuttamat vaikutukset. Kaivosyhtiön ja Muonion paliskunnan välille tulee neuvotella sopimus toiminnan aiheuttamien haittojen ja menetysten estämisestä, minimoimisesta ja kompensoimisesta koko kaivoksen toiminta-ajalle. (Muonion paliskunta, 28.1.2019)

Paliskunnan lausunnossa todetaan kaivostoiminnan aiheuttavan paliskunnassa poronhoitolaissa kiellettyä ”huomattavaa haittaa” (PHL 848/1990, 2§). Tämä indikoi melko suoraan sitä, että paliskunta tulee viemään lupaprosessit oikeuteen ainakin, jos kaivosyhtiön kanssa käydyissä neuvotteluissa ei päästä sopimukseen haittojen korvaamisesta. Lausunnossa vedotaan *teollisen ja kansalaisuuden* maailmojen arvoihin, kun kiistetään, että vaikutusten kokonaisvaltainen arvioiminen, neuvottelu ja yhteensovittaminen olisivat olleet riittäviä. Samalla edellytetään kahdenvälisiä neuvotteluja ja sopimusta, jolla haitat ja menetykset minimoidaan ja korvataan (*markkinoiden* maailmaan sitoutuva oikeuttaminen). Voi sanoa, että alueen luonnonvarakäytäntöjen yhteensovittaminen ei ole onnistunut, mutta porolaitumien luonnonvaraistuminen on. Paliskunnan ainoat jäljellä olevat vaihtoehdot ovat pyrkiä jarruttamaan ja estämään hankkeen toteutumista ja neuvottelemaan hankkeesta aiheutuvien laidunalueiden muutosten ja menetysten rahallisista korvauksista.

Teollinen oikeuttaminen

Teollinen oikeuttaminen korostuu yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä erityisesti kaivostoimijan näkökulmasta: eri toimintojen yhteensovittamisen nähdään mahdollistuvan hyvällä suunnittelulla, toimintojen rajaamisella ja sijoittelulla, avoimella kommunikaatiolla ja erilaisilla teknisillä ratkaisuilla. Tämän oikeuttamisen maailman ylimpiä arvoja ovat tehokkuus, siihen johtava suunnittelu, sääntely ja (tieteellinen) asiantuntemus (Boltanski & Thévenot 2006; 1999; Luhtakallio & Ylä-Anttila 2011; Hast 2013).

Hannukaisen YVA:ssa kaivostoiminnan maankäytöllisiä vaikutuksia pyritään rajaamaan kaivospiirin alueelle, vaikka niiden huomioidaan ulottuvan myös sen ulkopuolelle:

Hankkeen aiheuttamat muutokset maankäytössä vaikuttavat laajalla alueella, joka on tärkeä metsä- ja porotaloudelle ja vähemmässä määrin matkailulle ja virkistyskäytölle. Maan ja kiinteistöjen hankinnalla tulee olemaan väliaikainen vaikutus maankäyttöön, huomattavimmin Hannukaisen kylälle ja Äkäsjokivarren loma-asutukselle ja virkistyskäyttöön. Vaikutus on suuri kaivospiirin alueella ja se lievenee etäisyyden kasvaessa.

(Hannukainen YVA 2013, 12)

Maankäytöllisestä näkökulmasta Hannukaisen YVA:ssa vaikutuksia matkailuun arvioidaan tarkastelemalla suoraan suunniteltua kaivosaluetta virkistys- ja matkailualueena ja kauemmas ulottuvien vaikutusten, kuten melun, hallinnalla:

Alueella väliaikaisesti oleileville matkailijoille hankkeesta ei arvioida aiheutuvan merkittävää virkistyshaittaa, sillä Hannukaisen alue ei ole kovin tärkeää aluetta matkailuun liittyen. Vaikutusten lievennystoimena voidaan käyttää tarvittaessa virkistystoimintojen uudelleensijoittamista sekä ympäristövaikutusten, kuten melun lieventämistä.

(Hannukainen YVA 2013, 15)

Toisaalta huomioidaan myös mahdolliset riskit, jotka aiheutuvat matkailun hyödyntämille mielikuville ja konkreettiselle ympäristölle. Hankkeen näkyminen matkailun maisemassa noteerataan, mutta sitä ei arvioida merkittäväksi:

Kaivoshankkeen myötä on (...) olemassa riski, että kaivoshankkeen arvioitujen ympäristövaikutusten ylittyessä alueen imago koskemattomana, erämaisena ja luontomatkailuperusteisena kohteena kärsii. Mahdollisia kaivostoiminnan vaikutuksia matkailuun on vaikeaa etukäteen arvioida, ennen kuin kaivoksen rakentamistyöt alkavat. Käsitys alueen imagosta on osittain riippuvainen siitä, miten läpinäkyvää kaivoshankkeesta tiedottaminen matkailijoille on. Avoin yhteistyö median kanssa kaivostoiminnasta ja sen suhteesta matkailutoimintoihin on syytä ylläpitää, jotta alueen imago luontomatkailukohteena ei kärsisi.

(Hannukainen YVA 2013, 15)

Imagohaittojen minimoimisen arvioidaan onnistuvan avoimuudella ja hyvällä tiedon kululla:

Hankkeen maisemavaikutuksien osalta merkittävimmäksi tekijäksi nousee hankkeen osittainen näkyminen Yllästunturille. Koska hanke on kuitenkin nähtävissä vain Yllästunturin laelle ja länsipuolen rinteille, ei hankkeesta arvioida koituvan merkittäviä haittoja Yllästunturin ja muun alueen matkailutoiminnoille ja -imagolle. (...) Hankealueella matkailu on nykyisin hyvin

merkittävä elinkeino. Kaivoshankkeen ympäristövaikutusten hallinnalla ja läpinäkyvällä kaivoshankkeesta tiedottamisella alueen matkailuimago tuskin kärsii merkittävästi.

(Hannukainen YVA 2013, 17)

Yhteensovittamisen keinot suhteessa matkailuelinkeinon ovat siis tiivistetysti tiettyjen toimintojen tai rakenteiden uudelleen sijoittelu mahdollisuuksien mukaan, sellaisten ympäristövaikutusten, kuten saastumisen, pölyn ja melun lieventäminen ja hallinta, hyvä tiedonkulku ja avoimuus. Näin malmion hyödyntämistä mahdollistetaan argumentoimalla erityisesti *teollisen* oikeuttamisen maailman arvoihin vedoten.

Vastavuoroisesti tämä aiheuttaa matkailutoimijoiden näkökulmasta oikeuttamista, jossa matkailun hyödyntämä mielikuva- ja maisemakuvasto luonnonvaraistuvat tietyllä tavalla, sillä maisemaympäristön konkreettinen ja käsitteellinen muutos koetaan uhaksi elinkeinotoiminnalle, eikä yhteensovittamiskeinoja nähdä riittävinä. Matkailun hyödyntämälle maisemalle ja toimintaympäristölle alkaa rakentua yhä artikuloitumpi taloudellinen arvo. Tämän näkökulman oikeuttaminen liikkuu pitkälti *markkinoiden* maailmassa. Näin matkailun hyödyntämä toiminnallinen maisemaympäristö ja kaivostoiminnan kohteena oleva malmio luonnonvaraistuvat omanlaisinaan luonnonvaroina, suhteessa toinen toisiinsa. Molempien alojen luonnonvarakäytännöissä ilmenee materiaalisia rakenteita, fyysisen ympäristön elementtejä, monenlaista osaamista ja tietoa, joka tulee esille oikeuttamispuheessa vain osin.

Oikeuttamisen vastavuoroisuus: malmio – maisema

Lapin luontomatkailualueiden fyysiset ominaisuudet, matkailumäärät, matkailukulttuurit ja matkailulliset mielikuvat vaikuttavat alueiden matkailutoimintojen toteuttamisen tapoihin. Esimerkiksi maisemien ihailu ja erämaisten maisemien herättämät ylevyyden tunteet pohjautuvat menneiden matkailukulttuurien ihanteisiin ja käytäntöihin. Nykymatkailukulttuureihin sisältyy ajatus matkan elämyksellisyydestä ja elämyshakuisilla retkillä oppaan rooli korostuu. Oppaan tulee tuottaa tapahtumiin elämysten syntymiseen tarvittavaa intensiivisyyttä ja ohjata vuorovaiikutusta. Kaupallisessa luontomatkailutoiminnassa korostuukin oppaan tekemä työ elämysten viimeistelijänä. Tämä tapahtuu opastyön käytännöissä. (Rantala 2012, 19; myös Valkonen 2011, 192–197; Hakkarainen 2017.)

Kaivokset ovat erilaisia, kaivoistoiminnan tekniseen toteuttamiseen vaikuttaa malmion luonne, asento ja sijoittuminen. Samoin luontomatkailua on vaikea määrittellä yhtenäisenä elinkeinona; kattokäsitteen alle mahtuu monenlaista toimijaa majoitusyrityksistä suuren ja pienen mittaluokan ohjelmapalveluiden tuottajiin. Ylimalkaisesti voisi sanoa, että yhdistävä tekijä on ”luonto”, mutta silloin ei tule sanoneeksi vielä juuri mitään. Luontomatkailun käytännöt muovautuvat dynaami-

sessä suhteessa toimintaympäristön ja -maiseman kanssa (*matkailutyön toimintatila* ks. Hakkarainen 2017). Tällaiseen toimintaympäristöön suunniteltu kaivos tuo dynamiikkaan oman jännitteensä.

Matkailuyrittäjien haastatteluissa Northlandin hankesuunnittelun aikana luonnonympäristön muuttuminen kaivostoiminnan myötä nähtiin selviönä ja edelleen se pääsääntöisesti kuvailtiin suorana ja epäsuorana uhkana elinkeinotoiminnalle:

Pohjimmiltaan kuitenkin kaikki matkailu mikä tulee lappiin on luonnon ympärillä ja (...) luontoon pohjaavaa (...) käytetään eri tyyppisissä matkailutuotteissa, vähän eri syvyyksillä, hyödyks, mutta jos siihen ympäristöön aiheutuu haittoja, niin kyllä ne kohdistuu koko matkailuun.

(matkailuyrittäjä I, DILACOMI-haastattelut 2012)

Kyl se imago, millä jotaki aluetta myydään, mehän ollaan, Lappi on niin onnellisessa asemassa [viit. Lappi-imagoon ja -brändiin merkittävänä etuna, verrattuna muihin maakuntiin]. Toisaalta nyt uhattuna, suunniteltujen kaivosten myötä, (...) valtava uhka matkailulle, tuo kaivostoiminta, kun niillä mielikuvilla sitä myydään (...) kyl mie ainaki haluun lähteä mahdollisimman kauas näistä.

(matkailuyrittäjä F, DILACOMI-haastattelut 2012)

Mielikuvat (...) muokkaa, tai mielikuvat oikeestaan on se todellisuus tänä päivänä ja sen mukaan meidän täytyy elää ja silloin jos, siihen mielikuvatodellisuuteen tulee säröjä [kaivostoiminnan myötä], puhtauden ja erämaisyyden kannalta, niin se on aika, mahdoton yhtälö sitten.

(matkailuyrittäjä I, DILACOMI-haastattelut 2012)

Matkailuyrittäjät puhuvat tietynlaisesta ”luonnosta” ja ”mielikuvista”, jotka ovat heidän työnsä kannalta erityisiä, merkityksellisiä ja kiistatta myös taloudellisessa mielessä arvokkaita. Kaivostoiminta nähdään näiden uhkana:

Pitäis tunnustaa ja tunnistaa matkailun arvot, et miksi asiakkaat tulee lappiin, mitä on ne tekijät miks ne tulee tänne, ja miten ne tekijät pyritään säilyttämään. Sen jälkeen pitäis lähteä kaivos sovittaa tähän. Kaivostoiminta sovittaa tähän kenttään eikä niin päin, et matkailun pitää sopia siihen kaivokseen.

(matkailuyrittäjä D, DILACOMI-haastattelut 2012)

Äkäsjoki on perinteinen taimenen kutujoki, nousujoki. Sitten on Tornio-Muoniojoki ja (...) me ollaan näin lähellä (...). Miten pöly? Kaikki tämmöset haitat. (...) Valaistus ja liikenne ja talviaikaan ku meillä on täällä paljon tammi-bel-

mikuussa ulkomaalaisia, (...)jokka on tullu nimenomaan kattoon revontulia ja hiljasuutta, tähtitaivasta, ja (...) yhtäkkiä räjäytyksiä tapahtuu, kauhee kumu kuuluu alueelta. Miten ne istuu yhteen?

(matkailuyrittäjä D, DILACOMI-haastattelut 2012)

Haastatellut matkailuyrittäjät vetoavat siihen, että tuntevat asiakaskenttensä ja ne vetovoimatekijät, joita heidän asiakkaansa tulevat etsimään: puhdasta luontoa, erämaisyyttä, hiljasuutta, revontulia. Lapin matkailun imago ja luontomatkailussa eri tavoin hyödynnetty luonnonvara – elämyksellinen ja toiminnallinen maisema – rakentuu siitä dialektiikasta, joka vallitsee matkailijan kokemuksen ja matkailuelämyksiä tarjoavan yrittäjän välillä. Niistä seikoista, mitä matkailijat etsivät ja millaisin keinoin näitä elämyksiä heille tarjotaan. Näistä rakentuvat luontomatkailun käytännöt ja ne ilmenevät esimerkiksi ohjelmalveluina tehtävänä työnä ja markkinointikuvastoissa.

Matkailuyrittäjän on myös jatkuvasti sopeuduttava vaihteleviin ja ilmastonmuutoksen myötä muuttuviin talviolosuhteisiin. Huskyvaljakkoajelut alkutalvesta voi joutua tekemään lumettomassa metsässä. Kelkkasafareita ei voi ilman lumia tai jäätyneitä vesireittejä järjestää. Revontulibongareille ei voi 100% taata yhtäaikaista pilvetöntä säätä, sekä aurinkotuulen ja hiukkasten osumista maan ilmakehään. Satumaisessa talvimetsässä lumikenkäily ja pilkkireissu eivät onnistu, jos lumen ja jään tulo viivästyy. Ja niin edelleen. Luontomatkailuyrittäjä toimii maisemassa, joka on paljon muutakin ja enemmän kuin vain esteettinen kuva. Ympäristön hahmottaminen erilaisina maisemina ei ole automaattista, vaan opittua ja kulttuurisesti välittyntä (esim. Häyrynen 2005; Urry & Larsen 2011). Maisema rakentuu luonnonvaraksi eri vuodenaikoina ja eri keliolosuhteissa matkailutyön käytännöissä, enemmänkin aktiivisessa kuin passiivisessa roolissa. Koettu maisema rakentuu osana ohjelmalveluiden toiminnallisia käytäntöjä, se on näiden käytäntöjen materiaalista, tila-ajallista ja sosiaalista puolta. (Vrt. Valkonen 2011, 192–197.) Siihen kiinnitetään kokemuksellisia merkityksiä esimerkiksi puhtaudesta, erämaisyydestä, Lapista ja talvesta. Luontoelämyksen rakentaminen, myyminen ja lopulta asiakkaille aikaansaaminen, ei ole yksiselitteinen prosessi. Luontomatkailun käytännöissä maisema tulee kiinteäksi osaksi työtä.

Hannukaisen kaivoshanketta vastustava Pro Ylläs -liike julkaisi syksyllä 2019 kaivosta vastustavan youtube-videon. Videolla nostetaan esille paikallisten näkemiä huolia ja riskejä, joita kaivoshankkeeseen liitetään: ympäristön (mm. pohjavesien ja Natura-suojellun Tornion-Muonionjoen vesistöalueen) konkreettinen pilaantuminen, melun ja pölyn lisääntyminen ja leviäminen. Videolla korostetaan myös, kuinka kaivoshanke uhkaa luontomatkailua elinkeinona. Hannukainen Mining Oy vastasi videoon tiedotteella, joka julkaistiin heidän nettisivuillaan 13.12.2019 otsikolla ”Vääriä mielikuvia ja asiavirheitä kaivoshanketta vastustavalla videolla”. Keskustelu ilmentää tyyppillisellä tavalla kaivosta vastustavan kansanliikkeen oikeuttamispuhet-

ta ja kaivosyhtiön vastine puolestaan heidän oikeuttamispuhettaan. Kaivosyhtiön tiedotteessa todetaan:

Videolla myös kerrotaan, että Ylläs menettäisi kaivoksen myötä luontomatkailun. Tätä väitettä emme ymmärrä, sillä kaivostoiminta ja matkailu mahtuvat samalle paikkakunnalle. Tästä on lukuisia toteutuneita esimerkkejä, kuten Kittilä ja Sotkamo.

Esimerkiksi Sotkamossa vuonna 2018 ympärivuotisten rekisteröityjen yöpymisten määrä on yli kaksinkertainen Kolariin verrattuna ja Sotkamon kesämatkailijoiden määrä on yli kuusinkertainen Kolariin verrattuna. Sotkamossa toimii kolme kaivosta, kuten Sotkamo Silver, Mondo Minerals ja Terrafame. (...) Kaiken lisäksi Sotkamon luontomatkailualueet ovat yhtä kaukana lähimmästä kaivoksesta kuin Ylläs on Hannukaisen kaivoksesta.

Kaivokset ovat Pohjois-Suomelle tärkeitä, kuten matkailukin. Lapissa kaivostoiminnan ja liikevaihdon ja henkilöstömäärän kehitys on ollut voimakkaasti kasvavaa. Esimerkiksi vuonna 2017 Lapin kaivosten liikevaihto oli 539 M€ ja suora henkilötyövaikutus 1610. Lisäksi Lapin kaivokset työllistävät välillisesti satoja ja jopa tuhansia ihmisiä. Lapin kaivokset ovat myös synnyttäneet uusia yrityksiä Lappiin ja tuoneet elinvoimaa toimialueilleen. (Lähde: Lapin liitto, Lapin suhdannekatsaus 2018; Tilastokeskus)
(Hannukainen Mining 2019)

Nostamalla esimerkkejä toisilta paikkakunnilta, joilla on kaivostoimintaa ja luontoon perustuvaa matkailua ainakin päällisin puolin ristiriidattomasti samalla alueella, yhtiö pyrkii oikeuttamaan ja mahdollistamaan kaivostoimintaa omalla alueellaan. Kaivosyhtiön oikeuttamispuheen tavoite ei luonnollisestikaan ole osoittaa tietämättömyyttä tai piittaamattomuutta paikallisen luontomatkailun käytäntöjä kohtaan, vaan kertoa onnistumistarinoita toisilta paikkakunnilta ja rakentaa ulospäin kuvaa malmion hyödyntämisen mahdollisuuksista tälläkin alueella. Ristiriitojen neuvottelu pois näkyvistä ja kuuluvista on osa malmion mahdollistumisen rakentamista. Kaivosten tuomat työpaikat ja alueellisen elinvoimaisuuden kasvuun vetoaminen puolestaan on *markkinoiden* maailman oikeuttamispuhetta.

Hannukainen Mining Oy julkisti 9.6.2020 Taloustutkimuksella teettämänsä kyselyn tuloksia Kolarin kunnanvaltuutetuille ja viranhaltijoille, samalla ne julkaistiin kaivosyhtiön nettisivuilla²⁰. Kyselyn keskeisintä antia on, että hankkeeseen kriittisimmin suhtaudutaan Äkäslompolan ja Ylläsjärven kylillä alle 45-vuotiaiden

20 Tiedonkeruun, aineiston käsittelyn ja raportoinnin toteutti Taloustutkimus Oy Hannukainen Mining Oy:n toimeksiannosta.

Toukokuu 2020 Hannukaisen kaivoshankelkysely / Kolarin asukkaat / 22963 / TM

Kuva 7: Kaivoshankkeelle kriittiset sanapilvet (Taloustutkimus 2020)

Kaivoskriittiset oikeuttamisargumentit nojaavat erittäin vahvasti työllisyyden puolesta puhumiseen, samoin kuin myönteisetkin. Matkailun parissa toimivat näkevät kaivoksen uhkana elinkeinolle. Näkisin, että tämä juuri selittää myös Taloustutkimuksen kyselyssä korostuvat Äkäslompolan ja Ylläsjärven kyliltä kantautuvat kriittiset äänet.

Oikeuttamisen regiimillä toimijat hakevat omalle näkökulmalleen ja toiminnalleen yleisempää hyväksyntää, yleisesti tunnustettuihin arvoihin vetoamalla (luku 2.2; Kuva 3; luku 2.3. *Oikeuttamisen käytännöt*). Puhe, joka vetoaa *kansalaisuuden* maailman arvoihin (solidaarisuus, tasa-arvo, yhteinen hyvinvointi ja kansantahto) korostaa arvokkaina toimijoina kollektiiveja ja arvokkaina asioina yhdessä hyväksytyjä sopimuksia. Puhe, joka kiinnittyy *markkinoiden* maailman arvoihin, arvottaa tekoja ja instituutioita sen mukaan, miten hyvin ja tehokkaasti ne tuottavat materiaalista hyvää. Näiden maailmojen kompromisseissa korostuu herkästi toiminta, jonka nähdään tuottavan paikkakunnalle työtä. (Myös Hast 2013.)

Jo DILACOMI-haastatteluisa matkailuyrittäjät puhuivat pitkäkestoisesta matkailun kehitystyöstä, joka on rakennettu paikallisen luonnon erityispiirteisiin nojaten. Yrittäjät näkevät, että paikallisesti erityisellä luonnolla, jonka varaan matkailu työnä ja elinkeinona rakentuu, on suoraan taloudellista arvoa yrittäjille:

Matkailu on ollu täällä pitkän aikaa, siihen on tehty töitä helkatin paljon, 50–60 vuotta (...) markkinointityötä ja puhasta luontoa myyty ulkomaille ja (...) yhtäkkiä tulee kaivos joka tekee tyhjäksi koko 50 vuoden työn (...). Sekö saapi, joku iso laitos, joka vaan kerrää ittelle rahhaa. (...) tulla ja pilata koko

maailman. (...) tästä ei kukhaan niin paljon hyövy, että se kannattas antaa tämän luonnon tuhoutua. Tämähän on ainutlaatunen luonto ja ainutlaatuinen paikka (...). Kuka ne kaikki jutut korjaa ja kuka jaksaa alkaa uuestaan sen saman, markkinointisysteemit ja kaikki, alusta. Kaubea homma on yrittää saaha jonnekki matkatoimistolle jonnekki saksaan tai sveitsiin (...) että nyt on kaivos menny ja nyt alotetaan uuestaan puhtaalta pöyältä. Ja onks se puhas?
(matkailuyrittäjä C, DILACOMI-haastattelut 2012)

Matkailussa hyödynnettävä luonnonvara on rakentunut markkinointityössä vuosikymmenten aikana. Sen luonnonvaraisuus rakentuu edelleen ja muuttuu ajan saatossa. Se ei ole vain passiivinen kuva, maisemakuva, vaan aktiivisesti kaikilla aisteilla koettava, monimuotoinen ympäristö, joka on matkailun ohjelmanpalveluissa tuotteistettu eri tavoin:

Jos [kaivos] saastuttaa jotain pohjavesiä tai sanotaan vaikka Äkäsjoki (...) siitä lähtee menemään eteenpäin niin sehän laskee Torniojokeen ja, Torniojoki on jo aika iso. (...) Ja sehän sitten taas laskee, mereen tuolla sit vähän myöhemmin (...). Ja tietysti se että, ku on iso avolouhos, ja meillä on aika mahtavat nämä maisemat tässä tuonne tuntureille päin ja tavella valkoinen lumi ollu vielä tähän asti, (...) vitivalkoinen, et jos se rupee muuttamaan väriään harmaan mustaksi niin ei se nyt varmaan kauheen positiivinen asia oo, (...). Visuaalisuuteen, hajuun, ja sit ihan vakavampiin myrkytyksiin liittyviä juttuja. kyllähän sillon on niinku aika halvalla myyty omaa maatamme ja niitä juttuja mitä täällä on rakennettu, pitkäjänteisesti kuitenkin ja monien ihmisten elinkeinot on niissä kiinni.

(Ylläksen matkailuyhdistys, DILACOMI-haastattelut 2012)

Oikeuttamisen regimillä – erityisesti *kansalaisuuden* ja *markkinoiden* maailmojen yhdistely, näihin nojaava oikeuttamispuhe ja näiden sisällä käytävä neuvottelu yhteensovittamisesta tai konfliktista – siirtää keskenään ristiriidassa olevat luontokäytännöt ja näiden yhteensovittamisen yleisemmälle tasolle ja pitkälti jaetulle maaperälle. Tämä helpottaa yhtäältä keskustelua ja kompromissin etsiminen mahdollistuu, mutta toisaalta häivyttää yksityiskohdat ja konfliktin juurisyyt pois keskustelusta. Konfliktin juurisyyt ovat kahteen hyvin erilaiseen luonnonvaraan liittyvien käytäntöjen keskinäinen yhteensopimattomuus samalla rajallisella alueella. Malmion hyödyntämiseen pyrkivät käytännöt uhkaavat muuttaa matkailun käytännöissä hyödynnettävää luonnonvaraa – toiminnallista ja elämyksellistä maisemaa. Jos matkailua ei samalla tavalla voitaisi enää alueella harjoittaa, on tämä yrittäjille selkeä uhka. Matkailun ja kaivostoiminnan käytäntöjen yksityiskohtaisempi yhteensovittaminen, sen tarve ja mahdollisuudet jäävät taustalle, kun kaivostoiminnan puolesta puhujat kertovat työpaikkojen lisääntyvän ja kaivostoimintaa vastustavat

näkevät matkailussa menetettävät työpaikat. Kaivostoiminnan puolustaja vetoaa paikallistalouden etuun, vastustaja näkee paikallistaloudelle koituvat rasitteet. Molemmat oikeuttamispuheenvuorot voivat vedota selvityksiin tai muiden paikkakuntien kokemuksiin. Mineraaliesiintymä kirkastuu malmiona, joka luonnonvarana tuo työpaikkoja ja taloushyötyjä. Sen hyödyntämistä mahdollistetaan erilaisilla yhteensovittamisen tekniikoilla. Samalla matkailussa monin tavoin hyödynnettävä paikallinen luonto luonnonvaraistetaan, kun nähdään uhkana, että sitä ei voida enää samalla tavalla – tai pahimmassa tapauksessa enää lainkaan – hyödyntää matkailussa ja matkailun luomat työpaikat ja eurot valuvat hukkaan.

4.4. Päätelmät

Erilaisten luonnonvarakäytäntöjen törmäminen ja yhteensovittamisen tavoittelu johtavat eri toimijat väistämättä *oikeuttamisen regiimille* (luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3; luku 2.3. *Oikeuttamisen käytännöt*). Oikeuttaminen ilmenee vastavuoroisuutena ja järjestyys yleisten *oikeuttamisen maailmojen* alle. Omaa näkökulmaa tuodaan oikeuttamispuheessa julkiselle keskustelualueelle ja kompromissin tai laajemman sosiaalisen hyväksynnän etsintä vie keskenään ristiriitaiset osapuolet luonnonvarakäytäntöineen *oikeuttamisen käytäntöjen kommunikatiiviselle* alueelle. Oikeuttamispuhe ja näkökulmien kamppailu voi saada konfliktin näyttämään erilaisten intressien ja arvojen välisenä kompromissin etsintänä ja kiistelynä, sillä se on julkisella ja oikeuttamisen maailmojen arvojen yleisillä tasoilla tapahtuvaa neuvottelua. Näissä prosesseissa luonto kuitenkin samalla luonnonvaraistuu eri tavoin, erilaiset luonnonvarat tulevat kirkkaasti ja hyvin konkreettisesti esille näissä tilanteissa. Oikeuttamisen käytännöt ovat siten *luonnonvaraistumisen tapahtuman* yksi keskeinen osa.

Hannukaisen tapaus toimii esimerkkinä siitä, miten *yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt* (luku 2.3., Kuva 4) eivät onnistu tunnistamaan erilaisten luontokäytäntöjen toiminnallista ristiriitaisuutta ja yhteensovittamaan näitä. Kaivosyhtiö, matkailutoimijat ja paliskunta ovat ajautuneet prosessissa etäälle toisistaan ja voi todeta, että yhteinen neuvottelupöytä on hylätty. Kiistaa käydään oikeusasteissa ja julkisessa puheessa.

Samalla tapaus toimii esimerkkinä, miten yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt ja oikeuttamisen käytännöt (luku 2.3., Kuva 4) luonnonvaraistavat näiden eri toimijoiden luontokäytäntöjä. Kiistassa on kyse malmion hyödyntämiseen tähtäävästä toiminnasta, joka törmää porolaitumen ja toiminnallisen maiseman hyödyntämisen kanssa. Ristiriita ajaa toimijat yhä täsmällisemmin määrittämään aluetta suhteessa toinen toisiinsa: millä tavalla alueen luonnosta hyödytään nykyisin ja miten siitä halutaan jatkossa hyötyä. Tätä luonnonvarapoliittista neuvottelua käydään oikeuttamispuheessa. Näin alue määrittyy malmipotentialina, matkai-

lulle arvokkaana maisemana ja paliskunnalle arvokkaana porolaitumina ja porojen kulkureitteinä.

Hannukaisen tapaus ilmentää myös, miten luonnonvaraistuminen tapahtuu aina tietyissä paikoissa ja konkreettisissa tilanteissa. Seuraavassa luvussa jatkan luonnonvaraistumisen tapahtuman esittelyä toisen tapaustutkimuksen – Mielmukkavaaran tuulivoimakiistan – avulla.

5. Tuulienergia

Edellisessä luvussa olen osoittanut, miten mineralisaatiosta luonnonvaraistuu malmio ja mitä porojen ja matkailun hyödyntämille alueille tässä prosessissa vastavuoroisesti tapahtuu. Yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöt näyttelevät tässä keskeistä roolia. Tässä luvussa käsittelem, miten niinkin ilmava tai ”materiaaliton” luonnon elementti kuin tuuli luonnonvaraistuu tuulienergiaksi. Tapahtumassa vaikuttavat samat *luonnonvaraistumisen* käytännöt kuin olen teoretisoinut luvussa kaksi ja esiteltyt edellä. Tuuli luonnonvaraistuu erityisillä tietokäytännöillä ja tavoite valjastaa tuuli hyödynnettäväksi ja siirrettäväksi energiaksi konkretisoituu aina jossain tietyssä paikassa. Tämä johtaa toimijat suunnitteluprosesseihin, yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytäntöihin. Samalla tietty alue – tässä tapauksessa Muonion kunnan pohjoinen osa ja Mielmukkavaara – luonnonvaraistuu tärkeinä porolaitumina ja luontomatkailun toiminnallisena maisema-alueena.

Tapaustutkimuskohteeni on Muoniossa sijaitseva Mielmukkavaara, jonne suunniteltiin 15 voimalan tuulienergian tuotantoaluetta vuosina 2008–2012. Hanke kohtasi voimakasta vastustusta paikallisesti, varsinkin matkailuyrittäjien joukossa (Hast 2013). Mielmukkavaaran rakentamisen mahdollistava asemakaava hylättiin Muonion kunnanvaltuustossa 2012 (Muonion kunta 2012). Tuulivoimayhtiö valitti kunnan päätöksestä aina korkeimpaan hallinto-oikeuteen, mutta KHO:n mukaan kunnalla kuitenkin oli oikeus olla hyväksymättä asemakaavaa (KHO 2015:116).

Tutkin vuosina 2010–2012 Mielmukkavaaran tuulivoimakiistaa ja taustalla ollutta Yli-Muonion metsäkiistaa ja näihin liittyvää julkisesti käytyä oikeuttamista (Hast 2013). Tässä luvussa keskityn esittelemään Mielmukkavaaran tuulivoimakiistan tapaustutkimuksen avulla *luonnonvaraistumisen tapahtumaa*. Tuulta luonnonvaraistavat erityiset tietokäytännöt, joita kannustavat kansallinen ja kansainvälinen ilmasto- ja energiapolitiikka. Tuulienergian hyödyntämiseen tähtäävät käytännöt kohtaavat paikalliset luontokäytännöt *yhteensovittamisen vakiintuneissa käytännöissä* ja *oikeuttamisen käytännöissä* (luku 2.3.; Kuva 4). Samalla alueen luonto luonnonvaraistuu luontomatkailun toiminnallisena ja elämyksellisenä maisemana sekä paliskunnan poronhoidolle arvokkaana porolaitumena.

Tapaustutkimuksen aineistona olen hyödyntänyt TIETO-tutkimushankkeessa 2010–2012 tekemiäni teemahaastatteluja, kerättyä asiakirja- ja media-ainestoa sekä aiempaa aineistosta tekemiäni analyysiä (Hast 2013). Aineistoluetelossa ja taulukossa viisi on kooste tapauksesta ja hyödyntämistäni aineistoista (Aineistoluetello B; Taulukko 5). Aineistot on analysoitu luvussa kaksi esittelemäni luonnonvaraistumisen teoreettisen analyysikehikon avulla.

Taulukko 5: Mielmukkavaaran tapaus ja aineistot (*ks. Aineistoluettelo B)

Kunta	Paliskunta	Teemahaastattelut*	Asiakirjat*	Mediatekstit*
Muonio	Muonio	Matkailuyrittäjät (2), poronhoitajat (1), tuulivoimayhtiö (1), kunta (2), valvova viranomainen (1), media (2), Metsähallitus (1), luonnonsuojelu (1)	N=10	Uutisartikkelit (N=12)

5.1. Tuulta valjastavat tietokäytännöt

Kun ihminen kulkee tunturin tai vaaran laella, nousee hänen korkein kohtansa noin puolestatoista kahteen metriä maan pinnasta. Hän voi aistia tuulen, jos tulee. Kovassa tuulella ja myrskytuulissa on valtavasti voimaa, ne nostattavat aaltoja, kaatavat puita, repivät irti kattoja ja lennättävät pieniä ja suuria esineitä. Tällaiset tuulet ovat kuitenkin eri asia kuin tuulesta tuotettava tuulienergia. Nykyaikana tuulienergiaksi tuotettava tuuli valjastetaan korkeudessa, jossa ilmavirtaukset ovat aivan toista luokkaa kuin maan pinnan tuntumassa. Se tuuli, josta tuulivoima tuotetaan, on harvan ihmisen aistittavissa. Siitä tuotetaan tietoa sääasemien, tuulimittaustasojen ja tietokonemallinnusten avulla. Tuuli ei saa olla liian puuskaista. Nykymuotoiset maalle rakennettavat tuulivoimalat ovat kokonaiskorkeudeltaan 200–225 metrin korkuisia, ne näkyvät maisemassa kymmenien kilometrien päähän ja vaativat muun muassa lentoestevalot, jotteivät ole vaaraksi lentoliikenteelle (Tuulivoimayhdistys 2021a; 2021b).

Asiantuntijaorganisaationa Ilmatieteenlaitos tuottaa tietoa Suomen tuuliolosuhteista. Kansalliset ja kansainväliset ilmasto- ja energiapoliittiset tavoitteet ovat keskeinen poliittinen kannuste tuulivoiman rakentamisessa ja tuotannossa. Tuulivoiman osalta syöttötariffijärjestelmä²¹ oli Suomessa voimassa 2011–2017 (TEM 2021b).

Tuulienergia luonnonvarana on erilainen asia kuin monin eri tavoin ilmenevä ja erilaisia merkityksiä kantava tuuli sinänsä. Nykyvaatimukset täyttävän tuulienergian tuotantoon soveltuvat ilmavirtaukset ovat korkealla maanpinnasta ja niistä saadaan tietoa mittalaitteiden ja tietokonemallinnusten avulla. Tämän informaation tuottamisen, tulkinnan ja soveltamisen käytännöt ovat tuulienergian tietokäytäntöjä, tuulta luonnonvaraistavia, objektiivisia tietokäytäntöjä (luku 2.1. *Luonto ja tieto käytännöissä*; Kuva 1). Ne myös todentavat tuulta energiana (vrt. Mol 2002; Law 2004; Mol & Law 2004). Mittaustulokset antavat neutraalia dataa, mutta data itsessään ei tee mitään. Datan tulkinta ja ilmavirtausten valjastamiseen liittyvä

21 Syöttötariffijärjestelmässä sähkön tuottajalle, jonka voimalaitos on hyväksytty järjestelmään, maksetaan enintään kahdenoista vuoden ajan kolmen kuukauden sähkön markkinahinnan tai päästöoikeuden markkinahinnan mukaan muuttuvaa tuotantotuokea (syöttötariffi) (TEM 2021b).

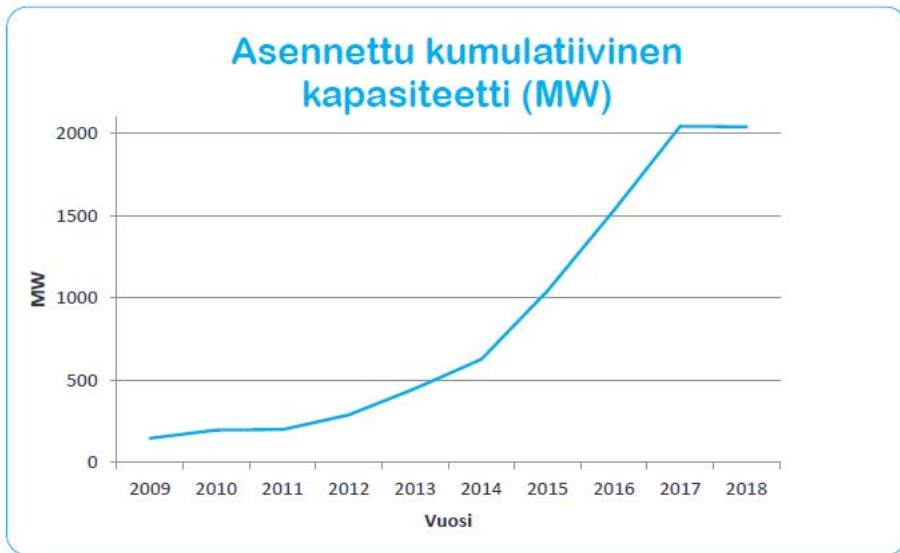
teknologia, nivovat tuulen osaksi hyödyntämiseen pyrkiviä käytäntöjä. (Kuva 2.) Tuulen hyödyntämiseen liittyvät tietokäytännöt ja teknologiat näiden osana, luonnonvaraistavat tuulta tuulienergiaksi. Nämä käytännöt eivät olisi mahdollisia ilman niitä toteuttavia ihmisiä. Ne eivät myöskään toteutuisi nykymittakaavassa ilman kansallisia ja kansainvälisiä ilmastotavoitteita, näiden jalkauttamista kansallisena politiikkana, esimerkiksi syöttötariffijärjestelmänä. Kansainväliset ja kansalliset poliittiset tavoitteet kiihdyttävät tuuleen liittyviä luonnonvarakäytäntöjä ja tuulen luonnonvaraistumista tuulienergiana.

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja Tuuliatlas

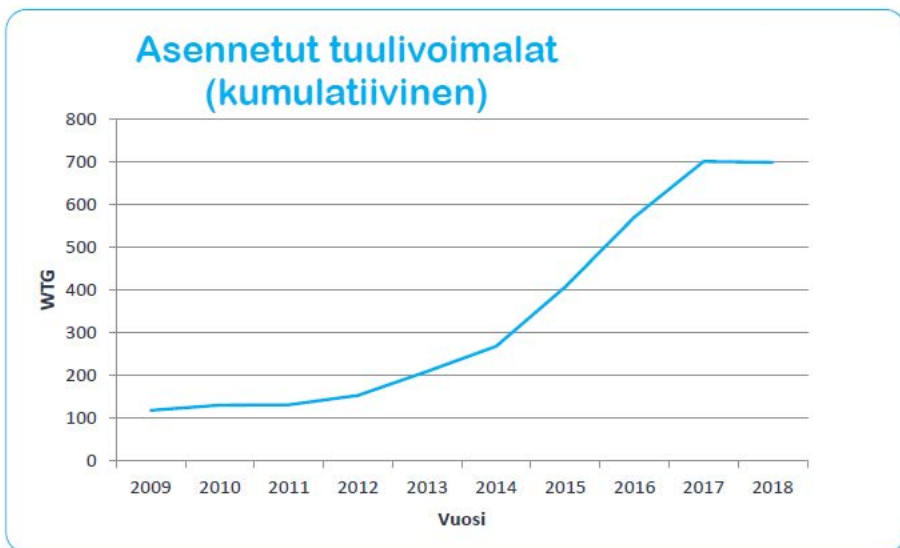
Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa (VAT 2000/2009) linjattiin, että maakuntakaavoissa on osoitettava tuulivoiman tuotantoon soveltuvia alueita myös sisämaassa. Tämän taustalla on ilmasto- ja energiastrategisia linjauksia, joilla pyritään lisäämään uusiutuvan energian tuotantoa. Meteorologista taustatietoa tuulienergiapotentiaalista on koottu Ilmatieteenlaitoksen toimesta Tuuliatlaksiin. Suomen ensimmäinen Tuuliatlas valmistui 1991. (Tuuliatlas 2010.)

Tuuliatlas – tai tuulienergiakartasto – määrittää alueita, missä on tuulivoiman tuotantoon soveltuvia tuulen nopeuksia. Keskimääräiset tuulen nopeudet kertovat, onko jonkin vaaran laelle mielekästä edes miettiä voimaloiden sijoittamista. Taloudellisesti riittävä sähköntuotanto edellyttää voimaloiden napakorkeudella vähintään 7 m/s keskituulenopeutta. Tuulen puuskaisuus ei saa olla liian suurta. Suomessa tällaiset kriteerit täyttäviä alueita on löydettävissä lähinnä rannikko- ja saaristoalueilta, Pohjois-Suomen tunturi- ja vaara-alueilta sekä sisämaasta laajoilta peltoaukeilta ja suurten järvenselkien rannoilta. (Tuuliatlas 2010; Mielmukkavaaran YVA 2010, 46.) Tuulienergiakartasto on tuulta luonnonvaraistava tietokäytäntö, jota hyödynnetään muun muassa silloin, kun maakuntakaavoissa osoitetaan tuulivoiman tuotantoon soveltuvia alueita.

Kansalliset ja kansainväliset ilmasto- ja energiapoliittiset tavoitteet ovat olleet keskeinen poliittinen kannuste tuulivoiman rakentamisessa ja tuotannossa 2000-luvulla. Tuulivoiman osalta tariffijärjestelmä oli voimassa 2011–2017. Vuosien 2010–2017 aikana tuulivoiman tuotantoon tähtääviä hankkeita suunniteltiin ja toteutettiin kasvavalla nopeudella (Tuulivoima Suomessa 2019; Kuvat 8 ja 9).

Kuva 8: Asennettu kumulatiivinen kapasiteetti (MW) (Tuulivoima Suomessa 2019)

Kuva 9: Asennetut tuulivoimalat (Tuulivoima Suomessa 2019)

Tariffijärjestelmä on esimerkki, miten kansainvälisesti neuvotellut poliittiset tavoitteet realisoituvat poliittisina kannusteina ja käytäntöinä kansalliseen luonnonvarapolitiikkaan.

Mielmukkavaaran luonnonvaraistuminen

Muoniossa sijaitseva Mielmukkavaara on yksi Tuuliatlaksesta peräisin oleva tuuli-voiman tuotantoon periaatteessa soveltuva vaara-alue ja se on merkitty Tunturi-Lapin maakuntakaavassa tuulivoimala-alueena (tv) (Tunturi-Lapin maakuntakaava 2010b). Muoniossa on Olostunturilla ollut puolenkymmentä tuulivoimalaa reilu parikymmentä vuotta. Nämä voimalat ovat kuitenkin teknologialtaan vanhoja, teholtaan pieniä ja kokonaiskorkeudeltaan vain noin kolmasosan suunniteltuihin, uudempiin voimaloihin nähden. Muonion Mielmukkavaaraan suunniteltujen 15 voimalan tornin ja lavan yhteinen korkeus olisi ollut 150 metrissä, kirkkaalla säällä ne olisivat näkyneet jopa Pallastuntureille asti, noin 15 kilometrin päähän (Mielmukkavaaran YVA 2010, 48, 68).

Hankekohtaisesti tuuliolosuhteiden suotuisuus varmistetaan tuulimittauksilla voimaloiden suunnitellulla sijoituspaikalla ennen investointipäätöstä. Tuulen nopeutta ja suuntaa mitataan yhtäjaksoisesti vähintään vuoden ajan usealla mittauskorkeudella. Ylin mittauskorkeus on vähintään suunniteltujen voimaloiden napakorkeudella. Mielmukkavaaralla käynnistettiin tuulimittaukset kaikuluotaavalla Sodar-laitteistolla loppuvuodesta 2009. (Mielmukkavaaran YVA 2010, 46.)

Mielmukkavaaran YVA-menettelyn aikaan Euroopan unionin ilmasto- ja energiapoliittinen tavoite (2009/28/EY) oli saada vuoteen 2020 mennessä uusiutuvan energian osuudeksi energiankulutuksesta 20 prosenttia. Suomen kansallinen kokonaistavoite vuodelle 2020 oli 38 prosenttia energian loppukulutuksesta. (Mielmukkavaaran YVA 2010, 7.)²² Mielmukkavaaran hankkeen suunnittelun aikaan keskusteltiin myös uusiutuvien energianlähteiden vero- ja tukijärjestelmistä. Syöttötariffijärjestelmä oli astumassa voimaan ja kannusti voimakkaasti tuuli-voiman tuottajia hankkeisiin. Tuuli-voiman osalta tariffijärjestelmä oli voimassa 2011–2017.

5.2. Yhteensovittamisen käytännöt ja tuulienergia

Tuuli-voiman tuotantoon liittyy julkisuudessa ja tutkimuskirjallisuudessa ainakin kaksijakoista näkökulmaa. Mielipidekyselyt osoittavat suomalaiset tuuli-voimamyönteisinä ja toisaalta konkreettiset hankkeet näyttävät paikalliset ihmiset tuuli-voimavastaisina, ärsyntyneinä ”nimbyilijöinä” eli ihmisinä, jotka periaatteessa hyväksyvät tuuli-voiman, kunhan se ei omasta ikkunasta ole pilaamassa maisemaa. Paikallisten hankevastaisuutta on tutkimuskirjallisuudessa selitetty *Nimby* (”*not in my backyard*”) -ilmiötä laajemminkin esimerkiksi tiedon tai osallistumismahdolli-

22 Nykyisin tavoitteet ovat vielä tiukentuneet. Suomi on sitoutunut lisäämään uusiutuvan energian tuotantoaan vuoteen 2030 mennessä siten, että sen osuus loppukulutuksesta ylittää noin 50 prosenttiin ja energian hankinnan omavaraisuus 55 prosenttiin. Lisäksi kasvihuonekaasupäästöjä pyritään vähentämään 80–95 prosentilla vuoteen 2050 mennessä. (Tuuli-voimayhdistys ry 2021e.)

suuksien puuttumisella (Korjonen-Kuusipuro & Janhunen 2015; Swofford & Slatte-ry 2010; Wolsink 2007; Wüstenhagen ym. 2007.) Korjonen-Kuusipuro ja Janhunen ovat esittäneet lisäksi, että tunteita ei suomalaisessa tuulivoimakeskustelussa vielä riittävästi tunnisteta tai haluta tunnistaa. Tämä voi heidän mukaansa johtua yhtäältä siitä, ettei tunteita ylipäänsä vielä hyväksytä osaksi ”järkiargumentointia”, sekä siitä, että tuulivoimarakentamisen poliittisessa ohjauksessa päähuomio on ylätasolla ympäristöongelmien ratkaisuisissa ja hanketasolla taloudessa ja laajoissa ympäristövaikutusten arvioinneissa. He katsovat, että YVA-menettelyssä, osana kaavoitusta tai päätöksentekoa, tulisi tunnistaa kontekstit, joihin liittyy voimakkaita tunteita. Näin voitaisiin välttää negatiivisten tunteiden kasautumista ja tilanteiden kärjistymistä laajemmiksi ja pitkäkestoisemmiksi ympäristökonflikteiksi. (Korjonen-Kuusipuro & Janhunen 2015, 26–27.)

Tuulivoimaloiden vaikutukset paikalliseen ympäristöön ja maisemaan ovat koettuja, havaittuja ja näkyviä. Ihmiset kokevat voimalaitoksista aiheutuvan äänimaiseman ja näkyvän maiseman muutoksen eri tavoin. Villieläinten reagoimisesta ja tottumisesta tiedetään toistaiseksi vähän. Tutkimukset antavat viitteitä, että ainakin porot muuttavat laidunten käyttöönsä, jos se on muun maankäytön ja laidunten valinnan asettamin reunaehdoin mahdollista (Skarin & Åhman 2014; Skarin ym. 2015; Skarin ym. 2018). Väärin sijoitellusti voimalat voivat haitata muuttolintuja, lintujen pesintää ja reviirivalintaa. Voimalaitokset vaativat kokonsa ja toimintansa vuoksi tilaa. Voimalat tulee sijoittaa riittävän kauaksi toisistaan, etteivät ne vaikuta toistensa tehoon. Voimaloiden välisen etäisyyden pitää olla noin viisi kertaa roottorinhalkaisijan verran eli voimaloista riippuen noin 600–700 metriä. (Tuulivoimayhdistys ry 2021a; 2021b; 2021c.)

Toteutuessaan tuulienergian tuotanto edellyttää voimaloiden rakentamisen aluetta, joka muuttaa maisemaa, ympäristöä ja näiden käyttöön kiinnittyviä käytäntöjä. Tuulivoiman suunnittelu edellyttää – hieman hankekoosta riippuen – YVA-menettelyä ja rakentamisen mahdollistavaa kaavaa, poronhoitoalueella myös poronhoitolain 53§:n mukaiset neuvottelut ohjaavat yhteensovittamiseen.

Kaavoitus

Mielmukkavaaran alue oli vanhassa Tunturi-Lapin maakuntakaavassa (entinen Tunturi-Lapin seutukaava, 2001) varattu *maa- ja metsätalousvaltaiseksi alueeksi* (M 4529) ja *tuulivoimala-alueeksi* (tv). Uudessa Tunturi-Lapin maakuntakaavassa (2010a; 2010b) alue osoitettiin edelleen *maa- ja metsätalousalueena* (M) ja *tuulivoimaloiden alueena* (tv). (Tunturi-Lapin maakuntakaava 2010; Mielmukkavaara YVA 2010; Muonion kunta 2009.) Kaavoituskäytännön mukaisesti, merkintöjen muuttamiselle ei nähty perusteita. TIETO-hankkeessa haastateltu muoniolainen kunnanvaltuutettu näki asian vuonna 2011 näin:

Son maakuntakaavaan hyväksytty ja maakuntakaavaan ei tullu yhtään

muistutusta siitä, eikä maakuntakaavan käsittelyn yhteydessä asiasta es kysytty mitään (...) esmes Lapin Liitossa, jotka on kaavotuksen kans puhunu siitä (...), kyllä heki lähtee siitä että kun ei kaavan laatimisen aikana siihen reagoitu tuon voimakkaammin niin, he ihmettellee että jos nyt vastustetaan.
(Muonion kunnanvaltuutettu, TIETO-haastattelut 2011)

Kyseiseen tv-merkintään ei Tunturi-Lapin maakuntakaavaprosessissa kiinnitetty erityisesti huomiota. Suuremman huomion olivat saaneet Mielmukkavaaran alueelta koilliseen, Enontekiön kunnan rajan lähelle sijoittuvat vanhat metsät ja erityisesti Mustavaaraan suunnitellut Metsähallituksen hakkuut vuoden 2006–2007 taitteessa.

Merkittävä ero vanhan ja uuden maakuntakaavan välillä Muonion yläosissa onkin siinä, että Mielmukkavaarasta koilliseen oleva M-alue osoitettiin uudessa kaavassa MU-2 alueena (*Metsätalous- matkailu ja poronhoitovaltainen alue*). Kaavamerkintään kuuluu seuraava kaavamääräys:

Alueen virkistys-, maisema- ja luontoarvot huomioon ottava metsätalous on sallittua. Hakkuut tulee suunnitella maisemakuva huomioon ottaen siten, että ulkoilureittien varrella, matkailun ja virkistyksen tukikohta-alueiden ympärillä, sekä tärkeillä kaukomaisemakohteilla turvataan maiseman riittävä peitteisyys. Päätehakkuiden yhteydessä tulee käyttää mahdollisuuksien mukaan luontaista uudistamista.

(Tunturi-Lapin maakuntakaava 2010b)

Tämän uuden kaavamerkinnän ja -määräyksen taustalla olivat alueen suunniteltuihin metsähakkuihin liittyneet kiistat. Metsäkiistojen keskiössä olleet alueet (Vuontisjärvi, Vittaselkä, Pahtavaara, Mustavaara, Nirrokero, Vuossukkaselkä, ja Tikkaselkä) ovat ainoat jäljellä olevat vanhat metsät Muonion kunnassa Pallas-Yllästunturin kansallispuiston ulkopuolella. Viimeisin kiista käytiin vuosien 2006–2007 taitteessa Mustavaaraan suunnitelluista hakkuista. Kiistat olivat kuitenkin alkaneet jo 1980-luvulla, kun paikalliset vastustivat hakkuita. Metsät haluttiin säilyttää poronhoidon ja muun luontaistalouden käytössä sekä virkistystarkoituksiin. 1990-luvun lopulla Metsähallituksen luonnonvarasuunnitelman (Sandström ym. 1999) yhteydessä matkailuyrittäjät nousivat erityiseen asemaan, kun neuvoteltiin kiisteltujen alueiden hakkuista. Tämän jälkeen myös kunta alkoi tukea paikallisia ja matkailuyrittäjiä Metsähallituksen hakkuusuunnitelmia vastaan. (Sarkki 2008, 12–17; Hast 2013, 347.) Mustavaaran metsäkiista ratkesi, kun Metsähallitus ja kaksi keskeistä muoniolaista matkailuyrittäjää pääsivät sopimukseen, jossa yrittäjät ostivat Metsähallitukselta rauhoitusajan kiistanalaisiin metsiin. Alue rauhoitettiin vuoteen 2017 saakka. (Hast 2013, 347.) Tunturi-Lapin maakuntakaavoituksessa alueen kiistanalainen käyttö ratkaistiin uudella kaavamerkinnällä.

Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (VAT 2000/2009) mukaan maakuntakaavoituksessa on osoitettava tuulivoiman hyödyntämiseen parhaiten soveltuvat alueet. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti alueidenkäytön suunnittelussa on edistettävä VAT:den toteutumista ja kuntien on edistettävä maakuntakaavoituksen toteutumista (MRL 132/1999, 24§, 32§). Mielmukkavaara vaikutti otolliselta paikalta rakentaa tuulivoimaa: se oli Tuuliatlaksessa määritelty tuulivoiman tuotantoon soveltuvana alueena ja maakuntakaavaan merkitty. Mielmukkavaara sijaitsee Kilpisjärven tien (E8) lähellä ja sen kupeita ovat yksityiset metsänomistajat hakanneet. Lähimmät loma-asunnot ovat noin 3–4 kilometrin päässä Mielmukkajärven rannalla. Pallas-Yllästunturin kansallispuistoalueelle on noin 20 kilometriä linnuntietä. Välittömällä suunnittelualueella ei ole kartoitettu merkittäviä luontoarvoja. Voimaloiden rakentaminen ei olisi vaatinut juuri uusien teiden rakentamista ja myös voimalinja kulkee valmiiksi vieressä. Syksyllä 2008 julkaistiin tieto suunnitteilla olevasta hankkeesta. (Hast 2013.) Hankkeen toteuttaminen edellytti YVA-menettelyn ja rakentamisen mahdollistavan asemakaavan laatimisen alueelle. Asemakaavamenettely oli käynnissä YVA-menettelyn kanssa yhtä aikaa (2009–2010). Tämä on luonnonvarahankkeissa tyyppillistä, YVA:ssa selvitettyjä asioita käytetään kaavan taustaselvitysaineistoina (MRL 132/1999, 9§; Soudunsaari 2016).

Tuulivoimalasuunnitelmat laukaisivat jo YVA:n ja kaavoituksen ensimetreiltä julkisen kiistan Muoniossa. Vaikka YVA-menettelyssä oli panostettu vuorovaikutteisuuteen, se ei tuntunut lisänneen hankkeen hyväksyttävyyttä paikallisella tasolla, vaan hanke rinnastettiin oikeuttamispuheessa samalla tavalla matkailun ja muiden paikallisten elinkeinojen uhaksi kuin metsähakkuut Yli-Muoniossa. (Hast 2013.) YVA-selostuksen valmistumisen jälkeen toukokuussa 2010 Lapin Kansa -lehdessä hanketta kommentoitiin näin:

Miksi pitää rakentaa tuollaiset myllyt Muonion korkeimmalle vaaralle, jonka vieressä olevasta alueesta me maksamme rauhoitusrahaa, jotta se pysyy erämaamaisena. (...) myllyt näkyisivät joka paikkaan tuota aluetta, jossa me toimimme ja maksamme sen maiseman säilymisestä.

(Matkailuyrittäjä, LK 27.5.2010)

Matkailuyrittäjän puheesta on kuultavissa se, että tuulivoimalat nähtiin, ei pelkästään maiseman, vaan kokonaisvaltaisesti heidän toimintansa kannalta ongelmallisena. Yhteensovittamista tavoiteltiin kaavoituksen vakiintuneessa käytännössä ja kaavoituksen taustalla ja rinnalla YVA-menettelyssä. Yhteensovittaminen kuitenkin epäonnistui, tuulivoimapuistoa ei saatu sovitettua yhteen Muonion yläosan muiden käyttömuotojen kanssa, sen rakentamisen mahdollistava asemakaava hylättiin kunnanvaltuustossa 2012. Kunnan päätöksessä viitataan luontomatkailuyritysten toimintaedellytysten sekä maisema- ja luontoarvojen säilyttämiseen (Muonion kunta

2012). Tuulivoimayhtiö valitti kunnan päätöksestä aina korkeimpaan hallinto-oikeuteen, mutta KHO:n mukaan kunnalla kuitenkin oli oikeus olla hyväksymättä asemakaavaa (KHO 2015:116).

5.3. Oikeuttamisen käytännöt

Mielmukkavaaran YVA-menettelyssä järjestettiin kaksi yleisölle avointa tiedotus- ja keskustelutilaisuutta, ensimmäinen YVA-ohjelmavaiheessa ja toinen selvitysten esittelyvaiheessa. Paikallisten asukkaiden ja eri sidosryhmien näkemyksiä kartoitettiin kyselyiden, haastatteluiden ja erilaisten tilaisuuksien avulla. (Mielmukkavaaran YVA 2010, 34–35.) Mielmukkavaaran YVA-selostuksesta ei kuitenkaan jätetty valvovalle viranomaiselle yhtään kansalaismielipidettä. YVA-menettely ei ole päätöksentekomenettely, joten YVA:n arvostelun sijaan muoniolaiset keräsivät 300 nimen tuulivoimaloiden rakentamista vastustavan adressin kuntapäättäjille. Näin hanketta vastustavat kuntalaiset keskittivät voimavarat suoraan rakentamista ohjaavaan asemakaavoitusmenettelyyn ja kunnallispoliittiseen vaikuttamiseen. Kiista vietiin yhteensovittamisen vakiintuneista käytännöistä hyvin nopeasti julkisuudessa käytäväksi kiistaksi. (Hast 2013.)

Yli-Muonion metsähakkuita ja maiseman, joka kattaa Mielmukkavaaran, rakentamista vastustettiin siksi, että toteutuessaan nämä hankkeet muuttaisivat alueella olemassa olevia käytäntöjä: matkailuyrittäjien, poronhoitajien, metsästäjien ja virkistyskäyttäjien alueeseen kytkeytyviä käytäntöjä, sellaisella tavalla, mitä ei voitu hyväksyä tai korvata. Eri lähtökohdista hanketta vastustavat toimijat löysivät kompromisseja *oikeuttamisen maailmojen* välillä. Tämä oli mahdollista, koska alueen matkailutoiminta, poronhoito ja muut perinteiset käyttömuodot sekä niin kutsuttu virkistyskäyttö eivät ole käytännöiltään vakavasti ristiriidassa keskenään, vaan ne jopa sulautuvat jossain määrin toisiinsa. Oikeuttamisen maailmojen arvoja yhdistelemällä tuulivoimahanke ja aiemmat metsähakkuut esitettiin julkisesti uhkana kunnan kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille: työllisyydelle, taloudelle ja perinteisten luonnonkäyttömuotojen harjoittamiselle. (Hast 2013, 354.) Niin hakkuukiistan kuin tuulivoimakiistan julkisen selvittely käytiin siis *oikeuttamisen regimin käytäntöihin* turvautuen (luku 2.2.; Kuva 3).

Muonion pohjoisosan metsäkiistassa alueen puolustaminen vietiin oikeuttamispuheessa nopeasti talouskeskusteluun (*markkinoiden* maailma) ja kompromissit muiden oikeuttamisen maailmojen (*kansalaisuuden, kodin*) kanssa onnistuivat. Metsäkiistan aikana kompromissin etsintä käytiin julkisuudessa korostuneen selkeästi *markkinoiden* maailmassa matkailuyrittäjien ja Metsähallituksen välillä. (Hast 2013; ks. luku 2.3. kohta *Oikeuttamisen käytännöt*.) Julkisuudessa kiista määrittäi siten kiistan eri luonnonvarojen – maiseman ja metsien – taloudellisen hyödyntämisen välillä. Samalla TIETO-haastatteluissa kuului, miten alue on paikallisille monimerkityksinen ja arvokas muutenkin kuin taloudellista arvoa tuottavassa merki-

tyksessä. Kysyttäessä, tavoiteltiin metsähakkuita vastustavalla mielenilmauksella lähinnä hakkuiden estämistä, muoniolainen kunnanvaltuutettu kiinnitti alueeseen monenlaisia merkityksiä suoraan taloudellisten lisäksi. Samalla hän painotti, miten mielenilmaus sai laajan hyväksynnän kuntalaisten keskuudessa:

Julkisuutta ja luontoarvoja ja (...) eniten ehkä elinkeinoista (...) matkailu ja porotalous ja sitte tämmöset, niinkö muoniolaisten harrastusmahollisuudet esim. metästys ja, se että myö tarvitaan tämmöstä, luonnontilasta, luonnontilasta mettää ja, alueita (...) Se siinä oli ja kyllä se niinkö semmosen, yleisen hyväksynnän sai.

(Muonion kunnanvaltuutettu, TIETO-haastattelut 2011)

Tuulivoimaan kriittisesti suhtautuva oikeuttaminen painottui samoihin oikeuttamisen maailmoihin kuin metsäkiistan aikana, ja valtaosa oikeuttamisvaateista rakentui *kansalaisuuden, markkinoiden ja kodin* maailmoja yhdistellen. Matkailun edustajilla oikeutukset nojasivat erityisesti *kansalaisuuden ja markkinoiden* maailmojen yhdistelmille. (Hast 2013, 351–352; ks. myös luku 2.3.) Luontomatkailun tukeminen kuvattiin kunnassa yhteisesti sovituksi tavoitteeksi, matkailun työllistävyyttä korostettiin ja tuulivoiman taloudellisia etuja kunnalle vähäteltiin:

Maisemallisesti arvokkaan alueen uhraaminen teholtaan niin pienen tuulivoimaa-alueen vuoksi on käsittämätöntä. (...) Luontomatkailu on ollut kunnassa päätavoitteena yli kymmenen vuoden ajan. Myllyistä saatavan muutaman kymppitonnin kiinteistöverojen toivossa kunnan ei pitäisi unohtaa matkailuyrittäjien tuomia euroja ja verotuloja.

(Matkailuyrittäjä, LK 1.4.2009)

Vaikka julkinen oikeuttamispuhe liikkui vahvasti *markkinoiden* maailmassa, oli vastustamisen taustalla aito huoli matkailun luonnonvaran – eli elämyksellisen ja toiminnallisen maiseman – käytettävyyden heikkenemisestä. Kun muoniolainen ohjelmapalveluyrittäjä kuljettaa asiakkaitaan luonnossa, hän nivoo maiseman osaksi tarjottua tarinaa ja elämystä. Jos tämä maisema muuttuu, muuttuvat mahdollisuudet tuottaa elämystä siinä samalla. Tästä syystä Mielmukkavaaran tuulivoimalahanke alkoi ensi metreiltä lähtien näyttäytyä uhkana matkailutoimintojen jatkuvuudelle. Kuten matkailuyrittäjä haastattelussa asiasta totesi:

Ne alkaa hallitseen tätä koko maisemaa, et (...) semmoselta sielukkaalta luontomatkailulta ja muutaman päivän eräretkiltä, et ne myllyt paistaa joka kulmalta silmiin siellä (...) vie sitä uskottavuutta tämmöseltä luontomatkailulta.

(Matkailuyrittäjä, TIETO-haastattelut 2011)

Matkailuyrittäjän näkökulmasta maisemaan rakennetut tuulivoimalat olisivat näkyneet dramaattisesti hänen toimintaympäristössään ja sen vuoksi olisi ollut vaikeampi tarjota asiakkaille markkinoitua erämaista kokemusta. Mielikuvat matkanteosta tiettemien taipaleiden takana erämaassa, kaukana sellaisessa luonnossa, jota ihminen ei ole koskettanut, murenisivat, kun maisemassa näkyisivät koko ajan samat tuulivoimalat. Kun maisemaa uhkasi tällainen muutos, sen merkitys ja käyttömahdollisuudet luontomatkailuyrittäjän näkökulmasta muuttuivat samalla. Maisemassa nähtiin ja siihen kiinnitettiin korostuneesti taloudellinen arvo. Näin kävi jo Yli-Muonion metsäkiistan aikaan, kun yrittäjät olivat valmiita maksamaan maiseman säilyttämisestä. Maisema kirkastui heille taloudellista arvoa tuottavana luonnonvarana, jonka hakkaamattomuudesta he maksoivat Metsähallitukselle suojelurahaa. (Hast 2013.)

Kielteinen asemakaavapäätös puolestaan oli Mielmukkavaaran tuuliolosuhteiden laukaiseman luonnonvaraistumisen prosessin huipentuma. Alue määrittyi ensisijaisesti luontomatkailun luonnonvarana jopa elinkeinotaustasta riippumatta. Kunnantvaltuuston päätös oli oikeuttamisen maailmojen kompromissin tulos. Asemakaavan hylkäyksen perusteina lueteltiin muun muassa matkailualan yritysten toimintaedellytysten ja yleisen asumisviihtyvyyden säilyttäminen. (Muonion kunta 2012; Hast 2013, 353.)

Maiseman luonnonvaraistuminen

Ohjelmalveluihin perustuvan luontomatkailun erilaisten käytäntöjen, reittien ja reittien ohessa olevien maisemien ymmärtäminen on tärkeä osa luontomatkailun luonnonvaran ymmärtämistä. Vaikka metsämaisema ja keliolosuhteet itsessäänkin ovat tärkeitä, oppaiden tekemä työ korostuu, sillä luontoelämys on toiminnallinen. (Rantala 2012; Valkonen 2011; Hakkarainen 2017.) Tulkitsen, että oppaiden tekemä työ, asiakkaiden mielikuvat ja odotukset, tästä dynamiikasta syntyvät kokemukset ovat matkailun luonnonvarakäytäntöjen sosiaalista ja tiedollista puolta. Maisema ja olosuhteet, sekä työvälineet (esim. kelkat) ovat materiaalista puolta. Nämä yhdes- sä nivoutuvat luontomatkailun maisemaa luonnonvarana rakentaviksi käytännöiksi (vrt. Shove ym. 2012). Maiseman kirkastuminen luonnonvarana edellyttää kuitenkin yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytäntöjä, kuten edellä on käsitelty.

Kun tarkastelin maisemaa Mielmukkavaaran kiistan oikeuttamispuheen osana, erottelin argumenteista kolme erilaista maisemakäsitystä (Hast 2013, 353). Tuulivoiman rakentamista puolustava puhe nojaa pitkälti samaan käsitykseen kuin YVA:ssa esiintyvä ja tunnistettava maisemakäsitys:

- 1) maisema nähdään *kuvana*, joka koostuu erilaisista fyysisistä luonnon piirteistä ja toisaalta mahdollisesta rakennetusta ympäristöstä

Tämä käsitys objektivoi maisemaa, ja samalla se rajaa ihmisten maisemakokemukset subjektiivisiksi käsityksiksi ja mielipiteiksi. (emt.) Sama maiseman kuvallistami-

nen esiintyy Hannukaisen tapauksessa, kun kunta teetti osayleiskaavaa varten erillisen maisemavaikutusten arvioinnin (Ramboll 2017; luku 4.2). Mielmukkavaaran rakentamista vastustavasta oikeuttamispuheesta puolestaan erottelin kaksi muuta käsitystä maisemasta:

- 2) maisema osana matkailun *tuottamaa luontoelämystä* ja
- 3) maisema toiminnallisena ja kokemuksellisena ympäristönä

Kohdat 2) ja 3) kertovat ihmisten kokemuksellisesta maisemasta, jossa *kulttuuri-* ja *luonnonmaisema* ei eroteta toisistaan. (Hast 2013, 353.) Tällöin maisema koostuu ja tulee ymmärtää sekä luonnossa olevien ominaispiirteiden että näihin sitoutuneiden kulttuuristen ja sosiaalisten käytäntöjen kautta (Ingold 2000, 89–199; Jokinen 2004, 29). Näin Mielmukkavaara kuuluu maisemaan, joka on erottamaton osa sen alueen matkailutyön käytäntöjä ja toimintaympäristöä, jossa luodaan matkailijoille luontoelämyksiä. Se on myös osa sitä kokemuksellista ympäristöä, jossa paikalliset ihmiset arjen käytännöissään elävät. (Hast 2013, 353.)

Maisema muodostaa keskeisen ja aktiivisen osan matkailutyön käytännöistä. Maisemassa konkretisoituu käytäntöjen materiaallinen ja sosiaalinen puoli, kun siihen kiinnittyy ja kiinnitetään moninaisia merkityksiä ja arvoja (luku 2; vrt. Shove ym. 2012). Luontomatkailun toimintaympäristö on jo yhteensovittamista toisten toimijoiden: toisten yrittäjien, kaavoittajien, paliskunnan ja Metsähallituksen kanssa. Kun tähän tulee uusi toimija – tuulivoimahanke tai kaivoshanke – laukeaa uudenlainen sovittelutilanne. Mielmukkavaaran tapauksessa luontomatkailun näkökulmaa voi rinnastaa Hannukaisen tapauksessa ilmeneviin luontomatkailun näkökulmiin. Maisema ja toimintaympäristö luonnonvaraistuvat luontomatkailun hyödyntämänä maisemana suhteessa suunniteltavaan luonnonvarahankkeeseen, joka nähdään uhkana tälle.

Maisemaa luonnonvaraistavat käytännöt koostuvat matkailuyrittäjien työstä ja tähän työhön kuuluvasta asiantuntemuksesta ja tiedosta, luontoon liitettävistä mielikuvista, asiakkaiden kokemuksista, keliolosuhteista ja -odotuksista, fyysisistä ympäristöistä ja luonnonilmiöistä. Luontomatkailun luonnonvara muodostuu dynaamisesti käytäntöjen vyyhdissä, jossa matkailijoiden odotukset ja kokemukset, mielikuvat, tarjutut palvelut, maisemat ja ympäristöt tekevät osansa. Erityisesti maiseman luonnonvaraisuus alkaa korostua, kun sitä uhkaa muutos ja uuden toimijan käytäntöjä pyritään yhteensovittamaan jo olemassa olevien käytäntöjen kanssa. Tällainen maisema luonnonvarana ei ole objektiivinen ja passiivinen kuva, vaan aktiivisesti tuotettu ja koettu elämys. Siksi matkailun maisema ei asetu helposti esitettäväksi tai kommunikoitavaksi, neutraaliksi dataksi, sitä on mahdoton objektivoida numeroiksi tai oikein edes kuviksi. Se on tulkittavissa esiin matkailutoimijoiden puheesta. Luonnonvara, jota luontomatkailu hyödyntää käytännöissään, on koettu maisema. Se ei voi koskaan olla täysin irrallinen kokijostaan, heidän arvoistaan ja odotuksistaan.

Matkailutyössä esiintyvä luonto tai luonnonvara on dynaamisesti rakentuva, selkeämmin prosessimainen, tarinallinen ja liukuva kokemus, kuin objektivoitu kuva (luku 2.1; Kuva 1). Kuitenkin esimerkiksi kaavoituksessa ilmenevä puhe kaukomaisemasta ja sen säilyttämisestä on objektivointiin pyrkivää ja myös maisemaa tietyllä tavalla luonnonvaraistavaa puhetta, jota esiintyy eritoten yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä. Maiseman taloudellinen arvottaminen, sen säilymisestä maksaminen, kuten Yli-Muonion metsäkiistan väliaikaisessa ratkaisussa, on pitkälle vietyä maiseman luonnonvaraistamista. Metsäkiistan ratkaisu matkailuyrittäjien ja Metsähallituksen välillä voidaan nähdä onnistuneena kompromissina *markkinoiden* maailmassa. Siinä maiseman neuvottelu luonnonvarana asetui hetkellisesti, kun osapuolet pääsivät sopimukseen. Sopimus tehtiin kuitenkin vain kymmeneksi vuodeksi matkailuyrittäjien ja Metsähallituksen välillä ja reilu vuosi sopimuksen teon jälkeen suunniteltu tuulivoimahanke Mielmukkavaarassa laukaisi uuden kiistan. Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten *luonnonvaraistumisen tapahtuma* ei johda staattisiin ja pysyviin, sosiaalisista käytännöistä irrallaan oleviin yhteensovitettuihin luonnonvaroihin, vaan luonnonvarojen tapahtuminen on ajassa muuttuvaa, dynaamista ja aina toimijoiden käytännöissä ja käytäntöjen välisessä suhteessa rakentuva.

5.5. Päätelmät

Mielmukkavaaran ja Hannukaisen tapauksissa korostuu, miten matkailutyöhön kuuluvat luontokäytännöt sitoutuvat voimakkaasti tiettyihin paikkoihin. Matkailutyöhön vaikuttavat myös vuodenajat, luonnonolosuhteet ja -ilmiöt. Matkailuyrittäjät vetoavat haastatteluissa vuosien tai vuosikymmenten aikana rakentuneeseen kokemuseräiseen ja käytännölliseen tietoonsa, tällainen pragmaattinen tietämys voi olla vaikeasti kommunikoitavissa työtä tuntemattomille ulkopuolisille suunnittelijoille. Turvautuminen *oikeuttamisen käytäntöihin* on osa kommunikaatioprosesja ja yhteensovittamisen käytäntöjä. Samalla maisema luonnonvaraistuu.

Matkailutyön luontosidonaiset tietokäytännöt ovat sillä tavalla paikkaan keskitäviä ja liukuvia (luku 2.1.; Kuva 1), että ne sitovat luontomatkailuyrittäjiä tiettyihin paikkoihin ja tietyn tyyppiin ympäristöihin, jotka eivät ole staattisia esimerkiksi keliolosuhteiden vuoksi. Näissä paikoissa onnistuneesti toimiminen, eli esimerkiksi ohjelmalveluiden onnistunut tarjoaminen, vaatii pragmaattista osaamista ja luovimista, eikä paikkoja pysty siirtämään tai välttämättä löytämään vastaavia toisaalta. Tällaisissa käytännöissä hyödynnettävän maiseman luonnonvaraisuus tulee selkeämmin esiin vasta, jos sen olennaisiin osiin kohdistuu jokin muutos tai uhka, kuten esimerkiksi kaivos- tai tuulivoimahanke, metsähakkuut tai jopa nykyisenkaltaista talvea muuttava ilmastonmuutos.

Mitään luonnonvaraa ei ole mielekästä tarkastella käyttäjistä ja hyödyntämisen käytännöistä irrallisena, sillä luonto luonnonvaraistuu eri tavoin hyödyntämiseen tähtäävien käytäntöjen kautta. Luonnonvara tulee ymmärrettäväksi, kun siihen

liittyvät käytännöt ymmärretään. Ohjelmopalveluihin perustuva luontomatkailu on monella tapaa mielikuvien ja tarinoiden varassa. Mielikuvien, maisemien ja esteettisesti miellyttävien ympäristöjen ohella matkailijoiden elämysten tarjonnassa korostuu erityisesti oppaiden tekemä työ (Rantala 2012; Valkonen 2011). Matkailussa esiintyvät mielikuvat Lapista ovat osa sitä tarinallista ”Lappi-imagoa”, jota on rakennettu ja muokattu Lapin matkailussa ja sen markkinoinnissa eri suuntiin ja eri suunnista vaikutuksia ottaen jo vuosikymmeniä. Pohjoisen Suomen maisemien ihailu ja niihin liittyvät merkitykset ovat osa maisemien kulttuurihistoriaa. Lapin matkailua on luotu ja markkinoitu niin maisemilla kuin arkkitehtuurillakin. (Hautajärvi 2014, 24–25, 350–357, 358–361; ks. myös Häyrynen 2005.) Luontomatkailussa tarjottavien ohjelmopalveluiden onnistuminen – toiminnallisen luontoelämyksen aikaansaaminen – on osaltaan riippuvainen matkailijoiden odotuksista ja mielikuvista sekä ympäristöllisistä olosuhteista, joissa niitä on mahdollista tarjota. Palveluiden tarjoajat eli matkailuyrittäjät myös osallistuvat näiden mielikuvien rakentamiseen ja ylläpitämiseen.

Olen tämän tapaustutkimuksen myötä tuonut esiin *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* tuulivoiman suunnittelun yhteydessä. Mielmukkavaaran tapauksessa korostuu erityisesti tuulienergian ja toiminnallisen luontomatkailun maiseman hyödyntämisen käytäntöjen keskinäinen ristiriitaisuus ja yhteensovittamattomuus. Yhteensovittamiseen pyrkivät käytännöt epäonnistuivat luonnonvarakäytäntöjen yhteensovittamisessa, mutta kirkastivat alueen luonnon luonnonvaraisuutta energiapotentiaalina ja maisemana.

Tähän saakka olen nostanut tarkasteluun erityisesti malmion, tuulienergian ja matkailun maiseman sekä porolaitumenkin luonnonvaraistumista. Yhteensovittamisen prosesseissa ja julkisesti riitautuneissa tilanteissa paikallisesti monimerkityksinen luonto on luonnonvaraistunut eri tavoin. Dynamiikka on vastavuoroinen: luonnonvarakäytännöt tulevat esiin suhteessa toisen toimijan luonnonvarakäytäntöihin. Luonnonvaraistuminen tapahtuu aina ajassa ja paikassa ollen siten hieman tulemisen tilassa koko ajan. Se alkaa, kun luontokäytännöt kohtaavat ja yhteensovittaminen on väistämätöntä. Kun *yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt* (luku 2.3.; Kuva 4) ovat epäonnistuneet, kuten näissä tapauksissa on käynyt, toimijat ovat käyneet yhä kriittisemmiksi omien näkökulmien oikeuttamisessa ja silloin eri luonnonvaraisuudet ovat nousseet yhä selkeämmin esille. Seuraavassa luvussa menen syvemmälle yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytäntöihin erilaisten maankäytön suunnitteluprosessien osana, poronhoidon osallistumisen näkökulmasta katsottuna.

6. Porolaidun

Käsittelen tässä luvussa *luonnonvaraistumisen tapahtumaa* erityisesti maankäytön suunnitteluun ja yhteensovittamiseen osallistumisen näkökulmasta. Paliskuntain yhdistyksen²³ maankäytön neuvontatyö on osallistumista yhteensovittamisen käytäntöihin sekä myös oikeuttamisen käytäntöihin (luku 2.3.; Kuva 4), luonnollisesti eritoten poronhoidon ja paliskuntien näkökulmasta. Kaavoituksen, YVA-pienryhmien, neuvotteluiden ja virallisten maankäytön suunnittelun lausuntojen myötä ja suhteessa muihin toimijoihin porojen laidun luonnonvaraistuu tietynlaiseksi luonnonvaraksi. En keskity tässä luvussa yksittäisiin luonnonvarahankkeisiin, vaan neuvonnan yleisiin käytäntöihin ja niissä hyödynnettäviin tietokäytäntöihin. Näitä esittelemällä avaan yleisellä tasolla, miten kaavoitus, hankesuunnittelun yhteydessä käytävät neuvottelut ja yhteensovittaminen ja maankäytön viralliset lausunnot ovat luonnonvaraistumisen tapahtuman merkittäviä osia. Kun pienryhmissä, ohjausryhmissä, työpajoissa, neuvottelupöydissä ja virallisissa lausunnoissa oikeutetaan poronhoidon näkökulmaa ja tietoa, samalla kun yhteensovitetaan erilaisia työkäytäntöjä, minimoidaan ja korvataan vaikutuksia, nousevat paikalliset ympäristöt tai luonto esiin yhä selkeämmin erilaisina luonnonvaroina.

Paliskuntain yhdistyksen neuvontatyössä kyseessä on poronhoitoon liittyvän monimuotoisen kokemusperäisen ja käytännöllisen tiedon siirtäminen ja kommunikointi eri suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmiin. Vaikka maankäytön suunnittelun neuvontatyön käytännöt ovat siten poronhoidon näkökulmaa ajavia, avaa näiden käytäntöjen kuvaaminen suunnitteluun osallistuvien eri toimijoiden liikkumavaraa yleisessäkin mielessä. Nostan neuvontatyöstä tarkasteluun niitä yleisiä mahdollisuuksia, tapoja ja tekniikoita, joilla suunnitteluprosesseihin pääsee osallistumaan ja vaikuttamaan. Näin pääsen tarkastelemaan yhteensovittamisen vakiintuneita käytäntöjä sisäpuolelta, osallistumisen näkökulmasta.

Esittelen aluksi aineiston ja kuvailen neuvontatyötä käytännössä. Tämän jälkeen etenen esittelemään neuvontatyön raameja ja käytäntöjä. Näin pääsen kiinni siihen, miten luonnonvaraistumisen tapahtumassa tiedon kommunikaatio ja oikeuttaminen ovat keskeisessä roolissa. Tietoa on mahdollista kommunikoida *yhteensovittamisen vakiintuneiden käytäntöjen* asettamisissa puitteissa, sillä ne asettavat osallistumiselle ja tiedon kommunikaatiolle ehtoja ja määreitä. Samalla paliskuntien maa-alueet luon-

23 Paliskuntain yhdistys porotalouden ohjaus-, neuvonta- ja asiantuntijaorganisaationa, muiden lakisääteisten tehtäviensä ohella, kehittää ja edistää poronhoitoa ja porotaloutta sekä pyrkii säilyttämään poronhoidon toimintaedellytyksiä suhteessa muihin elinkeinoihin ja sidosryhmiin (porohoitolaki PHL 848/1990, 20§). Maankäytön suunnitteluun ja ohjaukseen liittyvä neuvontatyö on yksi osa tätä.

nonvaraistuvat konkreettisesti porotalouden luonnonvaroina – taloudellista arvoa omaavina poronhoidon resursseina eli porolaitumina.

Etnografinen aineisto ja neuvontatyö

Maankäytön neuvojana vuosina 2014–2015 olin mukana yhteensä 30:ssä eri maankäytön suunnitteluun liittyvässä prosessissa (Taulukko 6). Nämä liittyivät tuulivoimahankkeisiin (11), maakunta- tai vaihemaakuntakaavoihin (4), eri tavoin kaivostoiminnan tai kullanhuuhton ohjaukseen (7), metsien käyttöön tai luontotyyppien suojeluun (2) ja johonkin muuhun alueiden käytön tai suunnittelun prosessiin (6). Osa näistä työllisti enemmän kuin toiset, tarkoittaen, että joissakin prosesseista oli useita tapaamisia, neuvotteluja, työpajoja, kenttäretkiä, kommentti- tai lausuntopyyntöjä, toisissa vain muutama. Prosesseihin osallistuminen tarkoitti käytännössä usein matkustamista fyysisesti tai etäyhteyksin poronhoitoalueen eri puolille, sekä Helsinkiin ja Brysseliin.

Taulukko 6: Maankäytön suunnitteluun liittyvät prosessit ja lausuntojen määrät

	Tuulivoimahankkeet	Maakunta- tai vaihemaakuntakaavat	Kaivostoiminta tai kullanhuuhtonta	Muu	Yhteensä
prosessit	11	4	7	8	30
lausunnot	10 kaavalausuntoa 13 YVA-lausuntoa	7 (kaikki kaavalausunnot yht. 44)	14	18	99

Valmistelin erilaisia alueiden käytön ohjaukseen liittyviä lausuntoja yhteensä 99. Erilaisia kaavoja koskevia lausuntoja valmistelin 44, joista seitsemän liittyi maakunta- tai vaihemaakuntakaavoihin ja kymmenen erilaisiin tuulivoimakaavoihin. Tuulivoimaan liittyviin YVA:hin valmistelin yhteensä 13 lausuntoa. Kaivoksia, kullanhuuhtontaa tai malminetsintää koskien valmistelin 14 lausuntoa. Erilaisia muita lausuntoja valmistelin 18.

Jotta voi neuvoa onnistuneesti kahteen suuntaan – yhtäältä paliskunnan ja toisaalta suunnittelijoiden – on thévenolaisittain omattava ymmärrys eri *oikeuttamisen maailmoista* ja liikuttava suvereenisti *käytäntöregiimeillä* (Thévenot 2001; 2002; 2007; 2011; luku 2.2.; Taulukko 1). Yksilötasolla koin tämän välillä hieman repivänä, arkikokemuksesta vieraannuttavana: neuvontatyöhön upposi, mutta samalla siitä oli irrallinen. Työssäni neuvojana tunsin useasti olevani vahvasti kahden maailman välissä, kahden sosiaalisilta käytännöiltään ja kieliltään hyvin erilaisen maailman. Tulkki, joka yrittää kääntää yhtä kieltä toiselle kielelle, jotta syntyisi ymmärrystä ja tietoa kulkisi toimijoiden välillä. Tulkki, joka väistämättä tulee kiusallisen tietoiseksi siitä, miten paljon kielen kääntämisessä kadotetaan tai muutetaan merkityksiä. Minun oli omattava riittävä ymmärrys ja toimintatavat suunnittelijoiden maailmasta, jotta pystyin toimimaan ja neuvomaan paliskuntaa mahdollisimman hyvin. Minun

oli ymmärrettävä paliskuntaa riittävästi, jotta osasin kääntää sen poronhoidollista toimintalogiikkaa suunnittelijoiden ymmärtämälle kielelle. Minun oli sovellettava työssäni *yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytäntöjä* (luku 2.3.) niin hyvin kuin osasin, jotta poronhoidon tiedollinen näkökulma tulisi maankäytön suunnittelussa huomioitua parhaalla mahdollisella tavalla.

6.1. Neuvonnan käytännöt maankäytön suunnittelussa

Paliskuntien välillä on isoakin vaihtelua sen suhteen, miten kaavoitukseen ja muuhun maankäytön suunnitteluun osallistumiseen suhtaudutaan, miten paljon virallisista suunnittelurakenteista ylipäätään tiedetään ja millaiset resurssit paliskunnalla on osallistua suunnitteluprosesseihin. Käytännössä nämä niin kutsutut ”paperityöt” kasaantuvat yleensä paliskunnan hallitukselle ja poroisännälle²⁴. Paliskuntain yhdistykseltä saatava neuvonta on tärkeä tuki paliskunnille maankäyttöasioissa.

Maankäytön suunnittelun neuvojana osallistuin porotalouden asiantuntijan roolissa kaava-, YVA- ja lupamenettelyihin ja neuvotteluihin. Neuvojan ”työkalut”, eli keinot kommunikoida poronhoitoon liittyvää tietoa, nojaavat lakipykäliin, tutkimustietoon ja oikeuttamisen maailmoihin. Argumentaatio rakentuu näiden varaan. Lait, oppaat, selvitykset, lausunnot, GPS-seurantatieto, paikkatieto, puheenvuorot ja neuvottelut nivoutuvat neuvontatyön käytäntöjen osiksi ja rakentavat ne. Neuvontatyön käytännöt ovat *vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan sekä oikeuttamisen regiimin* käytäntöjä (Thévenot 2001; 2007; luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3). Oikeuttamisen maailmoista neuvontatyössä erityisesti *teollisen, markkinoiden, kansalaisuuden ja kodin* maailmat korostuvat (Thévenot ym. 2000; Thévenot 2011; luku 2.2.; Kuva 3).

Lait

Muusta maankäytöstä aiheutuva laidunalueiden menetys tai niiden käytettävyyden muutokset ja häiriöt ovat jatkuvaa yhteensovittamisen tarvetta laukaisevia seikkoja paliskunnissa. Poronhoito on pitkän historian omaava maankäyttömuoto koko poronhoitoalueella. Poronhoito-oikeus ja siihen kuuluva vapaa laidunnusoikeus on poronhoitolailla turvattu *ikiaikainen nautintaoikeus* (PHL 848/1990, 3§; Joon 1993). Poronhoitolain lisäksi valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa (VAT 2000/2009) edellytetään, että poronhoitoalueella on turvattava poronhoidon alueidenkäytölliset edellytykset²⁵.

24 Poroisäntä, varaisäntä tai erikseen tehtävään valtuutettu paliskunnan osakas edustaa paliskuntaa suunnitteluprosesseissa. Paliskunnan kokous valitsee poroisännän ja varaisännän kolmeksi vuodeksi kerrallaan. (PHL 848/1990, 19§)

25 VAT-muutos vuonna 2018 jätti poronhoitoa turvaavan VAT:n pois. Tämän seuraukset poronhoidon kokonaisvaltaiselle huomioimiselle maankäytön suunnittelussa jatkossa ovat vielä arvailua. Neuvojana ollessani 2014–2015 VAT-uudistusta vasta valmisteltiin, silloin poronhoitoa turvaava VAT oli vielä keskustelussa mukana.

Erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettulla alueella valtion maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle (PHL 848/1990, 2§; Kartta 1). Poronhoitolain (PHL 848/1990, 53§) mukaan valtion viranomaisen on neuvoteltava paliskunnan kanssa suunnitelluissa toiminta-alueissa, jolla voi olla olennaista vaikutusta poronhoidon harjoittamiseen. Lapin maakuntakaavoissa poronhoitolain 53§ on kaavamääräyksellä laajennettu koskemaan muitakin kuin valtion viranomaisia.

Kaivoslaissa (621/2011, 38§) säädetään, että lupaviranomaisen tulee erityisellä poronhoitoalueella (PHL 848/1990, 2§; Kartta 1) selvittää yhteistyössä alueella toimivien paliskuntien kanssa luvan mukaisesta toiminnasta aiheutuvat haitat poronhoidolle. Malminetsintälupaa, kaivoslupaa ja kullanhuhdantalupaa ei saa myöntää, jos luvan mukainen toiminta aiheuttaisi erityisellä poronhoitoalueella huomattavaa haittaa poronhoidolle. Lupa voidaan kuitenkin myöntää, jos este on mahdollista poistaa lupamääräyksin (KaivosL 621/2011, 50§). Lisäksi kaivosluvassa on annettava yleisten ja yksityisten etujen turvaamiseksi tarpeelliset määräykset kaivostoiminnasta aiheutuvien haitallisten vaikutusten välttämiseksi tai rajoittamiseksi sekä ihmisten terveyden ja yleisen turvallisuuden varmistamiseksi; ja poronhoidolle aiheutuvien haittojen vähentämiseksi erityisellä poronhoitoalueella (KaivosL 621/2011, 52§).

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999) velvoittaa huomioimaan ja edistämään valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (VAT) toteuttamista maakuntakaavoja laadittaessa (MRL 132/1999, 24.2§). Tämä velvoite koskee oikeudellisesti kaikkea kaavoitusta. Maakuntakaavan sisältövaatimuksissa edellytetään kiinnitettävän huomiota muun muassa maakunnan elinkeinoelämän toimintaedellytyksiin sekä maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaalimiseen (MRL 132/1999, 28§). Poronhoito on poronhoitoalueella osa alueen elinkeinoelämää. Se on lisäksi alueen keskeistä kulttuuriperintöä. Laissa (MRL 132/1999, 28.4§) edellytetään myös, että kaavaa laadittaessa on pidettävä silmällä alueiden käytön taloudellisuutta, sekä sitä, ettei maanomistajalle tai muulle oikeuden haltijalle aiheudu kaavan toteuttamisesta kohtuutonta haittaa. Poronhoito-oikeudesta (PHL 848/1990, 3§) johtuen paliskuntia voidaan pitää ”muun oikeuden haltioina”.

Edellä esitettyihin lakipykäliin vetoaminen suunnitteluprosesseissa on *kansalaisuuden* ja *kodin* maailmoihin nojaavaa oikeuttamista. *Kansalaisuuden* maailman arvoja ovat solidaarisuus, tasa-arvo, yhteinen hyvinvointi ja kansantahto; arvokaina asioina korostetaan yhdessä hyväksytyjä sopimuksia, kuten valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita (VAT) tai ylipäänsä demokraattisesti sovittua lainsäädäntöä. *Kodin* maailmassa keskeiseen asemaan puolestaan nousevat muun muassa perinteet ja perinteisten elämäntapojen vaaliminen. (Thévenot ym. 2000; Thévenot 2011; luku 2.2.; luku 2.3. kohta *Oikeuttamisen käytännöt*.) Näihin arvoihin vetoaminen on tärkeä osa neuvontatyötä, jolla pyritään turvaamaan poronhoidon toimintamahdollisuuksia.

Konsulttien ja muiden suunnittelutyötä tekevien tahojen poronhoitoon liittyvässä tietotasossa on suurta vaihtelua. Poronhoidon huomioon ottamisen lakisääteinen perusta ei välttämättä ole suunnittelijoilla tiedossa. Neuvojana törmäsin toistuvasti tilanteeseen, jossa yritimme poroisännän kanssa selvittää poronhoitoon liittyviä perusteita yleisellä tai paliskuntakohtaisella tasolla: porojen laiduntenvalintaa vuodenaikojen vaihtuessa ja tähän liittyvää kulkemista. Suurimmat tiedon puutteet ja epäselvyydet tuntuivat liittyvän poroon, eläinten käyttäytymiseen ja siihen, miten poronhoito on vuosisatojen aikana tämän eläimen biologian ja käyttäytymisen ympärille elinkeinona rakentunut.

Poro-YVA Opas

Poronhoitoa tuntemattoman ihmisen on vaikea hahmottaa monia elinkeinon liittyviä asioita, sillä poronhoito on elinkeinona ja kulttuurina omaleimainen; vertailukohtaa ei pohjoismaissa tai pohjoisella pallonpuoliskolla ole. Poro-YVA Opas (Paliskuntain yhdistys 2014) laadittiin osaltaan vastaamaan tähän tarpeeseen. Opas on ohjeistus poronhoitoalueelle poroelinkeinoon tarkasteluun maankäyttöhankkeissa. Se laadittiin yhteistyössä Paliskuntain yhdistyksen ja asiantuntijaryhmän²⁶ toimesta. Oppaan tavoite on ohjeistaa, vakiinnuttaa ja yhdenmukaistaa konsulttien ja suunnittelijoiden tekemää poronhoitoon liittyvää tai vaikuttavaa suunnittelua. Samalla opas on yksi konkreettinen esimerkki siitä, miten suunnittelijoiden käytäntöjä sovitaan yhdessä, miten niitä vakiinnutetaan ja miten ihmisiä pyritään sitouttamaan niihin (luku 2.2. kohta *Vakiintuneen toiminnan ja suunnittelun regiimi*; Taulukko 1; Kuva 3).

Oppaassa annetaan tietoa poronhoidosta yleensä, poronhoitolaista, poronhoitoalueen eri osista ja eroista, paliskunnista ja niiden toiminnallisista eroista sekä Paliskuntain yhdistyksen toiminnasta ja roolista. Lisäksi kerrotaan poronhoidon käytännöistä: vuodenaikoihin sidotuista laitumista ja niiden käytöstä sekä muista toiminnallisista alueista. Yleisellä tasolla kerrotaan poronhoidon sosioekonomisesta ja kulttuurisesta merkityksestä. Opas oli juuri valmistunut 2013 vuoden lopulla, kun itse aloitin työt neuvojana 2014 vuoden alkupuolella. Oppaaseen viitataan aktiivisesti poronhoitoon liittyvissä maankäytön suunnittelun erilliselimityksissä, YVA-selostuksissa ja kaavaselostuksissa.

Maankäyttölausunnot

Poronhoidon kannalta yhteensovittamisen mahdollisuudet ja reunaehdot uuden maankäyttöhankkeen tai suunnitelman kohdalla liittyvät aina paliskunnassa jo

26 Asiantuntijaryhmä: Lapin ELY-keskus, Lapin liitto, Tukes, Pöyry Finland Oy, Northland Mines Oy, Turveruukki Oy, Metsähallituksen tuulivoimatiimi. Asiantuntijaryhmän kuultavana olivat lisäksi Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen (RKTL) porotutkimus, Saamelaiskäräjät ja paliskuntia. Opas laadittiin Lapin liiton Maakunnan kehittämisrahalla.

olemassa olevaan muuhun maankäyttöön. Paliskunnan perustila on lähtökohtaisesti käytäntöjen yhteensovittamista muiden toimijoiden kanssa. Uuden maankäyttöhankkeen ja muun jo olemassa olevan tai suunnitellun maankäytön kanssa kumuloituvat yhteisvaikutukset ovat paliskunnan poronhoidon järjestymisen ja jatkuvuuden kannalta olennaisia kysymyksiä. Laki ympäristövaikutusten arviointimenetelmästä velvoittaa luonnonvarahanketta suunnittelevan tahon arvioimaan hankkeen yhteisvaikutukset muiden maankäyttöhankkeiden kanssa (YVAL 468/1994; YVAL 252/2017). Kysyin neuvojana ollessani ELY-keskuksen virkamieheltä, miten YVA-tarveharkinnassa arvioidaan yhteisvaikutukset, jos paliskunnassa on vireillä vaikka useampi tuulivoimahanke. Vastaus oli, että Paliskuntain yhdistyksen lausunto on keskeinen yhteisvaikutuksia arvioitaessa ja käytännössä huomioidaan suunnitteluaineistokartat ja lausunto. Lausunnon annetaan ainakin periaatteessa merkittävää painoarvoa. Mietin neuvojana ollessani usein, miten paliskunnan poronhoitokäytäntöjen tiedollinen näkökulma alueen poronhoidon erityispiirteistä on lausunnon asettamin reunaehdoin mahdollista argumentoida, eli *oikeuttaa*, mukaan suunnitteluun.

Valmistelin neuvojana ollessani vajaan kahden vuoden aikana 99 maankäytön ohjaukseen liittyvää lausuntoa. Maankäyttölausunnon yleinen rakenne on seuraavanlainen:

- 1) Mihin maankäytön suunnitelmaan lausunnossa otetaan kantaa (kaavan osallistumis- ja arviotisuunnitelma, kaavaluonnos, -ehdotus, YVA-ohjelma, -selostus, kaivospiiri, -lupa, muu ympäristölupa vai jokin muu maankäytön suunnittelu)
- 2) Poronhoidon huomioimista turvaavat lakipykälät, kaavamerkinnot ja -määräykset, poronhoito VAT (2000/2009) ja poronhoidon ikiaikainen maankäyttöoikeus
- 3) Poronhoito alueiden historiallisesti vanhimpana maankäyttäjänä ja edelleen merkittävänä alueellisena elinkeinona (vetoaminen *kodin, kansalaisuuden ja markkinoiden* maailmojen arvoihin)
- 4) Hankkeesta poronhoidolle kohdistuvat vaikutukset (tutkittuun tai kokemukselliseen tietoon viittaaminen)
 - a. Paliskuntakohtainen laiduntilanne (laidunrakenne ja muu maankäyttö) ja suunnittelun kohteena olevan alueen merkitys kokonaisuuden kannalta
 - b. Miten suunnitelma vaikuttaa, miten merkittäviä vaikutukset voivat olla
 - c. Millaisia sosiaalisia ja taloudellisia seurauksia hankkeella on paliskunnan kannalta
- 5) Haitallisten vaikutusten lieventämisen mahdollisuudet ja keinot
- 6) Yhteenveto ja –
 - a. mitä suositellaan tai vaaditaan tehtävän (lieventämisen tai korvaamisen vaatiminen)

TAI

- b. hankkeen lainvastaisuuden toteaminen (oikeustoimiin vihjaaminen)

Neuvontatyö tapahtuu hyvin selkeästi *vakiintuneen toiminnan ja suunnittelun*, sekä *oikeuttamisen regiimeillä* luku 2.2.; Taulukko 1; Kuva 3). Neuvonnan käytännöt samalla omalta osaltaan luonnonvaraistavat porojen käyttämiä maa-alueita porolaitumina. Neuvonnan käytännöissä porolaitumelle rakentuu, niihin kiinnittyvien muiden arvojen ohelle, erityisesti juuri taloudellinen arvo poronhoidolle.

6.2. Tiedon oikeuttaminen yhteensovittamisen käytännöissä

Suunnittelutyöhön osallistuminen neuvonnan näkökulmasta on rajattua. Mahdollisuudet ”syöttää” tietoa, muuttaa tai vaikuttaa suunnitteluun ovat neuvotteluiden tai ohjausryhmien puheenvuoroissa ja näistä kirjoitetuissa muistioissa sekä lausuntojen muotoiluissa. Kirjalliset lausunnot ja pidetyt puheenvuorot nojaavat lakipykäliin ja tutkittuun tietoon – eritoten paikkatietoon ja GPS-seurantaan sekä sellaisten kvantifioitavien asioiden, kuten työkäytäntöjen ja -kulujen muutosten ja lisääntymisen tilastointiin. Tiedon kommunikaatio kiinnitetään oikeuttamisen maailmoihin, erityisesti *teollisen, markkinoiden, kansalaisuuden, kodin* ja *ekologian* maailmoihin. Kuten edellä on tuotu esille, *kansalaisuuden* maailman arvoihin kuuluvat muun muassa yhdessä hyväksytyt sopimukset. *Markkinoiden* maailman arvoja mitataan rahassa ja sen mukaan, miten hyvin ja tehokkaasti toiminta tuottaa materiaalista hyvää. *Teollisen* maailman ylimpiä arvoja ovat tehokkuus ja siihen johtava suunnittelu, sääntely ja tieteellinen asiantuntemus. *Ekologian* maailmassa arvokkaita ovat puolestaan teot, jotka ovat sovitettavissa yhteen ympäristön-, luonnon- ja sen monimuotoisuuden suojelun tavoitteiden kanssa. *Kodin* maailmassa korostuvat perinteet ja perinteisten elämäntapojen vaaliminen. (Luku 2.2.; luku 2.3. kohta *Oikeuttamisen käytännöt*.)

Olin työskennellyt vajaan vuoden maankäytön neuvojana Paliskuntain yhdistyksellä, kun kirjoitin tutkimuspäiväkirjaani seuraavan katkelman:

(Maankäytön neuvojan) työ kulkee hyvin samankaltaista rataa. Hankesuunnittelupalaverissa kuullaan itse hankkeesta ja sen toteutussuunnitelmasta ja -aikataulusta. Paliskuntaa kuullaan siinä, mitä suunnittelun kohteena olevat alueet ovat poronhoidon kannalta ja miten niitä käytetään. Minun roolinani on toimia tulkkina tässä välissä. Kertoa hanketoimijalle poronhoidosta ja paliskunnalle suunnittelun eri vaiheista, missä kohtaa he voivat koittaa vaikuttaa ja miten.

Poronhoito on hanketoimijan näkökulmasta ”yksi ongelma/seikka, mikä pitää hoitaa”. Tällaisia ovat myös esim. petolinnut (erityisesti tuulivoimalahankkeet) tai muut harvinaiset ja suojeltavat lajit (eläimet tai kasvit), joihin ei saa

kohdistua haittaa. Paliskuntain yhdistys kutsutaan mukaan, koska sillä on lakisääteinen ja vakiintunut porotalouden asiantuntijan rooli. Palaveripöydässä edustetaan organisaatiota (on se sitten hanketta suunnitteleva yhtiö, ELY, Lapin liiton kaavoittaja, paliskunta, Paliskuntain yhdistys, Metsähallitus, tms.). En voi välttyä ajatukselta, että palaverit, neuvottelut ja pienryhmät ovat eräänlaista peliä. Puheenvuorot ovat siirtoja pelipöydällä. Lakipykälät ovat valttikortteja. Ohjausryhmässä minun pitää kertoa toistuvasti se kanta, jota yhdistys ja mahdollisesti paliskunta edustaa.

Tutkimukseen nojautuen ajetaan jotain näkökulmaa: varsinkin, jos se ei ole totuttu, itsestään selvänä pidetty näkökulma. Kaavoittajalla on omat toiminnalliset reunaehdot, joiden puitteissa hän pystyy huomioimaan asioita. Näitä pitää ravistella, jos haluaa saada jotain poikkeavaa läpi. Onko se silloinkaan mahdollista?

(Tutkimuspäiväkirja 14.1.2015)

Maankäytön suunnittelun neuvojana roolini oli tiedon kahden suuntaisessa kommunikaatiossa: välitin tietoa niin maankäytön suunnittelijoiden kuin paliskuntien suuntaan. Yhdistyksellä tutustuin nykyaikaiseen poronhoitoon elinkeinona, työnä ja kulttuurina uudella tavalla, kuin miten olin siihen tutustunut aiemmin tutkijana tekstien ja haastattelujen kautta. Kiersin ympäri Suomen poronhoitoaluetta ja keskustelin poronhoitajien kanssa heidän alueensa poronhoidosta. Osallistuin myös jonkin verran konkreettisiin poronhoitotöihin eri vuodenaikoina. Tässä mielessä tarkastelin siis poronhoidon käytäntöjä keskustelemalla, osallistumalla ja havainnoimalla. Minun piti monenlaisissa tilanteissa kommunikoida poronhoidon ulkopuolisille tahoille, mitä poronhoito on – tämä edellyttää riittävää poronhoidon nykykäytänteiden ja näiden taustasyiden sisäistämistä. Neuvojana toimiminen avasi tiedollisen näkökulman poronhoitoon yhtäaikaaisesti sen sisä- ja ulkopuolisena.

Maankäytön suunnittelun neuvojana toimin myös viranomaisen kaltaisena poronhoidon asiantuntijatahona, joka keskustelee virkamiesten, kaavoittajien, metsien käytön suunnittelijoiden, hanketoimijoiden, konsulttien ja lupaviranomaisten kanssa. Nämä toimijat muodostavat konkreettiset luonnonvarahallinnon rattaat: päättäjät, suunnittelijat, arvioitsijat, valvojat ja toimintojen toteuttajat. Heidän käytäntöjään ohjaa lainsäädäntö ja vieläkin konkreettisemmin lainsäädännön vakiintuneet tulkinnat, eli ajan saatossa muotoutuneet *vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan* käytännöt (Thévenot 2001; 2007; luku 2.2.). Työssä tarkastelin ja osallistuin luonnonvarahallintoon, eri aikaisten ja eri tasoisten prosessien toteutumiseen. Tämä edellytti riittävää ymmärrystä prosesseista ja lainsäädännöstä sekä sopeutumista prosessien toimintaan, niiden käytäntöihin ja kieleen. Jälleen näkökulmani oli yhtäaikaisesti sisä- ja ulkopuolinen.

Muiden toimijoiden luonnonvarojen rakentuminen tapahtuu neuvontatyössä suhteessa poronhoitoon. Kahdenvälinen suunnittelu ja erilaiset yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöt luonnonvaraistavat molempiin suuntiin. Esimerkiksi tuulivoimahankkeen ”poropienryhmässä” suunnittelun kohteena olevan vaaran päällä 100–150 metrin korkeudella puhaltava tuuli luonnonvaraistuu, kun sen valjastamisen ja hyödyntämisen käytäntöjä kommunikoidaan ja pyritään yhteensovittamaan paliskunnan poronhoidon käytäntöjen kanssa. Vaaran luonne kommunikoidaan eri tavalla, jos se nähdään porojen laidun- ja kulkualueena kuin jos se nähdään mahdollisena tuulivoimaloiden rakentamisen alueena. Neuvottelussa vaara luonnonvaraistuu porolaitumena, kun poronhoitoon liittyvää käytännön tietoa ja alueen käyttötarkoitusta kommunikoidaan ja oikeutetaan suunnittelijoille ja hankkeen toteuttajille. Porolaitumen luonnonvaraistuminen kulminoituu usein laitumien menetyksiin liittyviin korvausneuvotteluihin, joissa laitumien suoria menetyksiä, käytettävyyden heikkenemistä tai poronhoidon käytännöissä tapahtuvia muutoksia pyritään kompensoimaan rahallisesti tai muilla keinoin.

Kaavoitus

Kaavoituksessa periaatteessa kaikki toimijat ovat yhteensovittamisessa samalla viivalla. Kaavoitus ei lähtökohtaisesti aja minkään yksittäisen elinkeinon päämääriä, vaan pyrkimys on edistää valtakunnallisesti sovittuja tavoitteita (VAT), paikalliset erityisolosuhteet huomioiden.

Neuvojana toimiessani olin tekemisissä kaavoituksen kanssa jatkuvasti. Minulle valkeni työni kautta konkreettisesti, miten kaavoittaja on omanlaisensa virkamiestoimija ja oikeusvaikutteiset kaavat puolestaan ovat maankäytön ohjauksen objektiivoumia vahvassa mielessä (myös ed. luku 2.2.; luku 2.3. *Yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt*). Kaavamenettelyissä tuotetaan ja käytetään monenlaista tietoa, mutta tiedon valikointiin liittyy oikeuttamista, joka ei ole täysin ilmeistä ja avointa. Kaavat kätkevät taakseen arvoristiriidat ja poliittiset tavoitteet, seisovat omilla jaloillaan näennäisen neutraaleina ohjausinstrumentteina ja antavat ymmärtää, että erimielisyydet, eriävät intressit ja käytännöt ovat yhteensovitettuja. Tämä kaavojen näennäinen neutraalius avautui minulle konkreettisesti neuvontatyössä:

Kaavoissa ”ratkaistaan” alueiden käyttö (näin minulle kerrotaan kaavoittajien toimesta toistuvasti). Lainvoimainen kaava asettaa ja pysäyttää, jotta neuvottelun alueiden käytöstä ei tarvitse olla jatkuvaa. Kuitenkin poronhoidon kanssa sen juuri pitäisi olla: tämä on yhteensovittamisen ehto. Jatkuva yhteensovittaminen myös joissain paikoin toimii kahdenvälisesti. Metsähallituksen ja poronhoidon, tuulivoiman ja poronhoidon, matkailun ja poronhoidon, kaivoksen ja poronhoidon välillä. Siellä missä yhteensovittaminen on kahdenvälistä ja jatkuvaa; on seurantaryhmät tai yhteistoimintaryhmät, siellä yhteensovitetaan käytännössä.

*Kaavassa ei ratkaista perustavaa laatua olevia arvoristiriitoja (jos esimerkiksi jotain kaivosta ei yksinkertaisesti haluta alueelle ja piste), kaavan lähtökohta on mahdollista. Vastustavien lausuntojen tulee aina perustua johonkin (mihin aluetta **jo** käytetään/halutaan käyttää). Siksi luonnonsuojelulain perusteella suojeltavat lajit ovat hyvä keino vastustaa tai hidastaa kaavoja. Niillä on selkeä lakisääteinen asema.*

(Tutkimuspäiväkirja 22.5.2014)

Kaava on toimintoja mahdollistava ohjausinstrumentti. Käytännössä kaavamerkinnyt ja -määräykset toimivat usein joko yksittäisten toimijoiden eduksi tai heitä vastaan. Kaavoituksessa yhteensovittaminen konkretisoituu alueiden osoittamisena, kaavamerkintöinä ja -määräyksinä. Kaavoista maakuntakaavat ovat niin laaja-alaisia, että ne kattavat kokonaisia paliskuntia ja kuntia. Maakuntakaavat ovat kuitenkin ohjeellisia, sillä niistä ei seuraa oikeudellisia velvoitteita, jotka suoraan ohjaisivat toimintaa ja rakentamista. Vasta yksityiskohtaisemmissa kuntakaavoissa, yleis- ja asemakaavoissa tehdään suurempaa toiminnan ja rakentamisen ohjausta.

Maakuntakaavat ohjaavat alueiden käytön yksityiskohtaisempaa suunnittelua ja mahdollistavat maankäyttöhankkeiden alkutaipaletta. Niihin viitataan alempiasteisissa kaavoissa ja myös hankesuunnittelussa. Kaavoituksen hierakisuus asettuu näin erinomaisesti *vakiintuneen suunnittelun ja toiminnan regiimille* (luku 2.2.). Kaavahierarkiaan perustuva näkökulmien oikeuttaminen puolestaan rakentuu *kansalaisuuden ja teollisen maailmojen arvoille*, sillä siinä korostetaan yhdessä sovittuja asioita ja luotetaan tehokkaaseen suunnitteluun ja säätelyyn (luku 2.2.; luku 2.3. kohta *Oikeuttamisen käytännöt*). Maakuntakaavassa yleispiirteisesti järjesteltyjä ja ratkaistuja maankäyttöisiä asioita käytetään tyyppillisesti alempiasteisten kaavojen ja kaavaa edellyttävien luonnonvarahankkeiden eteenpäin viemisessä ja oikeuttamisessa, kuten esimerkiksi edellä Hannukaisen tapauksessa, jossa maakuntakaavassa olevaan merkintään viitataan alemmissa kaavoissa ja kaivospiirihakemuksessa. Näin maakuntakaava voi itse asiassa muodostua välillisesti maankäyttöä toteuttavaksi kaavaksi, vaikka se on tarkoitettu ohjaamaan laajemman mittakaavan alueidenkäytön yhteensovittamista.

Poronhoito on elinkeinona laajoista ja yhtenäisistä maa-alueista riippuvainen ja sen vuoksi maakuntakaavatasoinen alueiden käytön suunnittelu vaikuttaa suoraan elinkeinon toimintaedellytyksiin, toiminnan kehittämiseen ja jatkuvuuteen. Maakuntakaavassa olevilla, poronhoitoon liittyvillä kaavamerkinnöillä ja -määräyksillä on merkitystä kaikissa yksityiskohtaisemmissa kaavoissa ja myös muussa alueiden ja luonnonvarojen käytön suunnittelussa. Kaavan laatiminen tulisi aina pohjautua riittäviin selvityksiin (MRL 132/1999, 9§). Neuvontatyössä pohdin paljon sitä, miten poronhoito näkyy (tai ei näy) kaavoissa ja mihin se perustuu.

Miten poronhoidon tieto (poronhoidon käytännöt) on kommunikoitavissa kaavamenettelyyn? Mikä kaavoituksessa luetaan tiedoksi? POROT-paikkatieto²⁷ on keskeistä ja sen vaikuttavuutta korostetaan, vaikka poropaikkatiedon karttoja on laadittu ennenkin (PoroGIS-aineistot).
(Tutkimuspäiväkirja 26.2.2015)

Maakuntakaavasuunnittelussa käytetään ohjausryhmätyöskentelyä, sidosryhmäneuvotteluja ja poronhoitolain 53§:n mukaisia neuvotteluja. Lausunnot pyydetään kaavan luonnos- ja ehdotusvaiheissa ja paliskuntien paikkatietoaineistoa käytetään valmistelussa. Olin mukana vaihemaakunta- ja maakuntakaavojen ohjausryhmissä, kaavoja ohjaavissa viranomaisneuvotteluissa ja poronhoitolain 53§:n mukaisissa paliskuntaneuvotteluissa. Kirjoitin lisäksi lausuntoja muihin, kaiken tasoisiiin kaavoihin. Lausuntoja valmistellessani olin aina yhteydessä asianosaiseen paliskuntaan, jonka alueita suunnittelu koski. Näin sain tietoa siitä, millaisessa käytössä suunnittelun kohteena olevat alueet olivat.

Poronhoidon huomioimiseen velvoittava yleismääräys ja poronhoitoalueen rajan merkinnät on johdettu suoraan poronhoitolaista (PHL 848/1990, 2§, 3§, 53§) ja valtakunnallisista alueiden käyttötavoitteista (VAT 2000/2009). Toisin sanoen, poronhoidon kannalta keskeisimmässä maankäyttöä ja rakentamista ohjaavassa yhteensovittamisen vakiintuneessa käytännössä poronhoidon näkyvyys on ollut ennen kaikkea ilmoitusluontoista. Lakisääteisten yleismuotoisten määräysten muotoilu ohjaa yhteensovittamista velvoittamalla suunnittelijoita *ottamaan poronhoito huomioon*. Mitä tämä käytännössä tarkoittaa, jää tulkinnanvaraiseksi.

Poronhoitoa koskevat kaavamerkinnät ja -määräykset:

Yleismääräys

Poronhoidon ja muiden luontaiselinkeinojen alueidenkäytölliset toiminta- ja kehittämisedellytykset on turvattava. Poronhoitoon olennaisesti vaikuttavaa alueiden käyttöä suunniteltaessa on otettava huomioon poronhoidolle tärkeät alueet ja valtion maiden osalta on neuvoteltava asianosaisen paliskunnan edustajien kanssa.

27 POROT-hanke: *Maankäytön suunnittelua palvelevan porotalouden paikkatietokannan rakentaminen ja käyttöön saaminen* (2012–2014). Suomen ympäristökeskuksen, Luonnonvarakeskuksen ja Lapin AMK:n hankkeessa luotiin verkosto paikkatietoja tuottavien tahojen kesken ja koottiin ja päivitettiin porolaitumiin, poronhoitoympäristöön ja poronhoitoon liittyvät paikkatietoaineistot hyödynnettäväksi maankäytön suunnittelussa (kaavoitus, hankesuunnittelu, Metsähallituksen suunnittelu). Hankkeen jatkohanke *Poronhoidon paikkatiedot ja työkalut maankäytön suunnitteluun* (TOKAT-hanke 2015–2017), jatkoi työtä niiden paliskuntien osalta, jotka eivät olleet vielä POROT-hankkeessa mukana (Rovaniemen ja Itä-Lapin maakuntakaava-alue). (SYKE 2020a; 2020b.)

Kaavamerkinnät

M Maa- ja metsätalousvaltainen alue

Merkinnällä osoitetaan pääasiassa maa- ja metsätalouskäyttöön tarkoitettuja alueita, joita voidaan käyttää pääasiallista käyttötarkoitusta sanottavasti haittaamatta ja luonnetta muuttamatta myös muihin tarkoituksiin

M-1 Metsätalous- ja poronhoitovaltainen alue

Merkinnällä osoitetaan pääasiassa metsätalouteen ja poronhoitoon tarkoitettuja alueita, joita voidaan käyttää pääasiallista käyttötarkoitusta sanottavasti haittaamatta ja luonnetta muuttamatta myös muihin tarkoituksiin

Ms Luontaistalousvaltainen alue

Merkinnällä osoitetaan pääasiassa luontaiselinkeinokäyttöön tarkoitettuja alueita, joita voidaan käyttää pääasiallista käyttötarkoitusta sanottavasti haittaamatta ja luonnetta muuttamatta myös muihin tarkoituksiin

Ms-1 Luontaistalous- ja poronhoitovaltainen alue

Merkinnällä osoitetaan pääasiassa luontaiselinkeinokäyttöön ja poronhoitoon tarkoitettuja alueita, joita voidaan käyttää pääasiallista käyttötarkoitusta sanottavasti haittaamatta ja luonnetta muuttamatta myös muihin tarkoituksiin

MU-2 Metsätalous-, matkailu- ja poronhoitovaltainen alue²⁸

Merkinnällä osoitetaan alueita, joita on tarkoitettu pääasiassa metsätalouteen, matkailuun, ulkoiluun, poronhoitoon ja luonnon muuhun moninaiskäyttöön.

Kohdemerkinnät

sma- Saamelaisten kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue /kohde (Saamelaisten kotiseutualueella)

ma- Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue/kohde (esim. erotusaidat/-paikat)

E Erityisalue/-kohde

Merkinnällä osoitetaan alueita, joilla on tietty erityiskäyttötarkoitus ja joilla liikkuminen on yleensä rajoitettua (esim. poroteurastamot)

mk-1 Maaseudun kehittämisen kohdealue, jolla korostuu saamelaiskulttuuri

²⁸ Tunturi-Lapin maakuntakaava, kiistellyt metsäalueet Muonion kunnan pohjoisosassa

- ph- Poronhoidon kannalta erityisen tärkeä alue/kohde
Alueen suunnittelussa on turvattava poronhoidolle merkittävien rakenteiden/alueiden säilyminen (käytännössä esim. erotuspaikat ja kämpät)

Rajamerkinnot

Poronhoitoalueen raja

Erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettun alueen raja

Paliskuntien välinen esteita/paliskunnan raja

Luontaiselinkeinolain mukainen raja

Poronhoidon näkyväksi saaminen maakuntakaavoissa on pitkäjänteistä ja aikaa vievää yhteensovittamista ja oikeuttamista. Poronhoidon näkyminen ja toimintaedellytysten turvaaminen yleis- ja asemakaavoihin johdetaan maakuntakaavoista, joten neuvontatyö vaatii kärsivällisyyttä. Poronhoitoon liittyviä kaavamerkintöjä alettiin kehittää vasta 2000-luvulla ja muutos on ollut hidasta. Edellä listatuista kaavamerkinnöistä M-1 ja MU-2 sekä kohdemerkinnöistä ph-kohdemerkintä ovat uusimpia. Kuvaava esimerkki kaavoituksen käytäntöjen muuttumisen kankeudesta ja myöskin niiden poliittisista kytköksistä ovat M-alueet. Neuvojana toimiessani törmäsin M-alueiden poliittisesti latautuneeseen historiaan ja kyselin asiasta. Minulle kerrottiin niiden olevan poronhoitoalueen maakuntakaavoissa ”perinteisiä tyhjiä alueita tai perinteisesti ja historiallisesti niin sanottua pohja-aluetta”. Niiden alkuperäinen tarkoitus on myös ollut metsätalouden aseman turvaaminen, kuten käy ilmi seuraavasta tutkimuspäiväkirjaani kirjaamastani merkinnöstä:

2000-luvulla Pohjois-Lapin, Tunturi-Lapin ja Rovaniemen ja Itä-Lapin (erityisen poronhoitoalueen osalta) maakuntakaavoihin on tullut M-1 alue. Erityisellä poronhoitoalueella on enemmän valtion maita, mutta laidunnusoikeus on maanomistussuhteesta riippumaton. Miksi siis tulkitaan, että M-1 on perusteltu erityisellä, mutta ei muualla? Miksi M-alueeseen ei oteta poronhoitoa mukaan, vaikka se on ollut historiallisesti elinkeino vähintäänkin maa- ja metsätalouden rinnalla, jos ei niitä merkittävämpikin paikoin?

Minulle kerrotaan ohjausryhmässä toistuvasti, miten kaavamerkinnot eivät mene erityislainsäädännön edelle tai yli, eivätkä puutu yksityiseen maanomistukseen. Ajattelen, että poronhoidon lisääminen M-aluemerkintään olisi enemmänkin informatiivinen ja periaatteellinen kuin mitään muuta. Mitään kovin dramaattista käytännön seuraamusta sillä ei nähdäkseni olisi. Poronhoito-oikeus on kuitenkin lailla turvattu oikeus koko poronhoitoalueella maanomistussuhteesta riippumatta. Silti asiasta kysyminen aiheuttaa maanomistajia edustavissa voimakasta vastustusta. Kaavoittajan näkökulmasta ns. muulla poronhoitoalueella poronhoito ei ole niin selkeästi rinnasteinen metsätalouden

ja maatalouden kanssa elinkeinoina (vrt. pohjoisemmat paliskunnat). Tätä väitettä ei kuitenkaan pystytä perustamaan mihinkään konkreettisesti.

Kaavoittaja katsoo, että kaavamerkinnän muuttaminen pitäisi erillisellä selvityksellä osoittaa aiheelliseksi. Eli poronhoidon alueen käyttötarve ja elinkeinon taloudellinen alueellinen merkitys olisi kyettävä osoittamaan, jos kaavamerkintöihin halutaan muutos. Kerätty poropaikkatieto (POROT-hanke) ei vielä riitä osoittamaan alueiden tarpeellisuutta. Kaavoittaja myös vetoaa siihen, että kaavaselistukseen tulevat paliskuntakohtaiset liitekartat ja näissä näkyvät poronhoidon kannalta tärkeät alueet. M-1 merkintöjen lisääminen muulle poronhoitoalueelle (M-alueilla) vaatisi sitä, että pitäisi osoittaa ne alueet, jotka täyttävät merkinnän sisältövaatimuksen. Sisältövaatimuksen, joka ei ole lainkaan eksakti.

M-aluemerkinnät kaavoissa:

- M Maa- ja metsätalousvaltainen alue – Koko poronhoitoalue*
- M-1 Metsätalous- ja poronhoitovaltainen alue – Erityinen poronhoitoalue*
- Ms Luontaistalousvaltainen alue – Luontaiselinkeinolain säätämä alue*
- Ms-1 Luontaistalous- ja poronhoitovaltainen alue*
- MU-2 Metsätalous-, matkailu- ja poronhoitovaltainen alue – Tunturi-Lapin maakuntakaava, kiistellyt Yli-Muonion alueet*

Maa- ja metsätaloutta pidetään ”perinteisesti merkittävänä” elinkeinoina, vaikka poronhoito on alueella ollut vähintään yhtä pitkään kuin maa- ja metsätalouskin. Kun kerran lainsäädäntö (MetsäL, PHL) ohjaa tarkempaa maankäyttöä (käytännön yhteensovittamista eteenpäin), miksi kaavassa ei voi nostaa poronhoitoa merkittävänä päämaankäyttömuotona mukaan? Onko kyse lopulta maan omistus- ja käyttöoikeuden välisestä hierarkiasta? (Tutkimuspäiväkirja 16.4.2015)

Käytännössä poronhoidon laaja-alainen toiminnallisuus, laiduntenkäytön vuodenaikasadonaisuus ja porojen kulkemiseen ja käsittelyyn liittyvät käytännöt eivät näy varsinaisella maakuntakaavakartalla tai alemmissa kaavoissa. Tämä rajallisuus ulottuu tietysti muihinkin toimialoihin ja elinkeinoihin. Esimerkiksi luontomatkailuun, jossa niin kutsuttu kaukomaisema ja tämän hyödyntäminen erilaisten ohjelmajärjestelmien osana, on keskeinen alueiden käytöllinen kysymys. Kuten edellä on jo käsitelty (esim. luku 4.2. kohta *Kaavoitus*), kaavoituksen keinot ovat asettavia ennemminkin kuin toiminnallisuutta tai ajallisuutta (esim. vuodenaikasadonaisuutta) kuvastavia.

Rovaniemen ja Itä-Lapin maakuntakaavan viimeisessä ohjausryhmässä, johon osallistuin, kirjasin seuraavat muistiinpanot tutkimuspäiväkirjaani:

Kaavan tulevat kehittämisperiaatemerkinnot:

- *kaivostoiminnan vyöhykemerkinnot perustuu geologiseen lisäselvitykseen – merkinnot on kaavoittajan mukaan ”informatiivinen”*
- *ekologinen yhteystarve ja viheryhteystarve ovat ”tavoitteellisia” merkinnot*

Kaavamerkinnot

- *M-aluemerkintä on poliittis-historiallinen jäännös, jota ei suostuta vieläkään muuttamaan; M-1 aluemerkintä saadaan erityiselle poronhoitoalueelle*
- *poronhoidolle tärkeät alueet POROT-paikkatietoaineistosta tulevat liitekartoille (varsinaiselle kaavakartalle ”ei mahdu”)*
- *ph-kohdemerkinnot kaavakartalle (eli aidat, kämpät ja rakenteet)*
 - *Metsähallitus on esittänyt ph-kohdemerkintöjen poistoa tai siirtoa liitekarttoihin ja kommentoinut M ja M-1 alueiden ”periaatteellisuutta”. MTK:n kanta on sama kuin Metsähallituksen (maanomistajat pelkäävät vaikutusta, vaikka kyseessä olisi kuinka periaatteellinen muutos, ilman käytännön seurauksia?)*
- *tv-aluemerkintöihin määräyksellä maisema-alueiden turvaaminen*
- *poroteurastamot tulevat ”erityisalue/-kohde” (E-merkinnällä)*
- *paliskuntien esittämiä joitain turvetuotanto ja tuulivoimama-alueiden merkinnot on poistettu kaavakartalta*
 - *poistettuihin turvealueisiin ei toisaalta nyt kohdistunut kehitysintressejä ja alueita osoitetaan kaava-alueella runsaasti muutenkin*
 - *tuulivoima- ja turvealueiden kehittämiseen tulevat suunnittelumääräykset (poronhoidon toimintaedellytysten turvaamisen osalta), turpeen osalta tulee myös jälkikäyttömääräys*
- *Kemihäärän allasalue W-1 (varausmerkintä) – Lausuntoon pitää laittaa:*
 - *merkittävästi heikentää porotalouden toimintaedellytyksiä ja vapaata laidunoikeutta*
 - *korvaavat toimenpiteet porotaloudelle – ei ole tutkittu*
 - *allasmerkintää oikeutetaan yleiseen etuun, terveyteen ja turvallisuuteen vedoten (tulvasuojelu)*
 - *positiivisissa aluetalouden vaikutusarvioinneissa ei huomioida porotalouden negatiivisia ja pysyviä vaikutuksia*
 - *altaan esittäminen maakuntakaavassa osaltaan merkittävästi heikentää poronhoidon toimintaedellytyksiä*
 - *ts. altaalla tuhotaan pysyvästi elinkeinon harjoittamisen mahdollisuus – tämän taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset jätetään kaavan vaikutuksia arvioitaessa huomioimatta*
 - *kompensatioita tai lievennyskeinoja ei esitetä*

(Tutkimuspäiväkirja 17.11.2015)

Kaavoituksen käytännöt heijastelevat maakunnan maankäytön suunnittelun ja poliittisten tavoitteiden yleisiä linjoja. Poronhoidon näkyminen kaavoissa ei ole itsestään selvää: se vaatii pitkäjänteistä ja aktiivista työtä paliskuntien ja Paliskuntain yhdistyksen toimesta. Yhteensovittamistyö on kaavoitukseen osallistumista kaavoituksen käytäntöjen ehdoilla. Lakipykälät, erillisselvitykset (esim. geologian ja tuulipotentialisten alueiden osalta) ja paikkatietoaineistot toimivat kaavoitus-työkaluina, jotka tunnustetaan. Niitä täytyy osata aktiivisesti käyttää ja oikeuttaa poronhoidon näkökulmaa niiden avulla eteenpäin ohjausryhmissä, neuvotteluissa ja lausunnoissa. Silti lopputulema voi olla, että kaavamerkintöihin ei tule poronhoidon kannalta kovin suuria muutoksia.

Neuvontakäytännöissä poronhoidon näkökulman sisällyttäminen kaavoihin on poronhoidon näkökulman *oikeuttamista* ja pohjaa vahvasti poronhoidon taloudellisen merkityksen korostamiseen. Myös sen historiallinen ja kulttuurinen merkitys ovat arvoja, joihin vedotaan aktiivisesti, mutta toistuvasti on painotettava, että poronhoidolla on aluetaloudellinen merkitys siinä missä esimerkiksi maa- ja metsätaloudellakin. Talousargumentaatio – *kodin ja kansalaisuuden* maailmojen kompromissit *markkinoiden* maailman kanssa – johtavat siihen, että porojen käyttämät maa-alat määrittyvät yhä selkeämmin poronhoidon resurssina, porotalouden perustana.

Paikkatieto ja kaavoitus

Osallistavien paikkatietojärjestelmien (*participatory GIS* ja *public participatory GIS*) käyttö ympäristön- ja alueidenkäytön suunnittelussa on lisääntynyt 1990-luvun puolivälistä alkaen ja vakiinnuttanut asemansa. Paikkatietojärjestelmien käyttöä pidetään hyvänä keinona laajentaa suunnittelussa hyödynnettävää tietopohjaa ja kaikkien asianosaisten mahdollisuuksia osallistua omaa elinympäristöään koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. (Esim. Reed 2008; Sieber 2006; Sandström ym. 2020.) Ruotsissa poronhoidon paikkatietojärjestelmiä käytetään osana alueiden käytön suunnittelujärjestelmiä ja lisäksi paliskunnat hyödyntävät niitä tehdessään paliskuntakohtaisia porotaloussuunnitelmia (*Reindeer Husbandry Plan – RHP*) (Sandström ym. 2020). Suomessa poronhoidon rakenteiden ja paliskuntakohtaisten paikkatietojen saamiseksi muun muassa kaavoittajien käyttöön mentiin vuosina 2012–2017 eteenpäin. Rovaniemen ja Itä-Lapin maakuntakaavamenettelyssä oli käytössä ensimmäistä kertaa laajamittaisesti POROT-hankkeessa (2012–2014) tuotettu paliskuntien paikkatietoaineisto. Aineisto tuotettiin Suomen ympäristökeskuksen, Luonnonvarakeskuksen ja Lapin ammattikorkeakoulun toimesta. Paikkatiedon koostaminen on tietokäytäntö: POROT- ja TOKAT-hankkeisiin (2015–2017) osallistuneet paliskunnat olivat mukana tiedon tuottamisessa, mutta Luonnonvarakeskuksen työntekijät kiersivät paliskunnissa aineistoa keräten, täydentäen ja yhdenmukaistaen. Suomen ympäristökeskus johti hanketta. Paliskuntia pyydettiin luokittelemaan laitumia niiden käyttöön liittyvien merkitysten mukaan. Eli esimerkiksi yleisesti puhutaan talvilaidunalueista, mutta tämä kattokategoria

pitää sisällään alakategorioita, kuten jäkälälaidun, luppolaidun, parhaat talvilaidunalueet, vain talviaikaiset laidunalueet, ohut- ja paksulumiset alueet ja niin edelleen.

Kaavakartalla, -määräyksissä ja -selostuksessa poronhoito esitetään tietynlaisena. Paikkatieto näyttää poronhoidon aita- ja muina rakenteina sekä erilaisina laitumina ja kulkureitteinä. Kuten Sandström ym. (2020, 63–65) huomauttavat, paliskuntakohtainen paikkatieto voi esittää paliskunnan laidunrakennetta ja laidunten käyttöä monellakin eri tavalla, riippuen paikkatiedon keräämisen ja esittämisen tavoista. Lisäksi esimerkiksi PoroYVA-oppaassa muistutetaan paliskuntien osakaiden konsultoinnin ja kuulemisen tärkeydestä paikkatietoaineistojen käytön ja karttatyöskentelyn rinnalla (Paliskuntain yhdistys 2014). Poronhoidon kannalta paikkatiedon hyödyntäminen kaavoitusmenettelyissä on parempi vaihtoehto, kuin että poronhoito ei näkyisi suunnittelussa lainkaan, mutta samalla on muistettava, että se antaa poronhoidosta tietyyntyyppistä, ikään kuin asettunutta tai jopa staattista kuvaa. Asettavan merkintämällin rajallisuus koskee tietysti muitakin toimijoita ja toimintoja, joita kaavakartoilla käsitellään. Karttoja voidaan pitää suunnittelutyön näennäisen neutraaleina apuvälineinä, mutta ne itseasiassa ovat aktiivisessa roolissa tuottamassa tietynlaista luontokuvaa (esim. Asikainen & Jokinen 2008). Kaavakartamerkinnot tuottavat näkökulmaa luonnosta erilaisten rajattujen toiminnallisten (tai suojelualueiden kohdalla ei-toiminnallisten) alueiden, rakenteiden ja toimintaa edistävien tai ylläpitävien merkintöjen ja määräysten mosaiikkina. Samalla erilaisia luontokäytäntöjä muokataan luonnonvarakäytännöiksi. Asettavasta mallista kaven-
tuvat huomattavasti esimerkiksi vuodenaajoista ja luonnonolosuhteista riippuvaiset elinkeinot, kuten poronhoito ja luontomatkailu. Kaavamerkinnoilla osoitetaan myös kaivostoiminnan ja tuulivoimantuotannon alueita. Eivätkä nämäkään alue-
merkinnät indikoi kovin tehokkaasti sitä toiminnallisuutta, jota kaivannaisten tai tuulivoiman hyödyntäminen edellyttävät, tai millaisia aluemerkinntöjen ulkopuolelle ulottuvia erilaisia vaikutuksia ja yhteensovittamisen tarpeita niillä on.

Poronhoidon paikkatiedon käyttäminen kaavoissa näyttää paliskunnat porojen laitumina (merkitykseltään erilaisina talvi-, kevät-, kesä- ja syyslaitumina, sekä vasoma- ja rykimäalueina), kulkureitteinä (kevät- ja syyslaidunkierto) ja työhön liittyvinä rakenteina (aitoina ja kämppinä). Nämä eivät kuitenkaan yllä kaavakartalle, joka on varsinainen juridinen asiakirja. Rovaniemen ja Itä-Lapin maakuntakaavakartassa²⁹

29 Kaavaa ei ole vielä vahvistettu. Kiistanalaisia asioita olivat Kemihaaran allasaluemerkinntä ja Sallatunturin matkailualueen laajentaminen, jotka molemmat olisivat vaatineet Naturasta poikkeamisen ”erittäin tärkeän yleisen edun kannalta pakottavasta syystä, kun vaihtoehtoista ratkaisua ei ole”. Valtioneuvosto hylkäsi päätöksellään (1.2.2018) maakuntakaavaehdotuksen poikkeamisesityksen luonnonsuojelulain 66.2§:n mukaan Kemihaaran alueen osalta. Edelleen, korkein hallinto-oikeus hylkäsi päätöksellään (11.4.2019) valitukset koskien tätä valtioneuvoston päätöstä. Sallatunturin matkailupalvelujen alueen laajentamisen osalta, valtioneuvosto antoi 14.11.2019 myös kielteisen päätöksen ja hylkäsi poikkeamisesityksen. Päätökset ovat saaneet lainvoiman. Rovaniemen ja Itä-Lapin tarkistettu maakuntakaavaehdotus on viranomaislausuntokierroksella. Tämän jälkeen kaavaehdotus asetetaan uudelleen julkisesti nähtäville. (Lapin liitto 2021.)

on poronhoitoa koskeva yleismääräys, poronhoidon kohdemerkinnät (rakenteet), poronhoitoalueiden ja paliskuntien rajat ja raja-aidat. Kaavaselostuksen liitteisiin tulevat paliskuntakohtaiset kartat, joissa näkyvät eri vuodenaikojen laidunalueet, kulkureitit ja rakenteet.

Neuvottelukäytännöt

Karttatyöskentely, GPS- ja paikkatieto osana hankekohtaista neuvottelua

Pienryhmätyöskentelyä hyödynnettiin poronhoidolle ja matkailulle koituvien vaikutusten arvioinnissa Mielmukkavaaran tuulivoimahankkeen ja Hannukaisen kaivoksen hankesuunnittelun yhteydessä. Sitä käytetään yleisemminkin suurempien hankkeiden suunnittelussa. Pienryhmässä elinkeinon edustajat kokoontuvat hankkeen edustajien ja suunnittelutyötä tekevien konsulttien kanssa arvioimaan hankkeen vaikutuksia. Yleensä pienryhmissä tarkastellaan karttamallinnuksia hankealueesta. Karttamallinnusten avulla muodostuu kuva siitä, miten sijoittuvat rakennukset, tiet ja muu logistiikkaan kuuluva, voimalinjayhteydet, kaivoshankkeissa purkuputket, sivukivialueet ja rikastushiekka-alueet. Karttamallinnuksia tehdään lisäksi esimerkiksi melualueesta ja kaivosten kohdalla pölyalueesta. Maisemamallinnukset ovat tyyppillisiä erityisesti tuulivoimahankkeissa, mutta myös kaivoshankkeissa. Pienryhmissä paikalliset toimijat saavat tarkempaa tietoa hankkeesta ja hankkeen eri toimintojen mittaluokat konkretisoituvat.

Jos käytössä on paikkatietoaineistoa, ja yleensä sitä nykyään on, sitä käytetään. POROT-hanke ja sitä seurannut TOKAT-hanke olivat tienavauksia paliskuntien paikkatiedon saamiseksi maankäytön suunnitteluun. Vaikka paliskunnilla oli ennenkin ollut paikkatietokarttoja, näissä hankkeissa asiantuntijaorganisaatiot Luonnonvarakeskus ja Suomen ympäristökeskus olivat vastuussa tiedon koostamisesta: ne kiersivät paliskunnissa, keräsivät tietoa ja yhdenmukaistivat sitä. Paikkatietoaineistojen avulla paliskuntakohtaisia poronhoidon käytäntöjä mallinnetaan hankesuunnittelun yhteydessä kartoille. Eli esimerkiksi sitä, miten eri vuodenaikojen laidunalueet sijoittuvat, miten porojen laidunkierrot kulkevat ja missä sijaitsevat poronhoidon rakenteet (erotus- ja muut aidat, kämpät). Näitä karttoja tarkastelemalla pienryhmissä käydään keskustelua poronhoidon järjestymisestä, suunnittelun kohteena olevien laidunalueiden tärkeydestä ja siitä, miten poronhoitajat arvioivat hankkeen muuttavan poronhoidon järjestymistä sekä laidunten käyttöä ja käytettävyyttä.

Myös muu teknologia välittää poronhoidon erityispiirteiden tarkastelua. Porojen laiduntenvalintaa ja muusta maankäytöstä ja infrastruktuurista aiheutuvaa välttämiskäyttäytymistä on tutkittu GPS-seurannalla Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Porot välttävät infrastruktuurista aiheutuvia häiriöitä ja maankäyttöhankkeiden, kuten tuulivoimala-alueiden ympärille muodostuu välttämisaalueita. Erityisesti vasomisaikana ja pienten vasojen kanssa vaatimet ovat arimmillaan. (Esim. Anttonen, Kumpula & Colpaert 2011; Skarin & Åhman 2014; Skarin, Sandström & Alam

2018.) Vaatimet, jotka muodostavat valtaosan kokonaisporomääristä, ovat herkempiä verrattuna hirvas- ja härkäporoihin. Lähes kaikissa tutkimuksissa on havaittu vapaana luonnonlaitumilla laiduntavien porojen välttävän ihmistoiminnan aiheuttamia häiriöitä. Häiriötä aiheutuu maasto- ja tieliikenteestä, ihmisten ja koirien liikkumisesta maastossa, melusta, pölystä, hajuista ja muista vaikutuksista. Riippuu häiriötyypistä, alueesta ja poronhoitokäytännöistä, miten laajoja välttämisaalueet voivat olla. (Mm. Kumpula ym. 2007; Kumpula ym. 2019; Vistnes 2008; Anttonen ym. 2011; Skarin & Åhman 2014; Skarin ym. 2015.)

Nykyisin luonnonvarahankkeita suunniteltaessa tiettyjen alueiden tärkeyttä arvioidaan tai osoitetaan seuraamalla poroja GPS-pantojen avulla. Tavoitteena on hankkia neutraalia dataa porojen liikkeistä ja suunnittelualueen merkityksestä poronhoidon kannalta. Myös hankekohtaiset seurantaryhmät pyrkivät tarkastelemaan hankealueen nykytilaa (ennen hanketta) sekä rakentamisen ja toiminnan aikaisia vaikutuksia. (Ks. myös Paliskuntain yhdistys 2014.)

Tuulivoima- ja kaivoshankkeiden (luonnonvarahankkeiden laajemminkin, esim. vesivoiman rakentamisen) suunnittelussa käytetään GPS-seurantaa keskeisenä apuvälineenä, kun arvioidaan hankkeen vaikutuksia porojen liikkeisiin ja laidunten valintaan. Paliskunnissa on kokemuksia porojen välttämiskäyttäytymisestä liittyen muuhun maankäyttöön yleisesti ottaen ja tuulivoimaloiden ja kaivostoiminnan kohdalla erityisestikin. Vaikka jokainen paliskunta on omanlaisensa kokonaisuus, jotain alustavia päätelmiä muiden kokemuksista ja muualla tehdyistä tutkimuksista voi tehdä. Ruotsin ympäristökeskus (SEI) julkaisi hiljattain tutkimuksen Kaunisvaaran kaivoksen vaikutuksista Muonion samebyn poronhoitoon (Kløcker Larsen & Boström 2021). Tutkimuksen tulokset ovat yhteneviä Suomen kaivospaliskuntien kokemusten kanssa. Toiminnassa olevien kaivosten ympärille on muodostunut välttämisaaluetta ja kulkupaikkoihin on tullut muutoksia, samoin erotuspaikkojen käytettävyyteen. Näistä vaikutuksista aiheutuu muutoksia poronhoitotöihin ja rakenteita voidaan joutua siirtämään tai rakentamaan uusia.

Oli kyseessä millainen maankäyttöhanke hyvänsä, se vähentää konkreettisesti porojen laidunta, mutta tyyppillisesti vaikutuksia on lisäksi työkäytäntöihin. Näiden kaikkien vaikutusten osoittaminen on yleensä neuvottelun kohteena. Listasin tutkimuspäiväkirjaani seikat, jotka ovat keskeisessä roolissa kahdenvälisissä neuvotteluissa:

*Miten kahdenvälisissä neuvotteluissa osoitetaan poronhoidon muuttuvat työkäytännöt (esim. *maankäyttötapaus A* tai *maankäyttötapaus B*³⁰)?*

- *porojen GPS-seuranta (= ns. neutraalidata, vaikka vaatii aina tulkinnan)*
- *työpäivät, polttoainekulut, ruokintakulut, aitojen rakentamiskulut (numeroitavia ja seurattavia kuluja – muutoksen seuranta)*

30 kahdenvälinen korvausneuvottelu, vaitiolovelvollisuus

- o *laidunalueen menetys: suora ja häiriöstä aiheutuva (mallinnus perustuu GPS-seurantatutkimukseen) – lasketaan monenko poron laidunalueen menetys on ja miten pysyvä menetys on*
 - o *kohdennettu GPS-seuranta (osoitetaan paikallisesti muutos)*
- (Tutkimuspäiväkirja 14.1.2015)

Vaikka paliskunnissa on monenlaista omakohtaista kokemusta muunlaisen maankäytön vaikutuksista porojen laidunten valintaan ja kulkemiseen, neuvontatyössä hankekohtaisesti tai suunnittelualuekohtaisesti tullaan aina kuitenkin tilanteeseen, jossa olisi osoitettava juuri kyseisen alueen ja sen porojen käyttäytyminen. Pitäisi pystyä erittelemään ja arvioimaan hankekohtaisesti aiheutuvat vaikutukset. Samalla tulisi huomioida, että paikat ja tilanteet vaihtelevat eivätkä poronhoitovuodet ole koskaan identtisiä, sillä luonnonolosuhteilla on hyvin merkittävä rooli eläinten käyttäytymiseen ja laidunten käytettävyyteen. Eläinten käyttäytymiseen vaikuttavat hankkeen lisäksi monet muutkin seikat: kuinka paljon ne ovat jo altistuneet häiriöille (tottuminen), ja onko laidunten valinnassa väistämisen mahdollisuuksia ylipäänsä (muuta maankäyttöä on paliskunnissa yleensä jo monenlaista). Myös pedot ja vaihtelevat luonnonolosuhteet vaikuttavat laidunten valintaan. Näiden tekijöiden vuoksi jokainen hanke ja suunniteltava toiminta on tarkasteltava, neuvoteltava ja yhteensovitettava erikseen. Paliskunnan näkökulmasta laitumien arvottaminen (onko maa-alue erittäin tärkeä, tärkeä vai vähemmän tärkeä) on vaikeaa, sillä alueiden tärkeys vaihtelee monista edellä mainituista syistä. Laitumien merkitys voi tulevaisuudessa muuttua myös jostain muusta vaikutuksesta. Paliskunnissa ajatellaankin lähtökohtaisesti, että kaikki alueet ovat tärkeitä ja hierarkkinen arvottaminen on vaikeaa tai jopa mahdotonta. Niissä paliskunnissa, joissa muuta maankäyttöä on jo valmiiksi paljon, voi jokainen jäljellä oleva rauhallinen laidunalue olla kultaakin kalliimpaa. Jokaisen alueen kohdalla neuvottelu alueen merkityksestä, ja mahdollisesti toimintojen yhteensovittelu, luonnonvaraistaa aluetta porojen laidunalueena. Poronhoidosta tulee näissä yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä poron tuottamista ja laitumista tämän toiminnan resurssi. Muut eläimiin itseensä, elinkeinoon, kulttuuriin ja paikkoihin kiinnittyvät arvot ja merkitykset jäävät näissä kompromisseissa sivurooliin. Käytännössä yhteensovittaminen luonnonvarahankkeissa ja maankäytön suunnittelussa mahdollistuu vasta, kun porolaitumet luonnonvaraistetaan.

Neuvottelujen oikeuttamispuhe ohjaa vahvasti suunnittelijat ja poronhoitajat (ja tutkijat, kun heiltä pyydetään korvausneuvottelujen tueksi asiantuntijalausuntoja) tarkastelemaan laitumia taloudellisena hyötynä ja määrittelemään niille rahallista arvoa. Näitä määritelmiä käytetään laitumen menetyksen korvaamisesta käytävissä neuvotteluissa. Korvausneuvottelut ovat paliskunnissa niitä tilanteita, joissa ei enää muuta mahdollisuutta ole. Rahakorvaus ei tietenkään ole sama asia kuin laidun, eikä voi koskaan vastata yksi yhteen laidunta, mutta se on parempi kuin ei mitään, jos

laitumesta on joka tapauksessa luovuttava tai on ollut jo pakko luopua. Mitä enemmän tällaisia rahakorvauksia joudutaan paliskunnissa tekemään, sitä herkemmin poronhoitajat itsekin näkevät maa-alat ensisijaisesti taloudellista hyötyä tuottavana luonnonvarana – porolaitumena. Muut arvot jäävät toissijaisemmiksi tai ainakin vähemmän artikuloituiksi, vaikka säilyttäisivätkin merkityksensä.

Tuulivoimahankkeen kanssa neuvotteleminen

Alueet, jotka ovat potentiaalisia tuulivoiman kehittämisen alueita sisämaassa, ovat yleensä vaara-alueita, joiden lähellä ei ole juurikaan pysyvää asutusta tai vapaa-ajan asutusta. Asukkaat ja vapaa-ajan asukkaat voivat pitää tuulivoimaloita esimerkiksi maisemahaittana ja vastustaa tai hidastaa hankkeen eteenpäin viemistä. Joissakin kunnissa on päätetty vähimmäis- tai suojaetäisyyksistä tuulivoimaloiden ja asutuksen välille. Valtioneuvoston asetus (2015) tuulivoiman ulkomelutason ohjearvoista ohjaa meluhaittojen ehkäisemiseen. Tästä syystä kaavoituksen ja lupaharkinnan yhteydessä tehdään melumallinnuksia, joiden avulla määritetään riittävä etäisyys tuulivoimaloiden ja asutuksen välille. (Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu 2021.) Asutuksesta syrjäiset alueet nousevat potentiaalisiksi tuulivoimaloiden rakentamisen alueiksi yhtiöiden näkökulmasta. Tällaiset alueet voivat olla niitä harvoja yhtenäisiä, rauhallisia metsäalueita, jotka ovat poroille hyvin tärkeitä ja monissa paliskunnissa jo harvinaiseksi käyviä laidunalueita. Jos tällaiselle alueelle tulee tuulivoiman tuotannon alue, se tarkoittaa, että porot välttävät aluetta vähintään joitain vuosia ennen kuin mahdollisesti tottuvat. Käytännössä porot ovat silloin jossain muualla laidunta etsimässä. Jos väistämisen mahdollisuudet ovat jo valmiiksi rajalliset, tämä voi tarkoittaa porojen hakeutumista pihapiireihin, maanviljelijöiden pelloille tai uusille ennalta arvaamattomille alueille. Porojen laitumen etsiminen aiheuttaa paliskunnassa lisätyötä. Porojen käyttäytyminen ei kuitenkaan ole matematiikkaa ja usein on vaikeaa osoittaa aukottomasti syy-seuraus suhdetta alueelle rakennetun tuulivoiman ja sen välille, että poroja kulkeutuu pelloille, ihmisten pihapiireihin tai teiden reunoille, jossa ne aiheuttavat vaaratilanteita liikenteessä.

Vaikutusten arviointi paliskunnassa perustuu tutkimuksiin ja kokemuksiin paliskunnissa. Koska välttämiskäyttäytyminen on voitu osoittaa ilmiönä, voidaan olettaa, että sitä tapahtuu myös suunniteltavien uusien hankkeiden kohdalla. Paliskuntakohteisella GPS-seurannalla välttäminen voidaan kyseessä olevan hankkeen kohdalla varmistaa ja osoittaa konkreettiset, toteutuvat vaikutukset. GPS-seuranta tuottaa suunnitteluun tunnistettua neutraalia dataa, vaikka myös se vaatii aina tulkinnan.

Voimaloiden rakentamiseen liittyy lisäksi voimalinjayhteyksien järjestäminen, teiden parantelu tai tekeminen sekä liikenteen lisääntyminen (vähintäänkin rakentamisen aikana). Paliskunnan kannalta lisäliikenne merkitsee yleensä porokolareiden lisääntymistä ja uudet tiet metsissä mahdollisesti lisäävät muitakin liikkujia, mikä edelleen lisää häiriövaikutusta poroille.

Vaikutusten huomioiminen YVA:ssa tai kaavaan liittyvässä vaikutusten arvioinnissa on osa yhteensovittamistyötä. Samalla se on hankkeen toteuttamisen *oikeuttamista*, jossa vedotaan suunnittelun avulla saavutettavaan yhteiseloön (*teollisen maailman arvo*). Kirjasin tutkimuspäiväkirjaani seuraavan katkelman erään tuulivoimahankkeen seurantaryhmän palaverin jälkeen:

*Ilmaisu ”(tuulivoimapuisto) ei estä alueen käyttöä” (YVA- tai kaavaselostuksessa) on hankala, sillä käytännössä tuulipuisto nimenomaan saattaa estää alueen porotalouskäytön. Tällaiset sanavalinnat ja ilmaisutavat vaikuttavat tarkkaan harkituilta... YVA:ssa usein häivytetään vaikutukset, kun tehdään ”kokonaisarviota vaikutuksista poronhoitokulttuuriin”, niin yllättäen noustaankin koko poronhoitoalueen tasolle, pois kyseessä olevasta paliskunnasta ja paikallisesta tasosta. Voidaan tietysti sanoa, että kyseinenkään tuulipuistohanke ei yksinään isosti vaikuta ”Suomen poronhoitokulttuuriin”, mutta tarkoitushan onkin arvioida paikallista, *paliskunnan* tilannetta. Vaikutukset voivat olla merkittäviä tämän paliskunnan poronhoitokäytäntöihin. Mutta realisoituvat vaikutukset pystytään varmemmin näkemään vain seurannan myötä.*

Kokonaisarvio (esim. YVA:n tiivistelmässä) pitäisi antaa suhteessa kyseessä olevan paliskunnan poronhoitoon, ei esimerkiksi laajemmin koko poronhoitokulttuuriin. Tällainen puhe vain vesittää vaikutukset. Liukenevat kuin kemikaalipäästöt kaivokselta vesistöihin tulva-aikana. Ne ovat ympäristövaikutusten arvioinnin homeopatiaa – voidaan sanoa: ”vaikutukset vähäisiä”.
(Tutkimuspäiväkirja 26.2.2015)

Vaikka laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (YVAL 468/1994; YVAL 252/2017) velvoittaa arvioimaan yhteisvaikutukset, käytännössä yhteisvaikutusten arviointi on usein pintapuolista, sillä kukaan yksittäinen toimija ei voi ottaa vastuuta kaikista aiempien toimijoiden aiheuttamista vaikutuksista. Niinpä paliskunta, jossa on valmiiksi jo monenlaista muuta maankäyttöä ja häiriötä, mahdollisesti toisten rakennettujen tuulipuistojenkin muodossa, on uuden tuulivoimahankkeen kohdalla tilanteessa, jossa pitäisi arvioida ja yksilöidä kyseisen hankkeen vaikutukset, ja neuvotella näiden vaikutusten mahdollisista korvauksista. Usein vaikutukset olisi kuitenkin ensin todennettava. Käytännössä paliskunta joutuu siis luopumaan laitumien käytettävyydestä ja sopeutumaan porojen muuttuneeseen laidunten valintaan. Paliskunta voi joutua muuttamaan alueen poronhoitokäytäntöjä, esimerkiksi vasojen merkintää tai erotuskäytäntöjä, mutta tämän osoittaminen yksittäisestä tuulivoimahankkeesta johtuvaksi on lähes mahdotonta. Neuvoteltaessa alueesta luopumisesta korostuu jälleen alueen arvo porojen laitumena. Laitumia ei voida käytännössä osoittaa lisää, sillä paliskunnat ovat pinta-alaltaan rajallisia. Menetetty laidun on korvattava muilla keinoin. Jäljelle jäävien laitumien arvo, nimenomaan laidunresurssina, korostuu.

Kaivoksen tai kaivoshankkeen kanssa neuvottelemisen

Kaivos on sillä tavalla selkeä maankäyttöhanke, että toiminnan alkaessa kaivosalue tai kaivospiirialue sulkeutuu täysin muilta maankäyttäjiltä. On siis selvää, että alue poistuu myös porojen laidunnuskäytöstä. Laidunalan suora menetys on selkeä argumentti, kun vaaditaan kaivoshankkeen vaikutuksia korvattavaksi. Kaivosyhtiöt tuntuvat myös olevan ainakin suunnitteluvaiheessa valmiita neuvottelemaan korvauksista, mikä liittyy epäilemättä siihen, että sosiaalisen hyväksynnän saanti on tärkeä osa nykymuotoisen kaivostoiminnan aloittamista.

Koska tutkimukset ja kokemukset osoittavat porojen välttämiskäyttämisen, menetettävä laidunala on käytännössä suljettua kaivospiiriä laajempi. Kuinka paljon laajempi, on yleensä neuvottelukysymys, vaikka tutkijat voivat antaa asiassa tutkimukseen perustuvia arvioita. Laidunalan menetyksen lisäksi porojen kulkureitit voivat muuttua. Tämä taas muuttaa esimerkiksi porojen kokoamisen työkäytäntöjä. Kaivostoimintaan liittyvällä logistiikalla on omat vaikutuksensa. Lisääntyvä malmin kuljetusliikenne ja mahdolliset muut rakennettavat kuljetinratkaisut vaikuttavat. Kaivoksiin liittyy myös ympäristön saastumisen uhka: laitumien ja vesien pilaantuminen voi välillisesti pilata myös poronlihan puhtauden tai sen imagon, mikä voi puolestaan romahduttaa kuluttajien ostohalukkuuden ja vaikuttaa tätä kautta myös poronlihan hintaan.

Kaivostoimintaa suunniteltaessa yhteensovittamisen keinoja ovat esimerkiksi kaivospiirin rajaaminen ja aitaaminen, porojen yli- tai alikulkujen suunnittelu, rakenteiden, kuljettimien ja purkuputkien sijoittelu, poronhoitoon liittyvien rakenteiden tai GPS-pantojen kustantaminen ja niin edelleen. Tällaiset toimet ovat poronhoidon ja kaivostoiminnan yhteensovittamista käytännössä. Samalla näillä toimilla myös osoitetaan ulospäin, että yhteensovittamista tehdään. Toisin sanoen, näillä toimilla *oikeutetaan* kaava- ja lupaprosessien ja siten hankekokonaisuuden eteenpäin viemistä. Kun kaivosyhtiö kertoi eräässä yleisötilaisuudessa hankkeen keskeneneräisistä prosesseista ja yhteensovittamistoimista, kirjasin tutkimuspäiväkirjaani poronhoitoon liittyvät seikat ylös:

*Kaivoshankkeen porotalouselvitys on valmistunut *N-vuotta*sitten. Kaivosyhtiö esittää ja listaa niitä lieventämiskeinoja, joilla toimintaa yhteensovitetaan poronhoidon kanssa:*

- *kaivospiirin pienennys*
- *itäpuolisista valtauksista luovuttu*
- *purkuputken sijoittelu*
- *rikastushiekka-allasta pienennetty*
- *putkistojen sijoittelu*
- *ohjainaidat*
- *suunnitellut sillat ja alikulut, teiden ylityksiä porojen kulkemista varten*

Yhtiö painottaa, miten ”vuoropuhelua (paliskunnan kanssa) on tärkeä jatkaa”. Paliskunta kokee, että vuoropuhelua/neuvottelua ei ole, joten tällainen viestintä lupa- ja muissa menettelyissä ja julkisuudessa on merkillisen yksipuolista. Julkista peliä. Lisäksi paliskunnan tulisi luottaa yhtiön sanaan ympäristövaikutusten osalta. Herää kysymys, miten hyvin yhtiö huomioi ympäristövaikutukset porojen ravintoon ja juomaveteen, kun:

- o *radioaktiivinenmalmio* on kaivospiirin sisällä, mutta yhtiön mukaan kaivostoimintasuunnitelmien ulkopuolella*
- o rikastushiekkaan jää ”pieniä määriä” *radioaktiivista mineraalia*, mutta tämä ei kuulemma vaikuta mihinkään*
- o käytettävät kemikaalit ”eivät kerry kasveihin tms.”*

Tai, miten yhtiö huomio vaikutukset porotalouteen laajemmin, kun paliskunnan asiantuntijuus alueensa poronhoidossa sivuutetaan? Yhtiö esittää, että vaikutuksia on minimoitu – näitä paliskunta ei tunnista riittävinä, eikä niistä ole sovittu paliskunnan kanssa. Miten yhtiö huomio imagohaitat ja toiminnalliset haitat (mm. lisääntyvä rekkaliikenne)?

(Tutkimuspäiväkirja 11.5.2015)

Yllä oleva katkelma tutkimuspäiväkirjastani ilmentää omalta osaltaan tyypillistä kaivostoimijan julkista yhteensovittamispuhetta, jolla oikeutetaan hankkeen eteenpäin viemistä eri suunnittelumenettelyissä. Poronhoidon näkökulmasta yllä esitelty kaivosyhtiön yhteensovittamistoimet ovat hienosäätöä ja hankkeen eteenpäin viemisen oikeuttamista ennemminkin kuin yhteensovittamista. Merkittävin asia paliskunnan poronhoidon kannalta suurten luonnonvarahankkeiden, kuten kaivosten, kohdalla on laitumien menetys tai niiden käytettävyyden menetys, mikä on käytännössä poronhoidon kannalta sama asia. Poronhoidon uudelleen järjestyminen laitumien käytettävyyden menetyksen jälkeen tarkoittaa vähintään lisätöitä ja -kustannuksia ja pahimmillaan se voi pistää paliskunnan toiminnalliset käytännöt vuosikymmeniksi tai peruuttamattomasti sekaisin. Se, mikä näytetään ”yhteensovittamisena” ulospäin, eli millä viedään eteenpäin lupa- ja kaavaprosesseja, kätkee taakseen aina enemmän tai vähemmän pysyvät laitumien menetykset ja muutokset. Laitumien menettäminen myös kiihdyttää jäljelle jäävien laitumien luonnonvaraistumista. Vähintäänkin niiden taloudellinen merkitys korostuu tulevissa neuvotteluissa ja toisaalta ne voivat muuttua täysin korvaamattomiksi jossain vaiheessa laidunten jatkuvasti vähentyessä.

Seikka, jota neuvojanakin kohtasin ja pohdin, oli ajan kulumisen merkitys luonnonvaraistumisessa. Muutokset ajassa määrittelevät myös malmion luonnonvaraistumista, kuten tutkimuspäiväkirjaani kirjasin:

Kaivoshanke ei ole vain fyysisesti jossain. Hankkeilla on tilanteinen sijoittuminen: hanketta puoltavasta paikallisesta tilanteesta voidaan ajan kuluessa

siirtyä hanketta jyrkästi vastustavaksi paikalliseksi tilanteeksi ("kyllä – ei") ja päinvastoin. Ajalla, suunnittelulla, paikallisten olosuhteiden muutoksella on merkittävästi vaikutusta. Esimerkiksi Kolarin kunta ja matkailun tila kunnassa olivat Rautuvaaran kaivoksen aikana merkittävästi toisenlaisia verrattuna tilanteeseen nyt Hannukaisen kaivoshankkeen aikana. Nykytilanteeseen yhteensovittettava kaivos on paikallisesti aivan eri, vaikka malmio on periaatteessa sama. Malmion tekninen hyödyntäminen on kehittynyt, mutta myös alueen matkailu on kasvanut ja kehittynyt. Samoin poronhoidon käytännöissä on tapahtunut muutosta, muu maankäyttö on paliskunnassa lisääntynyt Rautuvaaran kaivoksen ajoilta. Suunniteltava kaivos sijoittuu poronhoidollisestikin erilaiseen paikkaan/tilaan ja aikaan.

Samoin on mahdollista periaatteessa ajatella Soklin kaivos tulevaisuuteen, kun sen hyödyntäminen olisi teknisesti nykysuunnitelmiin nähden aivan erilainen. Tai, jos fosfaatin maailmanmarkkinakysyntä romahtaa ja kaivoshanke tulee siitä syystä kannattamattomaksi, silloin luonnonvarana se "katoaa" paikanpäältä. Poronhoidon kannalta se olisi iso helpotus.

Pitäisi puhua yhteensovittamisen yhteydessä tarkemmin ajallisista reunaehdoista: milloin hanke muuttuu taloudellisesti, teknisesti mielekkäällä tavalla yhteensovitttavaksi paikallisiin olosuhteisiin. Tai milloin se lakkaa olemasta mielekkäästi yhteensovittavissa.
(Tutkimuspäiväkirja 16.1.2015)

6.3. Päätelmät

Olen tässä luvussa esitellyt ja eritellyt neuvontatyön käytäntöjä ja sitä kautta avannut *yhteensovittamisen vakiintuneiden käytäntöjen ja oikeuttamisen käytäntöjen* keskeistä roolia luonnonvaraistumisen tapahtumassa. Osallistuvan näkökulman avulla olen valottanut yhteensovittamisen käsitteen taakse kätkeytyviä moninaisia tietokäytäntöjä ja näiden oikeuttamista. Yhteensovittaminen on prosesseina ja käytäntöinä paljon monimuotoisempaa kuin ideaali neutraaliin faktatietoon perustuvasta "palapelin palasten" paikalleen asettelusta, jossa esimerkiksi tietyn malmion hyödyntäminen lähtisi mutkattomasta ajatuksesta, että malmit otetaan maaperästä ja informoituun suunnitteluun perustuen alueen muu käyttö on mahdollista ottaa tätä tehdessä riittävästi huomioon. Yhteensovittaminen on aina aktiivista näkökulmien ja toiminnallisten käytäntöjen oikeuttamista, jossa paikallisesti moninaiset luontokäytännöt muokkautuvat kohti luonnonvarakäytäntöjä.

Neuvontatyössä käytettävä oikeuttamispuhe ohjaa vahvasti suunnittelijat ja poronhoitajat (ja tutkijat, kun heiltä pyydetään korvausneuvottelujen tueksi asian-

tuntijalausuntoja) tarkastelemaan porojen laitumia taloudellisena hyötynä ja määrittelemään niille rahallista arvoa. Laitumista käytävät korvausneuvottelut ovat paliskunnissa niitä tilanteita, joissa porolaitumien luonnonvaraistuminen näyttäytyy selkeimmin. Mitä enemmän paliskunnissa joudutaan korvaamaan laitumia taloudellisessa mielessä, sitä herkemmin poronhoitajat itsekin näkevät maa-alat ensisijaisesti taloudellista hyötyä tuottavana luonnonvarana – porolaitumena. Alueiden muut arvot jäävät toissijaisemmiksi tai ainakin vähemmän artikuloituiksi.

Paliskuntain yhdistyksen neuvontatyön käytäntöjä erittelemällä olen tarkastellut samalla niitä yleisiä mahdollisuuksia, tapoja ja tekniikoita, joilla maankäytön suunnitteluprosesseihin pääsee osallistumaan ja vaikuttamaan. Osallistuminen ja vaikuttaminen vaatii suunnittelumenettelyiden käytäntöihin ja kieleen mukautumista. Poronhoidon näkökulman oikeuttaminen yhteensovittamisen prosesseissa ohjaa paliskuntia tarkastelemaan ja määrittämään maa-alueitaan eritoten taloudellista arvoa omaavina porolaitumina. Vastavuoroinen neuvottelu ja oikeuttaminen näissä prosesseissa määrittää alueiden luontoa muinakin luonnonvaroina, kuten malmioina, tuulienergian tuotantoon soveltuvina alueina, luontomatkailulle taloudellista arvoa tuottavina maisemina tai talousmetsikköinä. Yhteensovittaminen – monissa muodoissaan – on keskeinen osa *luonnonvaraistumisen tapahtumaa*.

7. Yhteensovittamattomat luonnonvarat

Tutkimukseni alkusysäyksenä oli halu tarkastella luonnon monimuotoisen käytön yhteensovittamisen mahdollisuuksia ja ehtoja. Samalla kun tarkastelin yhteensovittamista, tulin kuitenkin problematisoineeksi *luonnonvaran*. Huomasin, että luonnonvarojen oleminen rajattuina kohteina ei edellä niiden yhteensovittamista, vaan yhteensovittaminen on osa luonnonvaraistumisen prosessia, eli sitä, miten luonto määrittyy juuri tietynlaisina luonnonvaroina. Aloin ajatella, että niin yhteensovittamista kuin luonnonvaraakin on syytä tarkastella prosesseina, inhimillisten käytäntöjen kautta. Tavoitteeni tutkia yhteensovittamisen ongelmia johti minut luontoon ja luonnon hallintaan kiinnittyvien käytäntöjen erittelyyn ja analyysiin. Päädyin etsimään vastausta kysymykseen, millaisten käytäntöjen kautta luonnosta tulee luonnonvara? Tähän vastatakseni olen pyrkinyt vastaamaan myös siihen, (i) millaisten luonnonvaraistamisen käytäntöjen kautta eri luontoperustaiset elinkeinot tekevät luonnosta resursseja, (ii) mikä on yhteensovittamisen käytäntöjen rooli luonnonvaraistumisen prosessissa, ja (iii) mikä on oikeuttamisen käytäntöjen rooli luonnonvaraistumisessa ja yhteensovittamisessa?

Olen hahmotellut filosofisesti perustellen *luonnonvaraistumisen* teoreettista tapahtumaa ja analysoinut luonnonvaraistumista empiiristen tapaustutkimusten kautta. Luonnonvaraistumisen tapahtumista on seurattu liikkuen maaperästä löytyvistä mineraaleista, ilmavilta tai abstrakteilta tuntuvien tuulen ja maisemien kautta takaisin maankamaralle porojen laidunmaille. Lukija voi halutessaan kuvitella painavansa sormensa kylmälle kivelle, tuntevansa tuulen tuiverruksen tai katsovansa, ehkä ylevän tai esteettisen kokemusta herättävää tunturimaisemaa, jossa porotokka laiduntaa. Lukija voi myös miettiä, että näiden kohdalla emme vielä puhu luonnonvaroista, vaan vasta lähestymme aihetta.

Olen esitellyt yksittäisten luonnonvarahankkeiden ja porotalousneuvonnan yleisten käytäntöjen kautta luonnonvaraistumisen tapahtumaa. *Yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt*, kuten YVA-menettely ja kaavoitus, pitävät sisällään monenlaisia tieto- ja luonnonvarakäytäntöjä ja tulevat osaksi luonnonvaraistumisen käytäntöjen tapahtumavyöhyttä. Kun pienryhmissä, ohjausryhmissä, työpajoissa, neuvottelupöydissä ja virallisissa lausunnoissa *oikeutetaan* kaivostoiminnan, tuuli-voimatuotannon, luontomatkojen tai poronhoidon näkökulmia ja tietoa tai kun yhteensovitetaan toimintoja, minimoidaan tai korvataan vaikutuksia, samalla paikallinen luonto ja ympäristö tarkentuvat erilaisina luonnonvaroina.

Tässä viimeisessä luvussa vedän yhteen, miten olen vastannut alussa esittämiini tutkimuskysymyksiin, ja pohdin sitä, mitä tutkimukseni kertoo laajemminkin luon-

nonvaraistumisesta ja luonnonvarojen yhteensovittamisesta. Lopuksi avaan keskustelun aidomman yhteensovittamisen mahdollisuudesta.

Yhteensovittamattomuus

Hannukaisen kaivoskonfliktissa ja Mielmukkavaaran tuulivoimakiistassa on lopulta kyse siitä, että yhteensovittamiseen tähtäävistä menettelyistä ja vakiintuneista käytännöistä huolimatta toimijat ajautuvat yhä etäämmälle sovitteluratkaisuja etsivästä neuvottelupöydästä ja toisistaan. Eri toimijat etsivät näkökulmilleen laajempaa hyväksyntää turvautumalla *oikeuttamisen kommunikatiivisiin käytäntöihin* (Kuva 4). Näissä yhteensovittamisen ja oikeuttamisen prosesseissa toimijoiden suhde alueeseen määrittyy – niin ulospäin kuin heille itselleenkin – yhä selkeämmin luonnonvarasuhteena, mikä ilmenee esimerkiksi korostuneena puheena työpaikoista ja taloudellisista hyödyistä, joita alue eri tavoin tuottaa tai voi tuottaa.

Yhteensovittamiseen tähtäävät menettelyt eivät ole näissä tapauksissa onnistuneet tunnistamaan riittävän hyvin alueella jo olevia moninaisia käytäntöjä ja yhteensovittamaan suunniteltavaa kaivostoimintaa tai tuulivoiman tuotantoa näihin. Tapauksissa ilmenee, miten yhteensovittamiseen tähtäävät vakiintuneet käytännöt pyrkivät pikemminkin mahdollistamaan ja sovittamaan alueen luonnonvarojen hyödyntämistä toinen toisiinsa. Yhteensovittaminen lähtee siis liikkeelle ”luonnonvarat edellä”: oletuksesta, että malmio tai tuulienergiapotentiali ovat ja odottavat jo valmiina luonnossa, jolloin tarvitsee ainoastaan selvittää ja suunnitella, miten näiden hyödyntäminen tulee paikallisesti mahdolliseksi. Alueen muille toimijoille jää tällöin mahdollisuudeksi vastata suunnitelmiin korostaen omia luonnonvarojaan.

Oletus siitä, että malmio tai tuulienergiapotentiali sijaitsevat jossain, ei tietystikään synny tyhjästä. Niiden taustalla on eritoten kaavoituksen tunnistamia tietokäytäntöjä. On myös muistettava, että maakuntakaavoissa toteutetaan valtakunnallisesti sovittuja alueidenkäyttötavoitteita (VAT). Oleellisia asioita esimerkiksi Hannukaisen kaivostoimintojen alueen maakuntakaavamerkinnän taustalla ovat: alueella oli kaavaa laadittaessa voimassaoleva kaivoslain mukainen kaivospiiri, alue oli aikaisemmissa seutu- ja maakuntakaavoissa merkitty kaivostoimintojen alueena, alueella on tutkitusti mineraalipotentialia (Tunturi-Lapin maakuntakaava-alueen... 2007) ja siellä on ollut aiemmin toimiva kaivoskin. Kaavoituskäytännön mukaista on silloin osoittaa alue kaivostoimintojen alueena. Näin samalla pidetään yllä kaivostoiminnan alkamisen mahdollisuutta jatkossakin. Kaivostoimintojen alueen ja sen välittömän ympäristön muu käyttö muuttuu kaavoituksellisessa mielessä kankeasti, jos lainkaan. Kuitenkin alueen muu käyttö on kehittynyt ja muuttunut 1980–1990-lukujen taitteesta monin tavoin esimerkiksi luontomatkailun ja poronhoidon käytännöissä.

Myös Mielmukkavaaran tapauksessa tuulienergiapotentialista kertoi maakuntakaavamerkintä, jonka taustalla oli Tuuliatlaksesta (2010) peräisin oleva taustatieto ja valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT). Maakuntakaavamerkintään

vedottiin suunnittelumenettelyissä, yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä. Vielä korkeimmassa hallinto-oikeudessakin arvioitiin kunnanvaltuuston päätöstä suhteessa aiempaan alueiden käytön suunnitteluun eli maakuntakaavamerkintään (KHO 2015:116). Mielmukkavaaran tapauksessa maakuntakaavamerkintä ei johtanut tuulivoiman rakentamiseen alueelle, koska rakentamisen mahdollistava asemakaava lopulta hylättiin kunnanvaltuustossa. Alueen muun käytön osoittamista ja oikeuttamista käytiin suhteessa tähän maakuntakaavamerkintään kuitenkin pitkä julkinen selvittely aina korkeinta hallinto-oikeutta myöten. KHO:n päätös ratkaisi lopulta vain sen, että maakuntakaavamerkintä ei vielä itsessään tarkoita, että kuntaan tulee tuulivoimaa. Ratkaisussa todetaan, että maakuntakaavan aluevarauksilla ei ole sellaista merkitystä, jonka mukaan kunta olisi *velvollinen* hyväksymään niiden mukaisesti alueelle laaditun kaavan (emt).

Mielmukkavaaran kiistaan liittyvä KHO-päätös on kiinnostava vertailukohhta Kuusamon kaupungin Juomasuon kaivokseen liittyvään KHO-päätökseen (KHO:2019:67; KALEVA 2019). Molemmista tapauksista kunta on kaavapäätöksillä pyrkinyt ohjaamaan maankäyttöä: Muonion kunta asemakaavaan liittyvässä päätöksessä ja Kuusamon kaupunki laatimalla strategisen yleiskaavan, joka kieltäisi kaivostoimintojen suunnittelun liian lähellä Rukatunturin keskeisiä matkailualueita. Kuusamon yleiskaavasta kuitenkin valitettiin ja KHO:n päätös 2019 (KHO:2019:67) kumosi kaavasta kaivostoimintaa kieltävät kaavamerkinnät. KHO katsoi, että Kuusamon kaupungilla ei ollut määräysvaltaa Juomasuon voimassaolevan kaivospiiriin osalta. Strategisen yleiskaavan kehittämismerkintöihin sisällytetyt ja kaivostoiminnan kieltäviä määräyksiä ei voitu pitää maankäyttö- ja rakennuslaissa esiintyvänä haitallisten ympäristövaikutusten estämistä tai rajoittamista koskevinä määräyksinä. Määräykset eivät päätöksen mukaan välittömästi koskeneet *ympäristövaikutuksia*, vaan tiettyntyyppisen *elinkeinotoiminnan kieltämistä*. Määräyksiä ei päätöksen mukaan voitu pitää muinakaan kehittämismerkintöihin liittyvinä tai tarvittavina kaavamääräyksinä. Mainitut kaavamääräykset katsottiin lainvastaisiksi. (KHO:2019:67.) Tulkitsen KHO-päätöksiä niin, että Mielmukkavaaran tapauksessa ratkaistiin maakuntakaavamerkinnän ohjausvaikutus suhteessa kuntakaavaan. Päätös tehtiin maankäyttö- ja rakennuslain (MRL 132/1999) sisällä. Kuusamon tapauksessa puolestaan arvioitiin yleiskaavan kehittämismerkintöjen painoarvoa suhteessa voimassaolevaan kaivospiiriin eli mahdolliseen elinkeinotoimintaan. Kuusamon tapauksen KHO-päätös osoittaa, etteivät kaavamerkinnät mene erityislainsäädännön (KaivosL 503/1965; KaivosL 621/2011) edelle.

Hannukaisen ja Mielmukkavaaran tapauksista on nähtävissä, miten toimialakohdaiset *tietokäytännöt* (esim. Tuuliatlas ja GTK:n selvitykset) ja viranomaiskäytännöt, kuten kaavoitus ja kaivoslain mukaiset päätökset, voivat ylläpitää tiettyjen luonnonvarojen hyödyntämisen mahdollisuuksia alueella sekä hidastaa tai estää alueiden muuta käyttöä tai muun käytön kehittämistä kaavatasoilla. Jotta jokin alue saadaan kaavassa näkymään muunlaisena kuin se aiemmissa kaavoissa on osoitettu, tämä

vaatii, että alueen muu käyttömerkitys on osoitettava eli *oikeutettava*. Kun maankäytön neuvontatyössä Paliskuntain yhdistyksellä kyselin poronhoidon mukaan ottamisesta laajemmin M-alueisiin maa- ja metsätalouden rinnalle, kävi selväksi, että poronhoidon taloudellinen merkitys näillä alueilla olisi ensin osoitettava. Erityisesti taloudellisiin arvoihin vetoaminen näyttäisi olevan toimivaa, kuten Tunturi-Lapin maakuntakaavan (2010) MU-2 kaavamerkinnän kohdalla. Julkinen kiista Muonion pohjoisosan metsien käytöstä ratkaistiin oikeuttamisen regiimillä *markkinoiden* maailmassa ja se näkyi muutoksena kaavamerkintätasollakin. MU-2 kaavamerkintä metsäkiistan tuloksena on yksi osoitus siitä, miten alueen muuta käyttöä on aktiivisesti ja julkisestikin oikeutettava, ennen kuin se näkyy kaavamerkintöjen muutoksena. Mielmukkavaaran julkisuudessa käyty kiistely samanlaisilla oikeuttamisyhdistelmillä puolestaan kertoo siitä, miten alueen ymmärtäminen paikallisesti eritoten matkailun luonnonvarana on pitkälti jaettua jopa elinkeinotaustasta riippumatta. Nämä esimerkit kertovat kaavamerkintöjen poliittisista latauksista ja myös siitä, millaisella tiedolla on merkitystä kaavamerkintöjen taustalla.

Kaavoissa, kuten luonnonvara- tai maankäytön suunnittelun konflikteissa laajemminkin, on toki kyse muustakin kuin luonnon taloudellisesta hyödyntämisestä. Kaavoissa osoitetaan myös luonnonsuojelun kannalta arvokkaita alueita ja kiistoissa luonnonsuojelullisen arvon omaavat alueet tai lajit voivat toimia vahvoina oikeuttamisargumenttien ja -käytäntöjen osina. Kuten johdantoluvussa toin esiin, ympäristökonflikteja voidaan lähestyä monesta eri näkökulmasta. Niitä voidaan pelkistää usein luonnonsuojelun ja luonnon taloudellisen hyödyntämisen väliseksi arvo- ja eturistiriidoiksi tai -kamppailuiksi (esim. Lehtinen & Rannikko 1994, 15–17, 25–26; Valkonen & Saaristo, 103–104; Peltonen & Villanen 2004). Luonnon – ja nykyisin eritoten *luonnon monimuotoisuuden* – suojeluun ja luonnon taloudelliseen hyödyntämiseen tähtäävät keskenään konfliktiset käytännöt ovat kiistatta keskeinen osa luonnonvarakonflikteja. Luonnon monimuotoisuuden suojelun näkökulma (*ekologian* maailman arvo) voidaan asettaa työpaikkojen ja taloudellisen hyödyn (*markkinoiden* maailma) vastinpariksi julkisessa oikeuttamispuheessa. Tietynlainen vastakkainasettelu luonnon monimuotoisuuden suojelun ja taloushyödyntämisen välillä näkyy myös Hannukaisen tapauksessa, mutta näyttäytyy pikemminkin kiistana siitä, miten ja kenen käytännöissä (luontomatkailu, poronhoito vai kaivostoiminta) luontoa voidaan kestävimmin, ja monimuotoisuutta vaarantamatta, hyödyntää. Kiista keskittyy siihen, miten luonnosta tuotetaan työtä ja toimeentuloa paikallisesti kestävimällä tavalla, vaikka luonnonsuojelulliset arvot (Tornion-Muonionjoen valuma-alue ja Äkäsjoki meritaimenen kutujokena) ovat osa oikeuttamispuhetta. Myös Mielmukkavaaran tapauksessa luonnonsuojelullisten arvojen oikeuttaminen tulee esiin pääsääntöisesti kiinnittymällä talousargumentaatioon ja ilmenee siten *ekologian* ja *markkinoiden* maailmojen kompromissina. Luonnon monimuotoisuuden suojelu nivoutuu näin osaksi paikallisia tulkintoja tilanteista. Kysymys luonnon monimuotoisuuden suojelun ja luonnon taloudellisen hyödyntämisen keskinäisestä

ristiriitaisuudesta esimerkiksi alueiden käytön suunnittelun näkökulmasta on kuitenkin kiinnostava.

Luonnon monimuotoisuuden suojellisuuden arvon omaavat paikat eivät suoraan estä vaikkapa kaivostoiminnan suunnittelua – vaikka edellyttävätkin alueiden käytön suunnittelussa lisäselvityksiä. Näin on Hannukaisen tapauksessa, missä kaivospiiri sijoittuu luonnonarvoiltaan herkälle valuma-alueelle (Äkäsjoki ja Tornion-Muonionjoki) ja esimerkiksi Sodankylässä suunnitellun Sakatin kaivoksen kohdalla, jota suunnitellaan Viiankiaavan Naturasuojellun suon alle (YLE 2021a). Tuulivoimaa voidaan puolestaan alkaa suunnitella minne vain, minne Tuuliatlas osoittaa potentiaalisia paikkoja, mutta maisemalliset arvot – ja eritoten maiseman taloudelliset arvot – voivat tulla niiden esteeksi, kuten Mielmukkavaaran tapauksessa. Vaikuttaa siltä, että yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä näissä tapauksissa luonnonsuojelluksen näkökulma kiinnitetään aktiivisesti kysymyksiin työllisyydestä ja taloushyödyistä. Kiinnostava ja oma tutkimuskohteensa olisi luonnonsuojelluksen luonnon määrittäminen *luonnonvaraistumisen tapahtuman* käsitteistön valossa. Luonnon monimuotoisuus ja sen määrittely on omanlaistensa, eritoten luonnontieteellisten tietokäytäntöjen tulos. Niissäkin luodaan tietynlaista luontoa ja samalla tietynlaista kuvaa ihmisestä tämän luonnon uhkana tai suojelijana. Luonnon monimuotoisuuden käsitteistön ja tietokäytäntöjen valossa määrittyvä luonto ja tämän luonnon oikeuttaminen ja näkyväksi saaminen alueiden käytön suunnittelussa ilmenee ainakin pyrkimyksenä rajata tiettyjä alueita ihmistoiminnan ulkopuolelle (esim. luonnonpuistot) sekä puheena ekosysteemipalveluista (esim. Hiedanpää ym. 2010; Farber ym. 2002). Näkisin tämän omanlaisenaan luonnon luonnonvaraistamisena: monimuotoisuuden tarkastelu esimerkiksi ekosysteemipalveluiden kautta on yksi luonnonvaraistumisen ilmentymä, mutta joudun jättämään tämän asian syvemmän tarkastelun myöhempiä tutkimuksia varten.

Poronhoito on yli sata vuotta jo ollut melko erottamattomalla tavalla kiinni paliskuntien sisäisissä, porojen laiduntamisen vuodenaikaisen variaation mahdollistavissa ja sille reunaehtoja asettavissa maa-alueissa. Joissakin paliskunnissa ilmenee toisinaan sisäisiä kiistoja laitumien käytöstä. Paliskuntien sisäinen poronhoitokäytäntöjen neuvottelu, ristiriitaiset näkemykset laidunten optimaalisesta käytöstä ja myös mahdolliset laidunkiistat ovat osa laitumien luonnonvaraistumista, mutta laajemmat yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöt poronhoidon ulkopuolisten tahojen kanssa vievät luonnonvaraistumista erilaiseen suuntaan. Rahalliset korvausneuvottelut poronhoidon ulkopuolisten maa-alueiden käyttäjien kanssa tuovat paliskuntien sisäisiin tilanteisiin jatkuvasti uusia käännteitä. Kun poronhoito on monissa paliskunnissa jo joutunut sopeutumaan talvilaitumien puutteeseen, pirstaleisuuteen tai niukkuuteen porojen talviaikaisella tarhauksella ja lisäruokinnalla, on tällainen poronhoito helpommin sovitettavissa yhteen laajenevan muun maankäytön kanssa. Jos laitumia jo korvataan lisäruokinnalla, on helppo ajatella ja vaatia, että pieni lisäkorvaaminenkin olisi hyväksyttävissä. Ristiriitaiset näkemykset

maa-alojen käyttämisestä johtavat siihen, että ne nähdään ensisijaisesti porojen laidunresurssina. Laidunresurssin käyttämiseen liittyy kuitenkin eroja. Näiden erojen ymmärtäminen edellyttää poronhoidon käytäntöjen tarkastelua ja ymmärtämistä. Porolaitumien määrittäminen porotalouden luonnonvaroina ei vielä selitä poronhoidon käytäntöjä tai niissä tapahtuvia muutoksia kokonaisuudessaan.

Poronhoito on saanut ja saa edelleen muotoja, joissa laidun on osan aikaa vuodesta korvattavissa rahalla eli käytännössä lisäruokinnalla (esim. Horstkotte ym. 2020). Paliskunnissa, joissa tähän on ollut pakko siirtyä jo muutenkin metsätalouden muuttaman laidunrakenteen vuoksi, on ehkä madaltuneempi kynnyks alkua luonnonvarahanketta toteuttavan yhtiön kanssa korvausneuvotteluihin kuin paliskunnissa, joissa näin ei vielä ole. Näkisin, että paliskunnissa, joissa lisäruokinta on arkipäiväistynyt, porolaitumien määrittäminen rahallisesti korvattavina luonnonvaroina on yleisempää. Maa-alueiden määrittäminen tällä tavoin yksinomaan taloudellista arvoa omaavina porolaitumina, eli porotalouden resurssina, mahdollistaa neuvottelupöydissä kompromissin hakemista. Samalla se heijastaa tiettyjä laajasti tunnistettuja tieto- ja arvojärjestelmiä. Nämä kompromissit eivät kuitenkaan tule seurauksitta, eivätkä auta ymmärtämään porolaitumien laajempaa ajassa muotoutuvaa merkitystä osana poronhoidon käytäntöjä.

Maankäytön neuvojana törmäsin tilanteisiin, joissa neuvottelun ja yhteensovittamisen kohteena olivat alueet, joiden käytöstä luopumisesta ei paliskunnassa suostuta tai pystytä neuvottelemaan. Joskus kyseessä olevien alueiden tärkeys paliskunnan poronhoidon käytäntöjen jatkuvuuden kannalta on niin merkittävä ja monimuotoinen, että alueen menetys tai dramaattinen muutos käytettävyydessä johtaisi paliskunnan toiminnalliseen kaaokseen, tarkoittaisi monien osakkaiden kohdalla elinkeinon menetystä ja voisi johtaa jopa nykymuotoisen paliskunnan olemassaolon lakkaamiseen kokonaan. Tällaisissa tilanteissa kompromissin etsiminen *markkinoiden* maailmassa yhteensovittamista neuvoteltaessa, eli laidunmenetysten korvaaminen taloudellisesti, ei yksinkertaisesti ole mahdollinen. Tällaisia alueita alkaa Suomen paliskunnissa olla osaltaan myös siitä syystä, että muu maankäyttö on levittänyt monin paikoin niin laajalle. Kun paliskunnan sisällä ei ole mahdollisuuksia joustaa, väistää ja muuttaa omia työkäytäntöjä, tullaan tilanteisiin, joissa yhteensovittaminen – alueiden käytöstä neuvottelemisen taloudellisesti korvattavina luonnonvaroina – ei tule poronhoidon näkökulmasta enää kyseeseen. Toimijat ajautuvat perustavanlaatuisen konfliktiin. Tällainen tilanne on esimerkiksi Soklin kaivoshankkeen kohdalla Kemin-Sompion paliskunnassa Savukoskella ja Maaningan tuulivoimahankkeen kohdalla Kuusamossa Tolvan paliskunnassa. Molemmissa tapauksissa paliskunnat vastustavat jyrkästi hankkeita ja kiistää käydään sekä julkisuudessa että oikeusasteissa. Oikeusprosesseissa vedotaan muun muassa poronhoidolle koituvaan *huomattavaan haittaan* (PHL 848/1990, 2§) tai *kohtuuttomaan haittaan* (MRL 132/1999, 28§). (Asiasta uutisoineet esim. YLE 2015; YLE 2021b.)

Hannukaisen kaivoshankkeen ja Mielmukkavaaran tuulivoimahankkeen julki-

sista kiistoista on myös löydettävissä taustasyynä alueiden luonnonvarakäytäntöjen perustavanlaatuisen yhteensovittamattomuus. Näissä tapauksissa toimintojen yhteensovittamisessa ja julkisessa kiistelystä keskiössä olevat alueet kirkastuvat juuri tietynlaisina ja konfliktivina luonnonvaroina. Neuvottelu ja käytäntöjen yhteensovittaminen ei kuitenkaan tuota toivottua tulosta. Yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt eivät tunnista luonnonvarakäytäntöjen ristiriitaisuutta vaan ajavat toimijat vain syvemmälle oman luonnonvaransa puolustamiseen.

Luonto- ja luonnonvarakäytännöt ovat aina lähtökohtia tarkastelemisnani tapauksissa. Ne ovat eri toimijoiden toimintaa yhteenkietoutuneesti luonnossa niissä paikoissa, joissa jotain uutta luonnonvarahanketta suunnitellaan. Luonnon esiin tuleminen tai tekeminen erilaisina luonnonvaroina tapahtuu näissä tietyissä paikoissa. Sosiaalisen ja materiaalsen kietoutumat käytännöissä ovat aina tilanteisesti jossakin. Siksi kysymys erilaisten käytäntöjen aidosta yhteensovittamisestakin paikantuu aina jonnekin, eikä ole välttämättä ongelmattomasti yleistettävissä toisaalle, toisten paikkojen luonnon käytön suunnitteluprosesseihin. Yleisesti voi kuitenkin sanoa, että luonnonvarakäytännöt ovat potentiaalisesti yhteensovittamattomia niin kauan kuin yhteensovittaminen lähtee ajatuksesta, että luonnonvarat ovat olemassa staattisesti ja neutraalisti jossakin ja riittävän informoituun suunnitteluun perustuen yhteensovittavissa.

Jos yhteensovittamisen lähtökohdaksi otetaan luonnon luonnonvaraistuminen, avaa se yhteensovittamiselle uusia mahdollisuuksia. Koska nyt näemme yhteensovittamisen yhtenä osana alueen luonnonvarojen määrittymisen tapahtumaa ja ajatella luonnonvaroja uudella tavalla, voimme alkaa ajatella yhteensovittamistakin uudella tavalla. Emme lähdekään ajatuksesta, että luonnonvarat ovat valmiiksi tarjoutuneena odottamassa, vaan ajatuksesta, että alueella kuin alueella on monenlaisia luontoon liittyviä käytäntöjä, joissa ajatellaan luontoa eri tavoin ja joissa tehdään luonnosta luonnonvaroja eri tavoin. Kun alueen käyttöä suunnitellaan uudella tavalla, pitää selvittää ovatko uudet käytännöt yhteensovittavissa jo olemassa olevien käytäntöjen kanssa. Toisin sanoen, pitää selvittää voivatko ne toteutua samalla alueella yhtä aikaa ja millaisia seurauksia yhtäaikaaisuudella käytännöille on.

Haluankin lopuksi avata keskustelun aidomman yhteensovittamisen mahdollisuudesta. Se edellyttää, että palaan ensin myös kysymyksiin tiedosta ja tiedon ajallisesta luonteesta.

7.1. Yhteensovittamisen ehdot?

Tietäminen

Tiedon valikoiminen ja oikeuttaminen osana suunnittelukäytäntöjä on aktiivinen osa luonnon luonnonvaraistumista. Tiedon käytäntöihin pureutuminen nostaa esille useita vakavasti otettavia kysymyksiä, jotka liittyvät tiedon *totuudellisuuteen* tai

oikeassa olemiseen, eli lopulta siihen, mikä on *tietoa*. Samalla kyse on vallasta: kuinka voimme perustellusti valita konkreettisissa suunnittelukäytännöissä, mikä tai kenen tieto on tietoa käsillä olevassa asiassa ja mikä tai kenen tieto on relevanttia luonnon käytön kestävämmän ohjauksen kannalta? Näihin kysymyksiin ei ole yksiselitteisiä vastauksia. Paikallisissa luonnonvarahallinnon tilanteissa näiden kysymysten vakavasti ottaminen johtaa epävarmuuden hyväksymiseen kiinteänä osana maankäytön suunnittelua ja ohjausta. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että erilaisten luontoon liittyvien käytäntöjen syvempi ymmärtäminen ja tasavertainen huomioonottaminen suunnittelussa on askel aiempaa kestävämpään suuntaan. Käytäntöjen syvempi ja kriittisempi tarkastelu on syytä ulottaa myös suunnittelun ja yhteensovittamisen käytäntöihin.

Tieteellisen tiedon ja tutkimuksen luotettavuus perustuu teorioiden, metodien ja aineistojen käytön läpinäkyvyyteen sekä vertaisarviointiin. Syy-seuraus suhteita osoittava tutkimus olisi syytä olla myös kokeellisesti toistettavissa olevaa. Tiedeyhteisö tarkkailee oman tieteenalansa tutkimuksen tekemisen käytäntöjä ja siten turvaa tuotetun tiedon luotettavuutta. Luonnontieteellinen tieto yksinään ei pysty antamaan vastauksia siihen, mitä kussakin luonnonvarahallinnollisessa tilanteessa pitäisi tehdä. Tämä *Humen giljotiininäkin* (esim. Audi 1999, 302 *fact-value distinction*, 585 *moral epistemology*) tunnettu filosofinen ongelma liittyy siihen, että todellisuutta koskevista väitteistä ei voida suoraan johtaa normatiivisia väitteitä. Sen perusteella, mitä *on*, ei voida vielä sanoa, miten asioiden *pitäisi olla*. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tavoite puolestaan on yhteiskunnallisten ilmiöiden syvä ja yhä parempi ymmärrys. Yhteiskuntatieteellinenkin tieto ei anna suoraan vastauksia siihen, miten *pitäisi olla*.

Luonnonvaraistumisen tapahtuma on paitsi tutkimukseni teoreettinen väite, se on myös analyttinen väline, jonka avulla voi valottaa luonto- ja luonnonvarasuhteitamme. Kaikissa luontoa koskevissa väittämässä on pohjimmiltaan kyse myös omasta olemassaolostamme – historiallisesti, sosiaalisesti ja biologis-ekologisesti määrittävästä olemassaolostamme.

Heidegger varoitti myöhäisemmissä esseissään modernia teknologiaa luonnehdivasta pakottavasta asettamisesta, jossa luonto muuttuu varannoksi (*Bestand*) (Heidegger 1994 [1953]). Hän näki teknis-laskelmoivassa luontosuhteessa ja tästä kumpuavassa tietämisessä ja luonnon hallinnoinnissa piileviä ongelmia. Tämän olemisen tavan ja kaiken läpäisevän asenteen asetuttua hegemoniseen asemaan, sen todellinen luonne olemisen paljastumisen tapana kätkeytyy – se, että se on pelkätään yksi rajallinen luonnon paljastamisen tapa, joka kätkee luonnosta itsestään lähtevän muunlaisen ilmenemisen. Kun puhumme modernin tai länsimaisen ihmisen ”luonnosta vieraantumisesta”, on se vain yksi ilmentymä vallitsevaksi muuttuneesta maailma-suhteestamme. Tätä Heidegger piti ongelmallisena.

Heidegger ajatteli, että niin kutsuttu subjekti–objekti -dikotomia on länsimaisen ihmisen pohjavire tai voisi sanoa sokea piste. Sen huomaa tutkijakin, kun kysyy

rehellisesti itseltään: mitä voin pitää tietona luonnosta? Kysymykseen vastaamista eivät helpota nykykeskustelut tieteellisen tiedon kriisistä tai puhe ”totuuden jälkeisestä” ajasta (esim. Hautamäki 2019; Talonpoika 2021). Teknologinen asenne on vallitseva inhimillisen elämän kaikilla osa-alueilla, useimmat tieteet mukaan lukien. Ihminen nähdään korostuneesti irrallisena, luontoa tarkkailevana subjektina. Tai vähintäänkin ajatellaan, että siihen irrallisuuteen (objektiivisuuteen) pitää pyrkiä. Luonnon – sen ”todellisen luonnon” – oletetaan olevan inhimillisistä merkityksistä, arvostuksista ja käytännöistä irrallinen. Samalla luodaan kuvaa ihmisestä luonnon ”ulkopuolisena”. Tietämistä ihmisen ja maailman suhteen korostava ajattelu on ihmisen ja maailman erottelua, eli juuri subjekti–objekti -erottelua korostavan ontologian mahdollistama.

Subjekti–objekti -erottelua korostava ontologia antaa tiedon varmuudesta lupauksen, jota se ei kuitenkaan pysty lunastamaan. Laajempi ja perustellumpi käsitys tiedosta ja tietämisestä nousee käytäntöorientoituneessa tietentutkimuksessa, missä tunnustetaan tietämisen prosessimaisuus ja käytäntöihin kytkeytyneisyys. Tämä tutkimus asettuu siihen tietokäytäntöjä ruotivaan akateemiseen keskusteluun ja tuo avoimesti esille tiedon näkökulmaisuuutta ja käytäntösidonnaisuutta. Tästä seuraa, että on hyväksyttävä tietojen valikointiin liittyvä poliittisuus ja epävarmuus. On myös otettava tiedon tuottamisen käytäntöjen tutkiminen ja kriittinen tarkastelu kiinteäksi osaksi sitä, että voisimme yhä paremmin ymmärtää *tietämistä*. Tämä on syytä ulottaa myös luonnonvarojen ja alueiden käytön suunnitteluun ja hallintaan.

Tuleminen

Miten nimittäisin sitä, mikä ei vielä ole luonnonvara?

Onko luonto yhtäaikaaisesti yksi ja monta on lopulta filosofinen kysymys, johon ei nähdäkseni ole tarpeen antaa täsmällistä vastausta. Itse asiassa vastauksesta pidättäytyminen jättää avoimeksi ja mahdolliseksi sen ymmärtävän olemisen, jota inhimillinen oleminen moninaisissa luontosuhteissaan on. Voi olla, että on olemassa ”yksi luonto”, mutta sen tunteminen tai objektiivinen tietäminen jää lopulta saavuttamatta. Yhden luonnon oletaminen, kysyminen, tunteminen tai määrittäminen ei myöskään auta meitä ymmärtämään, yhteensovittamaan tai hallitsemaan luonnonvarakonflikteja kovinkaan kestävästi. Sen sijaan on tärkeämpää tarkastella käytännöissä ilmeneviä ihmiselämän moninaisia yhteenkietoutumia ympäristöjensä kanssa (*biosocial becomings, dwelling*). Toisinaan nämä kamppailevat ja konfliktoituvat paikallisesti. Käytäntöjä tarkastelemalla voimme tarkastella konfliktoituvia tilanteita, tietoja ja tietämisen rakentumista, kommunikaatiota ja valikointia. Samalla voimme tarkastella, millaisia luonnonvaroja näissä tapahtumissa rakentuu.

Siksi se, mikä ei ole vielä luonnonvara, ei ole yleisesti jotain. Luonnonvara tulee aina jostain. Maaperästä, tuulesta, vedestä, eläimistä, metsästä. Itsessään nämä ovat aina jo jotain, ne ymmärretään jo joillain tavoin ja ne ovat aina tulossa joksikin. Ymmärksemme niistä on niihin kiinnittyvissä käytännöissä. Luonnonvarojen ajallisuuden

ymmärtäminen on osa sitä kokonaisuutta, jossa luonto määrittänyt aina jonakin. Tämä ”jokin” muuttuu ajassa, osana sosiaalisia käytäntöjä. Siksi luonnonvarat eivät *ole*, ne *tulevat*. (Vrt. myös *anthropology of becoming* esim. Biehl & Locke 2017.)

Luonnonvarat tulevat esiin niissä tilanteissa, joissa erilaisista luontosuhteista ja luontokäytännöistä (tietokäytännöistä) käydään neuvotteluja jokseenkin vakiintuneiden yhteensovittamisen käytäntöjen areenalla ja oikeuttamisen regiimillä. Luontokäytäntöjen erityispiirteet karsiutuvat pois, kun keskustelua täytyy käydä yhä yleisemmällä ja julkisemmalla tasolla.

7.2. Yhteensovittaminen

Olen tutkimuksellani halunnut avata filosofisesti perustellun suunnan hahmottaa teoreettisesti *luonnonvaraistumisen tapahtumaa*. Samalla olen pureutunut luonnonvarakiistojen ja yhteensovittamisen kokonaisuuteen. Tutkimukseni tuo siten panoksensa yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen ja luonnonvarapolitiikan tutkimuksen kentälle erityisesti yhteensovittamisen ja konfliktien tutkimuksen kannalta. Inhimillisen olemassaolon monikerroksisen rakenteen ontologinen avaaminen on tutkimuksen kannalta tärkeää, jotta saadaan näkyviin, kuinka erilaiset luonnonvarakäytännöt kuuluvat myös siihen kokonaisuuteen, jossa ihmisen todellisuussuhde määrittäytyy. Inhimillinen oleminen on aina myös luontosuhde – ympäristöön ja luontoon ja meihin ihmisiin muutoksia ja jälkiä jättävä suhde – eikä tämä asetu ja pysähdy vaan ottaa moninaisia muotoja. Tämän ymmärtäminen ja vakavasti ottaminen on ajankohtaisempaa kuin koskaan, kun maailma kamppailee perifeeristen alueiden luonnonvarojen kestävästä käytöstä yrittäen samalla vastata esimerkiksi ilmastonmuutoksen, monimuotoisuuden heikkenemisen ja uusien tautiepidemioiden asettamiin haasteisiin. Luonnon erilaisten käyttömuotojen yhteensovittaminen ja hallinta ovat osa sitä käytäntöjen tapahtumavyöhyttä, jossa luonnosta tulee ja tehdään luonnonvaroja. Tällä hetkellä yhteensovittamisesta käytävä puhe jättää tämän asian pimentoon ja sen vuoksi kiistojen perustavat ristiriidat jäävät huomioimatta tai nousevat esiin vain puutteellisesti. Viimekädessä luonnonvarakiistoissa on kyse siitä, kuinka arvioimme ja arvotamme moninaisia suhteitamme luontoon ja olemassaoloomme.

Olen osoittanut, miten yhteensovittaminen ei ole pelkästään erilaisten luonnossa olevien luonnonvarojen ja näihin kohdistuvien erilaisten tavoitteiden yhteensovittamista. Yhteensovittaminen pitää sisällään erilaisten käytäntöjen ja tietojen kohtaamista, törmäämistä, oikeuttamista ja kamppailua. Jos haluamme avata keskustelun aidommasta yhteensovittamisesta, on yhteensovittaminen ymmärrettävä laajemmin, erilaisten luontosidonnaisten käytäntöjen yhteensovittamisena. Luonnonvarakiistoissa konfliktoituvat eivät pelkästään toimijoiden eriävät tavoitteet ja arvot, vaan tarkemmin sanoen juuri luontokäytännöt, luonnonvarakäytännöt ja tietokäytännöt.

Nykyisenkaltaisissa yhteensovittamisen käytännöissä eri luontosuhteet muuttuvat luonnonvarasuhteiksi. Yhteensovittamisen vakiintuneet käytännöt ovat luonteeltaan neuvottelu-, sovittelu- ja oikeuttamisapparaatteja; niissä on tavoitteena siirtää tietoa päätöksentekoon. Monimuotoinen *tieto* liikkuu oikeuttamisen argumenteissa ja käytännöissä, mutta pääasiallinen lopputulema on luonnon *luonnonvaraistuminen*. Tämä helpottaa eri toimijoiden välistä, keskinäistä kommunikaatiota, mutta vääjäämättä myös kaventaa päätöksenteon tietopohjaa. Mitä pidemmälle yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöissä mennään, sitä selkeämmin voidaan puhua luonnonvarojen ja luonnonvarakäytäntöjen yhteensovittamisesta. Tai joissain tapauksissa näiden perustavanlaatuisesta yhteensovittamattomuudesta. Tästä seuraa ainakin kaksi asiaa. Kun luonto luonnonvaraistuu ja luontokäytännöt muuttuvat luonnonvarakäytännöiksi tapahtuu jotain, mistä Heidegger aikoinaan jo varoitteli. Luontoon kiinnittyvät tietokäytännöt ottavat yhä selkeämmin muodon, jossa ne ovatkin luonnonvaroja tuottavia tietokäytäntöjä. Jotain luontoon kiinnittyviä arvoja ja merkityksiä katoaa – elämismaailma muuttuu ja ihmisen luontosuhde määrittyy korostuneesti välineellisenä.

Yhteensovittamisen prosessin on määrä osallistaa ja monipuolistaa eri toimijoiden välistä kommunikaatiota ja tuoda päätöksentekoon monenlaista tietoa. Mikä jää huomioimatta on, miten nämä menettelyt tuottavat luontoa luonnonvaroina, kaventavat toimijoiden suhdetta omaan luonnonympäristöönsä ja määrittävät millaista tietoa kannattaa tuoda julkiseen keskusteluun, jos haluaa saada näkökulmaansa kuuluville.

Viime kädessä myös yhteensovittamisessa on kyse siitä, kuinka arvioimme ja arvotamme moninaisia suhteitamme luontoon ja olemassaoloomme. Jos haluamme avata yhteensovittamiselle uuden suunnan, on lähdettävä paikallisesti tarkentuvista luontokäytännöistä, näiden ymmärtämisestä ja yhteensovittamisesta. Kriittinen ja avoin katse on väsymättä käännettävä myös yhteensovittamisen ja hallinnan käytäntöihin. Samalla on hyväksyttävä, että yhteensovittamisen seurauksena paikallinen luonto ja siihen monin tavoin kiinnittyvät käytännöt muuttuvat ja luonto määrittyy aina uudelleen. On hyväksyttävä myös se, että joskus – tietyssä ajassa ja paikassa – yhteensovittaminen ei välttämättä ole mahdollista.

Yhteensovittaminen tarkentuu aina paikallisesti. Aidommassa yhteensovittamisessa olisi jätettävä avoimemmaksi millaisella tiedolla on merkitystä yhteensovittamisen kannalta kussakin tilanteessa. Yhteensovittamisen monet käytännöt ovat osa luonnonvaraistumisen prosessia – aidompi yhteensovittaminen tunnustaa tämän ja laajentaa lähtökohtaisesti sitä, millaista tietoa prosesseissa tuotetaan ja otetaan huomioon. Aidompi yhteensovittaminen olisi avoin tietokäytäntö, jossa pyrittäisiin aktiivisesti ja tasapuolisesti huomioimaan eri osapuolten eletyt historialliset ja kulttuuriset merkityssuhteet ja moninaisista vastavuoroisista luontokäytännöistä syntyisi tässä prosessissa aina jotain hieman uutta.

Lähdeluettelo

Aineistoluettelo

A) Hannukaisen kaivoshanke

DILACOMI-haastattelut (15)

Teemahaastattelut on tehty DILACOMI-hankkeessa 2012:

Matkailutoimijat (10), Muonion paliskunnan poronhoitajat (3), Northland kaivosyhtiö (2)

Asiakirjat (14)

Gaia Consulting Oy (2017) *Kolarin aluetaloudellinen arviointi – loppuraportti*.

Hannukainen YVA (2013) *Hannukaisen kaivoshanke. Ympäristövaikutusten arviointiselostus*. Northland Mines Oy.

Hannukaisen OYK (2018a) *Kolarin kunta. Hannukaisen kaivosalueen osayleiskaavaselostus, kaavaehdotus*. Ramboll.

Hannukaisen OYK (2018b) *Kolarin kunta. Hannukaisen kaivosalueen osayleiskaava, kaavaehdotuskartta*. Ramboll.

Itkonen, Panu (2012) *Porotalousselvitys 04.02.2012*, Hannukaisen kaivoshanke.

Lapin ELY (2017) *Luonnonnsuojelulain 65 §:n mukainen lausunto, Hannukaisen kaivoshankkeen Natura-arvioinnin täydennyksestä, Kolari*, Lausunto LAPELY/231/07.01/2014.

Muonion paliskunta (2019) *Hannukaisen vaikutukset Muonion paliskunnan poronhoitoon ja paliskunnan vaatimukset ympäristölupahakemukseen*. Muonion paliskunta, 28.1.2019.

Pohjois-Suomen HO (2020) *Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden päätös koskien valistusta kaivoslain (503/1965) mukaista kaivospiirin määrittämisestä koskevassa asiassa*, 1.4.2020 (pääotsno 20/0118/1).

Ramboll (2017) *Kolarin kunta. Hannukaisen kaivosalueen maisemavaikutusten arviointi*. Liiteraportti Hannukaisen kaivosalueen osayleiskaavan selostukseen, 11/2017.

Taloustutkimus (2020) *Asukaskysely Hannukaisen kaivoshankkeesta kolarilaisille, tutkimustulosten esittely*, Hannukainen Mining Oy, 9.6.2020/Taloustutkimus Oy, https://www.hannukainen-mining.fi/wp-content/uploads/2020/06/Hannukainen_ESITYS_Sidosryhm%C3%A4kysely_Taloustutkimus_09062020.pdf, katsottu 11.6.2020.

TUKES (2017) *Hannukaisen kaivospiirin määrittäminen*, KaivNro K8126, 18.9.2017.

Tunturi-Lapin maakuntakaava (2010a) *Tunturi-Lapin maakuntakaavaselostus*, Lapin liitto, Rovaniemi.

Tunturi-Lapin maakuntakaava (2010b) *Tunturi-Lapin maakuntakaavakartha*, Lapin liitto, Rovaniemi.

Tunturi-Lapin maakuntakaava-alueen... (2007) *Tunturi-Lapin maakuntakaava-alueen geologiset taustatiedot*, Geologian tutkimuskeskus Pohjois-Suomen aluetuomisto, Rovaniemi.

Mediatiedotteet (8)

- Hannukainen Mining (2019) *Vääriä mielikuvia ja asiavirheitä kaivoshanketta vastustavalla videolla*, 13.12.2019, <https://www.hannukainenmining.fi/vaaria-mielikuvia-ja-asiavirheita-kaivoshanketta-vastustavalla-videolla/>, katsottu 21.1.2021.
- Hannukainen Mining (2020b) *Hannukaisen kaivoksen ympäristö- ja vesitalouslupahakemus laitetaan uudelleen vireille*, 6.11.2020, <https://www.hannukainenmining.fi/hannukaisen-kaivoksen-ymparisto-ja-vesitalouslupahakemus-laitetaan-uudelleen-vireille/>, katsottu 21.1.2021.
- Hannukainen Mining (2021a) *Malmit, jotka jäivät maahan*, <https://www.hannukainenmining.fi/hannukainen-mining-arvot/historia/>, katsottu 1.6.2021
- Hannukainen Mining (2021b) *Kolarin kunta hyväksyi Hannukaisen kaivosalueen osayleiskaavaehdotuksen*, <https://www.hannukainenmining.fi/kolarin-kunta-hyvaksyi-hannukaisen-kaivosalueen-osayleiskaavaehdotuksen/> katsottu 15.5.2021.
- Hannukainen Mining (2021c) *Hannukaisen ympäristölupahakemuksen jättäminen lupaviranomaisille siirtyy syksyyn*, <https://www.hannukainenmining.fi/hannukaisen-ymparistolupahakemuksen-jattaminen-lupaviranomaisille-siirtyy-syksyyn/>, katsottu 31.5.2021.
- Pro Ylläs (2019) *Kaivosadressi luovutetaan kunnanvaltuustolle 17.9.2019*, <https://proyllas.fi/wp/mean-blogi/tapahtumat/kaivosadressi-luovutetaan-kunnanvaltuustolle-17-syyskuuta-19/>, katsottu 21.1.2021.
- Pro Ylläs (2021) *Kolarin kunnanhallituksen päätös on aiheuttanut huolta ympäri maailman*, <https://proyllas.fi/wp/mean-blogi/mielipide/kolarin-kunnanhallituksen-paatos-on-aiheuttanut-huolta-ympari-maailman/>, katsottu 11.5.2021.
- TEM (2021a) *Kaivoslain uudistaminen 2020–2021*, <https://tem.fi/kaivoslakiuudistus>, katsottu 5.5.2021.

Uutisartikkelit (8)

- YLE (2011) *Kiviharrastajat tekevät malminetsinnän jalkatyötä*, 31.8.2011, <https://yle.fi/uutiset/3-5415538>, katsottu 20.3.2020.
- YLE (2017a) *Kaivosyhtiö vakuuttaa: Kaivos ei vaaranna Tornionjoen lohi- ja taimenvesiä*, 18.10.2017, <https://yle.fi/uutiset/3-9889476>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2017b) *Hannukaisen kaivoksesta valittiin hallinto-oikeuteen*, 27.10.2017, <https://yle.fi/uutiset/3-9899591>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2019a) *Ylen kuvat Pohjois-Ruotsin kiistellyltä rautakaivokselta paljastavat: kaivos pumppaa rikastushiekkaa tulvivalle suolle Tornionjoen vesistöalueella*, 22.5.2019, <https://yle.fi/uutiset/3-10794996>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2019b) *Rajajokikomissio huolissaan kaivosten yhteisvaikutuksesta rajajokeen*, 25.2.2019, <https://yle.fi/uutiset/3-10662097>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2020a) *Kiistellyn Hannukaisen kaivoksen kaivospiiri nurin hallinto-oikeudessa*, 2.4.2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11288833>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2021c) *Kolarin kunta hyväksyi kaivostoiminnan aloittamisen Hannukaisessa – kaavamuu- tosehdotus meni läpi valtuustossa*, 11.5.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-11925309#:~:text=Kolarin%20kunta%20on%20hyv%C3%A4ksynyt%20Hannukaisen,Osayleiskaava%20mahdollistaa%20kaivostoiminnan%20kunnan%20alueella>, katsottu 11.5.2021.
- KALEVA (2019) *Kuusamon kaivoshankkeen kieltävä kaava nurin korkeimmassa hallinto-oikeudessa – kaivosyhtiö tyytyväinen päätökseen*, 23.5.2019 <https://www.kaleva.fi/kuusamon-kaivoshankkeen-kieltava-kaava-nurin-korke/1711409>, katsottu 5.5.2021.

Etnografia

- DILACOMI-hankkeen aikana (2012) Hannukaisen YVA:n poronhoitajien pienryhmään osallistuminen kuuntelijana
- Paliskuntain yhdistyksen maankäytön neuvontatyö (2014–2015):
 - o Kaivospiirineuvottelu
 - o Paliskunnan lausunto yleisten ja yksityisten etujen turvaamiseksi
 - o Yleinen neuvonta

B) Mielmukkavaaran tuulivoimahanke

TIETO-haastattelut (11)

Teemahaastattelut on tehty TIETO-hankkeessa 2011:

Matkailuyrittäjät (2), Muonion paliskunnan poronhoitaja (1), tuulivoimayhtiö (1), kunta (2), valvova viranomainen (1), media (2), Metsähallitus (1), luonnonsuojelu (1)

Asiakirjat (10)

KHO 2015:116 *Korkeimman hallinto-oikeuden päätös koskien Mielmukkavaaran asemakaavaehdotuksen hylkäämistä*

Mielmukkavaaran YVA (2010), *Mielmukkavaaran tuulipuisto. Ympäristövaikutusten arviointiselostus*. Pöry Management Consulting Oy.

Muonion kunta (2009) *Mielmukkavaaran asemakaava. Tuulipuiston alue. Asemakaavan selostus, luonnos*. Pöry Finland Oy.

Muonion kunta (2010) *Kunnanhallituksen pöytäkirja, 4.10.2010*.

Muonion kunta (2012) *Kunnanvaltuuston pöytäkirja, 8.10.2012*, <http://www.muonio.fi/fi/hallinto/>

kunnanvaltuusto/poytakirjat.html, luettu 24.10.2013.

TEM (2021b) *Uusiutuvan energian syöttötariffi*, <https://tem.fi/uusiutuvan-energian-syottotariffi>, katsottu 5.5.2021.

Tunturi-Lapin maakuntakaava (2010a) *Tunturi-Lapin maakuntakaavaselostus*, Lapin liitto, Rovaniemi.

Tunturi-Lapin maakuntakaava (2010b) *Tunturi-Lapin maakuntakaavakartta*, Lapin liitto, Rovaniemi.

Tuuliatlas (2010) *Suomen tuuliatlas: yhteenvetoraportti*, Työ- ja elinkeinoministeriö, Ilmatieteen laitos, Motiva Oy.

Tuulivoima Suomessa (2019), *Tuulivoima Suomessa 2018*, Suomen Tuulivoimayhdistys ry, 21.1.2019, AFRY Finland oy.

Media-aineistot

Tuulivoimayhdistys ry (2021a) *Tuulivoimatekniikka*, <https://tuulivoimayhdistys.fi/tietoa-tuulivoimasta-2/tietoa-tuulivoimasta/tuulivoimatekniikka/tuulivoimatekniikka-2>, katsottu 5.5.2021.

Tuulivoimayhdistys ry (2021b) *Tuulivoiman ympäristövaikutukset*, <https://tuulivoimayhdistys.fi/tietoa-tuulivoimasta-2/tietopankki/tuulivoiman-ymparistovaikutukset>, katsottu 5.5.2021.

Tuulivoimayhdistys ry (2021c) *Vaikutukset eläimistöön ja kasvillisuuteen*, <https://tuulivoimayhdistys.fi/tietoa-tuulivoimasta-2/tietoa-tuulivoimasta/tuulivoiman-vaikutukset/tuulivoiman-ymparistovaikutukset/vaikutukset-claimistoon-ja-kasvillisuuteen>, katsottu 5.5.2021.

Tuulivoimayhdistys ry (2021d) Äänivaikutukset, <https://tuulivoimayhdistys.fi/tietoa-tuulivoimasta-2/tietoa-tuulivoimasta/tuulivoiman-vaikutukset/tuulivoiman-ymparistovaikutukset/aanivaikutukset>, katsottu 5.5.2021.

Tuulivoimayhdistys ry (2021e) *Uusiutuvan energian tukeminen*, <https://tuulivoimayhdistys.fi/tietoa-tuulivoimasta-2/tietoa-tuulivoimasta/taloudellisuus/uusiutuvan-energian-tukeminen>, katsottu 5.5.2021.

Uutisartikkelit (12)

Lapin Kansa (LK 5.3.2008) *Tuulivoimapuistoja katosi.*

Lapin Kansa (LK 20.9.2008) *Metsähallitus hallitsee parhaita tuulivoimapaikkoja.*

Lapin Kansa (LK 27.2.2009) *Mielmukkavaaran tuulipuistosta vastakkaisia näkemyksiä.*

Lapin Kansa (LK 1.4.2009) *Tuulipuistohanke ahdistaa monia muoniolaisia.*

Lapin Kansa (LK 12.9.2009) *Lisää tuulivoimaa Lappiin.*

Lapin Kansa (LK 14.10.2009) *Mielmukkavaaralla tuulee lempeästi.*

Lapin Kansa (LK 27.5.2010) *Mielmukkavaaran tuulivoimalan YVA-arvioinnille täystyrmäys Muoniossa.*

Lapin Kansa (LK 19.8.2010) *Mielmukkavaaran tuulipuistoa vastaan kerätään nimiä.*

Lapin Kansa (LK 5.2.2011) *Myrkkyyä matkailulle. Mielmukkavaara: Tuulivoima pilaisi erämaamaiseman, safarimaastoja etsitään jo Ruotsista.*

YLE (YLE 9.3.2010) *Muonion tuulipuistosta hyötyä lähialueille.*

YLE (YLE 17.5.2010) *Muonion 15 tuulimyllyn YVA valmistui.*

YLE (YLE 22.6.2010) *Muonio ei innostu tuulivoimapuistosta.*

C) Tutkimuspäiväkirja

Paliskuntain yhdistyksellä maankäytön suunnitteluun liittyvän neuvontatyön yhteydessä pidetty tutkimuspäiväkirja 1.2.2014 – 31.12.2015

-= tutkimuspäiväkirjamerkinnästä poistettu suora viittaus paliskuntaan, maankäyttöprosessiin tai johonkin muuhun, joka viittaa suoraan tunnistettavaan tapaukseen tai henkilöön

Kirjallisuus

- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2011a) (toim.) *Tieto Hallinnassa: Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*, Tampere: Vastapaino.
- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2011b) Tietokäytännöt ja hallinnan politiikka. Teoksessa Marja Alastalo & Maria Åkerman (toim.) *Tieto Hallinnassa: Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*, Tampere: Vastapaino, 17–38.
- Anttonen, Marja, Kumpula, Jouko & Colpaert, Alfred (2011) Range Selection by Semi-Domesticated Reindeer (Rangifer tarandus tarandus) in relation to Infrastructure and Human Activity in the Boreal Forest Environment, Northern Finland. *Arctic* 64(1), 1–14.
- Asikainen, Eveliina & Jokinen, Ari (2008) Kaupunkiluonnon hallinnan utopia. *Alue ja Ympäristö* 37:2, 49–62.
- Atkinson, Paul & Hammersley, Martyn (1994) Ethnography and Participant Observation. Teoksessa Norman K Denzin & Yvonna Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, United States: Sage Publications, 248–261.
- Audi, Robert (1999) (toim.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge University Press. (2. painos)
- Autti, Mervi (1996) *Vuotoksen rakennettu todellisuus*. Sosiologian pro gradu tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Ayling, Ron D. & Kelly, Kimberly (1997) Dealing with conflict: natural resources and dispute resolution. *Commonwealth Forestry Review* 76(3), 182–185.
- Bénatouïl, Thomas (1999) The Tale of Two Sociologies: The Critical and the Pragmatic Stance in Contemporary French Sociology. *European Journal of Social Theory* 2(3): 379–396.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994 [1966]) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (suom.) Vesa Raiskila, Gaudeamus. [alkup. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge.*]
- Biehl, João & Locke, Peter (2017) *Unfinished: The Anthropology of Becoming*. Duke University Press.
- Boltanski, Luc & Thévenot, Laurent (2006 [1991]) *On Justification: Economies of Worth*. Princeton: Princeton University Press.
- Boltanski, Luc & Thévenot, Laurent (1999) The Sociology of Critical Capacity. *European Journal of Social Theory* 2:3, 359–377.
- Borgmann, Albert (1984) *Technology and the Character of Contemporary Life*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Borgmann, Albert (1992) *Crossing the Postmodern Divide*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bridge, Gavin (2004) Contested terrain: Mining and the environment. *Annual review of Environmental Resources* 29, 205–259.
- Bäcklund, Pia (2002) Miten kuulla asukasta? Kaupunkitila ja osallisuuden haasteet. Teoksessa Pia Bäcklund, Jouni Häkli & Harry Schulman (toim.) *Osalliset ja osajat: Kansalaiset kaupunkisuunnittelussa*. Helsinki:Gaudeamus, 141–157.
- Bäcklund, Pia (2007) *Tietämisen politiikka: kokemuksellinen tieto kunnan hallinnassa*, Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

- Bäcklund, Pia, Häkli, Jouni & Schulman, Harry (2002) Osallisuuden jäljillä. Teoksessa Pia Bäcklund, Jouni Häkli & Harry Schulman (toim.) *Osalliset ja osajat: Kansalaiset kaupunkisuunnittelussa*. Helsinki: Gaudeamus, 7–17.
- Collier, Marcus J. & Scott, Mark (2009) Conflicting rationalities, knowledge and values in scarred landscapes. *Rural Studies* 25, 267–277.
- Davies, Rachel & Franks Daniel (2014) Costs of Company-Community Conflict in the Extractive Sector. *Corporate Social Responsibility Initiative Report* No. 66, Cambridge, MA: Harvard Kennedy School.
- Dewalt, Kathleen M., Dewalt, Billie R. & Wayland, Coral B. (2000) Participant Observation. Teoksessa Bernard, H. Russell (toim.) *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Altamira Press, 259–299.
- Dreyfus, Hubert L. & Spinoza, Charles (1997) Highway Bridges and Feasts: Heidegger and Borgmann on How to Affirm Technology. Teoksessa Hubert L. Dreyfus & Mark A. Wrathall (toim.) *Background Practices: Essays on the Understanding of Being*. Oxford Scholarship, doi:10.1093/oso/9780198796220.003.0011.
- Eerola, Toni (2017) *Yritysten yhteiskuntavastuu malminetsinnässä – Viestinnän ja sidosryhmätoiminnan merkitys sosiaalisen toimiluvan ansaitsemisessa ja ylläpidossa*, GTK tutkimusraportti 230, Espoo
- Eerola, Toni (2018) Vastuullinen malminetsintä – monivaiheinen ja integroitu malli sidosryhmätoimintaan. Teoksessa Tuija Mononen, Ismo Björn & Rauno Sairinen (toim.) *Kaivos koettuna*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 38–43.
- Eisto, Ilkka (2004) Metsien oikeudenmukaisen monikäytön mahdollisuus. Teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Leipäpuusta arvopaperia: Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*. Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Metsälehti, 173–195.
- Farber, Stephen C., Costanza, Robert, Wilson, Matthew A. (2002) Economic and ecological concepts for valuing ecosystem services. *Ecological Economics*, 41(3), 375–392. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(02\)00088-5](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(02)00088-5).
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gronow, Antti (2008) Not by rules or choice alone: a pragmatist critique of institution theories in economics and sociology. *Journal of Institutional Economics* 4:3, 351–373, doi:10.1017/S1744137408001124.
- Haila, Yrjö (1991) Ekologiasta yhteiskuntaan – Onko ‘yhteiskuntaluonnontiede’ mahdollinen?. Teoksessa Ilmo Massa & Rauno Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, 49–65.
- Haila, Yrjö & Dyke, Chuck (2006) Introduction: What to Say about Nature’s “Speech”. Teoksessa Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.) *How Nature Speaks: The dynamics of the human ecological condition*. Durham & London: Duke University Press, 1–48.
- Haila, Yrjö & Lähde, Ville (2003) (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Haila, Yrjö, Helle, Tanja, Jokinen, Ari, Leino, Helena, Tynkkynen, Niina & Åkerman, Maria (2009) Ympäristöpolitiikka: miten ympäristön muuttumista voi hallita? Teoksessa Ilari Karppi & Lotta-Maria Sinervo (toim.) *Governance: Uuden hallintatavan jäsentyminen*. Tampere: Tampereen yliopisto, 133–158.
- Hakkarainen, Maria (2017) *Matkailutyön ehdot syrjäisessä kylässä*. Acta Universitatis Lapponiensis 357, Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Haraway, Donna (2003) Kyborgimanifesti. Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Hautajärvi, Harri (2014) *Autiotuvista lomakaupunkeihin. Lapin matkailun arkkitehtuurihistoria*. Aalto-yliopiston julkaisusarja, 31/2014.

- Hautamäki, Antti (2019) Totuusteoriat ja totuuden jälkeinen aika. *Tieteessä Tapabuu* 37:5, 55–56.
- Hast, Sanna (2008) *Releasing Upper Lapland: Martin Heidegger and the question concerning nature*. Filosofian pro gradu tutkielma, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Hast, Sanna (2013) Taistelu tuulimyllyjä vastaan. Tieto ja oikeuttaminen kahden Länsi-Lapin luonnonvarakiistan hallinnassa. *Sosiologia* 50:4, 342–357.
- Hast, Sanna & Jokinen, Mikko (2016) Elinkeinojen yhteensovittaminen – tarkastelussa kaivostointiminta, poronhoito ja luontomatkailu. Teoksessa Tuija Mononen & Leena Suopajarvi (toim.) *Kaivos suomalaisessa yhteiskunnassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 86–110.
- Heidegger, Martin (1994 [1953]) Tekniikan kysyminen. (suom.) Vesa Jaaksi. *Niin & Näin* 2/1994, 31–40. [Alkup. *Die Frage nach der Technik* (1953)]
- Heidegger, Martin (1996 [1949]) Olio. (suom.) Reijo Kupiainen. *Niin & Näin* 4/1996, 54–60. [Alkup. *Das Ding* (1949)]
- Heidegger, Martin (2000a [1927]) *Oleminen ja aika*. (suom.) Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino. [Alkup. *Zein und Zeit* (1927)]
- Heidegger, Martin (2000b [1946; 1938]) *Kirje ”humanismista” ja Maailmankuvan aika*. (suom.) Markku Lehtinen. Helsinki: Tutkijaliitto. [Alkup. *Brief über den ”Humanismus”* (1946); *Die Zeit des Weltbildes* (1938)]
- Heidegger, Martin (2003 [1951]) Rakentaa, asua, ajatella. (suom.) Vesa Jaaksi. *Niin & Näin* 3/2003 (Nro 38) 53–59. [Alkup. *Bauen Wohnen Denken* (1951)]
- Heidegger, Martin (2005 [1955]) *Silleen jättäminen*. (suom.) Reijo Kupiainen. Tampere: 23°45 Niin & Näin –lehden filosofinen julkaisusarja. [Alkup. *Gelassenheit* (1955)]
- Heikkinen, Hannu I. (2002) *Sopeutumisen mallit. Poronhoidon adaptaatio jälkiteolliseen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980–2000*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Heikkinen, Hannu I., Lépy, Élise, Sarkki, Simo & Komu, Teresa (2013) Challenges in acquiring a social licence to mine in the globalising Arctic. *Polar Record*, 52(4), 399–411. <https://doi.org/10.1017/S0032247413000843>
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskunta-teoriassa*. Tampere: Gaudeamus.
- Hiedanpää, Juha, Suvantola, Leila & Naskali, Arto (2010) (toim.) *Hyödyllinen luonto. Ekosysteemi-palvelut hyvinvointimme perustana*. Tampere: Vastapaino.
- Hiedanpää, Juha (2013) Institutional Misfits: Law and Habits in Finnish Wolf Policy. *Ecology and Society* 18(1): 24. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-05302-180124>
- Horstlotte, Tim, Lépy, Élise, Risvoll, Camilla ym. (2020) *Lisäruokinta poronhoidossa – Tuloksia Norjan, Ruotsin ja Suomen poronhoitajien ja tutkijoiden välisestä työpajasta*. Umeå University.
- Häyrynen, Maunu (2005) *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ingold, Tim (2000) *The Perception of the Environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*, Routledge.
- Ingold, Tim (2003) Sfäärien soitosta pallojen pinnalle: Ympäristöajattelun topologiasta. (suom.) Ville Lähde, Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 149–169.
- Ingold, Tim (2011) *Being Alive: Essays on movement, knowledge and skill*, Routledge.
- Ingold, Tim (2013) Prospect. Teoksessa *Biosocial Becomings, Integrating Social and Biological Anthropology* (toim.) Tim Ingold & Gisli Palsson, Cambridge University Press, 1–21.
- Itkonen, Panu (2012) *Porotalouselvitys 04.02.2012*, Hannukaisen kaivoshanke.
- Jartti, Tuija, Sairinen, Rauno & Litmanen, Tapio (2012) Kaivosteollisuus kansalaisten arvioinnissa: Millaisen kaivosalan maakuntien asukkaat haluavat? *Maaseudun Uusi Aika* 5(2), 48–58.

- Jokinen, Ari (2004) *Luonnonvarojen käytön ja dynamiikan hallinta yksityismailla*. Tampere: Tampereen yliopistokustannus.
- Jokinen, Mikko (2013a) Luontoon perustuvien elinkeinojen ja kaivostoiminnan yhteensovittaminen. Ylläs Jazz-Blues -seminaari, Äkäslompolo, 1.2.2013.
- Jokinen, Mikko (2013b) Nature values, Nature-based livelihoods and Mining. Best Environmental Practices in the Mining Sector in the Barents Region. Seminaariesitelmä, Rovaniemi, 24.4.2013.
- Jokinen, Mikko (2014a) Heated and frozen forest conflicts: Cultural sustainability and forest management in arctic Finland. Teoksessa Pia Katila, Glenn Galloway, Wil de Jong, Pablo Pacheco & Gerardo Mery (toim.) *Forests under pressure – Local responses to global issues*. IUFRO World Series Volume 32, 381–39.
- Jokinen, Mikko (2014b) Hannukaisen kaivos ja matkailu. Matkailun kehitysnäkymät – Mitkä ovat seuraavat askeleet. Seminaariesitelmä, Kellokas, 17.2.2014.
- Joks, Solveig & Law, John (2017) Sámi salmon, state salmon: TEK, technoscience and care. *The Sociological Review* 65(2), 150–171. <https://doi.org/10.1177/0081176917710428>
- Joona, Juha (1993) *Poronhoito-oikeus maankäyttöoikeutena*, Helsinki: Juridica Lapponica.
- Kangas, Jyrki & Kokko, Ari (toim.) (2001) *Metsän eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800, Gummerus.
- Karl, Herman A., Susskind, Lawrence E. & Wallace, Katherine H. (2007) A Dialogue, not a Diatribe. Effective Integration of Science and Policy through Joint Fact Finding. *Environment* 49:1, 20–34.
- Kløcker, Larsen, Rasmus & Boström, Maria (2021) ”De kör över en ända...” *Konsekvenser av gruvan i Kaunisvaara för Muonio sameby*, Stockholm Environment Institute SEI working paper.
- Knorr Cetina, Karin (1981) *The Manufacture of Knowledge: an Essay on the Constructivist and Contextual Nature of Science*. Oxford: Pergamon Press.
- Knorr Cetina, Karin (1999) *Epistemic Cultures: How the Sciences Make Knowledge*, Harvard University Press.
- Knorr Cetina, Karin (2001) Objectual practice. Teoksessa Theodore R. Schatzki, Karin Knorr Cetina & Eike von Savigny (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. Routledge, 184–197.
- Kokko, Kai, Oksanen, Anniina, Hast, Sanna, Heikkinen, Hannu I., Hentilä, Helka-Liisa, Jokinen, Mikko, Komu, Teresa, Kunnari, Marika, Lépy, Élise, Soudunsaari, Leena, Suikkanen Asko & Suopajarvi, Leena (2013) *Hyvä kaivos pohjoisessa – Opaskirja ympäristösääntelyyn ja sosiaalista kestävyyttä tukeviin parhaisiin käytäntöihin*. Oulu: Multiprint Oy.
- Komu, Teresa (2020) *Pursuing the Good Life in the North: Examining the Coexistence of Reindeer Herding, Extractive Industries and Nature-Based Tourism in Northern Fennoscandia*, Acta Universitatis Ouluensis, B Humaniora 177.
- Kujanpää, Elisa (2011) *Terva: Historia, valmistus, käyttö*. Opinnäytetyö, Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Kumpula, Jouko, Siitari, Jukka, Siitari, Sari, Kurkilahti, Mika, Heikkinen, Juha & Oinonen, Kari (2019) *Poronhoitoalueen talvilaitumet vuosien 2016–2018 laiduninventoinnissa: Talvilaidunten tilan muutokset ja muutosten syyt*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 33/2019, Luonnonvarakeskus. Helsinki. (2.Painos)
- Kumpula, Jouko, Colpaert, Alfred & Anttonen, Marja (2007) Does forest harvesting and linear infrastructure change the usability value of pastureland for semi-domesticated reindeer (Rangifer tarandus tarandus)? *Annales Zoologici Fennici* 44, 161–178.
- Kumpula, Jouko, Colpaert, Alfred & Tanskanen, A. (2008) Porojen laidunten valinta muuttuneessa metsä- ja maisemarakenteessa Keski-Lapissa. *Suomen Riista* 54, 69–82.

- Kumpula, Jouko, Tanskanen, Ari, Colpaert, Alfred, Anttonen, Marja, Törmänen, Heikki, Siitari, Jukka, Siitari, Sari (2009) *Poronhoitoalueen pohjoisosan talvilaitumet vuosina 2005–2008: laidunten tilan muutokset 1990-luvun puolivälin jälkeen*. Riista- ja kalatalous 3/2009, Tutkimuksia ja selvityksiä 214.
- Kumpula, Jouko, Kurkilahti, Mika, Helle, Timo & Colpaert, Alfred (2014) Both reindeer management and several other land use factors explain the reduction in ground lichens (*Cladonia* spp.) in pastures grazed by semi-domesticated reindeer in Finland. *Regional Environmental Change* 14, 541–559.
- Kyllönen, Simo & Raitio, Kaisa (2004) Ympäristöristiriidat ja niiden hallinta: puuntuotannon ja poronhoidon välinen konflikti Inarissa. *Alue & Ympäristö* 33:2, 3–20.
- Laine, Markus, Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007) Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*, Helsinki University Press: Gaudeamus, 9–38.
- Latour, Bruno (2000) When things strike back: a possible contribution of ‘science studies’ to the social sciences. *British Journal of Sociology* 51:1, 107–123.
- Latour, Bruno (2003) Moderni vai ekologinen? Uutta oikeutusta etsimässä. Teoksessa Yrjö Haila ja Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 67–103.
- Latour, Bruno (2006) *Emme ole koskaan olleet moderneja*. (suom.) Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.
- Latour, Bruno & Woolgar, Steve (1979) *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific facts*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Law, John (2004) *After Method – Mess in social science research*. London & New York: Routledge.
- Leino, Helena (2008) Kansalaisosallistuminen kaupunkisuunnittelussa: Rajaorganisaatiota vai hybridien hallintaa. *Alue ja Ympäristö* 2/08, 41–48.
- Leino, Helena (2011) Kirkkojärvi karkaa luokituksesta: Asiantuntijatiedon haavoittuvuus. Teoksessa Marja Alastalo & Maria Åkerman (toim.) *Tieto Hallinnassa: Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 221–237.
- Lehtinen, Ari & Rannikko, Pertti (1994) (toim.) *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Tampere: Gaudeamus.
- Lehtinen, Ari & Rannikko, Pertti (2003) Oikeudenmukaisuuden haaste ympäristöpolitiikassa. Teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Oikeudenmukaisuus ja ympäristö*. Helsinki: Gaudeamus, 234–246.
- Luhtakallio, Eeva & Ylä-Anttila, Tuomas (2011) Julkisen oikeuttamisen analyysi sosiologisena tutkimusmenetelmänä. *Sosiologia* 48/2011, 34–51.
- Luhtakallio, Eeva (2010) Local Politicizations: A Comparison of Finns and French Practicing Democracy. Helsinki: Helsinki University Print
- Massa, Ilmo (1994) *Pohjoinen luonnonvalloitus: Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Massey, Doreen (2005) *For Space*. London: Sage.
- McDonagh, John, Tuulentie, Seija & Nikula, Ari (2020) Building shared knowledge capital to support natural resource governance in northern periphery: concepts and challenges. Teoksessa John McDonagh & Seija Tuulentie (toim.) *Sharing Knowledge for Land Use Management: Decision-Making and Expertise in Europe’s northern Periphery*. UK: Edward Elgar Publishing Limited, 1–15.
- McDonagh, John & Tuulentie, Seija (2020) (toim.) *Sharing Knowledge for Land Use Management: Decision-Making and Expertise in Europe’s northern Periphery*. UK: Edward Elgar Publishing Limited.

- Mol, Annemarie (2002) *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Durham & London: Duke University Press.
- Mol, Annemarie & Law, John (2004) Embodied Action, Enacted Bodies. The Example of Hypoglycaemia. *Body & Society* Vol. 10, 43–62.
- Mononen, Tuija & Suopajarvi, Leena (2016) (toim.) *Kaivos suomalaisessa yhteiskunnassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Mustonen, Tero (2014) Endemic time-spaces of Finland: Aquatic regimes. *Fennia* 192: 2, 120–139.
- Nakashima, Douglas (2010) (toim.) *Indigenous Knowledge in Global Policies and Practice for Education, Science and Culture*. Paris: UNESCO.
- Nie, Martin (2003) Drivers of natural resource-based political conflict. *Policy Sciences* 36, 307–341.
- Paliskuntain yhdistys (2014) *Opas poronhoidon tarkasteluun maankäyttöbankkeissa*. Rovaniemi: Pohjolan Painotuote Oy. Päivitetty opas 4/2014 ladattavissa https://paliskunnat.fi/poroyva/PoroYVA_2014_FI_web.pdf
- Pekkarinen, Antti-Juhani, Kumpula, Jouko & Tahvonen, Olli (2015) Reindeer management and winter pastures in the presence of supplementary feeding and government subsidies. *Ecological Modelling* 312, 256–271.
- Pelkonen, Mila Kristiina (2018) *Mobilization of radionuclides and trace metals in tailings at the Rautuvaara mining site*. Kemian pro Gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Peltola, Taru (2007) Empirian ja teorian vuoropuhelu. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.), *Tapaustutkimuksen taito*. Gaudeamus, Helsinki University Press, 111–129.
- Peltonen, Lasse (2004) NIMBY-kiistojen asukaskeskeiset ja kontekstuaaliset selitykset. *Alue & Ympäristö* 33:2, 43–54.
- Peltonen, Lasse (2016) Kaivostoiminnan legitimitietin muotoutuminen: paikallisesta hyväksyttävyydestä yhteiskuntakelpoisuuden ymmärtämiseen. Teoksessa Tuija Mononen & Leena Suopajarvi (toim.) *Kaivos suomalaisessa yhteiskunnassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 135–159.
- Peltonen, Lasse & Villanen, Sampo (2004) *Maankäytön konfliktit ja niiden ratkaisumahdollisuudet, osa 1 ja 2*, Suomen ympäristö 723, Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Peltonen, Lasse, Hirvonen, Jukka, Manninen, Rikhard, Linjama, Hannes & Savikko Riitta (2006) *Maankäytön konfliktit ja niiden ratkaisumahdollisuudet – Suomalaisen nykytilan kartoitus*, Suomen ympäristö 12, Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Peltonen, Lasse & Sairinen, Rauno (2010) Intergrating impact assessment and conflict management in urban planning: Experiences from Finland. *Environmental Impact Assessment Review* 30, 328–337.
- Pettersson, Sanna, Hallikainen, Ville, Naskali, Arto, Rovannerä, Sinikka & Tuulentie, Seija (2017) Ympäristökonfliktit Suomessa: mistä on kiistelty ja miksi? *Terra* 129:2, 87–107.
- Peuhkuri, Timo (2004) *Tiedon roolit ympäristökiistassa – Saaristomeren rehevöityminen ja kalankasvatus julkisen keskustelun ja päätöksenteon kohteena*. Turku: Painosalama Oy.
- Prno, Jason (2013) An analysis of factors leading to establishment of a social license to operate in the mining industry. *Resources Policy* 38, 577–590.
- Raitio, Kaisa (2003) Osallistumisestako oikeudenmukainen ratkaisu metsäkiistoihin? Teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Oikeudenmukaisuus ja ympäristö*. Helsinki: Gaudeamus, 195–212.
- Raitio, Kaisa (2008) "You can't please everyone" – *Conflict management practices, frames and institutions in Finnish state forests*, Joensuu yliopisto.

- Raitio, Kaisa, Allard, Christina & Lawrence, Rebecca (2020) Mineral extraction in Swedish Sápmi: The regulatory gap between Sami rights and Sweden's mining permitting practices. *Land Use Policy*. Vol 99. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105001>
- Rannikko, Pertti (1994) Ympäristökamppailujen aallot. Teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Tampere: Gaudeamus, 11–28.
- Rannikko, Pertti (2004) Sosiaalinen kestävyys syrjäisen maaseudun metsäloudessa. Teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Leipäpuusta arvopaperia: Vastuun ja oikeudenmukaisuuden haasteet metsäpolitiikassa*. Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Metsälehti, 127–144.
- Rannikko, Pertti (2010) Luonnonkäytön muutos paikallisena legitimiteettihaasteena. Teoksessa Pertti Rannikko & Tapio Määttä (toim.) *Luonnonvarojen hallinnan legitimiteetti*. Tampere: Vastapaino, 257–294.
- Rannikko, Pertti & Määttä, Tapio (2010) Johdanto: Luonnonvarakysymysten ajankohtaistuminen. Teoksessa Pertti Rannikko & Tapio Määttä (toim.) *Luonnonvarojen hallinnan legitimiteetti*. Tampere: Vastapaino, 7–15.
- Rantala, Outi (2011) *Metsä matkailukäytössä: Etnografinen tutkimus luonnossa opastamisesta*. Acta Universitatis Lapponiensis 217. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi
- Ratamäki, Outi (2009) *Yhteiskunnallinen kestävyys ja hallinta suomalaisessa susipolitiikassa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Reckwitz, Andreas (2002) Toward a theory of social practices: a development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory* 5:2, 243–263.
- Reed, Mark S. (2008) Stakeholder participation for environmental management: A literature review. *Biological Conservation* 141(10), 2417–2431. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>
- Reed, Mark S., Graves, Anil, Dandy, Norman, Posthumus, Helena, Hubacek, Klaus, Morris, Joe, Prell, Christina, Quinn, Claire H., Stringer & Lindsay C. (2009) Who's in and why? A typology of stakeholder analysis methods for natural resource management. *Environmental Management* 90, 1933–1949.
- Ruotsala, Helena (2002) *Muuttuvat palkiset: elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Saarikoski, Heli & Raitio, Kaisa (2013) Science and politics in old-growth forest conflict in Upper Lapland. *Nature and Culture* 8, 53–73.
- Saarijärvi, Johanna (2016) *Paikallisten näkemykset Hannukaisen kaivoshankkeen toteuttamisesta*. Sosiologian pro Gradu -tutkielma, Lapin yliopisto.
- Saaristo, Kimmo (2000) *Avoim asiantuntijuus*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66.
- Sairinen, Rauno (2011) Kaivosteollisuuden yhteiskuntavastuu ja muuttuva suhde paikallisyhteisöön. *Terra* 123(3), 139–146.
- Sairinen, Rauno, Rytteri, Teijo & Ziessler-Korppi, Sofia (2016) Kaivostoiminnan yhteiskuntavastuu – kokemuksia maailmalta ja Suomesta. Teoksessa Tuija Mononen & Leena Suopajarvi (toim.) *Kaivos suomalaisessa yhteiskunnassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 160–186.
- Sandström, Olli, Vaara, Ilkka, Kamula, Pasi, Karvonen, Lauri, Keränen, Matti, Kokkonen, Sakari, Murtoniemi, Sakari, Partanen, Tapani, Salmi, Juha, Tormilainen, Mikko & Vaara, Marja (1999) *Länsi-Lapin luonnonvarasuunnitelma*. Helsinki: Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 22.
- Sandström, Stefan, Sandström, Per & Nikula Ari (2020) Who is the public and where is the participation in participatory GIS and public participatory GIS. Teoksessa John McDonagh & Seija Tuulentie (toim.) *Sharing Knowledge for Land Use Management: Decision-Making and Expertise in Europe's northern Periphery*, Edward Elgar Publishing Limited, 55–69.

- Sarkki, Simo (2008) Forest Dispute and Change in Muonio, Northern Finland. *Journal of Northern Studies* 2/2008, 7–27.
- Schatzki, Theodore R. (2001) Introduction - Practice theory. Teoksessa Theodore R. Schatzki, Karin Knorr Cetina & Eike von Savigny (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*, London & New York: Routledge, 10–23.
- Schatzki, Theodore R., Knorr Cetina, Karin & von Savigny, Eike (2001) (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London & New York: Routledge.
- Schatzki, Theodore (2016) Practice theory as flat ontology. Teoksessa Gert Spaargaren, Don Weenik & Machiel Lamers (toim.) *Practice Theory and Research. Exploring the dynamics of social life*. London & New York: Routledge, 28–42.
- Seppälä, Sivianna (2009) *Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609*. Bibliotheca Historica 125, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Shove, Elizabeth, Pantzar, Mika & Watson, Matt (2012) *The Dynamics of Social Practice. Everyday life and how it changes*. London: SAGE Publications.
- Sieber, Renee (2006) Public Participation Geographic Information Systems: A Literature Review and Framework. *Annals of the Association of American Geographers* 96(3), 491–507. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2006.00702.x>
- Similä, Jukka & Jokinen, Mikko (2018) Governing Conflicts between Mining and Tourism in the Arctic. *Arctic Review on Law and Politics*, Vol. 9, 148–173.
- Skarin, Anna & Åhman, Birgitta (2014) Do human activity and infrastructure disturb domesticated reindeer? The need for the reindeers perspective. *Polar Biology* 37, 1041–1054.
- Skarin, Anna, Nellemann, C., Rönnegård, L., Sandström, Pär & Lundqvist, H. (2015) Wind farm construction impacts reindeer migration and movement corridors. *Landscape Ecology* 30(8), 1527–1540.
- Skarin, Anna, Sandström, Pär & Alam, Moudud (2018) Out of sight of wind turbines – Reindeer response to wind farms in operation. *Ecology and Evolution*, 1–14.
- Solbär, Lovisa, Marcianó, Pietro & Pettersson, Maria (2019) Land-use planning and designated national interests in Sweden: arctic perspectives on landscape multifunctionality. *Journal of Environmental Planning and Management*, 62:12, 2145–2165. doi:10.1080/09640568.2018.1535430
- Soudunsaari, Leena & Hentilä, Helka-Liisa (2016) Kaivostoiminta ja alueiden käytön suunnittelu – kohti parempia käytäntöjä. Teoksessa Tuija Mononen & Leena Suopajarvi (toim.) *Kaivos suomalaisessa yhteiskunnassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 21–37.
- Soudunsaari, Leena (2016) *Vuorovaikutteinen alueiden käytön suunnittelu: suunnittelukäytäntöjen arki pohjoissuomalaisissa kunnissa*. Acta Universitatis Ouluensis. H, Architectonica. Oulu: Oulun yliopisto.
- Spaargaren, Gert, Weenik, Don & Lamers, Machiel (2016) Introduction: using practice theory to research social life. Teoksessa Gert Spaargaren, Don Weenik ja Machiel Lamers (toim.) *Practice Theory and Research. Exploring the dynamics of social life*, London & New York: Routledge, 3–27.
- Suopajarvi, Leena (2001) *Vuotos- ja Ounasjoki-kamppailujen kentät ja merkitykset Lapissa*, Acta electronica Universitatis Lapponiensis 28. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Susskind, Lawrence (2014) *Lyhyt opas intressien yhteensovittamiseen*, Akordi Oy julkaisut, http://akordi.fi/?page_id=152, katsottu 25.7.2015.
- Swofford, Jeffrey & Slattery, Michael (2010) Public attitudes of wind energy in Texas: Local communities in close proximity to wind farms and their effect on decision-making. *Energy Policy* 38, 2508–2519.

- Takala, Tuomo, Lehtinen, Ari, Tanskanen, Minna, Hujala, Teppo & Tikkanen, Jukka (2020) Discursal power and multi-objective forestry in the Finnish print media. *Forest Policy and Economics* 111, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2019.102031>
- Talonpoika, Timo (2021) Totuus ja totuuden jälkeinen aika. *Skeptikko* 2021:1.
- Taloustutkimus (2020) *Asukaskysely Hannukaisen kaivoshankkeesta kolarilaisille – tutkimustulosten esittely*. Hannukainen Mining Oy, katsottu 9.6.2020.
- Thévenot, Laurent (2001) Pragmatic regimes governing the engagement with the world. Teoksessa Theodore R.Schatzki, Karin Knorr Cetina & Eike von Savigny (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London & New York: Routledge, 65–83.
- Thévenot, Laurent (2002) Which road to follow? The Moral complexity of an ‘equipped’ humanity. Teoksessa John Law ja Annemarie Mol (toim.) *Complexities: Social Studies of Knowledge Practices*. Durham & London: Duke University Press, 53–87.
- Thévenot, Laurent (2007) The Plurality of Cognitive Formats and Engagements: Moving between the Familiar and the Public. *European Journal of Social Theory* 10(3), 409–423.
- Thévenot, Laurent (2011) Oikeutettavuuden rajat: Yhteiselämää koossapitävät sidokset ja niiden väärinkäyttö. (suom.) Veikko Eranti, *Sosiologia* 48/2011, 7–21.
- Thévenot, Laurent, Moody, Michael & Lafaye, Claudette (2000) Forms of valuing nature: arguments and modes of justification in French and American environmental disputes. Teoksessa Michèle Lamont & Laurent Thévenot (toim.) *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press, 229–272.
- Toivola, Kati (2018) *Retorinen analyysi Hannukaisen kaivoshankkeen YVA-selostukseen annetuista lausunnoista*. Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti.
- Turpeinen, Oiva (2010) *Mustan kullan maa. Tervan historia*. Somero: Oy Amanita Ltd.
- TuuliAtlas (2010) *Suomen tuuliAtlas: yhteenvetoraportti*, Työ- ja elinkeinoministeriö, Ilmatieteen laitos, Motiva Oy.
- Tyrväinen, Liisa, Järviuoma, Jari, Nikkola, Kirsi & Silvennoinen, Harri (2012) *Selvitys matkailijoiden subtautumisesta Mielmukkavaaran tuulipuistohankkeeseen*, Metlan työraportteja 237, saatavissa: <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2012/mwp237.htm>.
- Urry, John & Larsen, Jonas (2011) *The Tourist Gaze 3.0*. Lontoo: Sage. (1.painos 1990)
- Vadén, Tere (2006) *Karhun nimi. Kuusi luentoa luonnosta*. Tampere: 23°45 Niin & Näin –lehden filosofinen julkaisusarja.
- Valkonen, Jarno (2003a) *Lapin luontopolitiikka: analyysi vuosien 1946–2000 julkisesta keskustelusta*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 284. Tampere: Tampereen yliopistokustannus.
- Valkonen, Jarno (2003b) Ylä-Lapin luontopolitiikka ja luonnon paikallisuudet. Teoksessa Leena Suopajarvi & Jarno Valkonen (toim.) *Pohjoisen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä 43. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Valkonen, Jarno (2011) *Palvelutyön taito*. Tampere: Vastapaino.
- Valkonen, Jarno & Saaristo, Kimmo (2010) Ympäristökongfliktit. Teoksessa Jarno Valkonen (toim.) *Ympäristösosiologia*. Helsinki: WSOYPro, 101–113.
- Valkonen, Jarno & Ruuska, Petri (2019) Reindeer herding, snowmobile and social change – and a word on identity. Teoksessa Thomas Hylland Eriksen, Sanna Valkonen & Jarno Valkonen (toim.) *Knowing from the indigenous north. Sámi approaches to history, politics and belonging*. London & New York: Routledge, 91–107.
- Valkonen, Jarno & Valkonen, Sanna (2019) On local knowledge. Teoksessa Thomas Hylland Eriksen, Sanna Valkonen & Jarno Valkonen (toim.) *Knowing from the indigenous north. Sámi approaches to history, politics and belonging*. London & New York: Routledge, 12–26.

- Vistnes, Ingunn Ims (2008) *Impacts of human development and activity on reindeer and caribou habitat use*. Doctoral philosophiae thesis 2008:1. Alta/Ås: Department of Ecology and Natural Resource Management, Norwegian University of Life Sciences.
- Väliverronen, Esa (1996) *Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus*. Tampere: Vastapaino.
- Wagenaar, Hendrik & Cook, Noam S. D. (2003) Understanding policy practices: action, dialectic and deliberation in policy analysis. Teoksessa Maarten A. Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.) *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 139–171.
- Watts, Laura (2018) *Energy at the end of the world. An Orkney Islands Saga*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Wolsink, Maarten (2007) Wind power implementation: The nature of public attitudes: Equity and fairness instead of ‘backyard motives’. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 11:6, 1188–1207.
- Wüstenhagen, Rolf, Wolsink, Maarten & Bürer, Mary J. (2007) Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept. *Energy Policy* 35, 2683–2691.
- Ylönen, Marja (2010) Tieto, tiede ja asiantuntijuus. Teoksessa Jarno Valkonen (toim.) *Ympäristösiologia*. Helsinki: WSOYPro, 83–100.
- Österlin, Carl & Raitio, Kaisa (2020) Fragmented Landscapes and Planscapes – The Double Pressure of Increasing Natural Resource Exploitation on Indigenous Sámi Lands in Northern Sweden. *Resources* 9:104, <https://doi.org/10.3390/resources9090104>.

Lakiviitteet

- Kaivoslaki (KaivosL 621/2011) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110621>
- kumottu kaivoslaki (KaivosL 503/1965) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumottu/1965/19650503>
- Laki uusiutuvilla energialähteillä tuotetun sähkön tuotantotuesta (1396/2010) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101396#L3P25>
- Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (YVAL 468/1994) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1994/19940468>
- uusi laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (YVAL 252/2017) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170252>
- Luonnonsuojelulaki (LSL 1096/1996) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961096>
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL 132/1999) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>
- Paliskuntain yhdistyksen säännöt (PHL 848/1990, 20§)
- Poronhoitolaki (PHL 848/1990) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900848>
- Ympäristönsuojelulaki (YSL 527/2014) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140527>
- Laki vesilain muuttamisesta (VesiL 467/1987) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1987/19870467>
- Vesilaki (VesiL 587/2011) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110587#L2P5>

Oikeuspäätökset

- KHO 2002:86 *Korkeimman hallinto-oikeuden päätös koskien Vuotoksen tekoaltaan rakentamista.*
- KHO 2015:116 *Korkeimman hallinto-oikeuden päätös koskien Mielmukkavaaran asemakaavaehdotuksen hylkäämistä.*
- KHO 2019:67 *Korkeimman hallinto-oikeuden päätös koskien Kuusamon kaupungin yleiskaavaa.*
- Pohjois-Suomen HO (2020) *Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden päätös koskien valistusta kaivoslain (503/1965) mukaista kaivospiirin määrittämisestä koskevassa asiassa, 1.4.2020 (päätsnro 20/0118/1).*

Muut päätökset

- VAT (2000/2009) *Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet*
- VAT (2018) *Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista 2018*

Verkkoviitteet

- Lapin liitto (2021) *Rovaniemen ja Itä-Lapin maakuntakaava.* <https://www.lapinliitto.fi/aluesuunnittelu/maakuntakaavoitus/vireilla-olevat-maakuntakaavat/rovaniemen-ja-ita-lapin-maakuntakaava/>, katsottu 11.5.2021.
- MMM tiedote (2019) *Työryhmä: porolukuun ei muutosta, velvoittavia keinoja porolaidunten kestävyden takaamiseksi*, 25.11.2019. https://mmm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/tyoryhman-esitys-porolukuun-ei-muutosta-velvoittavia-keinoja-porolaidunten-kestavyyden-takaamiseksi, katsottu 25.11.2019.
- SYKE (2020a) *Maankäytön suunnittelua palvelevan porotalouden paikkatietokannan rakentaminen ja käyttöön saaminen (POROT).* https://www.syke.fi/fi-FI/Tutkimus_kehittaminen/Tutkimus_ja_kehittamishankkeet/Hankkeet/Maankayton_suunnittelua_palvelevan_porotalouden_paikkatietokannan_rakentaminen_ja_kayttoon_saaminen_POROT, katsottu 30.3.2020.
- SYKE (2020b) *Poronhoidon paikkatiedot ja työkalut maankäytön suunnitteluun (TOKAT).* https://www.syke.fi/fi-FI/Tutkimus_kehittaminen/Tutkimus_ja_kehittamishankkeet/Hankkeet/Poronhoidon_paikkatiedot_ja_tyokalut_maankayton_suunnitteluun_TOKAT, katsottu 30.3.2020.
- Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu (2021a) *Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet. Valtioneuvosto päätti valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista 14.12.2017.* [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet\(13419\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet(13419)), katsottu 5.5.2021.
- Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu (2021b), *Usein kysytyt kysymykset tuulivoimasta.* [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Elinymparisto/Tuulivoimarakentaminen/Tuulivoimaneuvonta/Usein_kysytyt_kysymykset_tuulivoimasta\(39060\)#-Mitt%C3%A4%20kunnan%20p%C3%A4%C3%A4tt%C3%B6s%20tuulivoimailoiden%20v%C3%A4himm%C3%A4is-%20tai%20suojaet%C3%A4isyydest%C3%A4%20tarkoittaa](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Elinymparisto/Tuulivoimarakentaminen/Tuulivoimaneuvonta/Usein_kysytyt_kysymykset_tuulivoimasta(39060)#-Mitt%C3%A4%20kunnan%20p%C3%A4%C3%A4tt%C3%B6s%20tuulivoimailoiden%20v%C3%A4himm%C3%A4is-%20tai%20suojaet%C3%A4isyydest%C3%A4%20tarkoittaa), katsottu 5.5.2021.

Uutisartikkelit

- YLE (2011) *Kiviharrastajat tekevät malminetsinnän jalkatyötä*, 31.8.2011 <https://yle.fi/uutiset/3-5415538>, katsottu 20.3.2020.
- YLE (2015) *Poromiehet vievät Sokli-kaavan korkeimpaan hallinto-oikeuteen*, 7.4.2015 <https://yle.fi/uutiset/3-7913238>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2017a) *Kaivosyhtiö vakuuttaa: Kaivos ei vaaranna Tornionjoen lobi- ja taimenvesiä*, 18.10.2017, <https://yle.fi/uutiset/3-9889476>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2017b) *Hannukaisen kaivoksesta valittiin hallinto-oikeuteen*, 27.10.2017, <https://yle.fi/uutiset/3-9899591>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2019a) *Ylen kuvat Pohjois-Ruotsin kiistellyltä rautakaivokselta paljastavat: kaivos pumppaa rikastusbiokkaa tulvivalle suolle Tornionjoen vesistöalueella*, 22.5.2019, <https://yle.fi/uutiset/3-10794996>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2019b) *Rajajokikomissio huolissaan kaivosten yhteisvaikutuksesta rajajokeen*, 25.2.2019, <https://yle.fi/uutiset/3-10662097>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2020a) *Kiistellyn Hannukaisen kaivoksen kaivospiiri nurin hallinto-oikeudessa*, 2.4.2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11288833>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2020b) *Ylitornion Tuulivoima Oy aloittaa sittenkin Raanujärven tuulipuiston kaavoituksen ja ympäristövaikutusten arvioinnin*, 6.1.2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11580450>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2021a) *Sodankylän uusi kaivos olisi malmirikkauksiensa vuoksi Euroopan merkittävimpiä, mutta se sijaitsee suojellulla Viiankiaavalla – kaivosyhtiö vakuuttaa: ”Suo ei kuivu”*, 11.3.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-11755566>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2021b) *Oikeus torppasi Kuusamon Maaningan suuren tuulivoimapuiston suunnitelmat*, 27.4.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-11903169>, katsottu 5.5.2021.
- YLE (2021c) *Kolarin kunta hyväksyi kaivostoiminnan aloittamisen Hannukaisessa – kaavamuu-
sehdotus meni läpi valtuustossa*, 11.5.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-11925309#:~:text=Kolarin%20kunta%20on%20hyv%C3%A4ksynyt%20Hannukaisen,Osayleiskaava%20mahdollistaa%20kaivostoiminnan%20kunnan%20alueella>, katsottu 11.5.2021.
- KALEVA (2019) *Kuusamon kaivoshankkeen kieltävä kaava nurin korkeimmassa hallinto-oikeudessa – kaivosyhtiö tyytyväinen päätökseen*, 23.5.2019 <https://www.kaleva.fi/kuusamon-kaivoshankkeen-kieltava-kaava-nurin-korke/>1711409, katsottu 5.5.2021.